

КАМАЛ АБДУЛЛА

РУН

Ш 6

А 14

КАМАЛ АБДУЛЛА

1998
625

РҮШ

(ПЈЕСЛӘР)

66579

6199

Камал Абдулла элчине
Абдулла Р. е. уланка
А. 14

Бакы-1998

Ш 6 (2 = Аз)

ББК С/Аз/2
К 21

Редактору *Н. Мехдиева*
Рассамы *Һәмид Гәсымов*

Мүәллиф вә нәшријат китабын чап олунмасына
спонсорлуг етмиш Нуркун груп МММ-ә
миннәтдарлығыны билдирир.

Камал Абдулла.

К 21 Рух (пјесләр), Б.: Азәрнәшрин грифи илә чап олунур.
1998, 208сәһ.

4702060103

К ----- е'лансыз
М-651-007/-97

Р Ә Н К Л Ә Р И Н С И Р Р И

"... Фәләјин јаздығыны мән поза билсәјдим
һәмән
Ону арзумла, мәрәмымла јазардым
тәзәдән..."

Х Ә Ј Ј А М

* * *

...Әдәбијатшүнас олсајдым охујачағыныз китабын сырф әдәби
сәчијәләринә диггәтинизи јөнәлдиб драматуркијамызда **хассәчә** јени
мовзу... фабула... сүжетгурма... дил... стилистика вә бу кими
"категоријалар"ын тө"сир вә ифадәлијиндән әтрафлы данышардым...

... Театршүнас олсајдым таныш олачағыныз пјесләрин милли театр
тәфәккүрүндә јери вә әһәмијәтини көстәриб **принсипчә** јени кон-
фликт-мүнағишә... драматик мүбаризә... психоложи мүнасибәтләрин
вә башга мүһүм драматуржи "элемент"-ләрин инчә системлијиндән
сөз ачардым:...

... "Кениш охучу-тамашачы күтләнин" нүмајәндәси олсајдым һәмјә
бу сәнәт әсәријлә марагланмағы мәсләһәт корәрдим: мүәллиф һәм-
мызы дүшүндүрән ... хофландыран... овсунлајан ади гәдәр сәһрли
мәтләбләрин сиррини анламаға чалышыр, һәјәтла өлүмүн гаршыдур-
масыны арзумузла, мәрәмымызла барышдырмаг чәһдиндәдир. Фик-
римчә, јер үзүндә һәлә һеч ким бу мәгсәдә јетмәјиб, амма чәһдин өзү
һәм сәнәтчинин, һәм тәмсил етдији мәдәнијәтин јүксәк сәвијәсини
тәсдигләјир.

* * *

Мән нә әдәбијатшүнас, нә театршүнас, нә дә ки сәнәт әсәрләри-
нин "истеһлакчысыјам", одур ки, Камал Абдулланын драматуркијасыны
"сәнәт истеһсалчысы" кими гаврамаға "мәһкумам". Бу мә"нада јара-
дычылыг тәчрүбәмә сәјкәнәрәк там мәс"улијәтлә **Камалын драма-**

© Азәрнәшр
© Камал Абдулла

туржи дүшүнчә вә үслубуну јени әср вә миниллијин апарычы мејли, тенденсијасы кими гијмәтләндирирәм. Бәли, бу күн дә Камалын пјесләри сәһнәјә гојулур, бу күн дә пјесләринин сәһнә тәчәссүмү бөјүк мараг вә мүбаһисәләрә сәбәб олур, бу күн дә тамашачы-охучу актуал проблемләрин бәдии тәзаһүрүндөн мәнәви, естетик вә интеллектуал зөвг алып. Амма бу, әгидәмчә, просесин илкин мәрһәләсидир. Мәним фикримчә вә мән буну Камалын илк пјесләр китабына вахтилә јаздығым өн сөздә дә демишдим: заман өтдүкчә даһа чох режиссорлар Камалын пјесләринә мүрачиәт едәчәк, даһа чох актјорлар бу драматуркија зәмниндә јетишәчәк вә јени нәсил драматургларымыз артыг формалашмыш әнәһәнин јарадычы давамчысы олачагдыр!...

* * *

Бәс өзүндә дәғиг елми дүшүнчәјлә бәдии тәхәјјүлүн имканларыны бирләшдирән Камал Абдулла нәләрин сиррини анламаг чәһдиндәдир?!

Пјесләри охујандан сонра Камалдан өтрү “сирләр хәзинәси”н-дә горунан сәһрли-овсунлу мәтләбләрин сијаһысыны тәртиб етмәк мүмкүндүр. Ишығын вә гаранлығын... сәсин вә сәссизлијин... јаддашын вә унутганлығын ... заманын вә анын... оланларын вә олмајанларын... керчәклијин вә ујдурманын... јахшынын вә пијсин... Мәләјин вә Иблисин арасында **сајрышан мәнәнар, Шәрглә Гәрбин әбәди “лә”нәтләнмиш** суаллары мүасиримиз Камал Абдулланын дүшүнчә “рәнкләридир”. Буну кизләтмәјөн мүәллиф гәһрәманларындан биринин дилијлә ачыглајыр: **“...Рәнкләрин сиррини анламага чалышырсан дејәсэн, оғлум...”** “...Анламаг дәрди” исә һәр јолдан өтәнә верилмир, Улу Јолун јолчусу олмаг шәртдир, чүнки јенә дә мүәллифин дедији кими:

Јолла кедән олмаса, билинмәз,
Билинмәз кәлир бу јол, ја кедир...

Нә јахшы ки, бу јолла кедәнләримиз вар...
Јолун Уғурлу олсун, Камал Абдулла!...

НӘСӘНАҒА ТУРАБОВ, актјор

КИМ ДЕДИ КИ, СИМУРҒ ГУШУ ВАР ИМИШ!

**(2 һиссәли фәлсәфи, сентиментал
дујумлар драмы)**

КНМ ДЕТН КН. СММММ
ТУШУ ВАР МММММ

12 Институт филология, лингвистика
Ташкент

АБСОЛЮТГА ТУРАБОИ, ж. 10.

Иштиракчылар:

- Капитан
- Сәс
- Ада саниби
- Нағылчы.
- Забит.
- Падшаһ
- Көзәл гыз
- Шаһзадә
- Вәзир
- Чөллад
- Дев

I НИССӘ

I ШӘКИЛ

Ади бир отаг. Дивардан тор асылыб. Диван, китаб долабы, стол (бир күнчдә). Отафын ортасында үстүнә өртүк чәкилмиш столвари бир шеј вар. Капитан әлиндә шам гаранлыг-да кәлир, шамы күнчдәки столун үстүнә гојур. бирдән ишыглар јаныр. Капитан тез шамы сөндүрүр.

Капитан. Ај зибил. Хараб олан кими хараб олмур, јанан кими јанмыр. Күнүмүзә бах да *(пәнчәрәјә јанашыб күчәјә бахыр)*. Зүлмәтди ки. Амма сабаһ зүлүм исти вар. Улдузлар лап елә бил кәлиб башмызын үстүнә гонуб. Неч бу бојда јахына кәлмәздиләр. Буна бах е, буна. Әл атсам әлим дәјәр лап. Әзизим, бәлкә евә кәләсән, гонағым оласан. Күнүмүзә бах да. Јол кәстәрин, јол. Јохса ки. . . *(пәнчәрәдән арала-ныр)*. Бундан хәбәр чыхмады. Өләр бир мәртәбә јухары галхса. Чәһән-нәмә кәл. Амма мән сәндән ону алмасам мән неч мән дејиләм. *(охујур)*.

Сән о тәрәф, мән бу тәрәф
Ағла уча, бары, ағла
Һәјат күллә, өмүр һәдәф
Ағла уча, бары, ағла.

Ә'ла шејди ән уча мәртәбәдә јашамаг. Ә'ла. Доғрудан. Сәндән ки јухарыда неч ким олмады - кәзәлди. Ашағыдакыларын иши зулумду. Балача таппылты *(ајағы илә дөшәмәни дәјүр)*, дур көч евдән. Бир дә кәлмә. Амма јухарыда - неч ким, неч нә. Анчаг наванын сәси. Күләк оланда выјылтысы. Бир дә. . . улдузлар. Буна бах, елә бил о да мәнә бахыр. Әл атсам әлим дәјәр.

Әзизим, доғрудан бәлкә кәләсән бура, гонағым оласан?

Гапы зәнкинин сәси.

Бу олар јәгин. Башга ким олачаг? Көр нә тез кәлди. Кәләрсән, һара итәчәксән, кәләрсән. Кәләрсән дә, кәтирәрсән дә. Ағла уча бары ағла. *(кедиб гапыны ачыр. Забит кәлир)*.

Забит. Салам, јолдаш, бәј, аға, мүәллим... тәксән? Елә билдим бир рота әскәр вар бурда? *(ора-бура бојланыр)*.

Капитан. Салам, салам. Неч ким јохду. Инанмырсан? Нолду, бәс сән сөз вермишдин? Нә олду?..

Забит. *(шүбһә илә өртүклү стола бахыр)*. Тәзә бир шеј јохду бунун алтында? Денән көрүм бу истидә сојуг пијвәјнән нечәсән? Бир балону холодилникә инди гојдум. Бир аз сојусун, кәтирим вураг кетсин. Воблан галыб? Бәлкә бизә дүшәк?

Капитан. Ичмирәм. Нолду нијә кәтирмәдин?

Забит. Сән аллаһ, истәјирсән дүшәк бизә. бу нә таппылты иди салмышдын? Лјустралар учурду лап. Елә билдим көчүрсән. Перестановка еләјирдин? Демишәм кәтирәчәјәм о зәһримары сәнә, демәк кәтирәчәјәм дә. Нешүн кәмһөвсәлә олурсан сән? Пивә? Өзү дә сојуг. Нә?

Капитан. Сағ ол. Нә гојуб, нә ахтарырсан...

Забит кедир өртүју столун үстүндән чәкмәк истәјир.

Капитан өзүнү атыр она тәрәф, Забитин әлиндән тутур.

Забит. Гој бир дәфә бахым да. Нолар?

Капитан. Неч нә олмаз, нолачаг? Бир дәфә сәннән бу барәдә данышдыг ахы.

Забит. *(бармағыны алнына тутур)* Чатмыр е, чатмыр. Дејирәм бир јакорун чатмыр елә. Амма кәтирәчәјәм. Јакор дејә-дејә мәләјиб дурмусан. Сән аллаһ бура онсуз да кәмиди дә. Нәјинә лазымды бу јакор? Мән елүм нејнирсән бу јакору?

Капитан. *(гашгабагла, чидди)* Кетдијин јерин јанында дајанмаг истәјәндә кәрәк дајана биләсән ја јох?

Забит. *(Капитана диггәтлә бахыр, јәни "сән дүзәлән дејилсән")*. Јахшы, јахшы, мысмырығыны саллама. Сабаһ - јүз фаиз о лөвбәр бурда олачаг. Һара үзүрсән, үз. Амма дүз сөзүмдү, лазым дејил о сәнә. Онсуз да кәмиди дә бура.

Капитан. Билирсән...

Забит. Ајдынды, ајдынды. Билирәм. Үч дәфә јаланчы чыхмышам. Амма баша дүш. Бу да сүкан дејил, тор дејил. Јакорду бу, јакор! Чыхартмаг асанды буну бәјәм? Сөз вермишдиләр бу күнчүн - алынмады. Мән јазыг нејним?

Капитан. Нә дејирәм. Амма мән дә ишими билим дә...

Забит. *(әлә салыр)* Нә дә, сән дә, кәрәк ишини биләсән дә. Дәнизә чыхырсан - зарафат дејил. Бирдән үзүб кетдин дүнјанын о башына.

Капитан. Дунянын о башына? .. Но дејирэм.

Забит. *(она гәрибә бир һејранлыгла бахыр)* Хырда-хырда күнүнү кечирирсән дә өзүнчүн. Валлах дүз еләјирсән. Адамын кәрәк бир мөшғулијјәти олсун. Өзү дә бу заманда. Јохса ки...

Капитан. Баша дүшмәдин дејәсән...

Забит. *(бирдән өзүнә кәлир, зарафатла)* Олду, јолдаш Капитан. *(мил дуруб чест верир).*

Капитан. *(бирдән һејдән дүшүр, аз галыр пычылдасын)* Бәсди.

Забит. *(јенә әввәлки тәрздә)* Олду, јолдаш Капитан.

Капитан. *(аз галыр јалварсын)* Неч нә лазым дејил. *(Забит донуг)* Вобланы апарырсән?

Забит. *(јенә әввәлки кими)* Олду, јолдаш Капитан.

Капитан. *(она бахыр)* Мән сәни... бир адам билирдим. *(бирдән гышгырыр)* Көтүр! *(тору јығышдырмаг истәјир)* Буну да апар, лазым дејил. Көтүр.

Забит. *(кәлиб ону тутур, гучаглајыр)* Јахшы да, јахшы, зарафат еләмәк олмаз? Дајан көрүм. Гуртар. Гуртар көрүм. Кәл дүшәк бизә. Мән өлүм нијә дағыдырдын бураны? Бәс вобла верирдин мәнә? Нардады бу вобла? Сән лап хәсисмишсән ки. Ај-јај-јај...

Капитан һејсиз кечиб диванда отуруп.

Забит. Зарафат баша дүшмүрсән? Нә дөјмәдүшәрсән сән. Јахшы, вер вобланы, мән кедирәм. *(Капитан һәрәкәтсиз)* Сән лап горурсан ки, адамы. Гонаг көрәндә елә бил дүшмәнини көрүрсән?

Капитан. Вобла пәнчәрәнин далында. Көтүр.

Забит. *(кедир пәнчәрәнин далындан әл атыб балача бир вобла чыхардыр)* Бу бојда вобла? *(зарафатла)* Ә"лады, ә"ла. Сағ ол, валлах. Атлантик океандан тутмусан буну? Акулаја охшајыр.

Капитан. *(һирсләнмәк истәјир, амма һеји галмајыб, јаваш сәслә)* Һә, Атлантик океандан тутмушам.

Забит. Мәнә бах, сабаһ јүз фаиз кәтирәчәјәм. Јүз фаиз. Салладын ки ону бурдан - әсл кәми гәләт еләр. *(кедиб тору дүзәлдир)* Онсуз да кәмиди... *(пәнчәрәдән бахыр)* Елә бил дәнизин ичиндәсән... Үз, үзә билдијин гәдәр.

Капитан. Јахшы, сағ ол.

Забит. Бизә дүшмүрсән? Нә көрмүсән сән бу тәкликдә? Алә, бир адам чағыр евә. Кәлиб кедән олсун. Нолду сәнә?

Капитан. Неч, неч. Башым ағрыды, кечәр.

Забит. Сәрф еләмәјәндә тез башыны тут. Јахшы. Мән кетдим. Кәл гапыны бағла. Үрәјинә салма. Дәниз зүлүм шејди. Чәкди сәни өзүнә, бурахмајачаг. Бурахмаз. Галан һәр шеј јаланды.

Капитан. Ајдынды, ајдынды.

Забит. Билирсән... *(нәсә демәк истәјир, фикрини дәјишир)* Сәнин ишин аллаһа галыб. Кәл гапыны бағла. *(кедир).*

Капитан дуруб гапыны бағлајыр. Кәлиб јенә диванда отуруп. Дуруб пәнчәрәдән бахыр. Мајакын јаныб-сәнән ишығы отаға дүшүр. Капитан сонра кедиб тору дүзәлдир. Өзүнә јер тапа билмир.

Капитан. Бу нәјди? Көзүмә көрүкдү. Јох. Һәлә био шеј јохду. Олсајды белә олмазды. *(өзүнә үрәк-дирәк вермәк мәгсәдилә охујур).*

Сән о тәрәф, мән бу тәрәф
Ағла уча бары, ағла.
Һәјат күллә, өмүр һәдәф
Ағла...

Көзүмә көрүкдү ахы. Јох, бурда нәсә вар. Елә бил һәм вар, һәм дә јохду. Беләми олмалыјды? *(бирдән донуб галыр. Горху ичиндә пычылдајыр).* Кимсән?

Мајакдан кәлән ишыг сөнүр. Капитан гаранлыгда биртәһәр кедиб столун јанына чатыр, шамы көтүрүб јандырыр. Шам ишығында бир гылынч кәлкәси Капитана тәрәф кәлир.

Капитан. *(горха-горха)* Бу нәди белә? Кимсән? Ја аллаһын ады...

Гапынын зәнки чалыныр. Гылынчын кәлкәси кери гајыдыр.

Капитан. Ја аллаһын ады. Ишыг јох, бәс бу зәнк сәси һардан кәлди? *(јаваш сәслә — елә бил өз-өзүнә)* Кимсән? Сәсин кәлсин.

(Сүкут).

Капитан. О нәјди елә көзүмә көрүндү? *(пәнчәрәјә јанашыр).* Күләкди выјылдајыр. Дәниз дә бир аздан ашыб дашачаг. Јанды. Јанды. Ахыр ки, көрүндү. Уф. Бу да јол. Көрүндү нәһәјәт. вахтды дејәсән. Вахтды.

Сән о төрөф, мән бу төрөф
Агла уча бары, агла
Кимди күллә, кимди һәдәф?
Агла, аглаја билсэн.

Яныр. Ја аллаһын ады. Яныр. Вахтды. Ја аллаһын ады. Сән өзүн кимсәсизләрә, јол азанлара, көмөк көзләјәнләрә имдад елә. Ја аллаһын ады. Амин.

Капитан отағын ортасында үстү өртүклү столвари шејин үстүндән өртүјү чәкир. Мајакын ишығы јенә дә јаныб-сәнмәјә башлајыр. Бу ишығын алтында өртүк чәкилән кими кәми суканы, капитан көрпүчүјү көрүнүр. Көрпүчүјүн үстүндә дурбин, шапка, хәнчәр вар. О, көјнәјини дәјишир, золаглы көјнәк кејир. Шапканы башына гојур, дурбини көтүрүб хәнчәри белинә тахыр. О артыг көрпүчүјүн үстүндәди. Күләк выјыл-дәјыр, кәми көјәртәсинә дәјән далға сәсләри ешидилир. Һәр төрөфдән кәминин үстүнә улдузлар ахмаға башлајыр. Бу кәми дәннәздәми үзүр, бу кәми көјдәми учур? Мајакын ишығы сөнүр. Гаранлыгда далға сәсләри.

II ШӘКИЛ

Көјдән јерә јаған улдузларын ишығында Капитан елә билир кәмини идарә едир. Чох ојнаг бир маршы о ешидир, бизим гулағымыза исә һәзин вә сентиментал бир мусигинин титрәк сәдалары дәјән кимидир. Вә бу һәзин мусиги јаваш-јаваш күчләндикчә отагдакы столун алтындан сеһирли сандығын ичиндән чыхан кими Ада саһиби чыхыр. Ада саһиби гәмли-гәмли кәлиб Капитана бахыр, бахыр, сонра бардаш гуруб јердәнчә отурур.

А д а с а һ и б и. Ахыр ки, кәлиб чатды. Үмидим варды ки, чачаг. Инди башламаг олар. Адамын үрәји һәмишә гәрибә бир үмидлә дәјүнүр. Нәјәсә инандығын үчүн јашамағын да давам едә билир. Кимләрсә бизи көрпәликдән алдадыблар - биз чәсур гәһрәманлара, гара девләрә, һури-мәләкләрә, сеһирбазлара инанмышыг. Ким иди илк нағылы данышды бұ дүнјада?! О илк нағылла гулаг асанлар кимләр иди?!

Ада саһиби данышдыгча столун алтындан сычрајыб Нағылчы чыхыр. Кәлиб Капитана һеч бир мәһәл гојмадан Ада саһибинин јанында јердән о да отурур.

Н а г ы л ч ы. Дејәсән сахлаја билмир кәмини. Нә олачаг бунун ахыры? Бир әнчәм гылмаг лазымды.

А д а с а һ и б и. Гулаг ас мәнә. Һәр шеј јахшы олачаг. Кәлиб тапды бизи. Бу артыг јахшыды. Гулаг ас. Сәннәнәм. Нағылла јашамаг, ону сон нәфәсинә гәдәр өз ичиндә горујуб сахламаг мүмкүн дејилмиш. Вахт кәлир - ајылырсан. Ајылырсан вә ајылдығын үчүн дә сәни ајылдан гүввәјә јох, нәдәнсә о нағыла нифрәт едирсән. Мә"лум олур ки, нағыл сәнә һеч нә вермәјиб. Сәни әлибош, силаһсыз едиб көндориб әждаһалар вә девләр гајнајыб-гарышан бир дүнјанын дүз ичинә... Дүз демирәм?

Н а г ы л ч ы... Нә билим. Амма ону билирәм ки, нағылла јашајанлар хошбәхт адамлардыр. Нағыл данышанлар хошбәхт адамлардыр. Нағыла гулаг асмаг да хошбәхтликдир. Нә умачағын галыр бу дүнјадан, нә дә она верәчәјин. Һәр шеј көзәл бир түл пәрдәнин архасына кечир вә инди о пәрдәнин архасында гары нәнәләр вә кечәлләр, гәддар падшаһлар вә кәнч шаһзадәләр, көзәл гызлар вә чәлладлар, ағ вә гара девләр, һијләкәр вәзирләр нағылын башланмасыны көзләјирләр. Дејәсән кәлдиләр...

О данышдыгча столун алтындан бир-бир Падшаһ, Шаһзадә, Көзәл гыз, Вәзир, Чәллад, Дев чыхырлар. Падшаһ гурурла ирәлијә кечир. Јанында о саат Вәзир әлләри синәсиндә пејда олур. Чәллад чијиндә гылынч (бајаг көлкәси Капитанын үстүнә кәлән гылынч дејилми бұ?) Далынча боғазы зәнчирә кечирилмиш Дев дзизин-дзизин кәлиб Вәзирин јанында дурурлар. Шаһзадә әлләри бағлы кәлир вә ахырда көзәл гыз хүсуси ишвә илә кәлиб Нағылчынын вә Ада саһибинин өнүндән кечир, Падшаһын јанында дурур. Сонра нә фикирләширсә јерини дәјишир, Шаһзадәнин јанына кәлир.

А д а с а һ и б и. Кимин үчүндүр бұ ојун?

Маршын сәдалары күчләнир. Улдузларын ишығы капитанын үстүндә донуб галыр.

Н а г ы л ч ы. Билмирсән? Сән бұ бојда аданын саһибисән. Сән дә билмирсән?

А да саһиби. Мән артыг бу дүнјада һәр шеји билән адамлардан горхурам. Горхулу адамларды белә адамлар. Доғрудан да ким иди бизи гәддарчасына алдатды вә бизи һеч заман олмамыш, олмајан вә олмајачаг шејләрә инандырды? Ким иди, һансы е"чазкар вә дәһшәт-ли бир гүввә иди бизи бөјүмөјә вә јашамаға гојмаг истәмәди, бизә әбәди лајла чалмаг истәди?! О көзәл нағылы ојун кими ојнајанлар һара кетдиләр? Елә бил һеч јох имишләр. Бәлкә елә доғрудан да о түл пәрдәнин архасында һеч нә баш вермәјиб? (*әли илә Капитаны көстәрир*). Неч ким дә күнаһкар дејил?! Бәлкә о нағылын јеканә мүәллифи мән өзүм, Мән Ада саһиби олмушам? Бүтүн бунлар да мәним саһиби олдуғум аданын өлмәз көлкәләриди? (*ајаға дуруб Падшаһа јахынлашыр*) Сән падшаһсан? (*Шаһзадәјә*) Шаһзадә һәзрәтләри... (*Вәзирә*) Вәзир? (*Көзәл гызә*) Сән бир һури-мәләксән. (*Чәллада бахыр диксинир*) Ајдынды. (*Девә ачы-ачы*) Сән дә бир девсән еләми? (*Капитана јахынлашыр, бахыр, бахыр, елә бил ки, өз-өзүнә*).

Үрәјинин шырым-шырым јеринә
Елә кәлиб гаранәфәс чатарсан
Мат галарсан бу дүнјанын сирринә
Дәрин фикир дәрјасына батарсан.

Үмидләрин көјдә дурна ләләји
Ким деди ки, Симүрғ гушу вар имиш?
Итән үмид өмрүмүзүн бәзәји
Елә бил ки, көјдән јаған гар имиш.

Арзуларын дил ачыб јалварар ки,
Әввәл-ахыр бир ојунчаг вер мәнә.
Олачағын олмағына нә вар ки,
Бирчә дәнә олмајачаг вер мәнә.

(*Кәлиб јенә дә јердән бардаш гуруб отурур. Пычылтыла*).

Ким деди ки Симүрғ гушу вар имиш?..

Нағылчы. Ким деди ки Симүрғ гушу вар имиш???

Падшаһ, вәзир, көзәл гыз, шаһзадә, чәллад, дев бир-биринә бахыб бир-биринин сөзүнү кәсә-кәсә сорушурлар:
"Ким деди ки Симүрғ гушу вар имиш? Чәкилин, чәкилин, кизләнин. Кәлир. Кәлир".

Падшаһла Вәзир бир тәрәфә, Чәлладла Дев бир тәрәфә, Көзәл гызла Шаһзадә дә бир тәрәфә чәкилиб еһтијатла дурурлар. Мусиги сусур. Улдуз ишығы сөнүр. Капитан көрпүчүкдә һәрәкәтә кәлир. һәвәслә суканы сола-саға фырлајыр. Сонра вар күчү илә сон дәфә јелләдиб кефи көк көрпүчүкдән отаға тулла-ныр. Елә бил гәфилдән тамам башга бир јерә дүшүр. Нейрәтлә әтрафа бахыр.

Капитан. Сән о тәрәф, мән бу тәрәф
Сән о тәрәф, мән бу тәрәф...
Кимди күллә, кимди һәдәф
Ағла, ағла, ағла бир аз.

Бу нә јол иди көстәрди мәнә улдузлар? Јә'ни кәлиб чыхдым бура? Дајан. Дајан. Елә бил узагда нөгтә кими нәсә көрүнүрдү ахы. Адады, нәди бура?.. Ада? Узаг, јашыл ада? Сән - узаг, јашыл ада. Нағылды бунлар, әфсанәдир. Амма нәсә бир нөгтә варды. Мәһәббәт бир дәниздир. Сән узаг, јашыл ада. (*күлүр*). Јох, адады бура. Јә'ни... Бәлкә китабда бу Ада барәдә јазылыб бир шеј? Бахаг, корәк (*кедир отурур столун да-лында, китаб долабындан галын бир китаб көтүрүб вәрәгләмәјә баш-лајыр*).

Ада саһиби кәлир отағын ортасына, Капитана бахыб отағын бир күнчүнә гысылмыш көлкәләри јанына чағырыр.
Һамысы кәлиб онун әтрафына јығышыр. Нағылчыдан башга.

А да саһиби. Кәлин, кәлин бура. Бәс бу һара кетди? Ону дејирәм, бурда дурмушду. Јох, отурмушду бурда. Һара итди? Елә бил нәсә демәк истәјирди. Сөзү варды елә бил. Јә'ни бу јох олду? Көрмә-диниз сиз?

П ад ш а һ. Јох, көрмәдик. Башлајаг? Бизим вахтымыз елә дә чох дејил.

В э з и р. Ә'лаһәзрәт доғру бујурур.

П ад ш а һ. Башлајаг. Сиз бурдасыныз. Башга адам-зад лазым дејил. Дүздү?

В э з и р. Дүз бујурурсуз, падшаһ сағ олсун.

А да са һ и б и. Нә дејим? Башлајаг дејирсиниз... амма нә еләмәк истәјирсиниз... Биз бунун нағылыјыг ахы. Елә един ки...

П ад ш а һ. Билмәк олмаз. Бәлкә о бизим нағылымызды.

В э з и р. Элаһэзрэт доғру бујурур. Көрәрсиз, ахырда елә олачаг. Нағылчы бирдән төләсик онларын јанына кәлир.

Нағылчы.. Нә "башлајаг", "башлајаг" салмысыныз? Нәлә олмаз. Вахты дејил. Нәр шејин бир вахты вар. "Башлајаг", "башлајаг"...

А да с а һ и б и. Көрүрсүнүз?

П ад ш а һ. Мәним ағлым бир шеј кәсмир. Мән чыхыб кедирәм.

В э з и р. Бәс биз? Сизсиз биз нәјик ки?

Ш а һ з а д ә. Бәс мән? Мән? Елә белә галачам? Мәни бурда төк гојмајын.

К ө з э л г ы з. Јох, кәлин һамымыз галаг. Бура елә көзәлди ки...

Ч э л л а д. Мәнлик иш јохдурса... *(Шаһзадәјә тәрәф кедир. Голларыны ачмаг истәјир).*

В э з и р. Тәләсмә. Нијә белә кәмһөвсәлә олдун?

Д е в. *(Чәллада)* Јараларымы бағламајачагсан? Сөз вермишдин ахы.

А да с а һ и б и. *(Нағылчыја)* Көрүрсән? Аләм гарышды бир-биринә.

Нағылчы чамааты сакитләшдирмәјә чалышыр.

Нағылчы. Элаһэзрэт, дарыхмајын. Бир дурун көрүм. Сакит. Сакит. Јахшы нә дејирәм. Өзүнүз истәдиниз буну. Өзүнүздән олду. "Башлајаг". Нә дејирәм, башлајаг.

Мусигинин һезин вә сентиментал сәси ешидилір. Бу мусигинин сәси алтында Нағылчы сөзүнү давам едир.

А да с а һ и б и. *(пычылдајыр).* Сакит. Гулаг асын, Элаһэзрэт.

Нағылчы. Јахшы, башлајаг. Көрәк ким-кимин нағылыды. *(кәлир Падшаһын јанына)* һарда һәјат варса, Элаһэзрэт, өлүм дә елә бил ки, онун һәндәвәриндә кизләниб. *(Жөзәл гыза)* һарда көзәллик варса, *(Дев и көстәрир)* ејбәчәрлик дә јанындадыр. *(Вәзирә)* Ағыл наданлыгдан узаг дејил. *(Шаһзадәјә)* Чәсурлуғ горхаглыгла јанашы јол кедир. *(Капитана јанашыр)* Хејир вә Шәр кими. Мәрһәмәт вә залымлыг кими. Ишыг вә зүлмәт кими. Инсан вә адам кими. *(јаваш-јаваш сәһнәнин ортасына кәлир)* Вә белә јанашы јашамаг күнләрин бир күнү һамыны јоранда, адамлар бир-бириндән динчәлмәк истәјәндә вә бир-бириндән ајрылыб һәр бири өз тәзә јолу илә кетмәк истәјәндә јалныз ишыгдан, мәрһәмәтдән вә хејирдән ибарәт бир дүнја гуруб о дүнјада јашамаг ис-

тәјонләрин сајы сон дәрәчә аз олачаг. Сөздә һамы белә бир дүнја арзунда олдугуну дејәчәк. Ишдә исә... Нијә? Нә үчүн? Нәјә корә? Сәбәб? *(Вәзирә)* Нијә биз бу дүнјада бизо бураһылмыш јашама мүддәтинин мә"насыны бир-биримизин һәјатыны зәһәрләмәкдә, *(Чәллада)* бир-биримизин ахырына чыхмагдә көрүрүк? Бунун *(Дев и көстәрир)* халтасыны бошалт, јазыгды. *(јенә Вәзирә дөнүр, Вәзир аддым-аддым кериләјир)* Нә үчүн бизим ичимиздәки Шәр бизим ичимиздәки Хејири үстәләјир? Нәјә корә зүлмәт ишығын рәдди үзәриндә гурулуб? *(Жөзәл гызын әлиндән тутуб ортаја чәкир)* Ким дејиб ки, Иблис һөкмән гоча, идбар бир чисимдә олмалыды? Нә сәбәбә Хејир вә Көзәллик мәләкләри Иблислә бачара билмир? Нијә аллаһ бу әксикләри бирләшдирмир? Нијә чеврә гапанмыр? Бәлкә о чеврәнин гапанмасы һеч бизә лазым дејил? Бәлкә о чеврә гапанса биз көрәчәјик ки, хејир әлиндә хејир дејил. Чәлди, ишыг зүлмәтди вә мәрһәмәт дә әзәзилликди? *(мусиги сусур).*

П ад ш а һ. Јә'ни доғрудан беләди?

В э з и р. Элаһэзрәт. Мән сизә оланлары, нечә вармышдыса о чүр данышдым. Бу мәним борчумду.

П ад ш а һ. *(Нағылчыја)* Јол көстәр, мән нә етмәлијәм? һансы һөкмү чыхармалыјам? *(Шаһзадәјә бахыр)* Бир сәһв, бирчә сәһв - сонра бүтүн өмрүнү бүк көј әскијә, тулла кетсин.

Нағылчы.. Еһ, бизим билдикләримиз *(Капитана ишәрә едир)* онун башына кәләнләрин јанында нәди ки. *(Падшаһа)* Сәһв дејирсән? Сәһв етмәсән олмаз. Алынмаз.

П ад ш а һ. *(Ада саһибинә)* Јахшы сән де мәнә. Сәһв едирәм, ја јох? Нијә һамыныз сусмусуз? Ким буну мәнә дејә биләр? Ким буну билир?

Шаһзадә кәлир Падшаһын јанына, өнүндә диз чөкүр, башыны онун дизләринә сүртүр. Падшаһ истәр-истәмәз елә бил узаг бир хәјалы хатырлајырмыш кими онун башыны тумарламаға башлајыр. Чәллад вә Дев көз јашларыны сахлаја билмирләр. Көзәл гыз тәәччүлә Вәзирә бахыр. Вәзир ону Падшаһа тәрәф итәләјир. Падшаһ Көзәл гызы көрүб бирдән ајылыр. Архасыны Шаһзадәјә чевирир.

А да с а һ и б и. *(Падшаһа)* Сәһв едирсән, ја јох? Бәлкә дә. Ким билир?! *(Шаһзадәни јердән галдырыб көмәк едир, апарыр өз јеринә. Јенә һезин мусиги. Гајыдыр Падшаһын јанына)* Әкәр биз Иблисә јалныз Иблис кими јох, һәм дә алчалдылмыш вә чәннәтдән говулмуш

бир мөлөк кими дө баха билсәјдик?! Әжәр биз инди ики мүхтәлиф сәмтә доғру чыргынан ганадларын зорла апармаг истәдији вә апара билмә-дији бир гуш олдугумузу дәрк еләсәјдик?! Кимсә буну бизә пычылдасәј-ды вә бизи буна инандырсајды... *(Чөллада)* Сәнә дедиләр ахы, бу ја-зыгын халтасыны бир аз бошалт, боғулду бу ки. Әжәр биз, нәһәјәт, доғула билсәјдик... вә белә олан заман улу бөјүк кечмишимиз биздән араланарды, нәһәјәт, бизи раһат бурахарды. Артыг кечмишә дөнмөк тәһлүкәси илә јашајан кәләчәјимиз дө асудә-асудә көксүнү өтүрәрди...

Көзәлгыз. *(Шаһзадәјә)* Кәләчәјимиз елә бил ки, бизә ја-ынлашмаға горхур.

Шаһзадә. Горхур ки, бизим "гәһрәманлыглы" долу кечмиши-мизин нәһәнк вә гаранлыг бәтниндә әрисин, итсин, һечлијә говушсун. Кечмиш ону елә удсун ки, "әлвида" пычылдамаға да мачал тапмасын.

Чөллад. *(Шаһзадәни вә Көзәлгызы сакитләшдирир)* Сакит, сакит, горхмајын.

Дев. Горхмајын. Инанын она. *(Чөллады көстәрир)* О мәрһәмәтли-ди.

Көзәлгыз. *(Шаһзадәјә)* Бир-биримизин ичиндә чабалаја-чабалаја галмышыг. Ајрылаг, сән-сән ол, мән-мән олум. Бир-биримизи көрә дө билмирик - ајрылаг! Бирләшмәјин дө тәһәри вар. Сән һарда итдин, мән билмирәм. Мән һардајам, сән билмирсән. Күнләрин бир күнү бизи бирләшдирәнләрин јадына дүшәрик, амма јенә дө тәнбәллик-ләриндән ајырмазлар бизи. Бәлкә дө о заман һеч еһтијач да олмады буна. Ајырмаға бәлкә дәјмәз? Артыг дәјмәз?! Биз нечә дө бир-биримизи севирдик. *(Вәзирә нифрәтлә бахыр)* Биз нечә дө бир-биримизә нифрәт едирик. *(Вәзир Падшаһын јанына кәлир).*

Падшаһ. *(Вәзирә)* Нәјләмәк олар? Мәчбур етмәк олмаз ки,...

Вәзир. Әләһәзрәт! Ахыр ки сәјләди. Алды бојнуна... Көрдүз?

Падшаһ. Сус. Артыг сөз лазым дејил.

Чөллад. *(Падшаһа јахынлашыр)* Әләһәзрәт...

Падшаһ. Јох, Чөллад. Тәләсмә. Тәләсмә, Чөллад...

Мәјакын јаныб-сәнән ишыгы јенә дө Капитанын үстүнә дүшүр. О охудуғу китабдан башыны галдырыр вә бу сөзләри бир нәфәсә демәји елә бил ки өзүнә борч билир. Кимә дејир өзү дө билмир.

Капитан. Мән баша дүшә билмирәм. Кими мәчбур еләмәк олар ки, сән бу дүнјада елә јашама, белә јаша?! Неч кими. Ким кимин һакими ола биләр бу дүнјада? Неч ким, неч кимин. Адам вар ки, бу дүнјада бөјүк-бөјүк гәһрәманлыглар көстәрмәк һәсрәтилә јашајыр вә о

гәһрәманлыглары көстәрир. Адам да вар ки, сакитчәсинә јашајыр вә садәчә өз јолуну кедир. Нәр кәсәнин өз пајы.

Нағылчы Капитана, Чашыр. Мәјакын ишыгы сәнүр. Капитан Нағылчынын бахышлары алтында јенә дө башыны ашағы са-лыб китаб охумагла мәшғул олур.

Чөллад. Көрәсән дүз дејир? Еһ, киди дүнја...

Дев. Јахшы адама охшајыр... *(Чөллада)* Нолду сәнә?

Чөллад. *(Әли илә үрәјини овушдурур)* Билирсән бура нә зүлүмдү? Зүлүм вар, зүлүм вар. *(Халтаны бошалдыр)* Бојуну сүртмүр?

Дев. Чох сағ ол. Нечә дө инчә гәлбин вар... Редки адам сәнин ки-ми олур. Чох сағ ол. Сән... Сән... Нә едирсән?

(Чөллад елә бил јухудады, Шаһзадәјә јанашыб әлләрини ачмаг истәјир)

Вәзир. *(Чөллада)* Дәринә кетмә, бала. ағыллы ол. Дәриңә кет-мә. мән сәнә достам. Буну унутма. Унутмаг истәсән дө унутма.

Чөллад. *(өзүнә кәлир, ајы-р)* Елә билирсән унутмамаг асан-ды? *(Шаһзадәјә)* Сәнин бәхтин онда кәтирмәди ки, о, *(Вәзири көстә-рир)* мәним атамдан үзү бу јана еләјә-елә кәлир. Мән она өзүм истә-сәм дө, истәмәсәм дө өмүрлүк бағлыјам. Атама, мәно вердији чәрәк көзүмү тутар. *(Девә көстәрир).* Бу да мәним кими.

Дев. *(Шаһзадәјә)* Еләди. Дүз сөздү. О гојмады мәним ахырыма чыхасан. Аз гала өлдүрүрдүн мәни. Јадындады? Амма о гојмады. Нечә олса бу да һәјәтды да. Мән сәни бағышлајырам. Сән дө мәни бағышла.

Чөллад. *(Шаһзадәјә)* Мәни тахсыркар сәјма. Мән кимәм ки? Атасыны унутмајан бир адамам.

Шаһзадә. *(Девә)* Заваллы! *(Чөллада)* Сән дејә биләрсәнми гырмызы рәнк даһа чох киминкиди - ганы ахыдылан гурбанын, јохса о ганы ахыдан чөлладың?

Чөллад. Өзүнү үзмә. Кәрәк әввәлдән ишини дүз гурајдын. Нә-јин, нәјин, бир дәнә гызын үстүндә... Еһ..., нә дејим сәнә? Нәјәт гурта-рырса, јә'гин ки, елә бу чүр дө гуртарыр. Нәр тәрәфдән јоллар бағланыр вә гәрибәдир ки, сән бу бағлылары ачмаға, онлары вуруб кечмәјә неч бир нәвәс көстәрмирсән. Сакитчә дуруб көзләјирсән. Көзләјирсән ки, индијәдәк нәјәт адланан бу гүввә тез олсун, ахыр ки адыны дөјишсин. *(Шаһзадә кәлиб Капитан көрпүчүјүнә чыхыр. Көрпүчүјүн елә бил ичин-дән бир көтүк чыхыр. Бу көтүјүн ағач олан вахты варды. Шаһзадә башы-*

ны көтүрүн үстүнө гојур) Чөллад көтүрүнүн өнүндө диз чөкүб өлүм һөкмүнүн ичрасынын һәсрәтини чөкән үрәк чырпынтыларыны жалныз тәзә-тәзә сөкүлән шәфогин илк парылтылары дујар. (*Чөллад јаваш-јаваш Шаһзадәјә јанашыр. Гылынчы сыјырыр*). Чөллад да ади адамды. Тәләсмәдән палтарыны дојишир, гырмызы нигабыны тахыр, гылынчыны көтүрүр вә кәлиб јавашча сәнин лап арханда дајаныр. Башын ашағы олса да, көзләрин балта зирбәләриндән кәсик-кәсик, дөлмә-дешик олмуш бу наһамвар көтүрә зилләниб галса да сән чөлладын һәниртисини дујурсан. Дујурсан ки, арханда кимсә кәлиб дајанды. (*Мусиги курул-дајыр вә сусур*) О заман ки, о ади адам гырмызы нигабыны тахыб чөллада дөнүр вә кәлиб јанында дурур, о заман һәјат да адыны дојишир. Јалныз адыны дојишир, чүнки галан нә варса һәр шеј әввәлки кими, әввәлчәдән нәзәрдә тутулан кими давам едир. Јалныз һәјатын ады артыг өлүм олур. (*Чөллад әлиндә сыјрылмыш гылынч дөнуб галыр*).

Капитан өз јериндән дурур, кәлир Шаһзадәнин өнүндә о да диз чөкүр. Бир чөллад көтүрүнә ики баш әјилир.

Капитан. Горхурсан?

Шаһзадә. Бәс сән? Сән горхурсан? Биз һамымыз бу дүнјаја чағрылмышыг. Биз чағрыланларыг. Мән доғулан күн елә о саат, о доғи-гә мәнән хејли узағларда, ағылла билинмәјән, дујғула дујулмајан бир јердә көзә көрүнмәз бир өлүм дә доғулду. Вә о өлүм доғулан кими јол алыб јаваш-јаваш мәнә тәрәф кәлмәјә башлады. Инди елә бил аддымларыны кетдикчә јејинләдир. Мән дә елә бил һараса тәләсмәјә башламышам. Дејирләр ки, горхма, һеч горхма, нәди ки, өлүм, ани бир дујумдур. Белә дејил. Өлүмүн өмрү инсанын өмрү гәдәрди. Ејни јолумузун тән ортасында үзбәүз кәлирик.

Падшаһ. (*Вәзирә*) ыСән бир шеј анлаја билдин? Анламаг истә-јирсән ки...

Вәзир. Әлаһәзрәт мәним үчүн һәр шеј күн кими ајдындыр. Ичазә версәниз... бу ишә сон гојардыг.

Падшаһ. Гој бир истихарә еләјим... (*әлиндәки тәсбеһи ојнадыр, көјә бахыр, ора-бура бахыр. Чөллада ишарә едир. Чөллад галынчы ашағы салыр. Кечир кәлир Девин јанына*).

Көзәлгыз. (*кәлир Шаһзадәнин әлиндән тутур, Капитан көрпүчүндән ашағы салыр*) Кәл. Горхма. Һәр шеј јахшы олачаг. Кәл, бура, бура. Отур.

Шаһзадә отурур. Бүтүн бәдәни әсимәсим әсир. Капитан сүканы фырладыб шух аддымларла көрпүчүкдән дүшүр. Ора-бура бојлана-бојлана галыр.

Капитан. Дејәсән кәлиб чыхмышам. Чата билдим дејәсән. Бура о адады? Јә'ни лап елә доғрудан кәлиб чатдыг? Ким дејәр? Ким вар бурда? Ким? Ким?

* * *

III ШӘКИЛ

Капитанын үстүндә улдуз ишығы.
Ада саһиби еһтирамла она јанашыр.

Ада саһиби. (*гонагпәрвәрликлә*) Хош кәлдиниз. Сиз ки о узағлардан кәлиб бизи тағдыныз, инанын хошбәхтлик вердиниз бизә. Сәфәриниз нечә кечди? Улдузлар ајдын охунурдуму? Дәнизләр сақит идиләрми? Бир раһатсызлыгыныз олмады ки?

Капитан. Сағ олун. Һеч билмәдим дәнизләрдән дәнизләрә үздүкчә бу вахт нечә кечди. Нә көзәл јерди бура. Һава дејил, елә бил көрә јағыды. Адам көчүб кәлә бура, һеч јана кетмәјә. Јашаја, јашаја...

Падшаһ. (*Вәзирә*) Вәзир, кет ону саламла. Гәрибди.

Вәзир. (*јарына-јарына Капитана јанашыр*) Хош кәлдиниз. Гушларын сәсини ешидирмисиниз? Сизи саламлајырлар.

Капитан. Ешидирәм. О нәјди елә? Гачды, кетди. Јә'ни бура... (*Девин көрүр*) Сән...

Дев. Мән кимисини јә'гин өмрүндә көрмәмишдин? Горхмадын?

Чөллад. Горхма. Бизим адамды.

Капитан. Дајан, дајан. Сән... о дәнизләрин бириндә дејилдин? Елә бил сән идин... өзү дә икиниз идиниз?

Дев. Јох, чаным, мән һеч вахт бурдан һеч јана кетмәмишәм. Мәнним дәниздә нә ишим вар? Ағлым башымдан чыхыб? Доғуландан бура-дајам. Өзү дә тәкәм. (*Шаһзадәни көстәрир*) Мәни бу күнә бу салды. Нәди, нәди...

Ада саһиби. (*Девин сөзүнү кәсәрәк*) Доғру дејир. Онун башга бир јери јохду, мәскәни елә бурады. Әввәләр шулуғ-зад еләјирди, инди... көрүрсән дә... Халта боғазыны сыхмыр? (*Чөллад а.*) Бир аз бошалт. (*Капитана*) Сиз јә'гин о узағ дәниздә башга дев көрмүсүнүз.

Капитан. Гәрибәди. Лап елә бил бу иди. О узағ дәниздә... Дәнизин ортасында нәһәнк девләр чимирди. Дәниз ашыб-дашырды,

чыхырды саһилиндән. Этрафда нә вардыса һәр шејин маты-гуту гуру-мушду. Нејрәтиндән нәфәсини ичинә алыб сусмушду. Дәниз ләпәләнир, бугум-бугум гајнајырды. Дејәсән бу дәниз өзү дә баша дүшмүрдү ки, нә баш верир... Дәнизин ортасында нәһәнк девләр чимирди... Мән бу күнә гәдәр елә билирдим ки, девләр јалныз нағылларда олур. Гәһрәманларын хиласкарына вә јахуд дүшмәнинә чеврилән ағ девләри, гара девләри ушағлыг аләминдә ким танымамышды?

Чәлләд. Бунун рәнки јохду. Алабулады. һәм гара, һәм ағды.

Дев. Валлаһ, мән олмамышам. Елә нә олур јыхырсыз үстүмә.

Капитан. Һә, көрүрәм, бу дејилди. О девләр башга девләрди. Бир көр. Ким күман едәрди, ким хәјалындан кечирәрди ки, узаг ушағлыг аләминин сирли вә тилсимли сәрһәдләрини бу күн кечиб о дәнизин ортасына кәлмәк олар? Сән сајдығыны сај, көрәк фәләк нә сајыр.

Падшаһ диксинир

Падшаһ. Сән сајдығыны сај, көр фәләк нә сајыр. Көр бу нә дејир...

Капитан. Дәнизин ортасында нәһәнк девләр чимирди... Вә бу девләр чимиб-чимиб нәһәјәт ки, јорулдулар. Елә бил бир аз да, ағыр-лашдылар. Сују тәнбәл-тәнбәл овучлајыб күнәшә сары атдылар. Күнәшдән үзү јерә пар-пар парылдајан јағышлар јағмаға башлады. Јаваш-јаваш бәдәнләрини судан чыхармағ истәдиләр. Пар-пар парылдајыб јаған јағышын алтында судан елә бил ики нәһәнк дағ дикәлди. Дәниз елә бил доғду бу девләри. Вә бу девләр вә бу нәһәнк девләр бирдән-бирә дәниздән чыхан кими бир чүт көјәрчин олуб ганад чалыб учдулар. Тәсәввүр еләјирсиз?

Көзәл гыз. Аһ... (Девә) Сән дә көјәрчин ола биләрмисән?

Дев. Мән? Нә билим? Нечә ки?... Лазымды?

Ада саһиб. (Нағылчыны ахтарыр) Һара кетди? Јенә јох олду, итди бу. Һара кетди?... Көрән олмады буну?

*Һамы чијини чәкир. Һеч ким билмир Нағылчы һардады.
Бу заман гапынын зәнки чалыныр.*

Капитан. Ааа. Кәлән вар. Сиз аллаһ бағышлајын. Бахым кимди? Бир дәгигә...

Капитан кедиб гапыны ачыр. Забит кәлир.

Забит. Гоһағын вар дејәсән. Салам. Хош кәлмисиз. Ә'ла. Кәзәл. (Капитана.) Бу башга мәсәлә. Тәкликдән бир шеј чыхмаз. Бир шејзад лазым дејил? Вурмаға дејирәм... Варымды ја.

Падшаһ. Бу кимди белә? (Вәзирә) Вәзир! Чағыр јахын кәлсин.

Вәзир. (Забитә) Бујурун, сиз дә бизимлә...

Забит. Јох, чоһ сағ олун. Чоһ сағ ол. Кедирәм. Мәним дә гоһағларым вар. (Капитана) Бир дәгигә олар сәни? (Јавашдан) Воблан галмады? Бир дәнә, лап балачасы варса... Амма мән өлүм, булар бил-мәсинләр. Јахшы чыхмаз. Харичидирләр? Һардан кәлибләр, (бирдән Деви көрүр) Бу нәди алә?

Ада саһиб Капитанын пәнчәрәјә кетдијини көрүб јанына кәлир.

Ада саһиб. (әлиндә көзәл бир балыг тутуб.) Буну верин. Сиз тәрәфләрдә беләси олмур.

Капитан бу көзәл балыгы Забитә верир.

Забит. Бу... бу нәди, Буну Һардан тапмысан? Базардан? Мән өлүм Һардан тапдын? Бунлар кәтириб? Сағ ол валлаһ. Машаллаһ. Мән кетдим. Гој бир сағ ол дәјим. Дејәрләр нә ганачағсыз гоншусу вар. (Падшаһа јанашыр. Өзүндән ихтијарсыз баш әјир.) Сағ олун. Чоһ-чоһ сағ олун. Өләнәчән миннәтдарам. Өләнәчән. (кери-кери чәкилир.) Кедә биләрәм? Худаһафиз. Сағ оласыз. Аллаһ әманәтиндә. (Чәлләд Забитин габағыны кәсир).

Падшаһ. Кедә биләрсән. Гој кетсин. (Чәлләд чәкилир).

Көзәл гыз. Хош кетдиз.

Ада саһиб. Јенә кәлин.

Забит һамы илә бир-бир көрүшмәк истәјир. Дев Забитә далыны чөндәрир. Чәлләд зарафатла Деви көтәкләјир.

Чәлләд. Фикир вермәјин. Дәрсини верәчәм бу саат.

Дев. (бирдән елә бил нәһәнкләшир, ајаға галхыр, кур сәслә) Кимди мәним дәрсими верән? Адам-бадам ијиси кәлир. Јағлы адам ијиси кәлир. Ооо... ууу...

Забитин аз галыр үрәји кетсин. Ондан башга һеч ким Девә мәһәл гојмур. Забит тир-тир әсир. Капитан күчлә ону гапыдан итләјиб салыр бајыра. Дев јенә диз чөкүр, јазыглашыр.

Капитан. Гоншумдур. Пис адам дејил (кәмини, тору кәстә-рир). Бунлары тапмагда мәнә көмәклик еләјиб. Охумағы да вар. О маһны варды һа...

Сән о тәрәф, мән бу тәрәф
Агла уча бары... агла,
Сәнсән һәдәф, мәнәм һәдәф,
Агла күлә билән кими... (күлүр)

Падшаһ. Агла күлә билән кими? һәдәф кимди? Буду? Ола билмәз. Бәлкә... Бу нијә күлүр?

Капитан күлмәјини кәсә билмир.

* * *

II НИССӘ

IV ШӘКИЛ

Капитанын күлүшү ағзында галыр. Отағын ишығы оләзијир. Алагаранлыг. Мусиги әввәл һај-күлү, сонра пәзин бир аһәнк алыр. Бирдән мусиги сусур вә гапынын зәнки сәсләнир. Зәнкин бу дәфәки сәси мусигини хатырладыр. Сызылтылы бир мусигини. һамы горхуја дүшүр, кизләнмәјә јер ахтарыр. Елә бил һамы һисс едир ки, бу кәлән ади кәлән дејил. һамы дүјүг дүшүр ки, инди нәсә баш верәчәк. Амма нә? Әтрафдакыларын һәјәчаны Капитана да кечир. Артыг о әмәлли-башлы горху ичиндәдир. һәм дә тәкдир. Бунлар һара јох олдулар?

Капитан. (әтрафа бојланыр) Бәс бунлар һара кетдиләр? Вар идиләр елә бил. Ишыг јәнмајанда зәнк ишләмәз ахы. Бәс бу зәнкин сәси нечә олур ки кәлир? Белә һавада ким ола? Бу нечә зәнк сәсиди? Мәним зәнкимин сәсино охшамыр.

Столун үстүндәки шамы көтүрүб јандырыр. Шам әлиндә гапыја јахынлашыр. О тәрәфдән һеч бир сәс-сәмир кәлмир. Гапынын о тәрәфиндә Забит көрүнүр. О да гулағыны гапыја дирәјиб гулаг асыр.

Капитан. (јавашдан) Кимди?

Сүкут.

Капитан. Ким лазымды (артыг шәстлә, бәркдән) Кимсән? Дејәсән һеч ким јохду ахы? (гапыны ачмаға башлајыр). Забит тез кизләнир. Капитан гапыны ачыб тез баглајыр). Јох, һеч ким јохду. Бу һавада адам кәләр? (пәнчәрәјә јанашыр) Бүтүн шәһәр елә бил гаранлыг ичиндәди. Бу шамы да гојаг пәнчәрәнин өнүнә. Дониздоки кәмилир үчүн бир истигамәт нөгтәси олмалыды, ја јох? (зәнкин мусигили сәси јенидән ешидилир. Капитан донуб галыр. Сонра шамы көтүрүб јенә јаваш-јаваш гапыја тәрәф кәлир.)

Капитан. Кимди? (ачарла буруб гапыны даһа бэрк баглайыр. Архајын олур ки, гапы мөһкөм бағлыдыр. Таггылты илә вуруб палтар долабыны ачыр, баглайыр, сәс салмаға чалышыр. Бэркдән) Кимсән? Неч нә ешитмирәм.

Зәнқ бир дө сәсләнир. Капитан донуг. Әлиндәки шамын зәиф ишығы гаранлығда бирдән-бирә пар-пар јанан ағ бир золаг олуб отағын ортасынадәк кәлир. Онун јолу ачылыр. Јаваш-јаваш еһтијатла бу ишығ золагынын үстү илә өзүнү гапыдан узаглашдырыр. Бирдән јарыхәјал кими бир сәс ешидилир. Бәлкә дә бу бир пычылтыдыр.

Сәс. Капитан. Капитан. Бура бах. Мәнәм. Нолду, танымадын мәни? Һара бахырсан?

Капитан биртәһәр әлиндәки шамы пәнчәрәнин кәнарына гојур, јерини дүзәлдир ки, бајырдан ишығы көрүнсүн.

Сәс. Ешитмирсән? Мәнәм, горхма. Сакит ол. Кеч, отур.

Капитан кечиб диванда әләшир. Сәс бу дәфә диванын о бири кунчүндән, лап јахындан кәлир.

Сәс. Мәнәм, Капитан. Танымадын јохса? Һара бахырсан? Доғрудан танымадын мәни? Ешитмирсән? Бәс дејирдин ки, сәнин сәсини дүнјанын о башындан да олса ешидәрәм. Еһ, Капитан, Капитан... Сәнә күвәндијим дағлар...

Капитан. (елә бил тамам башга сәслә) Көзләриндән доғма-лыг чыхды. Көзләриндән чыхан кими елә бил һавада үшүјән кими олду. Гајытмағ истәди чыхдығы јерә. Сонра нә фикрләшдисә әтрафа оғрун-оғрун бахыб тез-тәләсик көзләримә кирди...

Падшаһ вә Вәзир јаваш-јаваш еһтијатла о ағ ишығ золагына чыхырлар.

Падшаһ. Бу нә данышыр? Буду бунун нағылы? Вәзир!
Вәзир. Гәрибәди. Белә көрүнүр ки, буду.

Нағылчы кәлиб икисини дә ишығ золагындан чыхарыр.

Сәс. Көр нечә јадында галыб (пәнчәрәнин јанына кедир) һаваја бах, јаман јағышлайыр. Күләк дә кәсиб. Һәлә дә чашыб галмысан? Чаваб вер, дилләнмәсән дә дүшүн. Мәним бәсимди.

Капитан. (дүшүнүр). Нечә јә'ни дүшүн, мәним бәсимди?

Сәс. Јә'ни дејирәм дүшүнмәјин кифәјәтди, данышмасан да олар. Мән данышачағам, сән исә дүшүнәчәксән. Ким иди дејирди ки, сәнин фикриндән кечәнләри дә һисс едәрәм, сән данышмасан да олар. Ким иди бунлары дејән?.. Һә? Сәнә күвәндијим...

Капитан. (пычылтыјла) Сәнсән?

Сәс. Ахыр ки. Мәнәм, мәнәм. Горхма. Ким олачағды ки, мәнәм. Нә тез јаддан чыхартмысан мәни?

Капитан. Сәнсән. Сән... сән нечә... гајыда билдин?

Сәс. Һәмишәлик кәлмәдим ки. Сән чағырдын кәлдим. Бир аз вах-тым вар һәлә. Һәлә јағыр.

Капитан. Мән сәни чағырдым? Мән сәни чағырмадым.

Сәс. Чағырдын, чағырдын. Унутмусан јә'гин. Елә әввәл дә сәндә јаддаш јох иди.

Капитан. (дүшүнүр). Бәлкә доғрудан да чағырмышам?

Сәс. Әлбәттә чағырмысан. Биз чағырлмамыш јерә кетмирик. (јамсылајыр) "Бәлкә евә кәләсән, гонағым оласан..." Бу нәди, буралары нәјә дөндәрмисән? Куја кәмиди бура? Сән дә капитансан, Һә? Нәјино лазымды бүтүн бунлар? Бәлкә кәмијлә мәни ахтарырсан? Дәли олму-сан?

Капитан. Јох, нијә?.. Амма нечә ким мәнә дәли кими бахмыр. Ишим, күчүм...

Чәллад вә Дев ишығ золагына чыхырлар.

Дев. Бәс сән дејирдин адам алдатмағ јахшы иш дејил?

Чәллад. Һәрдән олар. Һәмишә јох. Һәрдән.

Нағылчы ишығ золагына кириб онлары да гаранлыға чәкир.

Сәс. Бәс сачын нијә белә ағарыб? (зарафатла) Кимин дәрдин чә-кирсән?

Капитан. Мән?.. Мән дәрд чәкмирәм.

Сәс. Дүз дејирсән? Бах, дүз даныш. Јенә институтдасан?

Капитан. Институтдајам.

Сәс. Кичик елми ишчи?

Капитан. Һә.

Сәс. Елә һәр шеј әввәлки кимиди ораларда? Сәһбәт елә дә, чи-рәјлә данышырсан лап. Бәс дарыхмамысан сән? Мәнимчүн дејирәм, дарыхмамысан? Дарыхмамысан, көрүрәм нечә бир гырыг да дарыхма-мысан...

Капитан. Дарыхмышам.

Сэс. Онда даныш да мөнимлө. Анчаг жагыш гуртараначан вахтым вар на. Жагыш көсөн кими кедөчөжөм. Сусма. Даныш.

Капитан. Кедөчөксөн?

Сэс. Кетмөлижөм. Жагыш гуртаран кими сөнин дө озабларын битөчөк. Кедөчөжөм. Билирсөн нө көзөлдү оралар. Сиз дө елө билирсиниз ки, бөхтиниз кәтириб.

Шаһзадә вә Көзәл гыз ағ ишыг золагына чыхырлар. Бир-биринин әлиндән тутуб дојунча бир-биринә бахырлар. Көзәл гыз гысылыр Шаһзадәжә. Шаһзадә ону итәләјир. Нағылчы јенә дө ишыг золагына чыхыб онлары гәјтарыр гаранлыга.

Капитан. Демөли, әтрафымызда һәрләнирсиниз. Биз сизи кормүрүк, ешитмирик, сизә тохунмуруг, амма һөндөвөримиздөсиз. Ачыг китаб кими бир шејк сизинчүн. Биз дө елө билирик ки, төклијө чөкилмөклө һамыдан кизләнирик.

Сэс. Бах, билөсөн. Сизи севнөләр о дүнјада да сизи севмөклөриндө давам едирләр. Өлүмүн һушсузлуғуну бу дүнја үдүруб. Инан мәнә. О дүнја бу дүнјаны һеч чүр унуда билмир. Мән сөнин тајын дејиләм.

Капитан. Мән дө сәни унутмадым.

Сэс. Сән дө? Сөнин унутмамағынла мөнимкинин арасында фәрг вар, јохду? Де дө, вар, јохду?

Капитан. Вар, вар. Јә'гин ки, фәрг вар. Демөли, ачыг китабыг биз. Ахы бу әдаләтли дејил. Бәс бизим сирлөримиз?

Сэс. Ким иди дејирди: Сирр нө вахтса ачылачаг сирдисә, һеч әввөлдән јаранмајыб сирр кими... Јадындады? Ким дејирди?

Ада саһиби ағ ишыг золагыла көлир Капитанын јанына.

Ада саһиби. *(Капитана)* Јадындамы? Сән демирдинми? Адамын сирри ола биләр, дағын, дашын, дөрәнин, дүзүн, јерин, көјүн, дөнизин, аданын сирри ола биләр вә јә'гин ки вар. Вә јә'гин ки, дағ да, дөрә дө, дөниз дө, ада да, бир сөзлө өз ичиндө сирр көздирән һәр бир шеј бир вахт көлир ки, бу сирри дашымагдан јорулуб безир, бир аз да сирсиз-мүөммасыз, елө-белә јашамаг истојир - өз билдији, өз бачардығы кими. Өзүнүн алына јазылан кими. Нө заман ки, бу сирдән јаха гуртармаг вахты, о бөјүк вә азад Ан көлир вә сән бу сирри нөјө исә, кимә исә вериб јалныз бундан сонра азадлашмаг истојирсән, о заман дүнјадакы сирлөри дашымаг истојән јени-јени гурбанлар мејдана чыхыр.

(Вәзирә ишарә едир) Ејнөн Вәзир кими. Бу тәзә гурбанлар елө билирләр бөхтлөри кәтириб - сирр саһиби олублар. Сирри һөвәслө көкслөринә сыхыр, севинә-севинә кәләчөклөриндә онлары көзләјән јорғун вә безикмиш анларындан хөбәрсиз о ана доғру тәләсирләр *(јенә гајыдыр гаранлыга)*.

Капитан. Сирр нө вахтса ачылачаг сирдисә, һеч әввөлдән јаранмајыб сирр кими... һардасан? Дејирсән оралар көзөлдү?

Сэс. Елө көзөлдү. Гулаг ас, бир шеј данышым сәнә. Билирсәнми, дүнјаја һәлө доғулмамыш, амма һөкмән доғулачаг адамларын да руһлары вар. Вә бу һәлө дө доғулмајанларын руһлары ораларда бизим әтрафымызда көзиб-долашыр, доғулуб јашамыш, олмуш адамларын руһлары илө томаса кирмөјө чалышыр. Онлардан бир ушаг һөвәси вә бир ушаг инады илө дүнја барәдә, һөјат барәдә нәсә өјрәнмөк истојирләр. Өлүмүш адамларын руһлары бә'зән сәбр вә тәмкинлө, бә'зән дө һөвәсләсиз билдикләриндән вә билмәдикләриндән ешитдикләриндән вә ешитмәдикләриндән онлара бә'зи шејләр данышыр, данышдыгча да ағызларыны ачыб бөјүк һөрмөт вә марагла онлары динләјән, онлардан нәсә өјрәнмөк истојән вә дүнјаја көлмә новбәлөрини көзләмөјө сәбрлөри чатмајан бу һөвәсләсиз, дөчөл руһлара мө'јус-мө'јус, ачы-ачы бахырлар. Марағлыды? Бура бах. һара бахырсан?

Вәзир ағ ишыг золагына Көзәл гызы дартыб чыхарыр. Гучаглашырлар.

Нағылчы. *(ишыг золагына чыхыр)*. Дүнјаја көләндән сонра о төрәфдә нө вардыса, нө олмушдуса һәр шеј јаддан чыхыр. *(Вәзирлә Көзәл гызы итәләјиб салыр гаранлыга)*

Сэс. Еләдир. Дүз дејир. О һардан билир?

Ағ ишыг золагында Шаһзадә көрүнүр. Капитан кедир онун јанына. Шаһзадә тир-тир әсир.

Капитан. Горхурсан?

Шаһзадә. Мәнә һеч ким инанмајачаг. һеч ким. Өләһөзрәт, доғма атам да. Бирчө сән билирсән һөгигәти.

Сәс Капитана јахынлашыр.

Сэс. Бу кимди, Капитан? Лап сәнә охшајыр. Гардашынды?

Капитан. Јох, јох, сән танымырсан. Танышды. Тәзә көлиб института.

С э с. Дејирәм ахы, Амма... сәнә чох охшады. Јағыш јағыр һәлә...

К а п и т а н. Сән инди кетсән, сонра јенә дә гајыда биләчәксән?

С э с. Билмирәм ахы. Сән истәрдин ки, гајыдым? Јенә нә олду сәнә?

К а п и т а н. *(Шаһзадәјә)* Горхма. Көзлә мәни, кәлирәм. Гонағым вар јенә. Горхма. Һәр шеј јахшы олачаг *(Сәсә)* Нә дедин?

Нағылчы Шаһзадәни ишыг золағындан чыхарыр.

С э с. Сәндән сөз сорушурам. Мәнә һеч фикир вермирсән. Бах а, чыхыб кедәрәм. Сән истәрдин мән јенә гајыдым?

К а п и т а н. Инчимә. Сән аллаһ инчимә. Истәрдим. Истәрдим мәни тәк гојмајасан. Доғрудан да сән дүз демишдин. Һеч ким сәндән јахшы ола билмәди.

С э с. Сәнә күвәндијим дағлар... Јахшы ахтармамысан јә'гин.

К а п и т а н. Бәлкә дә... Нә билим.

В э з и р. *(ағ ишыг золағына кириб нәзакәтлә онлара јанашыр).*

Ичәзәнислә. Һамы бу дүнјаја кәләли нәсә ахтарыр. Кими тапыр, кими тапыр. Ахтарырсан, чабалајырсан, өзүнү ода, көзә вурурсан. Адам вар ки, бу дүнјада бәхти кәтирмәк адына нәји варса, о да анчаг вә анчаг доғулуб јашамағыдыр. Мәсәлән, бизим Шаһзадә кими. Дејирләр ки, тәлә алын јазысыдыр. Алнына нә јазылыбса, о да башына кәләсиди. Ким јаздығыны сорушмурам - аз-чоҳ ајдынды. Амма... Нә заман јазылды бу әдаләтсиз јазы? Нијә она һәр шеј, мәнә һеч нә? Бәлкә бизим алнымыз тәр-тәмизди? Нә јазачағыгса, өзүмүз јазачағыг ора?! Бәлкә бүтүн бунлары өзүмүздән ујдурмушуг? Бәлкә елә о гәдим вә әлчатмаз илкин нөгтәдә јазыланды, индијәдәк кәлир вә артыг бүтүн етдикләрин, едәчәкләрин дә о гәдимликдән мә'лум имиш?... *(Шаһзадәни кәстәрир)* Шаһзадәнин бәхти кәтириб. Бәхти јаман кәтириб. Өн бөјүк зәһмәти о олуб ки, доғулуб. Демәли нәдәнсә, һараданса сечилиб, әләқдән кечиб. Вә әләқдә галанлардан - биздән, сиздән инди хәбәри јохдур. Бизсә өзүмүзә тохтаглыг веририк: бизим дә бәхтимиз кәтириб, биз дә доғул-ушуг, биз дә варыг, дејирик. Биз дә варыг... Амма... Бәлкә һеч вачиб дејил ки, бәхтин әввәлдән кәтирә? Вачиб одур ки, бәхтин бир дәфә кәтирә - амма ахырда? Нечә билирсиз?

Нағылчы кәлиб Вәзири апарыр

С э с. Дејирәм бәлкә јахшы ахтармамысан? Нә истәјирсән сән бундан? Нејнисән ону?

К а п и т а н. *(Шаһзадәни чыхарыр ишыға)* Горхма. Дур бурда. *(Сәсә)* Ахтармамышам, һеч нә дә истәмирәм. Бу отагда галмаг, сәнинлә бу отагда тәк галмагдан савајы һеч нә. Амма о да јазыгды. Бәс сән? Нијә сусдун сән? Јағыш һәлә кәсмәјиб һа. Һәлә кедә билмәзсән. Улдузлар көрүнмүр. Азарсан.

С э с. Кәсмәјиб, һә. Амма јаваш-јаваш елә бил кәсмәк истәјир. Азарам? Јох. Улдузлар узагдан көрүнмәјә башлады дејәсән. Көј үзү ајдынлашыр јаваш-јаваш. Нә узаг көрүнүрләр... Сән елә билирсән онлар һәгигәтән узагдадырлар? Улдузлары дејирәм. Јахындылар, лап јахын. Бах, ону, ону көрүрсән? Јох, ону јох е. Һара бахырсан? Бура бах. Көрүрсән? Көрәчәксән. Лап јаныначан кәләчәкләр. О да кәләчәк. Мән нечә кәлдим...

К а п и т а н. Сән... Сән... Һәлә дә анламадын буну? Бир шеји бирдәфәлик баша дүшмәк лазымды ки? *(Шаһзадәјә)* Сән дә бил буну. Истәр күнәш олсун, истәр ај, истәрсә дә улдузлар - бир сөзлә бүтүн бу көј гүббәси-танрысыјла, мөчүзәсијлә, о бири дүнјасыјла бизә тәрәф кәлмир. Биз, биз, јалныз биз өз дүнја адландырдығымыз бу кәмидә онлара тәрәф јаваш-јаваш үзүрүк.

С э с. Бәлкә дә. Нә дејим, бәлкә дә сән дүз дејирсән. Сән һәмишә дүз дејирсән. Әлини вер мәнә. Јадындымы, онда әлләрини, көзләрини мәндән нечә гачырырдын. Биринчи вә ахырынчы дәфә мәни өпәндә... Бәли, бәли, сән, сән мәни өпәндә. *(күлүр)* Мәнә бах е... Күчлә дә адам өпәрләр? Јахшы, мән сәни өпәндә.

К а п и т а н. *(Сәсә тәрәф кедир. Нағылчы Шаһзадәни апарыр)* Мәнә елә кәлир ки, бу дәгигә сән адлы һеч ким јохдур. Сән јалныз сәсдән ибарәтсән. Сән һеч әввәлдән дә јох идин. Јә'ни билирсән дә нә демәк истәјирәм. Әввәлдән јох идин. Сән јалныз о заман олурдун, о заман әта-гана долурдун, чанланырдын ки,... тугалым мән көтүрүб сәнә зәнк еләјирдим. Кәлирдим евинизин габағына. Сачларыны дүзәлтдирәндә сәни көзләјирдим. Мәним көзләримин, гулагларымын, әлләримин әһатәсиндән чыхдынмы, сән о андача дағылырдын, јох олурдун, һаваја гарышыб итирдин. Сән һәмишә "јох"ла, "вар"ын арасында олдун. *(Шаһзадә ишыға кәлмәк истәјир. Нағылчы гојмур).* Каһ "јох"ун ичинә кириб кизләндин, каһ да "вар"ын ичиндә һәр дәфә јенидән доғулмағына севиндин. Сәни јарадан, һәр дәфә бу дүнјаја, ишыға кәтирән мән идимсә, нечә олду ки, сән мәним руһума һаким кәсилдин? *(Көзәл гыз хәјал кими ишыға кирир, чыхыр)* Мәни дә һәр дәфә бәлкә сән јарадырдын? Амма "вар"дан "јох"а кечмәјин сиррини, олмаја билмәјин мүдһиш бачарығыны сәндән јахшы һеч ким билмир. Мән "јох"ун ичинә кириб орада

кызлано билмиром. Бөлкө елө инди мән өзүм "јох"ун ичиндәјөм? Өзүм-дән хәбәрсиз?! Сән мәни сәсләмирсән һәлә ки. Сәсләрсән, мән дө унутганлыгдан сыјрылыб чыхарам, мән дө һәјат адлы бу гәрибә мајејлө доларам вә... дүшүнмәјө башлајарам. Вә сәни көрмөк үчүн, сәни дө "јох"ун ичиндән чыхармаг үчүн һәмишәки кими чүрбәчүр бәһанәләр ахтаррам. Елө биләрәм тапдым. Бурдасан?

И к и с и д ә б и р д ә н. Кимин ад күнү иди? (күлүшүрләр)

К а п и т а н. Сән мөндөн чох... (Сәс күлүр) Бағышла, бағышла. О кечө јадындады?

С ә с. Јадымдады. Јадымдады.

К а п и т а н. Бу улдузлар о кечөнин улдузларыды. Елө бил инчи-мишдин мөндөн, гој корүм, кимин ад күнүјдү?

С ә с. Намы иши елө гурду ки, мәни сән өтүрөси олдун.

К а п и т а н. Јаманча шејсән а. Буну да билмишдин?

С ә с. Бәс нечө.

К а п и т а н. Мәнсә елө билдим, сән дө мөним кими...

С ә с. Сәнин кими, јә'ни нечө?

К а п и т а н. Елө билдим сәнә дө хошду ки, сәни мән өтүрүрәм. Елө билдим бизим ајрыча кетмөјимизи сән дө истәдин.

С ә с. Нијө елө билдин? Бөлкә елө-елө иди?! Бөлкә мән өзүм гурмушдум буну? Авамсан е авам. Кәрәк елө дилимнән дејәрдим сәнә ки дур мөни өтүр, дур бурдан кедәк. Икимиз, икимиз галаг... Сән дө ичмишдин нәјди елө салмышдын ки, нағыллар белә кәлди, нағыллар елө кетди. Нә билим девләр, мәләкләр, симүрғ гушлары... Јадында? Симүрғ гушлары јадында?

К а п и т а н. Һә, доғрудан да. Инди анлајырам ки, авам олмушам. Онда исә...

С ә с. Онда исә мән јох, сән инчидин. Нијә? Нә үчүн?

Икиси дө ишыг золағында јол кетмәјө башлајыр. Көјдәки улдузлар лап башларынын үстүндө дуруб елө бил.

К а п и т а н. Мәнә елө кәлди ки, биз сәнинлә тәк галанда вә о узун күчө илө үзүјухары сизин евинизә тәрәф бәрәбәр кедәндө сәнин данышығын да дәјишди, кәсик-кәсик олду, аддымларын да јејинләди. Мәнә елө кәлди ки, сән тәләсдин. Евә чатмаға, мөндөн ајрылмаға бирдән-бирә тәләсдин. Горхдун. Әкәр өзүн мөнимлә тәк галмаг истәмишдинсә...

С ә с. О кечө көзләрин елө алышыб јанырды ки, тәк галанда... Сөндөн горхдум. Көзләринин ичинә улдуз кирмишди елө бил. Билир-

сән, бирдән горхдум. Инди горхмурам. Онда исә горхдум. Горхдум вә тәләсдим.

Падшаһ вә Вәзир ишыг золағында.

П а д ш а һ. Буду бунун нағылы? Јә'ни, бизим нағылымыз?

Н а г ы л ч ы. (кәлир) Буду, буду. Бујурун бура, Әләһәзрәт (онлары гаранлыға салыр).

С ә с. Һә, о кечө гәрибә иди. Дејирсән тәләсирдим? Тәләсирдим. О кечөнин улдузларыны исә сонралар бир-бир тапдым. Намысыны тапдым. Нә гәдәр чох идиләр... Онлар да мәни о саат таныдылар. О кечө... Күчә илө үзүјухары кедәндө онлар да мәни көрмүшдүләр. Мәнә елө кәлирди ки, о јол гуртармајачаг. Биз сәнинлә елө јолдача, бизим евә кедән јолдача галачагыг. Тәләсирдим дејирсән. Мән тәләсмирдим. Вахт өзү елө кеч кечирди ки, лап индики кими. Амма... ким билир бөлкә дө мән тәләсирдим. Јә'ни бу нәјисә дәјишди?

К а п и т а н. Дәјишди. Мән јә'гин етдим ки, бизим улдузларымыз һеч вахт барышмаз. Јадындаса, сән дө о кечәдән сонра даһа ачыгашкар мөндөн гачмаға башладын... Намыны мат гојдун.

С ә с. Мән а? Бөлкә дө тәсадүф иди. Амма... Ағлым варды? Ағлымы сән апардын. Сонра да елө билдим һәјат идеалымы тапмышам. Еһ... нә гојуб, нә ахтарырам?! Һеч вахт, һеч нә тапмадым сизләрин арасында. Мән ахтаран шеји елө итирмәдиләр ки, мән дө ону тапајдым. Сәнә дүзүнү дејим? Инди ораларда сәнин улдузунун бош јериндә фырлана-фырлана галмышам. Көзләјирәм, сәни.

Ч ә л л а д. (өзүнү ишыг золағына дүртүр, онлара јахынлашыр). Көзлә, көзлә. Сән чөтин тапасан ахтардығыны. Сән ахтардығыны итир-мөјибләр. Һәлә ки.

Д е в. (гаранлыгдан гышгырыр) Мөним кими, мөним кими.

С ә с. Итирмәдиләр, итирмәдиләр. Тапа билмәрәм ки итирилмөјән шеји. Дүз дејир.

П а д ш а һ. (ишыға Ада саһиби илө чыхыр) Дејирсән, бунлар да бизим нағылымызды? Мараглыды. Чох мараглыды. Амма бу јағыш кәсмәсәјди јахшыды. Елө елө кәсмәсин. Көрүрсән, һәр шеј Капитанын нечө јадындан чыхыб? Дәниз дө, туфан да, гасырға да, фәлакәтә уғрајан кәмиләр дө илк дөфәди елө бил һараса учуб кедибләр. Нолар, гој јағыш кәсмәсин. О галсын. Бөлкә мән дө бир шеј анлаја билдим.

А д а с а һ и б и. (Падшаһа) Сиз онларын нағылысыз, онлар сизин. Билирсиз, илк дөфәдир ки, бу чүр сөһбәт едирләр. Бу сөһбәт

өввөл-ахыр олмалыды араларында. О заман олмады. Алынмады. Не билим није? Алынмады. Онун өлүмү намыны жандырмышды.

Капитан. (онлара жахынлашыр) Мэни исэ жандыран өлүмдөн чох сөһбөтүн ачылмамасы олду. Өлүм нэди ки, һәлә билинмир кимин бәхти даһа чох кәтириб - өлүб кедәнләрин, ја бизим. (Сәсә) һардасан? Белә дежил?

Падшаһ. Није елә дејирсән оғул? һансы сөһбәтдән данышыр-сан? Елә даныш, биз дә бир шеј анлајаг. Кизли, гаранлыг ишләрин ахыры жохду-биләсән.

Капитан. Бу сән дејән дежил. Мэни дә онун (*Шаһзадәје ишарә едир*) күнүнә салмаг истәјирсән? Сөһбәт! Сөһбәт алынмамышды. Дәфәләрлә бу сөһбәти бейнимдә гурмушдум. һәмишә дә жарымчыг галырды. Сон. Сон жох иди. Мәнтиги сонү кәлмирди бу сөһбәтин. Инди һәр шеј бир андача дәјишди. О гајытды. Инди нөгтәни гојмаг олар.

Ада саһиби. Нөгтәни гојмаг олар? Инди дә нөгтә сәндән гачачаг. Јенә сон һәсрәтилә чырпыначагсан.

Капитан. һардады бу?

Падшаһ. Белә тез чыхыб кедә билмәз ахы. Нечә көзәл иди...

Вәзир. Анам, бачым олсун.

Чәлләд. (*ишыға чыхыр*) Әләһәзрәт.

Падшаһ. Чәкил, Чәлләд, чәкил. Бирчә бу јағыш кәсмәјәјди. (*Чәлләд кедир*).

Дев. (*ишыға чыхыр*) һәлә дамчылајыр. Бу да сон дамчы...Тәләс, тәләсә билсән.

Капитан. Јох, һәлә вахта вар. һардасан? Демәк истәјирсән, о күн сән о јолу тәнкәнәфәс кетмирдин? О нә иди һәлә мәнә дедин дә? "Ким нағыла инандырыб сәни? Бәјәм Симүрғ гушлары олур һәјатда?" Чаваб вер, һәлә вахта вар.

Дев. Кәсди. Јағмыр. Гуртарды. (*гаранлыға чәкилир*)

Чәлләд. (*ишыға чыхыр*) (*Капитана тәләсик*) Гуртарды. Бах улдузлар да өз јерини тутду. Буна бах, буна, лап елә бил мәнә бахыр. Гуртарды. (*Падшаһа*) Падшаһ сағ олсун. Кетди. Бизи тәрк едиб кетди.

Капитан һејсиз кедиб диванда отурур. Ишыг золағы жох олур. һамы алагаранлыгдә көрүкмәјә башлајыр.

V шәкил

Улдузларын кур ишығы отагда.

Ада саһиби. (*Чәлләдә*) Бизи тәрк едиб кетди дедин? Јох, тәләсмә елә демәјә. Нә үчүн әзиз вә тәјәрли бир адамы итирәндә адәтән дејирик: бизи тәрк еләјиб кетди. Бизи дејиб нәзәрдә тугуруг аиләсини, нәслини, јахынларыны, әзизләрини, нәһајәт, шәһәрини, халгыны... Амма өләндә "бизи" тәрк еләмирләр, вәтәни тәрк еләмирләр. Өләндә дүнјаны тәрк еләјиб кедирләр.

Шаһзадә гәмли-гәмли дуруб кетмәк истәјир.

Падшаһ. (*нәвазишлә*) Дур. Дур дедим. Оғул...

Вәзир. (*тәләшлә*) Әләһәзрәт.

Падшаһ. (*кәскин*) Вәзир! (*Шаһзадәје*) Јахын кәл. Кәл јахына. Кәл.

Шаһзадә кәлиб диз чөкүр. Башыны онун дизләринә сүртүр, Падшаһ јенә хәјалдакы кими онун башыны тумарлајыр. Вәзир Көзәл гызын пәлтарларыны чырыр, сачыны дағыдыр, итәләјир Падшаһын табағына. Шаһзадә бағлы әлләрини Падшаһа узадыр. Падшаһ елә бил ајылыр.

Падшаһ. (*Шаһзадәје*) Чәкил. чәкил дедим. Көзлә. Бә'зән бүтөв бир өмүр - гочалыға гәдәр узанан тәләтүмлү, амма бу шәртлә ки, бүтөв бир өмүр јашамаг лазым кәлир ки, сәндән чох-чох узагларда вә сакиг бир гәдимликдә галмыш о тәмиз ушағлығын мәнәнасыны вә гәдрини анлајыб биләсән. Бә'зән бир өмүр дә бәс еләмир.

Көзәл гыз. Анладынса, бағышла. Бағышла ону. Бағышламаг бөјүклүкдәнди. (*Шаһзадәје*) Горхма.

Чәлләд. Әләһәзрәт. (*Падшаһ фикирдә*)

Вәзир. (*еһтијатла она јанашыр*) Әләһәзрәт, һәјатын боју она буна чох сөз дејә биләрсән. Амма һәјатын боју адамларә јалһыз бир дәфә Сөз демәк имканын олур. Әкәр икинчи дәфә белә бир имкан әли-нә дүшсә вә Сөз демәјә мәчбур олсан, о ја тәкран олачаг, ја да ки, јалан. Сиз бүтүн дүнјанын гаршысындасыз. Сизә бүтүн дүнја бахыр. Сиз сөзүнүзү демәлисиз.

Көзәл гыз. (*Падшаһа*) Дүнјаны хилас етмәк, горумаг, ејни заманда (*Шаһзадәни көстәрир*) инсаны хилас еләмәк, инсаны горумагдыр. Бүтүн бунларын әсасында исә бир шеј дурур - инам. Инсанын инсана инамы. Сән батырсанса, сәнә узадылан әлдән јапышмаг үчүн ән

өввэл о элин саһибинә инанмалысан. (*Вәзирә нифрәтлә бахыр*) Һәр нәжә кәлди әл атмаг олмаз. Мән дә чох шеј анладым. Көјдәкинә инам әслиндә долајы бир мәгсәд күдүр - сәни өзүнә охшајан јердәкиләре инанмаға чағырыр. (*Падшаһын әлиндән тутур, Шаһзадәјә тәрәф апармаг истәјир, Вәзирә дөнүр*) Гардашын гардаша вә бачынын бачыја, мин илләр боју таныдығын вә илк дәфә көрдүјүн адама (*Капитана ишарә едир*) инам - бу дејилми бөјүклүк?! Аллаһ дејәнин вә үзүнү көјә тутуб әлләрини көјә галдыранын кәрәк ајаглары дә көјә зилләнән бахышлары гәдәр торпаға ишләсин. Кәрәк көјә бахан төкчә көјдәкинә јох, јердәкинә дә инансын. Нә олар, бир дәфә дә бир-биримизин көзүнә бахаг вә һеч нә демәјәк, амма инанаг бир-биримизә. (*Падшаһа*) Нә олар, бир дәфә дә нечәнчи дәфә алданаг, амма јенә инанаг. Инанаг ки, һагг галиб көләчәк. Јерә вә көјә инанаг. Мәһәбәттә вә нифрәтә. Һәсрәтә вә вүсала. Һәјәтә вә өлүмә. Инанаг. Јохса биз елә билirik ки, һеч заман өлмәј-әчәјик вә чаваб вермәк вахты, о бөјүк вахт кәлиб чатмајачаг?

Д е в. Валлаһ, һамыныз чаваб тапачагысыыз. Елә көзәл-көјчәк чаваблар тапачагысыыз ки. Бәс мән?

В э з и р. (*Көзәл гыза*) Әсл чаваб, сизи дүшүндүрән вә бизим ахтардығымыз о бөјүк чаваб, әслиндә верилән вә вердијимиз чавабларда дејил. Әсл чаваб верилән суалдадыр. Биз мәһз суалла дәрк едирик, мәһз суалла ахтарырыг вә әкәр тапырыгса да, мәһз суалла тапырыг.

К э з э л г ы з. (*Падшаһын өнүндә диз чөкүр*) Анлајын. Анлајын ону, әлаһәзрәт. Мүдрикләр дејир: Анлајан бағышлајыр. һамы сәһв едә биләр.

В э з и р. Чох дејилми сәһвләримиз? Һәр бири бир чаван, күчлү оғлана дөнүб гәддар бахышларыјла бизи горхудар. (*Чәлладын галынчыны әлиндән алыр*). Сәһвләримиз - башымызын үстүндән салланан ити гылынчы! Һәр кәсәнин өз башынын үстүндә өз гылынчы! Бир көзүмүз јухарыда о гылынчларын јанында, әсә-әсә кечдијимиз, гылынч көлкәләриндән гаранлыға бүрүнән бу јол бир үрәк дөјүнтүмүздән о биринә апаран јол дејилми? Вә бир үрәк дөјүнтүсү бу бојда севинчә вә бу бојда әзаба дәјәрми?

Гылынчы көјә атыр. Чәллад көјдә гылынчы тутур. Шаһзадәнин башы үзәринә галдырыр.

Ш а һ з а д ә. Чох дәһшәтли бир дују гәфилдән мәни сарсытды. Дәһшәтли олдуғу гәдәр дә ајдын вә садә бир һисс иди. Бирдән анладым ки, бүтүн арзуларымла бир јердә мән өзүм-өзүмү өлүмү гаршыламаға һазырлајырам. Бирдән ону да анладым ки, сән демә лап чохдан

(Көзәл гыза тәрәф кетмәк истәјир, дурур) бир чох һәрәкәтләримлә өлүмү гаршыламаға һазырлашырмышам. Вә бундан сонра һәр шеј елә бил өз јерини тутуду, һәр шеј ајдын олду. Мән елә доғулан күндән үзү бу јана гәдәр нә җетмишәмсә, нә дүшүнүшәмсә һамысыјла бир јердә өлүмү гаршыламаға һазырлашмышам.

П а д ш а һ. Доғулан күндән? Доғулан күндән. Көр бир нәји хәтырлајыр...

Д е в. Мәним күнаһым нә иди, Әлаһәзрәт? Сон мөкәнадәк изләндим, орда да ган изимә дүшүб мәни тапдылар, әздиләр, өлдүрдүләр. Мәним ган изим... Мән јазығын күнаһы нә иди? Аллаһ бабаларым кими севә билирдим. Онунчүнмү? Вә чанымы көјәрчинләрә тапшырмышдым. Онунчүнмү? Падшаһ сағ олсун, валлаһ мәним күнаһым јохдур. Мәндән сизә гәсд едән чыхар?

В э з и р. Сус, горхаг. Ганын һалалды сәнин.

Д е в. Мәним? Јахшы. Мәни бу өјрәтди. Падшаһ сағ олсун (*Вәзири көстәрир*) О. Јохса мәним сизлә нә ишим? Бу деди ки, сизи горхутмаг үчүн бир-ики дәфә кечә сарајын бағында бағырым. Мән дә бағырдым. Мәгсәди варды. Шаһзадәни истәди ки, сән мәним үстүмә көндәрәсән, Падшаһ сағ олсун... Буну билмәкчүн елә бөјүк ағыл лазым дејил. Мәнимки бәсди. Шаһзадә дә ки... әсл дев елә о чыхды. Сәнә кәлән бу көзәл һәдијәни дә (*Көзәл гызы көстәрир*) Вәзир мәнә кәтирди о зил гаранлыг кечәдә. Мән көтүрүб кетдим јералты мағарама. Мән нә биләјдим ки, сиз ону, о сөз... Мән нә биләјдим (*Шаһзадәни көстәрир*) көндәрәс-сиз үстүмә. Мәнә бах е, мән дә чанымы тапшырмышам көјәрчинә ки, ала сахла. Әждаһа кими, јох, дев кими кәлди, гырды, чатды. Гызы гуртарды. Мәни дә салды габағына, бу һалда кәтирди сәнинчүн. Анд ичирәм бабаларымын руһуна, әлини дә вурмады буна. Бахма, инди белә горхур. (*Шаһзадәјә*) Сән елә бил өввәлки дејилсән. Билмәк истәјирсән мән дә горхурам. Валлаһ мәним һеч күнаһым јохду. Өлүрәм. Бурах мәни. Өмүрлүк гулун оллам.

К э з э л г ы з. (*күнаһкар*) Мәни дә о...

П а д ш а һ. (*чашгын*) Нә дедин? Нә дејир бунлар?

В э з и р. Инанма, Әлаһәзрәт. О бир девди, чаны үчүн әлләшир. Бу... бир ләчәр. Мән сизин јолунузда өлмәјә һазырам. Өл десәниз еләрәм. Мән сизи... севирәм.

Ч э л л а д. "Өлүрәм" дејә биләнә гәдәр чавансан. "Севирәм" дејә биләнә гәдәр һижләкәрсән. Нә чаванлығындан хәбәрин вар, нә һижләкәрлијиндән.

В э з и р. Јалварырам, инанмајын (*һөнкүрүр, диз чөкүр*)

П а д ш а һ. (*гәмли-гәмли Шаһзадәјә јанашыр. Истәјир өнүндә*)

диз чөксүн. *Шаһзадә гојмур.*) Биздә һәмишә сызылты чох олуб. Солан нә варса, һөкмөн солмалы, өлөзидән өлмәлиди. Көз варса демәли агламаг үчүн жарадылыб, үрәк варса, дәрәд чөкмәлиди. Бу үрәјин күнаһы нәди? (*Вәзири галдырыр*). Сән ки бу гәдәр сәнсән, бәс сәнин күнаһын нәди?

А д а с а һ и б и. Солан чичәјин архасынча јетишән, јетишмәли олан мејвәни көрә билмириксә, милјон-милјон илләрин јашамаг тәчрүбәси һара гачыр биздән? Вә бәлкә дә о мејвәни әввәлчәдән көрмәјә һеч бир лүзүм јох имиш?! Бәлкә чичәјин солмазлыгына һәр дәфә үрәјимиздә дәли бир үмид, јашајырыг. Вә һәр дәфә алданырыг?!

Падшаһ Чәлләдә ишарә едир.

Ч ә л л а д. Бизим сәһвләримиз түкәнмәјәчәк. (*Шаһзадәнин әл-ләрини ачыр.*)

VI ШӘКИЛ

Әл-әлә тутуб Көзәл гыз, Падшаһ, Вәзир, Шаһзадә, Чәлләд, Дев дурублар. Капитан диванда отуруб.

К ө з ә л г ы з. Јашыл нар ағачынын Солду нар чичәкләри, Солду нар чичәкләри Ким дејәрди солачаг?

В ә з и р. Бирдән-бирә бүзүшдү, Гочалды ләчәкләри Солду нар чичәкләри? Куја ки нә олачаг?

К а п и т а н. Бу ағрылар, әзаблар Бизә кәлиб дәјдиләр Унудулду севилән, Унудулду севәни.

Ш а һ з а д ә. Бу көтүјүн ичиндә Мәни кизләдәјдиләр Дост да кәлиб бахајды Тапаммајајды мәни

П а д ш а һ. Кағыздан евчик гуруб Гызыл сарај билмишик Наһагдан инчитмишик Гүссәли үрәкләри

З а б и т. (*гапы далындан*) Биз бураја бәлкә дә Бир аз вахтсыз кәлмишик

Д е в.

Ч ә л л а д.

Ким дејәрди солачаг Солду нар чичәкләри Бүтүн ағрыларымыз Өртүләчәк чичәклә Бүтүн јараларымыз Јенидән битишәчәк Һәр шеј гуртарачагдыр Хошбәхт бир кәләчәклә Солду нар чичәкләри Инди нар јетишәчәк

Нағылчы елә бир јохдан пејда олур. Кәлиб бир-бир бу адамларын үзүнә бахыр. Елә бил онлары танымаг истәјир. Бир Капитана һеч бир мәһәл гојмур.

Н а г ы л ч ы. (*јорғун-јорғун*) Уф, јорулдум дејәсән. "Биз аллаһын јухусујуг" дејиб раһат-раһат көкс өтүрмәјә нә вар ки. Биз шејтанын тәмизләнмиш, јенидән мәләк симасы кејмиш руһујуг. Буна инанмаг асандан асан. Нијә бизи унутдулар? Бәлкә унутмадылар?! Болкә итирдиләр? Бу јухуну көрән јухусундан һөвләк ајылыб хатырламаға чалышачагмы көрдүкләрини? Вә хатырламаға чалышса хатырлаја биләчәкми? Јухулары ајдын, тәмиз шәкилдә хатырламаг чәтинди. Чох чәтинди. Һәр шеј дағылачаг, думанлар варса думанлара гарышыб итәчәк, - јени кечеләрә, јени јухуларә гәдәр... (*кедир Капитанын јанында дуруб. Капитан үзүнү ондан кизләтмәјә чалышыр*).

Н а г ы л ч ы. "Биз аллаһын јухусујуг" - дедиләр она. Садәләвһ, нанкор адам. "Бу јухудан чыхыб гачмаға нә вар ки" - дүшүндү. Вә... јухудан гачмағы гәрәра алды. Јуху көрән мат-мәттәл галмышды, вә елә јата-јата бүтүн диггәтини чәм еләмишди ки, бу көзәл вә нә вахтса унудулмуш вагеәләри сејр еләсин, бирчәчијини дә бурахмасын. Јухусундан гачмаг истәјәнин мәрәмыны әлүстү дүјуб әввәл дилхор олду. Сонра елә јухусундача бич-бич гымышды. Вә нә еләди, нә еләмәдисә јухусундан гачмаг истәјән она сирр кими дејилмиш о бөјүк һәгигәти дә, өзүнүн көнлүндән кечән о чәсарәгли нијәти дә бир көз гырпымында унутду. Она елә кәлди ки, бүтүн бунлары о өзү јухуда көрүб.

Нағылчы әли илә чағырыб һамыны јанына јығыр. Кедир гапынын далындан Забитин дә әлиндән јапышыб кәтирир гапыр чамаата. Капитан көрүр ки, тәк галыб, о да истәр-истәмәз онлара јахынлашмаг истәјир.

Н а г ы л ч ы. "Биз аллаһын јухусујуг". Кәрәсән бизим бүтүн бу әләчсыз вә артыг һәр бир мәнтигдән кәнар һәрәкәтләримиз ону диксиндирими? Диксиндирә билirmi? Вә о нәһәјәт анлајачагмы бизим

бүтүн бачардығымыз, бүтүн еләдикләримиз онун бу көзәл вә сакит јуху-су үчүн верә биләчәјимиз сонунчу күч јығымымыздыр?!

Капитан чәлд гачыб көрпүчүә галхыр. Ишыг анчаг онун үстүндәдир.

З а б и т. Һара? Һара арадан чыхырсан?

К а п и т а н. Лөвбәри вердин ки, сахлаја биләсән мәни? Бәс сәндән лөвбәри нијә истәмишдим? Галмаг үчүн, әзизим. Анладын инди? Сахлаја билмәзсән артыг мәни. Онлар да сахлаја билмәзләр. Һара дејирсән? Улдузларын арасыјла. Һара? Өзүн дә билмәјәсән. Нә үчүн? Һеч ким сәнә демәјә. Ағлына дә кәлмәјән бир сүр'әтлә. Улдузлар да битиб-түкәнмәјә. Һәр дәфә јанындан сыјрылыб бир андача мин илин узаглыгында галаңда өтәри бир нәзәр салыб араларындан бирини елә бил ки, таныјасан. Таныјан кими оласан. "Бу идими онун улдузу?" Сонра јенә ирәли, бәлкә дә ирәли јох дөврәләмә, бәлкә дә елә лап кери-ким билир буну? О улдуз нә олду? Итди, кетди, Һәр шеј итән кими? Јох олду, елә бил Һеч заман вар олмајан милјон-милјон зәррәчикләр кими? Һеч јох имиш елә бил. Бир дә ки... бундан асан нә ола биләр? Јохдан вара, вардан јоха кечмәјин гәрибә сиррини о улдузлардан јахшы ким билир? Ја аллаһын ады...

П а д ш а һ. Јахшы. Инди нијә кедир бәс бу? Нә вар о улдузларын арасында? Нағыл ахтарыр? Еһ... Бош әзијәтди. Нағыл?! Јаланды нағыллар. Нағыл јохду. Һәр шеј һәгигәтди. Нағыл тәрәфдә дә, һәјат тәрәфдә дә. Ким деди ки... Ким деди ки, Симүрғ гушу вар имиш?

Вәзир, Шаһзадә, Чәллад, Көзәл гыз бир-биринә бахыб со-рушурлар: Ким деди ки, Симүрғ гушу вар имиш? Капитан елә билир кәми сүрүр. Сүканы саға-сола фыр-лајыр. Падшаһ, Вәзир вә Шаһзадәнин әлләрини бирләшди-рир. Чәллад Девин халтасыны вә зәнчирләрини ачыр. Пад-шаһ кәлир Көзәл гызы гучаглајыб дурур. Онлар һамысы Ка-питана вида едир. Забит чох чидди мил дуруб чест верир. Нағылчы Ада саһибилә көрүшүб кедиб кирир столун алты-на јох олур. Кәмијә дәјән далғаларын сәси мусигинин тән-тәнәли сәсинә гарышыр. Көјдән кәминин үстүнә улдуз јағшы јағыр. Бу кәми дәниздәми үзүр, бу кәми көјдәми учур? Ким билир?

Ким деди ки, Симүрғ гушу вар имиш?

С О Н

Бакы. 1993.

“БИР, ИКИ — БИЗИМКИ!”

5 шәкилдән ибарәт
бир-бирини анламаг
истәјән вә анламајан,
тапмаг истәјән
вә тапмајан
ици нәфәрин
дујумлар драмы

БНР НКН - БИРНИК

Қазақстан Республикасының
Әлеуметтік-экономикалық жағдайы
және өмір сүру деңгейі туралы
қорытынды есептің
Қысқартылған мәтіндік нұсқасы

Қазақстан Республикасының
Әлеуметтік-экономикалық жағдайы
және өмір сүру деңгейі туралы
қорытынды есептің
Қысқартылған мәтіндік нұсқасы

Иштиракчылар:

- Киши
- Гадын
- Оғлан сәси
- Гыз сәси

Қазақстан Республикасының
Әлеуметтік-экономикалық жағдайы
және өмір сүру деңгейі туралы
қорытынды есептің
Қысқартылған мәтіндік нұсқасы

Қазақстан Республикасының
Әлеуметтік-экономикалық жағдайы
және өмір сүру деңгейі туралы
қорытынды есептің
Қысқартылған мәтіндік нұсқасы

I-чи шәкил

Жарыгаранлыг бир отаг. һәрәси бир күнчдә отурмуш вә араларында пәрдә олан Кишинин вә Гадынын үзүнү ахтаран ики ишыг сачағы өз јерини тапыб донунча елә бил байыр-бачадан шән, бир-биринин сөзүнү кәсән ушаг сәсләри кәлир. Бу сәсләрин дедији ушаглыг илләринин јадикары кими Киши вә Гадынын бејинләринин узаг вә дәрин гырышларында галмыш вә инди чанланан, бәлкә дә илк бахышда биз бөјүкләрә мә'насыз көрүнән, амма әслиндә гәтијән белә олмајан гафијәләниш сөз ојунду. Бу "сөз-ојуну" онлар да елә бил ешидирләр:

Ушаг сәси. Бир-ики —
Бизимки.
Үч-дөрд —
Гапыны өрт.
Беш-алты —
Дашалты.
Једди-сәккиз —
Фирәнкиз.
Доггуз-он —
Гырмызы дон.

Ушаг сәсләри бир-биринә гарышыр. Сонра бу гармагарышыглыгын ичиндән бир гыз, бир дә оғлан сәсләри сечилир. Гармагарышыг сәсләр кәсилир. Сүкут ичиндә:

Гы з. Мән сәнинлә ојнамырам.

О г л а н. Ојнајаг...

Гы з. Чүнки сән мәним сачымы дартдын.

О г л а н. Дартмадым.

Гы з. Сән мәним сачымы дартдын. Сара мүәллимәјә дејәчәјәм. Дејәчәјәм.

О г л а н. Онда мән дә дејәчәјәм. Мән дә онда дејәчәјәм...

Гы з. Демәјәчәксән. Демәјәчәксән.

О г л а н. Сән демә, мән дә демәјим.

Гы з. Јох. Демәјәчәксән.

Ки ши. (елә бил јухудадыр). Әлбәттә, демәјәчәјәм. Мән нечә дејәдим ки, бирдән неч өзүм дә билмәдим нә тәһәр олду сачын үзүмә дөјәндә...

Га ды н. (јухудајмыш кими.) Үзүн сачыма дөјәндә...

Ки ши. Әлим сачында көзди...

Га ды н. Сачым әлине долду...

Ки ши. Додагларымы сачына сүртдүм. Елә билдим киши олдым.

Га ды н. Сачымы додагларына атдым. Елә билдим мән дә гадынам.

Ки ши. О күн бүтүн дүнјада бир сән идин, бир мән идим.

Га ды н. Биз идик. һәр ики үзүлә бүтүн дүнја бизимкијди!

Гы з. Бир-ики!

О г л а н. Бизимки!

Кишинин вә Гадынын үзүндә донуб галмыш ики ишыг сачағы титрәмәјә башлајыр. Мусигинин зәиф, үзүчү инилтинин мүшајиәтилә бу ишыг сачаглары елә бил рәгс едирләр. Бу рәгс гәфилдән битинчә отағы кур ишыг алову бүрүјүр. Киши вә Гадын.

Ки ши. Елә билирик ки, биз дә јашајырыг. Бири дејир кет, бири дејир гал. Зәһләм кедир јол кетмәкдән. Јолу Јол кими кетмәјин зүлүмү бөјүкдү. Гача-гача кетмәјә нә вар ки. Гаршыда һәмишә Јол дурур. Бир вар о Јолу узунуна, ахырачан Јол кими кедәсән. Бир дә вар еничә ики-үч аддым атыб чатасан, елә биләсән Јолу кетдин.

Га ды н. Кәл енинә кедәк. Ја да јеримиздә сајаг. Елә билсинләр биз дә һәрәкәтдәјик.

Ки ши. Биз бәјәм өз јолумузу башгаларына көрә кедирик? Јол бизә нә дејәр?! Јадында сахла: Јолла кедән олмаса билинмәз. Билинмәз кәлир бу јол, ја кедир.

Га ды н. Јолу алдатмаға нә вар. Сән елә һәмишә беләсән. Өзүнү һөкмән вурмалысан ода-көзә. Јашаја билмәдин дә сакит, мүләјим бир адам өмрүнү... Нечә олду неч билмирәм, удум сәнә.

Ки ши. Еләдијин бир шејин неч заман пешманлығыны чәкмә. Јашаја билмәзсән.

Га ды н. Нечә ки јашамадым.

К и ш и. Нә олуб ки сәнә?

Г а д ы н. Неч нә. Нә олачагды ки. Бундан артыг нә олачагды? Сән пәрдәнин о тәрәфиндә, мән бу бири тәрәфиндә.

К и ш и. Бүтүн бунлар бош шејди. Вачиб олан одур ки, биз сәнинлә бир-биримизи јенә дә ешидирик.

Г а д ы н. Ешитмәјинә ешидирик. Амма... сәндән чох наразыјам.

К и ш и. Нијә?

Г а д ы н. Сән елә билирсән ки, пәрдәнин о тәрәфиндә галмысан-са демәли бәхтин кәтириб.

К и ш и. Нә дејим. Ағлыма кәлмәмишди.

Г а д ы н. Елә билирсән, елә билирсән. Мәни алдада билмәзсән. Өтүрдүн мәни бура. Севиндин ки ағ күнә чыхмысан.

К и ш и. Онда... мән дә дејәчәјәм.

Г а д ы н. (горхарар). Нәји? Сән нәји дејәчәксән?

(Сүкут)

Јох. Сән демәјәчәксән. Сән дејә билмәзсән. Билирсән нә вар?! Гур-тар бу ишләрини. Кәл барышаг.

К и ш и. Биз күсмүшдүк ки?..

Г а д ы н. Бәс күсмәјин бујнузу олур? Мән бу тәрәфә кечәндә бу күсмәк дејилди? Нијә сусдун???

К и ш и. Јох, фикирләширәм.

Г а д ы н. Јахшы, кедирсән, галырсан? Јола чыхмаг ән бөјүк ар-зун олуб һәмишә.

К и ш и. Кетмәјин, галмағын дејәсән неч елә бир фәрги јохду инди. Бу Јола чыхмагдан артыг зәһләм кедир. Билмирәм. Билмирәм. Нәр шеји билән адамлардан да... горхурам.

Г а д ы н. Горхунун јүз чилди вар. Адамы алдатмаға чалышыр ки, куја јохду. Куја горху горху дејил. Өзүнү чалышырсан елә кәстәрирсән ки, куја горхмурсан, куја һөрмәт едирсән. Әслиндә горхурсан.

К и ш и. Горхурам.

Г а д ы н. Сусмурсан, сәсинин кур јеринә салыб гышгырырсан. Әслиндә горхурсан.

К и ш и. Бәли, горхурам.

Г а д ы н. Чәсарәтлә, һәлә бәлкә дә дикбаш-дикбаш киминсә јанындан өтүрсән. Әслиндә горхурсан.

К и ш и. Јә'гин ки. Горхурам.

Г а д ы н. Ја да сәсини, чынгырыны чыхармырсан. Амма горхурсан.

К и ш и. Амма горхурам.

Г а д ы н. Үрәјини шүбһәләр гурд кими кәмирир. Сән јенә дә горхурсан.

К и ш и. Сән... Мән јенә дә горхурам.

Г а д ы н. Итирмәјә вә әлдә еләмәјә! Јахынлашмаға вә узаглашмаға! Севмәјә вә лә'нәтләмәјә! Өлмәјә вә јашамаға!

К и ш и. Горхурам. Горхурам. Горхурам.

Г а д ы н. Бу саат мәнимлә данышырсан — амма мәндән дә горхурсан.

К и ш и. Сән мәнә нифрәт еләјирсән.

Г а д ы н. Бах бу да сән дејилсән. Буну да сәнин ичиндәки горху деди. Сән өзүн неч заман белә демәздин.

К и ш и. Ишин гәрибәлијинә бах. Сән мәни мән сәни јада саланда хатырләјырсан. Саатыначан, дәгигәсинәчән дәгигәсән.

Г а д ы н. Доғрудан да гәрибәди. Сән неч чүр баша дүшмәк истә-мирсән ки, мән јохам. Мән сәнин бејниндә, әсәбиндә, истәјиндәјәм. Баша дүш буну. Мәндән дә әл чәк. Әл чәк мәндән. Кедирсән кет, кет-мирсән... неч олмаса бурда мәни раһат бурах. Раһатлыг вер мәнә. Мәнә дә, өзүнә дә. Горха-горха јашамагданса кәл, кәл кедәк. Кедәк, јахшы олачаг. Горхма. Кәл. Кәл...

2-чи ШӘКИЛ

З и л г а р а н л ы г. Јени һәмән ушаг сәсләри.

Бир, ики —

Бизимки!

Үч, дөрд —

Гапыны өрт!

Беш, алты —

Дашалты!

Једди, сәккиз —

Фирәнкиз!

Доғгуз, он —

Гырмазы дон!

Бу сәсләр гарышыр бир-биринә. Јаваш-јаваш бир гыз, бир оғлан сәси бунларын арасындан сечилмәјә башлајыр. Ики ишыг золағы бу сәсләрин саһибини ахтарыр. Тапа билмир.

Г ы з с ә с и. Мәндә саггыз вар.

О г л а н с э с и. Мәнә дә вер.
Г ы з с э с и. Вермәјәчәјәм.
О г л а н с э с и. Вер! Вермәсэн вурдум.
Г ы з с э с и. Сара мүүллимә, Сара мүүллимә! Мәни вурду.
О г л а н с э с и. Вурмадым. Нәлә вурмадым ахы.
Г ы з с э с и. Јох, вурду, вурду. Мәндән саггызымы алмаг истәди. Мән вермәдим, о да вурду.

Ишыг золаглары Киши илә Гадынын үстүнә дүшүр.

К и ш и. (*зарафатјана*). Мәнә шәр атырдын, нијјәтин нәјди?
Г а д ы н. Нијјәтин һара, мәнзилин ора.
К и ш и. Инди ајдын олду.
Г а д ы н. Үч ола биләрдик, дөрд ола биләрдик. Сән истәмәдин.
К и ш и. Артыг сөһбәт лазым дејил. Сојуг долду ичәри, гој бу гапыны өртүм. (*ајага дуруп*).
Г ы з с э с и. Үч, дөрд -
О г л а н с э с и. Гапыны өрт!

Киши бу сәсләри елә бил ешидир, тәзәдән јеринә отуруп.

Г а д ы н. Нолдун, бир гәрара кәлдин?
К и ш и. (*горха-горха*). Нә гәрара кәләсијдим ки?
Г а д ы н. Кедирсән мәнимлә?
К и ш и. Отаг елә бил истиләнди, сән һисс еләмирсән?
Г а д ы н. Сән таныдығым ән гәтијјәтсиз адамсан. Белә нечә јашаја билирсән?
К и ш и. Ахы бирдән-бирә нечә еләмәк олар буну? Кәрәк ахы өзүнү һеч олмаса дахилән һазырлајасан.
Г а д ы н. Пәрдәнин бу тәрәфи сәнин ағлына белә кәлмәјән дәрәчәдә көзәлди.
К и ш и. Бура да пис дејил.
Г а д ы н. Инди дејәрсән пис күнүмүз белә кечсин.
К и ш и. Даһа нә вар, нә јох?
Г а д ы н. Јадыма кәлир сән елә һәмишә ора-бура кетмәк һәвәсијлә јашадын. Нечә дәфә узаг-узаг шәһәрләрә кәчүб орда јашајасыјдыг. Бир дејиб чошурдун ки... Кәчүб кетмәк заманы кәлиб чатанда бирдән елә бил тагәтдән дүшүрдүн. Нәвәсин галмырды. Кетмәк көзүнә дурурду. Дил пәһләванысан сән. Дил пәһләваны. Сәнинки елә бош-бош данышмаг олсун.
К и ш и. Кимә нә зијаны вар иди бунун?

Г а д ы н. (*сәрт*). Бах, буну дүз демәдин. Бах, бурда, бағышла мәни, күнаһа батырсан. "Кимә нә зијаны варды..." Варды зијаны. Варды. Мәнә зијаны варды. Чүнки һәр дәфә сәнә инанырдым. Инанырдым ки, ән доғру аддымы биз атырыг. Өзүмү һазырлајырдым бу аддым үчүн. Елә билирсән асан иди? Кет, кет бир јолла, сонра дән 180 дәрәчә. Сән исә. Инди мәнә елә кәлир ки, сән һәр дәфә јени бир план гуранда әввәлдән билирдин ки, о баш тутмајачаг. Сәнинчүн ојун иди бүтүн бу һазырлыг просеси, бүтүн дәјишмәләр, сәјаһәтләр, кедишләр, гајыдышлар... Мәним исә өзүмдән асылы олмадан һәјатыма дөнүрдү бунларын һамысы. Мән онлары јашадым. Сәнин ојунун мәним һәјатым олду. Сән јаланларыны өз һәјатынын ојун һиссәсиндә кизләтдин, онлары мәндән башга һеч ким билмәди.

К и ш и. Инди ким дејир кедәк?

Г а д ы н. Инди мән дејирәм кедәк. Бир дәфә дә гој мән дејим. һагтым вар.

К и ш и. Мәним үчүн чәтинди бир сөз демәк. Мән... билмирәм. Валлаһ, өзүм баша дүшмүрәм нијә галмалыјам, нәди мәни сахлајан, амма кетмәк кәләндә өзүн билирсән дә, инди өзүн дедин, кетмәк ады кәләндә елә бил лап һејсизләширәм, аддым атмага тагәтим галмыр. Мәндән асылы дејил.

Г а д ы н. Нечә јашындан таныјырыг бир-биримизи?

К и ш и. Нә билим? Бағчадан. Нијә сорушурсан ки?

Г а д ы н. Һәр дәфә мәни тәзәдән алдадырсан. Өзүнү елә апарырсан ки, куја кетмәк истәјирсән.

К и ш и. Нә билим валлаһ...

Г а д ы н. Мәни дә јахшы авара еләмисән. Ахыр сөзүн нәди?

К и ш и. Дарыхма. Дүзәләр. Әввәл-ахыр дүзәләчәк ишин. Нә белә тәләсирсән?!

Г а д ы н. Сән... сән о гәдәр сојугсан ки, о гәдәр узагсан ки... Башдан-ајага гејри-мүәјәнликсән. һәмишә дә беләјдин. Бах, дејирәм. Сәндән һеч вахт һеч нә көзләмәмишәм. Билирдим ки, инди дә елә белә дејәчәксән. Кетмирсән кетмә. Сәнин јанында оlanda бәјәм сән мәним јанымдајдын?! Онда да тәк идим. Бәли, бәли, әзизим. Тәк идим. Өмүр боју мәндән нәјинсә ачығыны чыхмысан. Амма нәјин? Нәјә, кимә керәјди бунлар?

К и ш и. Јенә башладын өзүн-өзүнчүн ујдурмага. Бәјәм мән дедим ки кетмирәм? Мән елә демәдим. Мән дејирәм тәләсдирмә мәни. Бир аз көзләнилмәз олду ахы сәнин бу... тәклифин. Мән нә биләјдим сән бу бојда јолу дуруб мәним далымча кәләчәксән. Доғрудан нејнирсән мәни? Орда да мәнсиз гала билмирсән? Гәрибәди.

Г а д ы н. Мән бу суала чаваб вермәк истәмирәм.

К и ш и. Чавабыны билирсэн ки веросән?!

Г а д ы н. Мән јенә дә сусурам.

К и ш и. Мән јенә дә сусурам. Онда мән дә сусурам.

Г а д ы н. Мәнә бах, доламысан мәни? Сән лап ағ еләдин һа.

К и ш и. Рәнкләри сечирсэн?

Г а д ы н. Мән кедим. Сән бир дамчы да дәјишмәмисән. Нечә вардын елә еләсән. Нә үчүн дәјишмәлијдин ки. Мәнәм дәли. Индијәнчән елә билирдим ки, сән дә... сән дә һеч олмаса бир балача, лап азачыг, нә билим, дејирдим, бәлкә... бәлкә дә... бәлкә сән дә дарыхмысан.

К и ш и. Мән дә дарыхмышам. Чох дарыхмышам. Сән өләндән сонра чох шеј ајдын олду. Инан мәнә. Сәнинлә јенә дә о күнләри јашамаг ән бәјүк арзумдур.

Г а д ы н. Мәним дә...

К и ш и. Амма күчүм чатмыр.

Г а д ы н. Тәрәддүд һәмишә сәнин јарашығын олуб. Јә'гин һаглысан.

К и ш и. Јох, тәләсмә. Тәләсмә. Сон сөзүмү демәдим мән. Имкан вер, һәр шеј елә бил бирдән гајнар су кими төкүлдү башыма. Сән көрмүрсән ки, өзүмү итирмишәм?!

Г а д ы н. Кедәк, кәл кедәк мәнимлә. Пешман олмајачагсан. Нә көрмүсән сән орда? Ағлын олсун.

К и ш и. Ах... әмүр боју бунун һәсрәтиндә олмамышам?

Г а д ы н. Јенә дә бир чаваб вермирсэн?

К и ш и. Верәчәјәм. Дарыхма. Верәчәјәм чаваб.

Ишыг золаглары јенә дә титрәмәјә башлајыр. Киши дә, Гадын да кездән итирләр. Бир-бириндән ајры дүшмүш бу ишыг золаглары бир-биринә тәрәф кәлирләр, бир-биринин үстүнә атырлар өзләрини вә үст-үстә дүшән кими сөнүрләр. Пәрдәнин ағлыгы аз галыр көз гамашдырсын.

III шәкил

Гаранлыгда ушаг сәсләри:

Бир, ики -

Бизимки!

Үч, дөрд -

Гапыны өрт!

Беш, алты -

Дашалты!

Једди, сәккиз -

Фирәнкиз!

Доггуз он!

Гырмазы дон!

Бу ушаг сәсләри кәсилинчә јенә дә гаранлыгдан Оғланла Гызын сәсләри ешидилир.

Г ы з. Мән көрдүм. Мән көрдүм.

О г л а н. Јалан дејирсэн. Көрмәдин. Јалан дејирсэн.

Г ы з. Мән көрдүм. Сән әлини суја вурдун. Су чирклиди. Сара мүәллимә! Сара мүәллимә!

О г л а н. Мән сәнә конфет верәрәм.

Г ы з. Һаны? Бахым. Бахым да.

О г л а н. Сән һеч кимә демәзсэн?

Г ы з. Бахым да конфетә.

О г л а н. Сөз вер, сонра.

Г ы з. Сөз верирәм. Сөз верирәм. Вер конфети.

О г л а н. Конфет јохду.

Г ы з. Сән мәни алдатдын. Сән мәни алдатдын.

О г л а н. Һеч кимә демә һа.

Јенә ики ишыг золагы Киши илә Гадыны гаранлыгда ахтарыр вә нәһајәт тапыр.

Г а д ы н. (елә бил јухудады). Сән мәни нә гәдәр алдатдын. Сајы јох, һесабы јох.

К и ш и. (елә бил јухудады). Елә дејил. Онлар да елә билдиләр ки, онлары алдадырам. Һамысы сәндән көрдү алданышыны.

Г а д ы н. Беш-алты дөфә олуб јә'гин.

К и ш и. Бах һеч кимә демә һа. Бир даш алтда, бир даш үстдә.

Г ы з. Беш-алты!

О г л а н. Дашалты!

Титрәјән ишыг золаглары Киши илә Гадынын үзүндә донуб галыр.

К и ш и. Мәнә бир шеј мараглыды. Сән инди варсан, ја јохсан? Јә'ни доғруданмы сән мәним ујдурмамсан?!

Г а д ы н. Билирсәнми, сәнә нә барәдә дүшүнмәк имканы верилсә, һамысы мөвчуддур.

К и ш и. Лап елә чәннәт, чәһәннәм дә?
Г а д ы н. Чәннәт дә, чәһәннәм дә.
К и ш и. Учан габлар нечә?
Г а д ы н. Онлар да.
К и ш и. Мәләкләр, шејтанлар, Исалар, Мусалар, кечмиш, кәләчәк әфсанәләр?
Г а д ы н. Дедим ки, һамысы.
К и ш и. Бәс о? О да вар? Мөвчуддур нәһәјәт ки?
Г а д ы н. Шәккака лә'нәт!!! Дедим ки, бејниндән нә кечирсә, бу сонсузлугда вардылар. Вачиб дејил ки, көзләринлә көрәсэн. Мәнә инанмырсан?
К и ш и. Јох, нијә ки. Елә-белә сорушдум.
Г а д ы н. Бунунла да зарафат еләрләр? Сорушуласы бир сөзүн галмады?
К и ш и. Һәлә бир де көрүм мән дә кетсәм сәнин кими бир күн орда, беш күн бурда ола биләчәјәм?
Г а д ы н. Сәнин бурда кимин галыр?
К и ш и. Јох, елә бир адам зад јохду. Бирдән дә...дејирәм, адамын бејнинә кирир бир фикир, чыхмыр ки, чыхмыр. Онда нечә олачаг?
Г а д ы н. Јахшы олачаг, јахшы олачаг. Һә, дејәсән јаваш-јаваш јола кәлирсән?
К и ш и. Мараглы шејләр чоҳду - фикирләшмәк лазымды. Дејирсән...
Г а д ы н. Нә? Соруш, утанан адама охшајырсан.
К и ш и. Јох, һеч. Нәсә сорушмаг истәјирдим, јадымдан чыхды.
Г а д ы н. Нә?
К и ш и. Һеч, истәјирдим сорушам... ора кетмәјин... сәнин јанына, дејирәм, кечмәјин үсулу нә чүр олачаг? Мәнә бир дәнә ијнә вуранда гышгырығым көјә чыхыр. Өзүн ки билирсән.
Г а д ы н. Бу мәсәләнин ән асан төрәфиди. Тәки сән разы ол. Көнүллү истә бу иши. Разысан?
К и ш и. Фикирләшмәк лазымды. Асан мәсәлә дејилмиш бу.
Г а д ы н. Әлбәттә, асан мәсәлә дејил. Амма мән... сәнин јеринә мән олсајдым, бу гәдәр фикирләшмәздим. Сән баша дүшүрсән ки, бу сәнин мәнә әсл мүнәсибәтини көстәрир?!
К и ш и. О нечә олур елә?
Г а д ы н. Бәли. Бәли. Мән олсајдым сәнин јеринә... Ајыб олсун.
К и ш и. Јахшы, јахшы, нә дејирәм ки мән? Сөз сорушурам да. Нијә јенә төрслијин тутур?

Г а д ы н. Сән... сән нанкорсан.
К и ш и. Башланды јенә.
Г а д ы н. Сән нанкорсан!
К и ш и. Аллаһу өкбәр.
Г а д ы н. Нанкорсан, нанкорсан. Сән мәнә дедин ки, дедин, дедин, мән кедим, сән дә кәләчәксән. Мән кетдим. Инандым сәнә. Кетдим. Бәс сән? Алдатдын мәни сән. Мән сәнә сөз вердим, сөзүмә дә әмәл еләдим. Сән исә вердијин сөзүн саһиби олмадын.
К и ш и. Мән сәнә сөз - зад вермәмишдим.
Г а д ы н. Вермишдин. Биз бир-биримизә сөз вермишдик. Нә тез унутдун?
К и ш и. Јахшы да, мән нә дејирәм ки? Гачырам сөзүмдән?
Г а д ы н. Сән сөз вермишдин.
К и ш и. Јахшы јердә ахшамладыг. Елә данышырсан ки, елә бил бир ичим су ичмәк кими шејди бу.
Г а д ы н. Бир ичим су ичмәк кимиди. Бир ичим су ичмәк кимиди.
К и ш и. Јахшы да. Нә сорушачагдым јенә? Нәсә сорушачагдым.
Г а д ы н. Тез ол. Соруш. Даһа һәр шеји сорушмусан, бир шеј галмајыб.
К и ш и. Һеч пешман дејилсән?
Г а д ы н. Бу һеч мәним ағлыма да кәлмәјиб.
К и ш и. Јә'ни ораны елә белә дә көрүрдүн?
Г а д ы н. Бах, бир даш алтда, бир даш үстдә. Елә белә дә көрүрдүм. Инди нә дејирсән? Сөзүнү де.
К и ш и. Дејәчәјәм. Бир аз да дөз. Бу гәдәр ки сән дөзмүсән. Дејәчәјәм. Аз галды даһа. Вә сон суалым. Сән... севә билирсән?
Г а д ы н. Мән севә билирәм. Мән севә билирәм...

Ишыг золағынын икиси дә бирдән сөнүр.

IV шәкил

Гаранлыгда ушаг сөсләри:

Бир, ики -
Бизимки!
Үч, дөрд -
Гапыны өрт!
Беш, алты -
Дашалты!

Једди, сәккиз -
Фирәнкиз!
Доггуз он!
Гырызы дон!

Јенә дә Оглан вә Гызын сәсләри ешидилмәјә башлајыр.

Г ы з. Нә пис оғлансан. Мәни итәләјирсән. Бурда мән ојнајачағам.
О ф л а н. Мәним јеримди бура. Мән биринчи кәлдим.
Г ы з. Јох, мән биринчи кәрдүм бураны. Мәним јеримди бура.
О ф л а н. Кет бурдан. Јохса...
Г ы з. (ағламсыныр) Итәләди мәни, итәләди, Сара мүәллимә. Мәни итәләди.
О ф л а н. Јаваш. Гышгырма. Мәним јеримди ахы.
Г ы з. Јох, мәним јеримди. Сара мүәллимә...
О ф л а н. Јахшы, јахшы. Бура сәнин, бура мәним.
Г ы з. Јох, һамысы мәним.
О ф л а н. Бәс мән?

Ишыг золаглары јенә дә Киши илә Гадыны ахтарыр. Нәһәјәт тапыб онларын үстүндә донур.

Г а д ы н. (јухулу кими) Сән мәнә нә сөзләр демәдин, нә вә'дләр вермәдин...һара кетди о сөзләр, һарда итди о вә'дләр?...
К и ш и. (јухулу кими) Сөзләр, вә'дләр, кәлмәләр, адлар... һамысы офсанәди. Адама галан башга шејди.
Г а д ы н. Адымы һардан билмишдин? Мән демәмиш адымы билдин.
К и ш и. Сәнин адыны мән чоҳдан, лап чоҳдан билирдим.
Г ы з. Једди, сәккиз -
О ф л а н. Фирәнкиз!

Ишыг золаглары доланыб Гызла Оғланы ахтарыр, тапа билмир, јенә кәлиб Киши илә Гадынын үстүнә гонур.

Г а д ы н. Јорулдум. Јордун мәни сән.
К и ш и. Мән разыјам.
Г а д ы н. Догрудан дејирсән? Нәһәјәт ки. Инди дејәчәксән һәмишә мән дејән олур.
К и ш и. Һәмишә сән дејән олур.
Г а д ы н. Онда һазырлаш. Горхмурсан?

К и ш и. Јох, горхмурам. Чаваб вермәк вахты әввәл-ахыр кәлиб чатачагды онсуз да.
Г а д ы н. Сәни ора бағлајан һеч нә галмады ки?
К и ш и. Дејәсән галмады.
Г а д ы н. Нә дејим сәнә? Билирдим ки, чавабын белә олачағ. Билирдим вә инанырдым.
К и ш и. Инанмырдын.
Г а д ы н. Инанмырдым.
К и ш и. Ахыр ки, истәмәдин сән орда галасан, мән бурда.
Г а д ы н. Сәнин о јерин дә мәнимкијди. Мәнимки.
К и ш и. Адәтән дејирләр ки, өлүм һәјатын ичиндәди, өлүм һәјатын давамды...
Г а д ы н. Белә дејил.
К и ш и. Әлбәттә белә дејил. Һәјәт әслиндә өлүмүн ичиндә, һәјәт өлүмүн давамдыр. Белә јахшыды. Бир - биримизин ичиндә чабаләја-чабаләја галмышыг. Ајрылаг. Сән сән ол. Мән мән олум.
Г а д ы н. Һеч олмаса бир-биримизи кәрәрик о заман.
К и ш и. Јә'гин ки. Ишыг олса кәрәрик. Һәјәт Ишыг дејилмиш.
Г а д ы н. Сән ки билирсән, һәјәт бир узун вә бүтөв кечәдән ибарәтдир. Бу узун вә бу бүтөв кечә арабир күндүз адланан фасиләләрә бөлүнүр.
К и ш и. О ишыға чатмағ. О ишығы кәрә биләчәјәммиди?
Г а д ы н. Ишығы кәрә билмәјәчәксән. Ишыг сәнә имкан верәчәк ки, мәним ибарәт олдуғум гаранлығы кәрәсән.
К и ш и. Јахшы. Мән разыјам. Нә етмәлијәм?
Г а д ы н. Гәтиди фикрин? Сонра башга сөз дејәчәксән? Һәмишәки кими.
К и ш и. Јох јә'гин ки.
Г а д ы н. Инди ки гәти фикрә кәлдин, онда мән сәнә бир мәсәләни ачыб дејәлијәм.
К и ш и. Сән лап сиррләр хәзинәсијимишсән...
Г а д ы н. Диггәтлә гулаг ас. Зарафата салма. Мәсәлә беләди. Сән, ән сонунчу ан бу ишдә ән вачиб нөгтәди. Диггәтлә гулаг ас.
К и ш и. Сән мәни јенә дә горхударсан.
Г а д ы н. Динлә мәни. Ән сон ан кәлән заман еһтијатлы ол. Бил ки, сон анында әкәр бир адам вә јахуд нәсә башга бир шеј һаггында дүшүнсән онун ардынча сән дә мәним кими гајыдачагсан. Ону өзүнлә апармајана гәдәр дәнә-дәнә гајыдачагсан. Нолду сәнә? Ешидирсән? Сон аны унутма. Чалыш һеч кими дүшүнмәјәсән. Гој-шад хүррәм јаша-сынлар өзләријчүн. Бизим онларла нә ишмиз.

К и ш и. Бу мүмкүн олан шеј дејил.

Г а д ы н. Көрөк бачарасан. Өзүнү элө ал. Горхутма өзүнү. Сән бачарачагсан. Бизе даһа һеч ким лазым дејил бурда. Елә дејил?

К и ш и. Дејирсән бачарачагсан. Мән билмирәм.

Г а д ы н. Бачарачагсан. Бачармалысан. Мәним сон аным сән ол-дун. Сәнинки дә гој мән олум. Орда гојдугларын барәдә дүшүнмә.

К и ш и. Нә билим. Демәсәјдин бәлкә дә. Инди чәтин олачаг.

Г а д ы н. Дүшүнмә һеч нә барәдә. Горхма. Мән дә сәнә көмәк едәчәјәм. Јох. Јох. Унут сәнә дедијими. Јахшысы буду унут. Онда асан олар.

К и ш и. Унутмаг артыг мүшкүлдү. Көрөк дә. Бунун өзү дә елә гәрибә бир ојунду. Бәлкә дејирәм гајытмагчүн көргү гојаг?

Г а д ы н. Нечә ја'ни көргү гојаг? Јох, елә шеј еләмә. Өзүнү башгаларындан ағыллы сајма. Биләрәкдән едилән һеч бир шеј алынмајачаг.

К и ш и. Јахшы да, нә дејирәм.

Г а д ы н. Јадында галды дедикләрим?

К и ш и. Галды, галды. Сән мәнән чох һәјәчан кечирирсән.

Г а д ы н. Ејби јох. Бүтүн һәјәчанларымызын сонуна аз галыб. Лап аз галыб.

К и ш и. Сән билән мәсләһәтди.

Г а д ы н. Демәли данышдыг?

К и ш и. Нә данышдыг? Јадыма сал.

Г а д ы н. Әлә салмысан јенә мәни?

К и ш и. Јахшы, јахшы. Гызышма. Сән елә әввәлдән һөвсәләсиз идин. Данышдыг. Инди нә етмәлијәм мән? Нә етмәлијәм? Нә?

Ишыг золаглары сөнүрләр. Пәрдәнин тәнһа вә кимсәсиз титрәјишләри...

У ШӘКИЛ

Гаранлыгда ушаг сәсләри:

Бир, ики -

Бизимки!

Үч, дөрд -

Галыны өрт!

Беш, алты -

Дашалты!

Једди, сәккиз -

Фирәнкиз!

Доггуз он!

Гырмызы дон!

Јенә дә гармагарышыг ушаг сәсләринин ичиндән Гызла Оғла-нын сәси сечилмәјә башлајыр.

Г ы з. Мән горхурам. Бура гаранлыгды. Бурдан нечә чыхачагыг?

О г л а н. Горхма. Сән бир шеј көрүрсән?

Г ы з. Јох, мән һеч нә көрмүрәм. Сән мәни салдын бура. Сара мүәллимә, Сара мүәллимә...

О г л а н. Аглама. Горхаг! Гызларын һамысы горхагды. Сән бир шеј көрмүрсән?..

Г ы з. Сән мәни салдын бура. Сән салдын. һамысы тахсырлар сән-дәди. һеч нә көрмүрәм.

О г л а н. Кәл бу тәрәфә кедәк.

Г ы з. Јох, о тәрәфә кетмирәм. Мән горхурам.

О г л а н. Јахшы, јахшы. Онда кәл бу тәрәфә кедәк.

Г ы з. О тәрәфә дә кетмирәм. Сән еләдин. Сән. Сән...

Ишыг золаглары Гызла Оғланы ахтарыр. Тапа билмир. Киши илә Гадынын үстүнә дүшүр.

К и ш и. (*јухулу кими*). Нәр кечә ејни јухуну көрүрдүм. Көрүрдүм ки, узун бир јол кедирәм. Јолун ахырында да бир көтүјүн јанында чәллад дуруб мәни көзләјир.

Г а д ы н. (*јухулу кими*). Сәнә бу көјнөк јаман јарашыр. Рәнкини мән сечмишдим.

К и ш и. Гырмызы... Гырмызы бизим рәнкимизди. Бизим рәнки-миз.

Г ы з. Доггуз, он -

О г л а н. Гырмызы дон!

Ишыг золаглары јенә дә Гызла Оғланы ахтарыр, тапа билмир вә јенә дә, бу дөфә сон дөфә Киши илә Гадынын үстүндә до-нуб галыр!

К и ш и. Инди мән сәнинлә кедә биләрәм. Артыг мән кетмәјә һа-зырам. Бурда һеч нә даһа мәни сахламыр. әлвида дејим, демәјим бу дүнјаја? Әлвида. Көз јашлары лазым дејил. Күл-чичөк дә. Амма (*пычылтыјла*) гајыдачағам. Гајытмасам олмаз. Үрәјим партлар. Өләрәм.

Г а д ы н. Гаҗыда билсән гаҗыдарсан. Дедикләrimi јадыннан чыхармамьсан?

К и ш и. Јох. Архаҗын ол. Елө дө иш олар?

Г а д ы н. Онда кәл. Кәл, горхма.

К и ш и. Горхмалы бир шеҗ галмады. "Горхма". О нә олан шеҗди елө?

Г а д ы н. Бах белә. Биринчи аддымы атмысан. Дедижими унутма. Кәл. Белә. Ора-бура боҗланма. Кәл. Кәл.

К и ш и. Јенә дө Јол. Јенә дө Јолун әввәли вә јенә дө о узагда көрүкән гырмызы ишыг. О гырмызы ишыгын јанына кәлиб чатанда нә баш верәчөк - һеч ким билмир. Де көрүм, биз о гырмызы ишыгдан о јана кечәндө нәһәјәт бир-биримизи таныја биләчәјикми?

Г а д ы н. (башга, сәрт сәслә). Бир-биримизи танымагымыз лазымдымы бизә?

К и ш и. Нә дедин? Нечә?

Г а д ы н. (өз сәсијлә). Неч. Бир шеҗ көрүрсән?

К и ш и. Јох, һеч нә көрмүрәм. Амма елө бил һәр шеји көрүрәм. Нә заман битәчөк бу ојун?

Г а д ы н. Бах, бир аддым да кечмисән. Дарыхма. Өзүн дө тәлосмә. Кәл. Бах белә. Јаваш-јаваш.

К и ш и. Гәрибәди. Сән нәсә сонунчу андан данышырдын. Мән елө бил о аны көрмәјә башлајырам. О сонунчу ан һарданса саатларын, дәгигәләрин ичиндән сьҗрылыб үзә чыхыр вә мәнә доғру кәлмәјә башлајыр.

Г а д ы н. Көрдүн ону?

К и ш и. Көрүрәм. Аман!

Г а д ы н. Сән инди сонунчу аддымыны атырсан. Бир аз да дөз, инди, бах елө инди бирдән раһатлашачагсан. Гуш кими јүнкүл олачагсан. Бу бојда дүнја гов кими јумшаг көрүнәчөк сәнә. Сәнә елө кәләчөк ки, ону бир әлинлә галдырмаг истәсән галдыра биләчөксән. Вә бүтүн гаҗғыларын, әзабын, демәк вә демәмәк истәдикләрин, һамысы, һамысы кедир узаг-узагларын узаглыгына. Мәни динлә. Мәним сәсим сәнин истига мәтинди. Сәсими унутма. Сәсимдән јапыш, јыхыла биләрсән. Кәл, кәл... Неч кими дүшүнмә. Неч ким јохду. О тәрәфдә һеч ким јохду. Јоху дүшүнмәзләр. Јох барәдә данышмазлар. Сән вә мән. Бир, ики... бизимки. Бир, ики - бизимки! Нәр шеҗ бизимки олачаг. Јалныз бизимки. Сәсими унутма. Бах белә. Аста. Јаваш. Јох, тәләсмә. Тәләсдин. Бир дө. Јаваш-јаваш. Аста-аста. Сәсими, сәсими унутма. Сәсимдән јапыш. Нәр шеҗ јахшы олачаг. Бах белә. Неч ким јохду, һеч ким јохду. Бир сән-сән, бир дө мәнәм. Бир, ики - бизимки. Бир, ики - бизимки...

К и ш и. Мән һеч нә көрмүрәм. Гырмызы гаранлыгды бура башдан баша.

Г а д ы н. Тәләсмә. Инди һәр шеҗ дүзәләчөк. Нәр шеҗ јахшы олачаг... Көрәчөксән. Көрәчөк... (сәси јох олур, Гадынын үстүндәки ишыг золағы сөнүр).

К и ш и. Нә олду? Нијә белә узун чәкир бу иш? Мән дејирдим ахы асан мәсәлә дејил. Елө һәмишә сән адамы тәләсдирәрсән. Нијә сүсдун? Бир сөз де. Мәни тәк гојма. Неч нә көрмүрәм. Нијә мән һеч нә көрмүрәм? һара, һара итдин сән? Гаҗыт. Мән тәк галмаг истәмирәм. Истәмирәм. Нијә јох олдун? Сән мәни алдатдын. Сән мәни алдатдын. Мән сәни көрмүрәм. Сән...сән јохсан! Бура нијә белә сојугду? Ахы биз белә данышмадыг. Мән кери гаҗытмаг истәјирәм. Јол, јол, бир јол олмалыды бурда ја јох? Бу тәрәфә кедим? Јох. Бу тәрәфә кедим. Јох, о да јол дејил. Јол. һаны бу јол? Бир әввәли вар, бир дө сону. Бәс бу јолун өзү һаны? Јол. һаны бу јол? Сән мәни алдатдын. Сән мәни алдатдын. Нијә? Нијә? Дедикләринин һамысы јалан чыхды. Истәдијин нә иди?

Г а д ы н. (јалныз сәси кәлир). Сән һара јох олдун? һара итдин? Сәсими унутма. Сәсимдән јапыш.

К и ш и. (ону ешитмир). Алдатдын мәни. Неч нә көрмүрәм. Бу сәнин нәјинә лазым иди?

Г а д ы н. (сәси кәлир). Ахы сән һара јох олдун? Мән бурадајам. Нијә мәнән гачдын? Сән һардасан?

К и ш и. (ешитмир). Сән һардасан? һардасан? Нә үчүн иди бүтүн бунлар? Сәсини чыхар, сәсини. Неч нә көрмүрәм. Неч нә. Нәр шеҗ битди.

Г а д ы н. Ешитмирәм сәни. һара кизләндиң? Сән мәни јенә дө алдатдын. Амма нијә? Нә үчүн? Бу сәнин нәјинә лазым иди?

Вә пәрдә сүр'әтлә јухары галхыр, јох олур.

К и ш и. Нәр шеҗ битди. Сон. Мән кәлдим. Ешидирсән, мән кәлдим. Сән јохсан. Бура нечә дө сојугду. Нечә дө сојугду. Сојугду...

Г а д ы н. Сән јенә дө јохсан. (башга сәслә). Сән һеч вахт вар олмамьшдын. Сән һеч вахт вар олмамьшдын. Вар олмамьшдын. Олмамышдын.

Кишинин үзүндәки ишыг золағы сөнүр. Вә бунунла һәр шеҗ гуртара биләрди әкәр јенә дө һәмән ушаг сәсләри гаранлыгды ешидилмәсәјди.

О г л а н. Тапдым, тапдым јолу. Ордан ишыг кәлир. Көрүрсән бах,
ордан ишыг кәлир.

Г ы з. Мән һеч нә көрмүрәм. Мән анчаг ешидирәм. Сән һардасан?
Һардасан?

О г л а н. Тут сәсимдән, јыхылма. Кәл сәсимин далынча.

Г ы з. Мән һеч нә көрмүрәм. Сара мүәллимә, Сара мүәллимә...

О г л а н. Вер әлини. Һардады сәнин әлин? Титрәмә. Кәл. Кәл ке-
дәк.

Г ы з. Јох, кәлмирәм. Горхурам. Сән мәни салдын бура. Сән.

О г л а н. Ағлама. Кәл далымча. Сәсимдән јапыш...

Г ы з. Сара мүәллимә, Сара мүәллимә...

Сәсләр јаваш-јаваш әләзијир вә сүкутун ичиндә

С О Н.

Бакы, 1993.

*“Һәрдән мәнә мәләк дә
дејирләр...”*

Бир бөлүмлү хәјали ојун

Јаваш-јаваш дан сөкүлүр. Гаранлыгдан эввөлчө Огланла Гадынын сөслөри келир. Бу сөслөрин сахиби олан көлкөлөр бөжүк, амма жарпаглары төкүлмүш вә будагларынын чоху гурумуш, һалсыз-һејсиз бир ағачын јанына келирлөр. Бу ағач да, инди ешидәчәјимиз сәсјәрин сахибләри дә дан сөкүлдүкчә гаранлыгдан ишыға доғру сыјрылыб чыхмаға башлајырлар. Биз онлары јаваш-јаваш сечирик, көрүрүк.

Г а д ы н. Бах белә. Кәл, кәл бура. Өзүн дә сакит ол, сакит. Бах белә. Сакитләш. Инди гулаг ас. Диггәтлә гулаг ас. Ешидирсән? һәсрәтиндәјдин ки бунун. Ешидирсән? һә? Ешит. Ешидирсән...

Һәзин бир мусигинин - инсанын үрәјини јериндән ојнадан, она бу дүнјада һәр шејин бош олдуғуну дејән үзүчү вә һәзин бир мусигинин чох јаваш, елә бил ки узагдан кәлән сөсләри ешидилир.

О г л а н. Бу нәди белә? Өмрүмдә һеч нәји белә ешитмәмишдим. Бу нәди, сән аллаһ, сәсди бу? Амма мән билән сәс белә олмаз. Мө'чүзәди? Мөчүзәјә-зада да инанмырам. Аллаһ, бүтүн ичимә јайылыр. Јағ кими, бал кими сүзүлүр ичимә бу сәс. Бу нәди, бү чүр сәс олар?! Нечә дә рәнкбәрәнкди... Сән исә елә һеј дејирдин ки, сәсин рәнки олмаз. Бах ора, бах, гырмазы, сары... Мави дә вар ки. Ағ... Көј-гуршағынын бүтүн рәнкләри гарышыб бир-биринә. Нечә дә тәмиздиләр, нечә дә... бир-биринә һөрмәтлә давранырлар. Көрүрсән?..

Г а д ы н. Көрүрсән демәли.

О г л а н. Аллаһ, аллаһ... Сәсин дә рәнки вармыш. Вармыш бу рәнк, вармыш. Мән көрмүрдүм. Инди көрдүм. Нәһәјәт ки.

Г а д ы н. Инди көрдүн демәли. Көзәлди јә'гин. Сәни хошбәхт еләмәјә нә вар ки.

О г л а н. Көрдүм, көрдүм. Һәм инанырам, һәм дә јох. Амма көрүрәм. Көрүрәм. Аллаһ, сән бөјүксән. Бах. Сән дә бах. Көрүрсән онлары сән?

Г а д ы н. Белә дә. Көрүрәм.

О г л а н. Бах, демәли көрүрсән. Артыг ишыглашды. Һәр тәрәф сүд кими ағарды. Ағын ичиндәди һамысы. Мән хошбәхтәм. Сән көрүрсән. Сәнә буну... буну көстәрә билдим.

Артыг бүтүн әтраф тамамилә ағ ишыға вә бу ағ ишығын ичиндә рәгс едән мүхтәлиф рәнкләрә гәрг олуб. Мусигинин сәси дә рәнкләрин рәгсинә ујун кет-кедә сүр'әт јығыр. Јалныз о ағач јенә гоча, бүзүшмүш вә тәнһадыр.

Инандын сән буна. Көрүрсән нөләр вар дүнјада?! Инанмырдын. Нәһәјәт ки. Валлаһ, мән хошбәхтәм.

Г а д ы н. Сән билирсән, хошбәхт олмаг нечә олур?

О г л а н. Јох. Билмирәм дејәсән. Бәлкә дә билирәм?! Јох, билмирәм. Аллаһ, аллаһ бу сәсә бах, буна бах, буна... Мәнчә әкәр сән көрдүјүнү башгасына да көстәрә билирсәнсә вә ону да инандыра билирсәнсә өзүнүн, бах анчаг өзүнүн инандығын бир шејә. Бу дејил?

Г а д ы н. Белә аз?..

О г л а н. Азды бәјәм бу? Бүтүн дүнја эввәлиндән ахырачан бунун үстүндә гурулмајыб?! "Белә аз..."

Мусиги сусур. Рәнкләрин рәгси давам едир. Гадын ағачын алтында бардаш гуруб отурур. Ағачла о чох гәрибә шәкилдә биркәләширләр елә бил.

Сән даһа нә истәјирсән?

Г а д ы н. Мән һеч нә истәмирәм. Истәдијим бир шеј вар. Ону да билирсән. Елә она көрә дә...

О г л а н. Нә? Бурах бунлары да. Ора бах. Галдыр башыны. Бах. Көр бир нөләр вар?!

Г а д ы н. (һалсыз, тагәтсиз). Көрүрсән дә сән...

О г л а н. (Чошгунлугла) Һә, мән көрүрәм. Мө'чүзәди, мө'чүзә. Мән көрүрәм... Буна бах... Аллаһ, аллаһ... (оғрун-оғрун Гадына бахараг) Сән нә иди сорушурдун елә һеј?.. Дејәсән јадыма дүшүр ахы. Еләди ки вар. Јаваш-јаваш... јадыма дүшүр.

Гадын елә бил дирчелир. Отурдуғу јердән галхыб Огланла үз-үзә дурмаг истәјир. Оглан өзүнү дә ондан гачырыр, көзләрини дә.

... Дур, дајан. Инди хатырлајачағам. Хатырладым. Әлбәттә хатырладым. (дүз Гадынын көзүнүн ичинә дикир көзүнү) О рәнки көрдүм, јадыма дүшдү. Елә нијә бахырсан? Сән өзүн истәјирдин ки, хатырлајым.

Нечә олуб е унутмушам. Гәрибәди. Анлаја билмирам нечә олуб.
Агачын габагына кечир санки она дейр.

Мәним јаддашым дәмәрдә. Дәмәир. *(Гадына дәнүр)* Бунуса, гәрибәди, унутмушам. Әһәмәјјәтсизди јә'гин она көрә. Бош шејди.

Гадын јенә чөкүр агачын дибинә. Оғлан јенә рәнкләри ахта-рыр. Елә бил өз-өзүнә данышыр.

Гырмызыја бах, гырмызыја. Нечә дә ачкөздү. Бүтүн рәнкләри јејөчөк елә бил. Ај аллаһын рәнки. Гој о бириләр дә јашасын, нәфәс алсын. Аллаһ, аллаһ, тәшәххүсә бах, кәлишә бах...

Бирдән Гадын отурдуғу јердән галхыб кетмәк истәјир. Оғлан көзүнүн учу илә буну көрүр.

Нејнирсән сән? һара? Елә нијә бахырсән? Јахшы, јахшы, хатырлајырам да. Көрүрсән ки, чалышырам. Хатырлајырам. Мән нә дедим ки. Хатырлајырам елә бил.

Г а д ы н. Билирсән нә вар? Хатырламалысан әввәл-ахыр. Әввәл-ахыр хатырламалысан. Хатырламаја билмәздин. Дејирсән хатырлајырам, шүкүр... *(кәлиб агача сөјкәнир, амма адама елә кәлир ки, агачла икиси гучаглашыблар).*

Јенә дә һәмәин һәзин мусигинин узаг сәсләри ешидиләр.

О г л а н. *(Гадынын нә заманса она дедикләрини јухулу кими хатырлајыр).* "Һәјәтын бундан асылыды... һәјәтын бундан асылыды. Хатырла. Хатырла". Бунлары сән дејирдин. "Сән бир ушаг кимисән. Бир ушаг гәлби вар сәндә. Тохунмаға да горхурам. Сәнин гәлбин јерләрә мәхсус дејил. Сәнин гәлбин көләриндир". Бунлары сән демирдин? Бунлары сән дејирдин. Инди һара кедирсән?

Гадын агачдан ајрылыр, Оғлана јахынлашыр.

Г а д ы н. Бах, јанындајам. Неч һара кетмирәм. Бурахмајачағам сәни. Тәк галмајачағам. Мән дә тәк галмајачағам. Вер әлини *(әлини тутур)*, вер. Фикрини дағымта. Топла фикрини...

Бир нәфәр гағара кејимдә әлиндә ағаппаг бир өл агачы көлиб хәјал кими онларын габағындан кечир.

О г л а н. Нечә унуда биләрмиш адам буну? Бу... бу... Аллаһ, сән бөјүксән. *(Хәјал диксинән кими олур)* Бөјүксән сән, аллаһ. Мәндән көмәјини әсиркәмә *(Хәјал кедир, јох олур)*...

Г а д ы н. Нолду сәнә? Фикрини дағымта. Хатырла...

О г л а н. Нечә иди о ахшам?! Бир аз о аға охшады. Бир аз да о гараја. Мән исә гырмызынын ичиндәјдим. Билирсән, әввәл-әввәл кизләнишидим гырмызынын ичиндә.

Г а д ы н. Сонра? Сонра???

О г л а н. Сонра?! О агла гара бирләшдиләр. Бизим үстүмүзә кәлдиләр. Аллаһ, аллаһ, нечә дә амансыз идиләр. Елә бил бизи удачагдылар. Әридәчәкдиләр. Һәр шеј дә јох олачагды. Белә асан. Һәр шеј. Јох олачагды. Олмады. Соруш "нијә"? Чүнки һәр шеји, һәр шеји о бир олан аллаһ көрүрдү. Көрүрдү. Көрмәјә билмәзди. Онлар чох белә, билирсән нечә, бөјүк-бөјүк, сәјмәзјана кәлирдиләр?! Көрүрдү вә имкан вермәди. Гојмады.

Г а д ы н. Көрдү. Гојмады. Говду ону. Лә'нәтләди ону. Авара-сәркәрдан еләди ону бүтүн заманларын заман бојунча. Амма нечә дә сеvirди ону.

О г л а н. Ким кими сеvirди, ким кими сеvirди-билмирәм. Амма о көрдү. Мән билирәм ки, о көрдү.

Г а д ы н. *(кедир гара хәјалын кетдији јерә тәрәф дуруб бир хејли бахыр онун далынча).* Инди дә о бизи өз билдији кими сеvir. Кәнардан бахана елә кәлир ки, о бизә нифрәт едир. Амма бу да онун сеvirмәјиди. О да бу чүр бачарыр сеvirмәји. *(кәлир Оғланын јанына).*

О г л а н. Нәсә, билирсән, мән дә белә бир шеј һисс еләдим елә бил. Јохса бәлкә дә... бәлкә дә, јә'гин ки, о рәнкләр аләми гатачагды бир-биринә... Билирсән нечә кечә иди? Аләм. Гыпгырмызы. Јох, дајан, бәлкә гырмызы дејилди? Сары иди бәлкә? Бах, ордакынын, онун, бах, онун ады нәди? О иди. Әлбәттә о иди. Мәнә бах, ону көрүрсән?.. Дејирәм сәнә о иди, о.

О һәзин вә узаг мусиги илә рәнкләрин рәгси јенә дә башлајыр. Оғланын диггәти јенә дә онлардады.

Шүкүр сәнә, илаһи. Елә бил тапдым. Амма сәси, бах, инди нечә дә әрифләшиб. Көзәл олуб, бир аз да көзәл олуб елә бил. Доғрудан да сән көзәлсән. Сәндәки һәр шеј көзәлди. Көзәл көрүнмәк неч кимә бу гәдәр јарашмамышды. Валлаһ дүз сөзүмдү, инанмырсән мәнә?

Г а д ы н. *(елә билир, Оғлан бүтүн бу сөзләри она дејир)* Инаны-

рам. Нијә инанмајым ки? Сән ахы мәнә һәмишә дүзүнү, лап дүзүнү де-
мисән. Инди дә дејәчәксән. Неч нә кизләтмәјәчәксән. Елә дејил?!

Мусиги сусур. Рәнкләр итир вә Оғлан елә бил ајылыр.

Оғлан. (Гадына). Еләди. Мән һеч бир заман јалан данышмырам.
Дүз сөзүмдү, о кечәнин һеч бир сәси-зады јох иди. Буна бахма. Бу
башгады. Бунун сәси вар. Ешидирдин?

Гадын. Ешидирдим, ешидирдим. Бәс о кечә нијә елә сакит-
иди?

Оғлан. Неч бир сәс ешитмәдим. Нијә? Билмирәм. Бу кечә һеч.
Кечәди, сәһәрди, нәди-тамам башгады. О кечә һеч бир сәс ешитмәдим.

Гадын. Инди... јенә ешидирсән?

Оғлан. Мин шүкүр. Мин шүкүр. Хатырлајырам. Сәссизликди әв-
вәл-әввәл. Сәссизлији јахшы хатырлајырам мән. Белә сәссизликлә чи-
чәкләр ачыр, чичәкләр...

Гадын. Гәрибәди. Сәссизликди дејирсән?! Гәрибәди. Чичәкләр
ачан сәссизлик... Сонра? Бәс сонра нә олду?

Оғлан. О кәлди...

Гадын. О кәлди. Аһа, о кәлди. Нәһәјәт, бу гәдәр вахтдан сонра
кәлди. Сонра нә олду? Де мәнә. Сонра... Сонра... О кәлди... О кәлди...
Аллаһын бәласы.

Оғлан. (горху ичиндә) О кәлди. Мәнә чох диггәтлә бахды.
Әлиндә тутдуғу ағ рәнки мәнә узатды. Мән онунла данышмаға башла-
дым. Онун әлиндә јумру вә узун, гәшәнк бир ағ рәнк варды. Ағлығындан
көз гамашырды. Ағын да рәнки олармыш. Сәнин әјиндәки бу ағ пал-
тардан да ағды. Ағаппаг иди, ағаппаг...

Гадын. Сакит ол. Сакит ол. Кәл бурда отур (апарыр Оғлань!
ағачын алтында отурдур). Рәнки, бу ағ рәнки, дејирсән сәнә узатды?
Бәс сонра? Нә деди сәнә. Илк сөзү нә олду?

Оғлан. Деди... (Јадына салмаға чалышыр)

Гадын. Нә деди???

Оғлан. (јадына салмаға чалышыр). Јадыма дүшдү. Бах о рәнки!
көрүрсән?

Јенә дә гырмызы вә јашыл рәнкин савашы башлајыр.
Амма бу дәфә мусигини ешитмирик.

Көрүрсән? Кирмәк истәјир јашылын гојнуна. Јашыл да гојмур. Гој-
мајачаг. Бах ора, бах. Көрмүрсән?

Гадын. Дедим ки сәнә... Көрүрәм. Нә деди о сәнә?

Оғлан. Билмирәм, нә деди. Јадымда галмајыб. Чыхыб кедиб
јадымдан. Итиб. (Гадына елә дејир ки, куја ағач ешитмәсин). Билирсән,
мәним јаддашым чох зәифди. Дүнән једијим бу күн јадымдан чыхыр.
Гәрибәди. Унутмушам елә бил. Унутмушам. Унутмасајдым да демәздим.
Сәнә демәздим. Буну бир о билир, бир мән. Нечә дејә биләрәм?! Әзү
дә сәнә?!

Гадын. (һирслә ағачын башына фырлана-фырлана) Нијә тәрс-
лијин тутду јенә сәнин? Ахы данышмышдыг. Мәнә һәр шеји ачыб олдуғу
кими дејәчәкдин?! Де. Даныш. (Оғланын өнүндә дурур). Билирсән, нә
вар?! Десән аддым-аддым кери кедә биләчәјик. Баша дүш. Хиласын
буду сәнин. Буду. (Јенә ағачын башына фырланыр). Хилас еләмәк ис-
тәјирәм мән сәни. Хилас... еләмәк... истәјирәм... Әләчәксән, мәнә
олачагсан, батачагсан. Нијә тәрслик едирсән? Хатырла. Бурах бу тәрс-
лији. Көмәк елә. Гуртармаг истәјирәм мән сәни. Баша дүшүрсән? Гур-
тармаг истәјирәм. (јенә Оғланын дүз габағында мыхланыр јерә) Адам-
сан сән, инсансан. Хатырла. Хатырла. Гуртулачагсан. Хилас олачагсан.
Сән дә. Мән дә...

Оғлан јаваш-јаваш дурур ајаға. Рәнкләр тәрәфә бахыр, һеч нә
көрмүр. Күнаһкар кими Гадына тәрәф баха билмир.

Хатырламасан, мәнә демәсән олуб-кечәни, бүтүн дүшүндүкләрини,
бүтүн билдикләрини, бүтүн үјдурдуғларыны, бүтүн јалан вә һәгигәтләри-
ни мәнә демәсән, инан, инан, мән һеч бир шеј едә билмәјәчәјәм. Ад-
дым-аддым кери кетмәсәк, өмүр боју бурда јеримиздә сајачағыг.

Гадын Оғлана јанашыр. Елә гучаглашырлар ки, елә бил кимсә
онлары бир-бириндән ајырмаг истәјир. Гара хәјал далғын-
далғын кәлиб онлара бахыр вә јенә дә әријиб кедир.

Ач үрәјини мәнә. Вер, вер мәнә үрәјини. Аддым-аддым ач ону. Нәјин
вар, нәјин јохду - де мәнә. Демәсән бах сән дә о рәнкләрин ичинә ки-
риб итәчәксән. Јејәчәк, удачаг сәни (араланырлар) о... гырмызы. Мән...
сәни гуртармаг истәјирәм.

Оғлан. Удачаг мәни?! Сәсим галачаг?

Гадын. Неч нәјин галмајачаг.

Оғлан. Јох, елә олмур. Бәс онларын сәси нијә кәлир. Рәнкләри
дејирәм.

Г а д ы н. (ағачын жанына чәкилир, отуруп ағачын дибиндө). Билдирсән нә вар?! Јахшы. Сән мәни мәчбур еләдин. Демәјәчәкдим. Гулаг ас. Билмәк истәјирсән демәли. Бил. Онларын сәсини анчаг сән ешидирсән. Анчаг сән!

Ағач елә бил бирдән-бирә һөйдән дүшмүш гамәтијәлә силкәләниб чанланмаг истәјир. Оғлан тәәччүб вә горху ичиндәди.

Анчаг сән... Сәндән башга рәнкләрин сәсини ешидән јохду. Чүнки о сәсләр өзләри јохдулар. Сәсин рәнки олмур. Рәнкин дә сәси олмур. Нәһәјәт бил буну. Бил. Бил...

Ағач бирдән-бирә чанландығы кими бирдән-бирә дә донуб галыр. Сүкут. Оғлан елә бил олмајан сәсләри динләмәјә башлајыр. Сәсләр ону сыхыр, бурахмыр, чевирир, сәсләр она лајла дејир. Оғлан онлары елә әјдын ешидир ки...

О г л а н. Сән... сән ешитмирсән?

Г а д ы н. Мән сәнин сәсини ешитмәк истәјирәм. Анлајырсан мәни? Сәнин. Анчаг сәнин сәсини. О кечә сәнә сәссизликдән сонра нә дедиләр, даныш мәнә. Јорулдум, јордун мәни инди дә сән. Уф, нечә јорулдум.

Оғлан һөјсиз, чабаладығы јердә дүшүб галыр. Гадын Оғланын жанына кәлир. Нәвазишлә онун жанында отуруп.

Јорулмушам онун дағытдыгларыны дүзәлтмәкдән. һәр шеји јенә дә әввәлки, илкин һалына кәтирмәкдән. Јорулмушам. Инди кеч-кеч кәлир. Амма кәлирсә илдырым кими кәлир (илдырым чахыр, һәр икиси диксинир). Илдырым кими кәлир. Бүтүн, илијинәчән олан ачығыны, һирсини чыхыр. Бүтүн кинини төкүр. Јығыб жығышдырмаг чәтин олур сонра. О да белә сеvir, нејләјә биләр?!

О г л а н. (елә бил ајылыб). Сән кимдән данышырсан?

Г а д ы н. Сәнин жанына кәлиб вә сәни, бах бу һала саландан...

О г л а н. Мәни бу һала саландан? О мәнә нејләди ки?

Г а д ы н. О сәнә нејләмәди ки? Сөјләјә биләрмисән, нијә сәнин жанына кәлди. һәр адамын жанына кәлмир о. Ахтарыр, ахтарыр адамыны, заман-заман изләјир, сәндән хәбәрсиз сәни беш бармағы кими өјрөнир, сечәндә билир ки, кими сечир.

Гадын бу сөзләри дедикчә гара хәјал кәлиб Оғлана диггәтлә бахыр, бахыр вә көрүнмәз шәкилдә јенә чыхыб кедир. Оғлан санки нәсә һисс едир, титрәмәјә башлајыр.

О г л а н. Кимди о?

Г а д ы н. Тәләсмә. Биләчәксән, өзүн биләчәксән онун ким олдуғуну. Авара-сәркәрдан... Инди инсафа кәл, кәл, јадына салмаға чалыш. Бах, о кәлди. Әлиндә дә ағ рәнк варды, һә, ағ рәнк? Сәнә узатды о ағ рәнки вә... Вә! Вә...

Мусигинин ағыр сәси алтында Оғлан елә бил дирчәләмәјә вә дирчәлдикчә дә јенә дә һансыса башга бир аләмә кетмәјә башлајыр.

О г л а н. Сән доғрудан ешитмирсән? Инана билмирәм буна. Мән елә билирдим ешидирсән. Јахшы, јахшы. Әлиндә тутдуғу ағ рәнки мәнә узатды вә... диггәтлә мәнә бахды... Елә бил кимәсә охшадырды мәни... Мәнә јазығы кәлирди... Диггәтлә мәнә бахды...

Мусиги јаваш-јаваш сусур. Әтраф, бир Оғландан башга - бир ан әввәл ишыглашан кими инди дә гаранлыға гәрг олмаға башлајыр. Бирчә Оғланын үстүндә зәиф бир гырмызы титрәмәкдә давам едир. Там гаранлыг бәргәрар оландә диб тәрәфдән ағ, ағаппаг бир әл ағачы көрүнүр. Бу әл ағачы јаваш-јаваш кәлир дуруп Оғланын өнүндә вә Киши данышдыгча чүрбәчүр вәзијәтләр алыр. Мусиги там сусандан сонра гаранлыгдан әввәлчә анлашылмаз сәсләр кәлир. Бу сәсләр сусунча...

К и ш и. Бәли. дејәсән башламаг олар (Оғлана). Мәни көрүрсәнми? Сөјлә, сән мәни көрүрсәнми? Фикирләш, сонра де.

О г л а н. Сиз кимсиниз?

К и ш и. Аһа. Көрүрсән.

О г л а н. Сиз кимсиниз???

К и ш и. Суала суалла чаваб верирсән? Суала суалла чаваб вермәк, белә дејирләр ки, ағыллылыг әләмәтиди. Сән өзүн өзүнү ағыллы сајырсан, ја һәгигәтән ағыллысан?

О г л а н. Нә билим?! Елә шеј сорушурсунуз ки. Бу нә сорғу-суалды? Кимсиниз сиз?

К и ш и. Туталым ки, мән кимәм-буну мән дедим, сән дә буну билдин...

Кишинин үстүнә ишыг дүшүр вә титрәйиб сөнүр. Бу бир илдырым чакмасына бәнзәйир. Елә бил узагда јагыш да јағмаға башлајыр.

Буну биләндән сонра һәјатын нечә, дәјишәчәк?! Һәрдән мәнә... (сөзүнү удур) "Кимсиниз сиз" (Оғланы *јамсылајыр*) Филанкәс. Сән мәни мән истәмәсәм, јенә дә танымајачагсан ахы. Онда нечә олсун? Өзүн тапсан - бах, бу башга мәсәлә. Амма әввәлчә јахшы-јахшы фикирләш.

О г л а н. Бу нәди белә? Сиз ојун ојнајырсыныз мәнимлә? Мәндән нә истәјирсиниз?

К и ш и. Сән шаирсән, еләми? Һәрдүн, мән сәни таныјырам. Дејәсән нәсә јазырдын?! Алыныр бир шеј? Ким инди ше'р јазыр, һә?

Оғлан јаваш-јаваш ағачын олдуғу јерә кәлир. Бу ағач нә олду - јерә чәкилди, көјә учду?

Буну сорушурсан, бу мәним һәјат ағачымды. Тәләсмә. Һәр шеји бирчә-бирчә анладачағам сәнә. Анладачағам. Мәнимлә, мәнсиз һәр шеји биләчәксән (*јенә илдырым чахыр вә Киши бир анлыг ишыгланыр*) Артыг сән дә бу әбәди мүбаһисәнин бир һиссәсинә чеврилдин. Анлајачагсан. Һәр шеји анлајачагсан. Анламаға башладын артыг. Јахшы, нә ахтарырсан орда? Суалыма чаваб нијә вермирсән? Денән көрүм, ким инди ше'р јазыр?

О г л а н. (әл ағачына *тәрәф дөнүр*). Буну јахшы дединиз: "Ким инди ше'р јазыр?!" Јә'гин мәним кими ағылсызлар јазыр. Бу һәјат ағачы дејирсиниз, нә дејирсиниз, нәјлә белә рәнкләйибләр ону? Фил сүмүјүдү елә бил. Ағаппаг, сүд кими. Нијә белә ағды бу? Неч һәким палтары да белә олмур.

К и ш и. Рәнкләрин сиррини анламаға чалышырсан дејәсән. оғлум.

О г л а н. Бу нә чүр данышмагды? Мәнә "оғлум" нијә дејирсиниз?

К и ш и. Бундан бир шеј дәјишди? "Оғлум" бәјәм пис сөздү?

О г л а н. Јох, јә'гин ки. Амма јенә олсун. Мәним адым вар.

К и ш и. Мәним дә адым вар. Мәним адым јохду бәјәм? (*илдырым јенә дә чахыб Кишини бир анлыға ишыға бүрүјүр*) Һәрдән мәнә... (*фикрини дәјишир*) Һәр шејин ады вар. Амма кәл адлары бир кәнара

гојаг. Ким кими нә чүр адландырыб? Бунун бизимчүн неч бир мә'насы јохдур.

О г л а н. Јох, вар. Һәр шејин адыны гојан вар. Бизә буну дејән, бизи өјрәдән вар. Бунун мә'насы јохдурса, һәр шеј гарышыр бир-биринә. Буну ушаг да билир. Вар мә'насы, вар.

К и ш и. Јахшы, јахшы. Сән өз фикриндә гал. Јох, дајан, бура бах. Чағыр, бах, бу әтрафында нә көрсән, чағыр адыјла. Адлары ки, билирсән. Сәни өјрәдән варды ахы. Адлары дедин, сәнә өјрәдибләр. Чағыр. Чаваб верәрләр көрүм сәнә?! Чағыр да.

О г л а н. Нечә јә'ни?! Билмирсиниз ки, онлар мәни ешитмирләр?! Даш да, дивар да адам сәси ешидәр?!

К и ш и. (*ачы-ачы*) Оғлум, оғлум... Билирсән, нә вар?! Инди мән сәнә бир шеј дејәчәјәм. Диксинмә. Даш да, дивар да, дағ да, су да... Һәр шејдән әввәл рәнкдиләр. Рәнкләрин ичинә кирибләр. Рәнкләрин ичиндә кизләнибләр. Рәнкләрсә ешидир. Буну сәнә өјрәтмәйибләр?! Истәдикләри заман бунларын һәр бири, әкәр истәсәләр, чаваб да верирләр. Буну сән индијәдәк билмәлијдин, шаир бала. Буну сәнә өјрәт-мәлијдиләр. О өјрәтмәлијди (*илдырым јенә чахыр вә Киши елә бил үстүнә шығыјан ишыгдан горхан кими олур*) Нә ағыр дилди бу дил...

О г л а н. Дајан, дајан, ону сахла. Нечә јә'ни рәнкләр ешидир?! Јә'ни демәк истәјирсиниз...

К и ш и. Демәк истәјирәм, сәнин бу сәсләдијин һәр шеј сәни ешидир. Сәнә... чаваб вермирләр. Вермирләр.

О г л а н. (*лағла*) Горхурлар?

К и ш и. (*Оғлана гәрибә шәкилдә бахыр*). Бәлкә тәнбәллик едирләр, нә дејим?! Бәлкә сәни чаваба лајиг билмирләр. Бәлкә дә... Кимсә онлара гадаған едиб сәнә чаваб вермәји? Амма бәлкә дә...

О г л а н. Нә? Бәлкә дә нә? Даһа нә?

К и ш и. Неч.

О г л а н. Башладынызса гуртарын сөзүнүзү. Белә бир шеј дејибләр: "Мән сизә нифрәт едирәм. Амма мән һәјатымы верәрәм ки, сиз сөзләринизи сәрбәст шәкилдә ифадә едә биләсиниз".

К и ш и. (*күлүр*) Ha-ha-ha. Чох сағ ол. Еһтијачым олмаса да чох сағ ол. Дејирсән гуртарым сөзүмү?! Нә дејим мән сәнә?! Бәлкә дә, дејирәм, сән онлары јахшы чағырмырсан һә?! Милјон илләрди онлары чағырдылар, чағырдылар, үзләрини онлара тутуб нәләр демәдиләр сизинкәләр?! (*Бирдән сүн'и бир чиддијәтлә*). Һәлә ки бир чаваб кәлмәйиб. Јахын кәләчәкдә дә кәзләнилмир. (*күлүр*) Ha-ha-ha. Фикир вермә, мән чох һирсләнәндә күлүрәм.

О г л а н. Төләсмәјин әлә салмаға. Күлмәјә, дејирәм, төләсмәјин. Дүздү, милјон ил һәр јериндән дуруб сөзү сөзүн јанына кәтирән дағ дејир, даш дејир, нә билим, чај дејир, амма... сөздән сөзә фәрг вар. Сөзләр ејни олса да. Фәрг вар. Вар.

К и ш и. Бәс нечә?! Мән сәнинлә разы. Бах, һатта сәнин дә онлардан, о бири чағыранлардан фәргин вар. Кичик дә олса фәргин вар. Бәлкә дә бөјүк фәргди. Нисс етмирсән өзүн?! Анламырсән?!

О г л а н. Јох, нәди о фәрг, билмәк олар?!

К и ш и. Нијә олмур, олар. Билирсән нә вар, оғлум?! Бу мәсәләнин бирчә изаһы вар. О милјон илләрди сөзү сөзүн јанына кәтириб гојан вә дағы, дашы чағыранларын јанына мән кәлмәмишдим. *(јенә дә бир анлыг илдһрым чахыр Кишинин үстүнә ишыг дүшүб тез дә сөнүр)*. Мән. Кәлмәмишдим. Кәлмәмишдим...

О г л а н. *(горха-горха)* Сән кимсән ахы?!

К и ш и. *(јорғун-јорғун)* Һәлә дә танымадын мәни, оғлум?! Һәрдән мәнә...

Јағышын сәси кәсилир. Әтраф бирдән-бирә ишыға бүрүнүр. Јенә дә әввәлки кими Ағач вә онун дибиндә отурмуш гадын көрүнүр.

О г л а н. Унутдум. Сонра о јенә нә дедисә унутдум. Мән дә она нә чаваб вердимсә... һамысыны унутдум.

Г а д ы н. *(јериндән дуруб дөрд тәрәфә диггәтлә бахыр вә Оғланын јанына кәлир)* Һәјәчанланма. Һәр шејин өз вахты вар. Јадына салачагсан. Бах ора, бах *(Оғлана узагда нәсә кәстәрир)* бир көр о гырмызы нә ојунлардан чыхыр?! Ешидирсән?

О г л а н. Јох, һеч нә ешитмирәм. Һара, Һара бахым? Нә вар ки орда?!

Һәзин бир мусиги башлајыр. Јенә дә рәнкләр, бу дөфә елә бил јорғун-јорғун өзләрини Оғлана кәстәрирләр.

Һә, ешитдим. Аллаһ, аллаһ, о нијә елә еләјир?! Вај сәни, аллаһын рәнки. Нечә дә көзәлди. Нечә дә көзәл сәси вар. Амма јорулуб елә бил. Ешидирсән? Сән ешитмирсән дә...

Г а д ы н. *(Оғланын кәстәрдији рәнкләри көрмүр, ешитдији сәсләри ешитмир)* Сонра нә деди о? Јадына сал јаваш-јаваш. Хатырла. Өзү нә тәһәр иди? Нечәјди һалы? Јорғун олмалыјды јә'гин ки. Јорғун идими? Ја јенә дә... авара-сәркәрдан... Үзүндә мин илләрин ағырлығы.

Гәлб оғрусуду о, гәлб оғрусу. Ади, мискин гәлб оғрусу. Нијә сусдун? Нолду сәнә?

Оғлан шашгын Гадына дөнүр. Мусиги дә сусур, рәнкләр дә көздән итир.

Амма сәни она вермәјәчәјәм. Сәни бурдан гуртарачағам. Гајтарачағам сәнә сәнин итирдијини. Рәнкләрин сәсиндән гуртарачағам сәни. Ешитмәјәчәксән бир дә бу сәсләри.

Сәсләр дә, рәнкләр дә онсуз да јохдурлар.

Рәнкләри көрәрләр, сәсләрини ешитмәзләр. Рәнкләрин чавабы олмур. Сонра, сонра нә деди о Аллаһын гәзәбинә кәлмиш?!

Оғлан көрүнмәјән рәнкләри, ешидилмәјән сәсләри ахтарыр, дөрд бир јана бахыр, тала билмир.

О г л а н. *(кор-пешман Гадына тәрәф дөнүр)* Сән аллаһ, гыјма о сәсләрә. Нолар, гыјма. Ешитмирсән, ешитмә, амма гыјма онлара. Билирсән нечә көзәлдиләр онлар?! Гыјма да онлара. Аллаһын варса гыјма. *(Гадыны ушаг кими алдатмаға чалышыр)* Сән онлара гыјмазсан, билирәм.

Г а д ы н. Онда даныш бирчә-бирчә нә дејирдиләр о кечә сәнә, нә вә'дләр верирдиләр, һаралара апармаг истәјирдиләр сәни... Һамысыны даныш. Аддым-аддым керижә. Аддым-аддым даныш.

О г л а н. Јахшы, јахшы, төләсдирмә мәни. Бу саат, бу саат...

Г а д ы н. Даныш, хиласын буду, даныш...

Јенә әтраф гаранлыға гәрг олур. Тәкчә Оғланын үстүндә гырмызы ишыг титрәјир вә јенә дә Оғланла үзбәүз мин чүр ојундан чыхан ағаппаг, дүмаг әл ағачы пәјда олур.

О г л а н. Нечә јә'ни онларын јанына кәлмәмишдиниз?! Мән һеч нә баша дүшә билмирәм.

К и ш и. Јахшы, гуртараг бу тапмача ојунуну. Мән кәлмишәм бура сәнинлә, сиз нечә дејирсиниз, разылашмаға. Јә'ни мугавилә имзалајачағыг. Шүбһәсиз, шүбһәсиз, әкәр сән буна разы олсан, разылыға кәлсәк әкәр сәнинлә. Шәртләр елә дә чәтин дејил.

О г л а н. Сиз кимсиниз? Бу суалыма чаваб алмадан мөн сизинлө һеч данышмаг да истәмирәм. Бошуна вахт итирирсиниз. Бошуна! Мәним белә шејләрдән хошум кәлмир.

К и ш и. Јахшы, јахшы, сакит ол, әсәбиләшмә. Әсәбләрини гору, ше'р-зад јазанда лазымын олар. Мән... бах өзүнү әлә ал (*узагдан һәзин мусиги башлајыр вә кетдикчә сәси дә күчләнир, өзү дә кәскинләшир*), һеч өзүн дә билмирсән ки, бәхтин нечә кәтириб сәнин, ај хатакар, шаһлыг гушу кими бир шејди гонду башына. Мән... сизин бу дүнја јаранандан бәри илләрдән илләрә, әсрләрдән әсрләрә кәзиб әлимдән кәлән кәмәји еһтијачы оланлардан әсиркәмәјән бир... нечә дејирсиниз - варлыгам. Билирсән нә вар?! Чох дејирсән: кимсән сән, кимсән сән... Мән... һәрдән мәнә мәләк дә дејирләр.

Илдырым чахыр, ишығы һәр јери бүрүјүр, амма бу ишыг сәнмүр вә биз Кишини - гара, гаггара палтар кејмиш Кишини, артыг онун әлиндә садиг кәпәк кими она гысылан ағ, ағаплаг әл ағачыны вә... бирдән-бирә көзләримиз өнүндә чанланан, чаванлашан, јарпаглашан, көзәлләшән, голлубудаглы Ағачы көрүрүк. Мусигинин тәнтәнәси давам едир. Оғлан бүтүн бунларга гаршы елә бил ки лагејддир.

О г л а н. "Әлимдән кәлән кәмәји еһтијачы оланлардан әсиркәмирәм?!" Мәләк?! Јә'ни... Аһа... Анладым. Мән сәни анладым. Инди, инди баша дүшдүм. Артыг сөз-филян лазым дејил. Әлбәттә. Јә"ни сән доғрудан да вардын?! Аллаһ...

К и ш и. (*һәјәчанланыр*) Дајан, нә едирсән? Әлбәттә вардым. Јахшы ки, анладың буну.

О г л а н. Вә сән... мәни сечдин?! Мәним јаныма кәлдин?! Бу бојда дүнјада мән?! Нијә, нијә мән? Нијә мәни сечдин? Сон дәфә сәнин кәлишин...

К и ш и. Тарихи вараглама, оғлум. Бир шеј демәјәчәк. Ән бөјүк дәрс, бах, индики анды, инди јашадығын, једијин, ичдијин, ләззәт алдығын нә варса оду. Тарихдә ешәләнмә. Нә кечмишдәки тарихдә ешәлән, нә дә бундан соңрақы, кәләчәкдәки тарихдә. Инанма вә'дләрә. Сәнә өјрәдилән тарих тарих дејил, нағылды. Кечмишин вә кәләчәјин нағылы. Тарих бах бу анды. Әсл тарих. Јүкү дә бөјүкдү. Сәнә верәчәји дә. Сәнә нә вар сон дәфә һансы узаг бир замандаса нә олду, нә олмады. Соң дәфә һәр дәфә сон дәфәди. Инди дә елә бир јандан баханда... сон дәфә кими бир шејдир.

О г л а н. (*јашыллашыб көзәлләшән Ағачы елә бил биринчи дәфә көрүр*). Сән мәнән нә истәјирсән? Мән сәнинлә һеч бир сазиш бағлајан дејиләм. Нијә ахы мән! Нәјә көрә мәни сечдин?

К и ш и. Билирсән нә вар?! Бу суалын сәнин үчүн чох гәрибә бир чавабы вар. Гәрибәди она көрә ки, о бириләр һеч нә истәмирдиләр. Гәрибәди доғрудан да. Она көрә јанына кетмәдикләримин јанына кетмәдим. Сән исә истәјирдин. Сән бир тәрәфдән һәм онлар кими шаир идин, һәм дә о бири тәрәфдән - истәјирдин. Бу ики шеј сәндә олан кими һеч кимдә бу гәдәр көзәл атылмамышды бир-биринин гучағына. Һәр икиси өзүнүн ән көзәл, ән мүкәммәл дәрәчәсиндә. Онлар исә, гәрибәди, һеч бир шеј истәмирдиләр. Белә баханда онлар да сәнин кими сәнәткар идиләр, амма һеч бири сәнин кими истәјә билмәди. Истәјәни дә чох аз, чох аз бир шеј... һәрдән - мәсәлә, јашамаг...

О г л а н. Мән дә... елә бир шеј истәмәдим ахы. Нә истәмәкдән данышырсән сән?

К и ш и. Инди ачаг сандығы, төкәк памбығы? Көзәл дилиниз вар - сандығын ичиндә памбыг... Куја сандығын ичиндә башга шејләр, көзәл-көзәл шејләр ола билмәзмиш. Инди бир-бир сајым сәнә үрәјинә салыб истәдикләрини, јохса тәсвир еләјим о бөјүк вә мөһтәшәм хиффәтини?! Сән истәјән кими чәтин ки, бир шеј истәмәк мүмкүн олсун.

О г л а н. (*Кишинин бахышларындан кизләнемәк истәјир, амма она доғру узанмыш әл ағачы онун елә бил ки, һәр бир һәрәкәтини тәнзим едир*) Һәр адам нәсә истәјир. Арзу едир, хәјалә далыр, һәсрәт чәкир. Мән... шаирәм. Мәним... һаггым вар... Дејирсән, онлар һеч бир шеј истәмирдиләр. Инанмырам. Һәр бир адам нәсә истәјир.

К и ш и. (*әл ағачы илә Ағачын будагларына тохунур*) Чыхар јадын-дан. Унут. Истәмисән, истәмисән дә. Күнаһ дејил ки. Бах, мән дә кәлмишәм, сәнин бүтүн истәкләрини јеринә јетирим. Сәнә бу дүнјаны верим. Сәнин буна һаггын вар. Сән буна лајигсән. Баша дүш буну.

О г л а н. Нә тәһәр, нә тәһәр? Бүтүн истәкләримиз?!
Киши Ағачы раһат бурахыр, диггәтлә Оғлана бахыр.

К и ш и. Бүтүн истәкләрини. һамысыны. Бир анын ичиндә.

О г л а н. (*горха-горха әлини әл ағачына вурмаг истәјир*) Бир анын ичиндә...

К и ш и. (*әл ағачыны ондан кизләјир*) Бир арзун да галмајачаг. һамысы јеринә јетәчәк. Тәки сән истә.

О г л а н. Бүтүн арзуларым...

К и ш и. Бүтүн арзуларын. Ағлындан нә кечибсә, нәјә вә кимә бу

дүңжада өлин чатмајыбса, нәјин вә кимин далынча көзүн галыбса һәр шеј, һәр шеј, ешидирсән һәр шеј бир анын ичиндә сәнин олачаг. Неч бир арзун, неч бир камын гуру јердә галмајачаг. Сән елә көзәл истәјирдин ки, бүтүн бунлары. Истәјирсән тәчрүбә едәк? (өлиндәки әл ағачыны һазыр вәзијјәтә кәтирир - галдырыр).

О г л а н. Билмирәм. Билмирәм. Вахт лазымды. Чәтинди. Ағлыма бир шеј кәлмир. Јухуду јә'гин бунлар. Јә'ни сәни дејирәм, јә'гин јухума кирмисән. Әввәлләр мән јухулар көрәрдим-рәнкли...

К и ш и. Јох, јох, бунлары һәлә гој бир тәрәфә. Бејнини јухуларла долдурма. Мәнә бах, оғлум, мән дедијим сөзүн саһибјәм. Көрәчәксән. Дарыхма. Инаначагсан мәнә. Мәнә инаначагсан. Инди исә... билирсән нә вар?! Инди исә кәләк сәнә.

О г л а н. (тәәччүблә) Мәнә?

К и ш и. Бәс нечә? Бүтүн бунларын әвәзинәдә сән дә кәрәк мән фағыр үчүн... кичик, кичик бир иш көрәсән. Су ичмәк кими бир шеј.

О г л а н. Нәди о су ичмәк кими олан шеј?

К и ш и. Неч. Сәнә горхурам, бир аз чәтин көрүнә өввәл-өввәл. Амма әслиндә чәтин бир шеј дејил.

О г л а н. Сән ки... дејирдин, мәләксән. Сәнин нәјә еһтијачын ола биләр?! Сәнә нә лазымды? Нә истәјирсән? Бајагдан һәр шеји мәнә верирди...

К и ш и. (сон сөвләрә мәһәл гојмур) Мәним дә сәнә еһтијачым вар, оғлум.

О г л а н. Нә еһтијачды о?

К и ш и. Еһтијачым сәнин инамына, сәнин... мәһәббәтинәди.

О г л а н. Анламадым.

К и ш и. Бурда нә вар ки анламајасан. Сән мәни инандырмалысан ки, мәнә инанмысан. Мәни... севмисән.

О г л а н. Инанмышам... севмишәм... Нәјинә кәрәкди бу?

К и ш и. Еһ, оғлум, нәјимә кәрәкди сорушурсан. Јаранышдан үзү бу јана һәр кәс кимәсә нәјисә сүбут едә-едә јашајыр, мөвчуд олур. (тәрәддүд ичиндә вар-кәл едир) Мән дә сүбут еләмәлијәм. Сүбут еләмәлијәм ки, мәни дә севән вар, мәнә дә инанан вар... Көмәк елә мәнә.

О г л а н. Нечә? Мән нејләјә биләрәм ки? Нә етмәлијәм мән?

К и ш и. (Оғланла үзбәүз дурур) Садә бир шеј. Чох садә. Ән чох севдијин бир шејдән әл чәкмәлисән.

О көзәл, о јашыл ағачдан елә бил аһ чыхыр. Бүтүн көвдәсијлә титрәјир. Оғлан ағача јанашыр. Она сарылмаг, ону сакитләшдирмәк истәјир дејәсән.

О г л а н. Нәдән? Ән чох севдијим шејдән? Мән билмирәм нәди о. Сән билирсән?

К и ш и. (гүссәли-гүссәли) Мән билирәм.

О г л а н. (Кишијә дөнүр) Нәди сәнин билдијин? Нәји билирсән сән? Нәји?

К и ш и. Кәрәк... Билирсән нә вар?! Кәрәк... јазы-позуну көтүрүб гојасан бир тәрәфә.

О г л а н. Нечә, нечә?

К и ш и. (гәтијјәтлә) Бир мисра дә кәрәк бундан сонра јазмајасан. Бир мисра да... Чүмлә - олар.

О г л а н. Нә? Јә'ни һәр шеј тәзәдән? Һәр шеј тәзәдән демәли? Бүтүн еләдикләринин әвәзиндә гәлбими вермәлијәм сәнә? Еһтијачын бујмуш?..

К и ш и. Һәр шеј тәзәдән?! Сән дејә биләрсәнми сәнин гәлбин бундан сонра нәјинә кәрәк олачаг?!

О г л а н. Доғрудан да бүтүн истәдикләрим јеринә јетәндән сонра мән гәлби нејләјирәм? Һәр шеј дедин: пул, сәрвәт, мәнсаб, мөвге...

К и ш и. (һөвсәләсиз) Һәр шеј. Разысан?

О г л а н. Онсуз да күнләрин бир күнү истәдикләримин чанланыб мәним олдуғуну көрәндә јазы-позу јада дүшәр?! (ағача јанашыр) Белә-белә ишләр... (Кишијә) Мараглыды, сән онсуз да буна наил олачагдын. Гәлбим онсуз да сәнинкијди. Нијә шәрт гојурсан буну?

К и ш и. Әсас мәсәлә дә елә буду. Кәрәк өзүн әввәлчәдән буна разылыг верәсән. Дүшүнүб-дашыныб...

О г л а н. (ағача дөнүр) Белә де. Бирдән разы олмасам?..

К и ш и. Олма. Бир санијә сонра мән јох олурам. Сән дә бүтүн бунлары бир анын ичиндә унудурсан. Истәјирсән буну?

Оғлан тәләсик Кишијә дөнүр. Ағачы да, онун мәһрәмлијини, доғмалығыны дә бир анын ичиндә унудур.

О г л а н. Дајан. Дејирсән о шаирләр неч нә истәмирдиләр? Неч нә?

К и ш и. Лап елә неч нә истәмирдиләр дә демәк олмаз. Анчаг сәнин кими истәјән јохду араларында.

О г л а н. Мәним ән бөјүк арзум... Мәним бир арзум варды. Мәктәб илләринин јадикарыды. Бир гызы... јә'ни севирдим. Ше'рләримин һамысы, бәлкә дә чоху онун адынады. Инди ше'рләримии вериб ону истәјәчәјәм сәндән.

К и ш и. Истә.

О г л а н. Демәли, бу ше'рләр дә бир шејә ярады.

К и ш и. Демәли ярады.

О г л а н. Мән... касыбам. һәмишә истәмишәм ки...

К и ш и. Билирәм.

О г л а н. Олачаг?

К и ш и. Олачаг.

О г л а н. Евим, бағым, машинларым, гуллуғумда дуранлар... Бир тикә черәјим?

К и ш и. һамысы, һамысы олачаг.

О г л а н. Бүтүн дүнјада танынмыш адам олмаг истәјирәм. Биринчи.

К и ш и. Варынла, дөвләтинлә - бәли.

О г л а н. Вер, вер мәнә бүтүн бунлары. Вер. Ала, ала, көтүр, бах, буну, буну, буну да ал, бу, буну инди битирмишдим, бах көр нә көзәлди, дилинә бах, дилинә...

К и ш и. Дилиниз... чәтинди бир аз...

О г л а н. Ал, көтүр һеч нә галмасын. Билирсән?! Бирдән-бирә мән баша дүшдүм дејәсән. Мән ахы бунларын һеч бирини, мәнә ән әзиз оланыны да, мәним чанымын, ганымын, илијимин ичиндән чыханыны да...

К и ш и. Һә...

О г л а н. Севмәмишәм. Севмәмишәм. Сән буну билирдин?

К и ш и. Бу сәнин өз ишинди. Нијә дарыхдырыр сән өзүнү? Уну-дачаг сән бу хырда шејләри. "Севмишәм-севмәмишәм. Севмишәм-севмәмишәм". Билирсән нә вар?! Бир аздан, бүтүн арзуларын јеринә јетәндән сонра бу дедикләринин һеч бир мә'насы галмајачаг. Елә раһат олачаг сән ки. Севмисән сән бунлары. Севә-севә јазмысан. Амма раһат олмалысан.

Оғланын чийнләриндән елә бил јүк көтүрүлүр. Елә јүнкүлләшир ки.

О г л а н. Бах, мән ону истәјирәм. Ону. Раһатлығы. Нәһәјәт тапдым. Бүтүн истәдикләримин бир ады вар: раһатлыг... Бәли, раһатлыг.

К и ш и. Билирсән нә вар?! Ону истәмә. Мәсләһәт дејил. Бүтүн истәдикләринин јекәнә адына дөнәндә раһатлыг сизин дилиниздә һисс едилмәдән өз мәһијәтини, сонра да адыны дејишир.

О г л а н. Нәјини дејишир? Нечә? Нә ад гојур өзүнә? Мәһијәтини дејишир... (ағача бахыр вә бирдән анлајан кими олур) Јә'ни... аман.

К и ш и. Бәли, бәли, өзүдү ки, вар. Ону истәмә. Нәјирсән раһатлығы?

О г л а н. Әлбәттә, Әлбәттә. Истәмирәм. Истәмирәм ону. Сән мәни дүз баша дүшмәдин. Ону истәмирәм. Бәс нә истәјим? Аллаһ, нә истәјим? Билмирәм, нә истәдијими билмирәм. Нә истәјә биләрәм сәндән мән? Нә?

К и ш и. Нијә тәләсирсән, оғлум? Дарыхдырма өзүнү. Тәләсмә. Әввәлчә дә көрүм, разысан мәним шәртимә?

О г л а н. (тәләсик, Ағача тәрәф бахмадан, көзләрини Ағачдан кизләјәрәк). Разыјам. Куја сән кәләндә билмирдин ки, мән разы олачағам.

К и ш и. Билирсән нә вар?! Билмирдим. Доғрудан билмирдим.

Ағач елә бил көз өнүндә гочалыр, бүзүшүр, әли-голу, будагла-ры јанына дүшүр. Мусигинин түкүрпәдичи сәси алтында әтраф гаранлығы бүрүнүр. Ишыглананда јенә һәмән бәдбәхт Ағач, онун алтында отурмуш Гадын вә Оғлан көрүнүр.

О г л а н. Унудурам. Бир аз да кечсә лап унудачағам. О бура кәлир. Көрүрсән? О рәнкин ады нәди, бура кәлир. Көрүрсән сән? О рәнкин ады нәди, бура кәлир.

Мусигин маршвари сәдасы алтында рәнкләрин рәгси башлајыр.

Көрүрсән сән? Көрмүрсән, көрмүрсән, көрмүрсән...

Мусиги дә кәсир, рәнкләр дә көздән итир. Гадын јорғун-јорғун отурдуғу јердән галхыр, Оғлана јанашыр.

Г а д ы н. Сакит ол. Һеч нә јохду. Сакит ол. Јаваш-јаваш чыхардыр сән тиканы үрәјиндән. Аддым-аддым, бах, јенидән өзүнә, өзүнә дөнмәк үзрәсән. Дүзәләчәк, һәр шеј дүзәләчәк.

О г л а н. Сонра о мәнә нифрәтлә бахды. Јох, нифрәтлә дејилди бәлкә дә. Икраһла, һә, икраһла бахды. Мән нә еләдим ахы? (ағача бахыр) Нијә о мәнә елә бахды?.. Ким олсајды разы олмазды?

Г а д ы н. Оларды, оларды. Сәнин һеч бир кунанын јохду. Билирсән нә вар?! Өзүн өзүнлә мүбаризә апарма. Ән писи буду. Јүз фаиз, мәғлубијәтди. Ја сән мәғлуб олачаг сән, ја да...

О г л а н. Билирәм, билирәм, јенә дә сән. Јенә өзүн. Мән... бир заман кәлсә вә мән өлмәји арзуласам, истәрдим ки, бу сәнин, анчаг сәнин, тәкчә сәнин јанында баш версин.

Г а д ы н. Сән горхурсан?

О г л а н. Мән... дарыхырам. Үрәјим партлајыр, партлајыр, партлаја билмир.

Г а д ы н. Бәлкә бу күнлүк бәсди?..

(*Оглан*). Билмирәм. Амма елә бил мән јенә дә ону көрүрәм. Ону ешидирәм. О елә бил нәсә сорушур мөндән...

Јенә мусигинин һезин сәси алтында гаранлыг дүшүр вә әтраф агарынча Кишини вә Огланы јамјашыл вә көзәлләшмиш Ағачын јанында көрүрүк.

К и ш и. Биринчи истәјин нәди, оғлум?

О г л а н. Истәјирәм. Истәјирәм ки, өзүн билирсән дә. Һәр шеји истәјирәм. Бајаг дедикләримин һамысыны. Нолду? Чәтин олду дејәсән?!

К и ш и. Белә дә. Ејби јох. Биртәһәр чыхарыг бу ишин алтындан.

О г л а н. (*лағла*) Бах да нејирсән.

К и ш и. Олду. Амма бир мәсәләни јенә дә дәгигләшдирмәм лазымды.

О г л а н. Һансы мәсәләни?

К и ш и. Билирсән нә вар?! Чаваб вермәлисән. Сәнин бүтүн истәкләринин јеринә јетмәси сәнин вә јалныз сәнин үчүн, сәнин дүнјанда баш версин, ја ки бу дәјишмәләри һамы билсин? Бунун чавабыны билмәлијәм.

О г л а н. Нә данышырсан сән? Нејирәм башгаларынын да бунлары билмәјини?! Анчаг мән. Анчаг мәним дүнјам. Һеч кимин билмәји лазым дејил. Бу да мәним шәртимдир.

К и ш и. Бах ишинә. Мән елә еләјә биләрдим ки, бүтүн сәнинлә бағлы дәјишмәләр, жениликләр һамыја әввәлчәдән олмуш кими, тәбии бир шеј кими көрүнсүн.

О г л а н. Јох, јох, јох, јох. Һеч кими бу ишә гатма. Анчаг мән. Анчаг мәним үчүн.

К и ш и. Һөрмәтли сечимдир. (*үзүнү Ағача тутур*) Дил, дил ағырды.

О г л а н. Башла, башла. Узатма. Кәлмисән, башла. Үрәјими үзмә.

К и ш и. Башла дејирсән, башлајаг. Јахшы, нәдән башлајаг?.. Нәдән...

Гәфил мусиги Кишинин сөзүнү ағзында гојур. һава гаралыр вә агаранда јенә чылызлашмыш вә гочалмыш Ағачы, алтында бардаш гуруб отурмуш Гадыны вә дөрд төрәфә болаңыб кимисә ахтаран Огланы көрүрүк.

Г а д ы н. (*астандан, ағыр-ағыр*) Көр бир нечә дә бејинә, гәлбинә кириб. Көр нечә сәни чыхарыб мөһвәриндән. Белә ишләрин устасыды. Үзмә өзүнү. Сәнин нә күнаһын вар?! Ешидирсән бу сәсләри јенә?

Мусиги дә чох-чох узаглардан кәлир, рәнкләр дә артыг әввәлки кими тәмиз сечилмир. Оглан елә бил онлары инди хатырлајыр.

О г л а н. Һардады? Артыг елә бил јох олдулар. Зәифләди сәсләри. Рәнкләр елә бил бир-биринә гарышмаға башлады. Сән онлары сечә билирсән? Де мәнә, сән аллаһ, де мәнә, јохду ки, мәним күнаһым? Нијә мәни сечди? Нијә мәни?

Г а д ы н. Јохду. Һеч бир күнаһын јохду. Гуртулачагсан. Билирсән нә вар?! Нә гәдәр көмәк еләсән мәнә, данышсан мәнә бүтүн һәр шеји, бошалтсан үрәјини аддым-аддым, о кәлдији анын әввәлине вә сонуна кедә билсәк, онун көлишини там олагаг... мұһасирәјә алыб сәнин бејиндән, үрәјиндән силә билсәк - гуртулмусан. Даһа бир шеј демәди?

О г л а н. Јох. Башга бир шеј демәди. (*ағача*) Мәним јадашым дәмир кимиди. Башга бир шеј десәјди јадымда оларды. Инанмырсан? Дејәрдим сәнә. (*Гадына дөнүр, ону диггәтлә көздән кечирир*) Сәндән башга кимим вар? Нечә дә ағды палтарын. Ағаппаг. Нечә көзәл сәсин вар...

Г а д ы н. Бунлар сонра. Сонра.

Киши хәјал кими кәлиб онларын арасында дурур. Гадын ону көрмүр, јаваш-јаваш кедиб Ағачын алтында өз јериндә отурур.

К и ш и. Аз гала јадымдан чыхачагды. Бир шеји дә сәндән... хаһиш еләмәк истәјирәм. Бу шәрт дејил, хаһиш еләјирәм. Әслиндә билмәк истәсән, сәни горујурам бу хаһишимлә.

О г л а н. Нә хаһишди о елә?

К и ш и. Билирсән нә вар?! Вахт кәләчәк, оғлум, бу һәјат ағачыма бәнзәр бир шеј кәләчәк сәнин јанына. Ширин, мәнимки кими јох, чох ширин бир диллә сәндән мәним барәмдә бә'зи шејләр сорушмаға башлајачаг. Куја сәни хилас едәчәјини, гуртарачағыны сөјләјәчәк. Мәним сәнә нәләр дедијимә мараг едәчәк. Мән сәнә вердијим сөзү јеринә јетирдим. Ешидирмисән сән инди бу рәнкләрин сәсини?

Мусиги јенә башлајыр вә рәнкләр јенә Огланы әһатә едирләр.

Һәр шеј, һәр шеј рәнкди илк өввәлдән, оғлум. Ешидирмисән? Бах, онлар артыг сәнә чаваб вермәјә башлајырлар. Онлар да сәни ешитдиләр. Сән артыг азадсан. О сәни јерә пәрчимләјән ағыр гәлбин јохду. Уч учмаг истәсән. Азадсан. Амма һеч кимә, һеч кимә, хусусән дә ағаппаг рәнкә бүрүнмүш, амма рәнкләри ешидә билмәјәнләрә һеч нә, һеч нә демә. Сәнинчүн белә јахшыды. Һеч нә. Һеч кимә.

Киши бирдән јох олур. Оғлан буна тәәччүб етмир.

Оғлан. (Гадына) Сән ешидирсән онлары?

Гадын. Јох. Онлары ешитмәк мүмкүн дејил. Сән дә онлары ешитмәјәчәксән.

Оғлан. (өз-өзүнә) Мүмкүн дејил?! Унутдум. Ән әсас бир шеји унутдум. Нечә дә унутдум.

Гадын. Сән дә ешитмәјәчәксән. Дарыхма. Гуртулачагсан. Азад олачагсан. Азад.

Оғлан. (нәсә хатырлајырмыш кими) Һә. О да елә дејирди. "Азад олачагсан". (бирдән-бирә нәсә бир гәрара кәлир) Кедәк. Үрәјим дарыхды.

Гадын. (Оғланын јанына кәлир) Дарыхдырма өзүнү. Кедәк дејирсән, кедәк. Һәр шеј јахшы олачаг. Үзүлмә. Башга бир шеј демәмишди ки, сәнә?... Куја кимсә кәләчәк, онун барәсиндә сорғу-суал едәчәк?!

Оғлан. (гәтијәтлә) Јох, даһа һеч нә демәмишди. Кедәк. Билирсән нә вар?! Бу сәсләр лап зәһләми тәкмәјә башлады. Кедәк, бәсди...

Гадын. Билирсән нә вар???

Кедирләр. Гаранлыгда ағаппаг әл ағачы Ағачын өтрафына фырланыр, фырланыр вә мусигилә бир јердә рәнкләрин рәгси јенидән башлајанда биз јенә о Ағачы - кезәл, јамјашыл вә чаван Ағачы кәрүб һеч олмаса буна дәриндән вә раһатлыгла кәксүмүзү өтүрүрүк.

Бакы, 1994.

Р У Һ

(ици һиссәли, јары хәјали,
јары драматик ојун)

...көпчүлүктө...
...дегенде...
...көпчүлүктө...
...дегенде...

НУУ

...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...

...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...

Баши, 194

Горхачаг Гадын
Нарапат Адам
Шубһели Мәхлуг
Кимсөсиз
Иштиракчылар:
Рух
Тәрки-Дүнја
Горхачаг Гадын
Шубһели Мәхлуг
Нарапат Адам
Агчијер
Кимсөсиз

...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...
...жүзүктөгү...

І ШӘКИЛ

Алагаранлыг бир отаг. Нараһат Адам, Шүбһәли Мәхлуг, Горхачаг Гадын, Кимсәсиз, Ағчијәр һөвлнак горха-горха, бир-бирини итәләјәрәк ичәри кириләр. Онларын кәлдији арха отагда нә исә баш вериб, өзү дә бу нә исә чох мүдһиш бир "нә исә"дир.

Нараһат Адам. (һәлә о бири отагда икән) Өлдү!

Шүбһәли Мәхлуг. Өлдү?

Нараһат Адам. (сәндәләјә-сәндәләјә кәлир) Өлдү. Өлдү, өлдү, өлдү...

Горхачаг Гадын. Јә'ни... Нечә јә'ни?.. Өлдү...

Кимсәсиз. Дәгигди? Диагноз дејирәм дәгигди?

Нараһат Адам. Өлдү. Үрәк дајаныб, нәбз вурмур, көзләр ачыг...

Горхачаг Гадын. (дәһшәтлә) Көзләр ачыг...

Ағчијәр. Өлдү. Әчәб ишә дүшдүк. Инди биз нејләјәчәјик? Бу да кәлиб чыхмаз ки... Бир мәсләһәт верән олсајды. Аман, аман, бу нијә белә олду?! (Горхачаг Гадына) Бирчә бу кәлиб чыхсајды... Сән нечә билирсән? Дејирәм бир иш көрмәк лазымды јә'гин. Нә едәк?

Горхачаг Гадын. Бәлкә һәким чағыраг? Телефон вар бурда? Бура һарады белә? Бу нә јерди јығмысыз чамааты?

Ағчијәр. Һәким??? Бу ... өлүб. Нә һәким?! һамынызы бура о (о бири отаға ишарә едир) чағырмады, биз нә биләк нә јерди бура?!

Шүбһәли Мәхлуг. Кими дејирсән? Мәним далымча данышырсыз?

Горхачаг Гадын. Сәнин нијә? Сәнин нијә? һеч елә шеј олар? (Ағчијәрә) Бу лап кичәлиб ки... (Шүбһәли Мәхлуга) Сәнин да-лынча нијә данышырыг?! Адам гәһәтди бәјәм?

Ағчијәр. Сән елә һәмишәки кими өзүндән бәдкүмансан ки, бәдкүман.

Горхачаг Гадын. Дүз дејир. Еләди. Нә олду? Доғрудан нијә өлдү бу? Әрим мәни өлдүрәчәк. Өлдүрәчәк.

Нараһат Адам. Өлдү, өлдү, өлдү...

Шүбһәли Мәхлуг. Нәсә мәнә елә кәлди ки... бәс елә бил нәсә дејинирсән. һәмишә сәнинки дејинмәк олсун. Ај горхачагдын һа. Хох... (Ағчијәри горхадур куја) һа-һа-... (күлушү ағзында галыр)

Кимсәсиз. Олмаз ахы. О бири отагда өлү вар. Јахшы дејил ахы. Мүсәлманчылыгда...

Шүбһәли Мәхлуг. Бағышла валлаһ нә дејим, јадымдан чыхды. Мәним далымча данышыр... дејәсән... Аллаһ рәһмәт еләсин, аллаһ әчр версин. Сон гәмин... Нә олду сәнә?

Кимсәсиз. Еһ... сән адам олмадын. Сән...

Ағчијәр. Бу кәлмәди. Кәлсәјди бу.

Горхачаг Гадын. Валлаһ әрим мәни өлдүрәчәк. Нә сојугду бура вајјјј...

Нараһат Адам. Тәсәввүр едирсиз, нәбзини тутурам, көз-ләри ахыр, нәбз јох, јә'ни бу елә белә олурмуш?.. Бир анын иши олду. Доғру дејирләр...

Шүбһәли Мәхлуг. Нәји? Нә дејирләр?

Нараһат Адам. Доғру дејирләр, өлүм көзнән гашын ара-сындады. Бәс инди биз нејләјәк? Нәсә еләмәк лазымды ахы.

Ағчијәр. Мән дә ону дејирәм. Јенә дә бу кәлиб чыхсајды. Јә'гин әввәл-әввәл евинә зәнк еләмәк лазымды. (һамы бир-биринә бахыр вә сонра Горхачаг Гадын һамынын бахышлары өнүндә)

Горхачаг Гадын. Мәнә нијә бахырсыныз? Мән нијә? Мән бәјәм онун арвадыны-зады таныјырам? Лап елә танысам да... Мән нијә ахы, сиз киши дејилсиз? Мән горхурам. Әрим билсә... мәни өлдүрәчәк. Бу нијә кәлиб чыхмады? Бир дә ки... мәнә сојугду.

Нараһат Адам. Бу јенә кечикир. Һәмишәки кими.

Шүбһәли Мәхлуг. Онун нә вечинә? Сән дә...

Ағчијәр. Јох, јә'гин бир иш вар башында. Чохдан кәлиб чых-малыјды.

Нараһат Адам. Һә... Сән нә данышырсан? Өмүр боју бүтүн дәрсләрә кечикмәјиб бәлкә? Гырх ил әввәл? Јадыныздан нә тез чыхыб?

Кимсәсиз. Гырх илди ај аллаһ. Гырх ил бәјәм аз вахтды? Унутмушуг да ким нечә олуб олмајыб...

Горхачаг Гадын. (јаваш-јаваш о бири отағын гапысы-на тәрәф кедир, куја гулаг асыр) Сацитлиқди. Һеч нә ешитмирәм. Ја-ваш-јаваш данышын.

Шүбһәли Мәхлуг. (далдан она јанашыр) Хох...

Горхачаг Гадын. Ој, ој, ој, тутун, тутун мәни...

Ағчијәр. Нолду (тутур онун голундан) кәл бура, отур.

Горхачаг Гадын. Сән дә кишисән? Валлаһ нечә ушаг идин елә о чүр ушаг да галмысан. Абырсыз.

Нараһат Адам. Вер, элини, нөбзини тутум, бир. ики, үч, өзүнү дарыхдырма. Мәнә бах, көзүмә, үрәјин атыр...

Горхачаг Гадын. Ој... валлаһ писәм.

Шүбһәли Мәхлуг. Јахшы, јахшы, сәрчәдән фил дүзәлт-мә сән дә. Зарафат да еләмәк олмазмыш (*Кимсәсизә бахыб*) Ајдынды. Аллаһ рәһмәт елөсин. Ајдынды.

Һамы. Аллаһ рәһмәт елөсин.

Горхачаг Гадын. (*јазыг-јазыг*) Инди биз нејләјәчәјик?

Нараһат Адам. Гој бу бир кәлсин чыхсын. һамылыгла мәсләһәтләшәк.

Кимсәсиз. Гырх илдә дедик бир дәфә тоглашаг. Көһнә күн-ләри, мәктәби, ушаглыг достларыны, мүәллимләри јада салаг. О илләр үчүн бурнумун учу нечә дә көјнөмишди!

Горхачаг Гадын. Јахшы. Јахшы. Сән аллаһ әтимизи төкмә. Бу кәлиб чыхмады чыхмасын. Фикирләшин дә, киши дејилсиз, беләдә нејләмәк лазымды? Мәс'улијәтли мәгамды.

Ағчијәр. Нечә јә'ни нејләмәк лазымды. Сән билмирсән ки... Еви вар, аиләси вар, хәбәр вермәк лазымды. Амма... сабаһы көзләјәк.

Горхачаг Гадын. Гој бу бир кәлсин. Бир дә... Кечик-мәсә олмаз. Әјрәнмәди дегиг олмағы. Јә'гин әјрәнәр һәлә, бәлкә дә һәлә кеч дејил. Аиләсинә, дүз дејирсән, хәбәр вермәк лазымды. Бәлкә дә кечди.

Шүбһәли Мәхлуг. Нә көзәл дедин? Ә'ла дедин. Ам-ма... аммасы вар. Бағышла мәни... сөһбәт ки, ондан дүшдү, бир адам ки, һәјаты боју һәр јерә кечиксин, нә вахт истәди кәлсин, нә вахт истә-ди кетсин...

Нараһат Адам. Саламсыз, сағ олсуз. Амма ә'ла дедин, дүз сөзүмдү...

Шүбһәли Мәхлуг. Өзүнүн дә, сөзүмү кәсмә, балала-рымызын тојунда, өзүнүн дә билирик дә бир ајағы бурдады, бир ајағы... ушаглыгдан үрәји хәстәди, билирик дә... Пај атоннан, алчаг дағлары да бу јарадыбмыш, һамы да буна борчлујумш. Бүтүн дүнјадан күскүн, һа-мыја ачыглы... (*Нараһат Адама*) Бујур, бујур де сөзүнү, үрәјиндә сахла-ма.

Нараһат Адам. Сағ ол. Белә адам адәтиндән әл чәкәр? Өмрүндә. (*Гадына*) Амма көзәл дедин.

Шүбһәли Мәхлуг. Көзәл дедин, ону дүз дејир. Сән ал-лаһ, бағышла мәни, белә өзүмдә дејиләм е, бир аз. Зарафат дејил - бу бојда һәнкамә дүшдү араја. (*о бири отаға ишарә едир*).

Кимсәсиз. Дүз дејирсиниз. Белә адам хасијәтиндән әл чәкмәз. Бир дә ки, бәлкә бирдән һеч кәлмәди...

Ағчијәр. Јох колмәлиди. Кәләчәк. Мән дејирәм көзләјәк. О бизә јахшы мәсләһәт верәчәк. Бирдән-бирә белә иш. Биз нә етмәлијик? Бәлкә милисә демәлијик? Бәлкә евинә зәнк едәк? Ја тә'чили јардыма? һәрәниз бир сөз дејирсиниз.

Кимсәсиз. Валлаһ дүз дејирсән. Ајда, илдә дејирәм бир дәфә көрүшдүк. О да белә, Евинә дејирсән? Евинә хәбәр версәк онсуз да кәрәк сабаһын ачылмағыны көзләјәләр. Кәлә билмәјәчәкләр онсуз да.

Нараһат Адам. Ајда, илдә? Гырх илдә денән. Ај, ил... ај-һај... Көзләјәк дејирсиз көзләјәк. Көзләјәк сәһәр ачылсын.

Шүбһәли Мәхлуг. Ај машаллаһ. Доғрудан да гырх ил кечиб бизим биринчи синфә кетмәјимиздән. Гырх ил. Јадыныздады? Мән нә дејирәм, көзләјәк. Кечәнин бу вахты һеч нә еләмәк олмаз.

Кимсәсиз. Аман аллаһ... Гырх ил...

Горхачаг Гадын. Аз вахт дејил гырх ил. (*чантасыны чыхарыб күзкүјә бахыр*) Бу јә'ни хәстә иди — бирдән-бирә белә олду? Нә дәһшәтли өлүмдү. Сон сөзүнү демәдән, вәсијәтини еләмәдән. Арва-ды јазыг, ушаглары јазыг... Бәлкә һеч билмирләр бунун нәји варды, нәји јохду. Чоҳ сирриндә адам иди.

Шүбһәли Мәхлуг. Јә'ни дејирсән, вәсијәтини јазыб еләмәјиб? Јазыбса јахшыды. Јазмајыбса...

Кимсәсиз. Сон сөз мәсәләси доғрудан да дәһшәт олду. һајыф, бир шеј дејә билмәди.

Шүбһәли Мәхлуг. Ахы елә бил нәсә демәк истәјирди. һыгганда, һыгганды, сәси-зады чыхмады. Өлдү.

Нараһат Адам. Һә, елә бил нәсә демәк истәјирди. Көз-ләрилә јејирди адамы. Дүз дејирсән. Јазыг. Сөзү үрәјиндә кетди.

Горхачаг Гадын. Пис шејди бу. Јазыг. Кәрәсән бир шеј еләмәк олмаз?! (*диварда шәклә бахыр*) Бу кимди белә?

Ағчијәр. Һә еләмәк олар ки. Һеч олмаса гој бу бири кәлсин чыхсын бары. Кимдиләр бунлар?

Нараһат Адам. Нејләмәк истәјирсән сән? Орда нә тап-дыныз?

Шүбһәли Мәхлуг. Дириләр дејирсэн? "Көрәсэн бир шеј еләмәк олмаз?"...

Кимсәсиз. Сән лап ағ еләдин. Мүсәлманчылыг-зад баша дүшмүрсән сән?

Шүбһәли Мәхлуг. Көрмүрсән нә дејир бу? Сон сөзүнү дејир, демәди. Көрәсэн инди дејир бир шеј еләмәк олар? Јә'ни дирилдиб сон сөзүнү дедиртмәк истәјир буна. Баша дүшмүрсән?! Мән нејләјим инди?!

Кимсәсиз. Гырх илди бир-биримизи көрмүрүк. Сиз елә мүбаһисә едирсиз...

Шүбһәли Мәхлуг. Валлах бундан сонра да гырх ил көрмәсәк һеч зад олмаз. Дүз сөзүмдү. Бәлкә бу бәдбәхт дә өлмәзди.

Горхачаг Гадын. Мәним сөзүмү хаһиш еләјирәм гәрибчилијә салмајын. Мән бир шеј еләмәк олмаз сорушанда... башга шеј нәзәрдә тутурам.

Нараһат Адам. Нә?

Кимсәсиз. Нә нәзәрдә тутурдун сән?

Ағчијәр. Тәләсдирмәјин, гојун бир сөзүнү десин.

Горхачаг Гадын. Нә билим? Амма јә'гин бир шеј еләмәк оларды ки, сон сөзүнү адам кими дејә биләјди бу јазыг. Бәлкә лап елә инди... нә билим?

Шүбһәли Мәхлуг. "Нә билим, нә билим". Нә билимдән бир шеј чыхмаз.

Ағчијәр. Јенә дә бу кәлиб чыхсајды бир шеј фикирләшиб тапарды.

Горхачаг Гадын. Бура бахын. Бәлкә бу јазығын... руһуну чағыраг. Һә?

Нараһат Адам. Нә едәк руһуну?..

Шүбһәли Мәхлуг. Маладес. Исти-исти... чағыраг бунун руһуну. Нијә? Нә үчүн? Адамдан сорушарлар да — нијә?

Кимсәсиз. Руһлары раһатсыз етмәзләр. Аллаһа хош кетмәз. Мүсәлманчылыгда белә шеј јохду.

Ағчијәр. Руһуну чағыраг дејирсэн? Нечә кәлди ағлына бу? Гәрибәди.

Горхачаг Гадын. Дајанын. Бир гулаг асын мәнә. Анләјирсыз? Руһу јә'гин ки узаглашмаға да мачал тапмајыб. Чағыраг. Мән ешитмишәм. Гоншум, вар - гадынды, ишдән-заддан да чыхыб. Анчаг онун-бунун - өлмүшләрин дә - руһларыны чағырыб кәтирмәклә мөшгулду. Чағыраг. Гулаг асын. Чағыраг сон сөзү нәди, биләк. Јохса белә бир-

тәһәр чыхыр. Елә бил биз ону бурда хәлвәтдә көрүб, көрүб... Һә дә. Арвады ешидәндә нә дејәчәк? Гој руһу кәлсин вәсијәтини еләсин.

Шүбһәли Мәхлуг. Руһу сән чағыранда кәләчәк јә'ни?

Нараһат Адам. Билмирәм, билмирәм. (Кимсәсизә) Сән нә дејирсэн бу ишә?

Ағчијәр. Мәнә бахын. Мән билирәм. Дүз дејир. Кәлин бу иши көрәк-чағыраг руһуну.

Шүбһәли Мәхлуг. Чағыраг. Чағыраг. Анчағы вар. Нечә чағыраг? Сән билирсэн нечә? Сән руһ чағырмысан? Сән нечә? Сән?

Нараһат Адам. Мән... јох, мән бачармырам, дејәсэн.

Кимсәсиз. Галыб јазыг о бири отагда тәк, тәнһа, кимсәсиз... Нечә дә гәфләтән өлдү... Мән дә дејирәм чағыраг. Амма мән дә бачармырам.

Ағчијәр. Мәнә гулаг асын. О билир. Бир дәфә мәнә өзү данышды, һансы өлмүш јазычыды, шаирди, нәди руһуну чағырыбмыш. О билир. Инди кәләчәк, саат нечә олду инди, сөз вердисә кәләчәк.

Горхачаг Гадын. Һә, о билир, Фүзулинин руһуну чағырмышды бир дәфә...

Шүбһәли Мәхлуг. Сән һардан билирсэн? Көр бир кимин руһуну чағырыб.

Нараһат Адам. Доғрудан сән буну һардан билирсэн? Көрүшмүсүнүз демәли бу вахт әрзиндә.

Горхачаг Гадын. Еһ, мәним әзиз синиф јолдашларым. Бизим јашадығымыз бу дүнја о кетдијимиз мәктәбин јанындакы күчә кими балача вә енсизди.

Кимсәсиз. Јә'ни о кәлиб, јә'ни руһу да... кәлиб дејәчәк нәсә бизә? Сән нечә билирсэн?

Горхачаг Гадын. Дејәчәк. Дејәчәк. Әсас мәсәлә оду ки, бизим дә чижимиздән даш кәтүрүләчәк. Көрәрсиниз. Јүнкүлләчәчәк. Әрим мәни өлдүрәчәк. Бу һарда галды, ај аллаһ?!

Ағчијәр. Онсуз да кечәни бурдајыг. Бу гәдәр көзләмишик, хырачан көзләјәк. Инди биз һара кедә биләрик? Јә'гин әрин сәни баша дүшәр.

Горхачаг Гадын. Әрим мәни өлдүрәчәк.

Нараһат Адам. Адам лап нијаран галыр. һардады бу? Инди күчәләр дә сакит дејил. Һәр тәрәфдә нараһатлыг...

Шүбһәли Мәхлуг. Јә'ни бизә инаначаглар ки, бу бир шеј демәди - еләмәди, бахды, бахды - өлдү?!

А г ч и ј э р. Эши, башга сөһбәт еләјин. Кәрәрсиниз, һәр шеј јахшы олачаг. Бәлкә нә билирсиз, руһу кәлиб елә бир шеј деди ки, арвады үчүн әсл сәрвәт олду?!

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Дејирсән алыначаг?! Мән дә инанырам. Гоншум дејир ки, кәлирләр. Вар да, вар бу дүнјајла о дүнја арасында вар әлагә. Мән инанырам.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Валлаһ хошбәхт адамсан. Белә ки сән инана билирсән.

Н а р а һ а т А д а м. Јахшы инди нә гәдәр көзләјәчәјик? Сән нә дејирсән?

К и м с ә с и з. Мән дејирәм, гырх илди бир-биримизи көрмүрүк, кәрәк елә белә олајды?!

Сусурлар. Сүкут.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Јох бу кәлмәди. Бу гәдәр кечикмәзди. Мән кедирәм. Биртәһәр чатарам евә јә'гин, әрим евдә мәни өлдүрәчәк. Еһ, кетдим, кетмәдим, фәрги јохду, онсуз да өлдүрәчәк. Галырам. Сојугду, сизә сојуг дејил?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Инди кәләр гызышдырар... бизи.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Бу нәди, ејһамды? Әдәбсиз. Сәндән бундан артыг нә көзләмәк олар?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Мәнә дејирсән? Мәктәбдә севмирдиз бир-биринизи? Ашиг-мәшуг идиз ки...

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Оһ, еһ... сән нә гәдәр... нә гәдәр...

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Нә гәдәр нә?

К и м с ә с и з. Нечә адамсан е сән...

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Сән сус.

Н а р а һ а т А д а м. Гуртарын. Гуртарын. Дедим гуртарын: бәсди.

А г ч и ј э р. Олмады ки, сән лап тәһгирә кечдин.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Она де, она. Тәһгири о еләјир.

А г ч и ј э р. Ајыб дејил сәнинчүн? Гадынды ахы. Ајыб олсун. Көзләмәздим. Ајыб билирсән сән?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Мәнә дејирсән ајыбды? Сән инди өзүнү бизә көстәрирсән? Сән, мәнә бах, билмирсән мән сәни нечә тәһгири нәһәтирәм. Бу саат мән ачым ағзымы, сән дә бах көр кимә ајыб олсун! Көзләмәзди бу.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Әдәбсиз. Бәли, әдәбсиз.

Н а р а һ а т А д а м. Сакит, сакит, гојун ешидәк, кәлди дејәсән, дәһлиздән кимсә кечди.

К и м с ә с и з. Валлаһ, өлүләри нараһат еләмәк дүзкүн иш дејил. Өзү дә тәзә өлү ола. Дејирсән кәлир? Бирдән кирәр о отаға?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Кәлир, аға кәлир. О отаға кирәндә нолачаг, бә'зиләри кими арвад-зад дејил ки, үрәји кетсин. Өлүдү дә, өлүб, аллаһ рәһмәт еләсин.

Һ а м ы. Аллаһ рәһмәт еләсин. Сән гәминиз олсун.

Н а р а һ а т А д а м. Бу нә олду? Кәлән-зад јохду. Дејәсән гулағыма сәсди кәлди. Неч ким кәлмәјиб.

Бирдән түкүрпәдән мусиги сәдалары алтында ишыг кур јаныр вә сөнүр. Бир ан сонра јенә һәмән алагаранлыг. һамы әввәлки јериндә. Тәрки-Дүнја елә бил чоһдан бурдады.

Т ә р к и Д ү н ј а. Бағышлајын, сиз дејәсән кимсә көзләјирдиниз, чәнаблар.

Һамы һәрәкәтә кәлир. һамынын чийиндән доғрудан да елә бил даш көтүрүлүр. Елә бил бир ан әввәл чәкишән, гапышан, јола кетмәјән адамлар неч бунлар дејилдиләр. Сакит вә аһәндәр мусиги гәлбләрә јағ кими сүзүлүр.

Н а р а һ а т А д а м. Кәл чых да. Сәбримиз түкәнди ки.

Т ә р к и Д ү н ј а. Аллаһ сәбрли бәндәләрини севир.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Ај машаллаһ, мөндән башга һамы аз галмышды чыхыб кетсин. Сәни бир мән идим көзләјәчәкдим. Инаһнырсан? һа-һа... (сәсини кәсир)

А г ч и ј э р. Мән билирдим ки кәләчәксән.

К и м с ә с и з. Гырх ил. Гырх илди көрүшмәмишдик сәнинлә. Дәјишмисән? Дәјишмәмисән? Нечәсән? Гәрибәди һәјат, һә?

Т ә р к и Д ү н ј а. Гәрибәди. Әлбәттә гәрибәди. Эши бир дәјанын көрүм. Кедирдиниз дејирсән? Бәс биз бир гуранлыг сөз данышмышдыг. Көрүшүб даһа ајрылмајачагдыг. (Ағчијәрә) Бунлар неч, бәс сән, сән билмирдин ки, мән һөкмән кәләчәјом.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Дејирләр сән чәнаб һәмишә һәр јерә кечикирсән. Хасијјәтин беләди. Бунлар да сәни көзләмәјә мәһкумдулар. Кәләндә саламсыз кәлирсән, кедәндә сағолсуз кедирсән... (һәсрәтлә јалһыз она) Көр бир нә вахтды көрмүрәм сәни. Үзүнү гачырма. Гырышларын чоһалыб, сачын бир аз да ағарыб. (елә бил ајылыр, сәрт һамы үчүн) Сән неч бир гырыг да дәјишмәмисән. Нечә вардын, елә һәмәнсән. неч билирсән бурда нә олду?

Тәрки Дүнја. Дәјишмәк үчүн кәрәкдир бир сәбәб ола. О да јохдур. Сән нечә? Сән әввәлкисән? Сән дә бәлкә һеч дәјишмәмисән (јавашдан *Горхачаг Гадына*) Бунлар билир?

Горхачаг Гадын. Мәним үчүн фәрг еләмәз. Әрим мәни өлдүрәчәк.

Кимсәсиз. (*Тәрки Дүнја*) Сән билмәлисән. Билирсән нә олду бурада?

Нараһат Адам. Һә, һә. Де, гој билсин. Тез олун, вахт кедир, бир мәсләһәт еләмәк лазымды. Денән она.

Тәрки Дүнја. Еһтијач јохду. Көрдүм. Мән ону көрдүм. О бири отагда. Мән ора кирмишдим. Чох дәһшәтли бир һадисәди. Нечә олду? Елә бирдән-бирә?

Нараһат Адам. Инан мәнә. Елә, валлаһ, бирдән-бирә көзләр ахды, дил топуг чалды, нәбзини тутурам, нәбз јох, үрәк даја-ныб...

Шүбһәли Мәхлуг. ... Өлүб...

Тәрки Дүнја. Бары бир шеј деди өләндә?

(*Һамы*). Јох, демәди, иш дә бундады да, һеч нә демәди.

Тәрки Дүнја. Кәлмеји-шәһадәт үчүн дә имканы олмады?

Нараһат Адам. Кәлмеји-шәһадәт?

Горхачаг Гадын. Кәлмеји-шәһадәт нәди, һеч бир кәлмә дә чыхмады ағзындан. Мән елә горхдум, елә горхдум... Инди бу һеч Биз бәлкә дејирик арвадына, ушагларына чатдырыласы јазығын сөзү варды? Әлвида сөзү... Ја да аиләди дә, нә билмәк олар нәји варды, нәји јохду... Пул-даш... Баша дүшүрсән дә бизи?

Агчијәр. Гулаг ас. Бунлар дејир бәлкә пулу, сәрвәти барәдә нәсә демәк истәјиб, дејә билмәјиб. Чох варлыјды дејәсән рәһмәтлик.

Һамы. Аллаһ рәһмәт еләсин.

Тәрки Дүнја. Сон сөзүнү дејә билмәјиб. Бәлкә вәсијјәт јазыб? Нә билирсиз?

Шүбһәли Мәхлуг. Бәлкә јазмајыб?

Тәрки Дүнја. Бәлкә јазмајыб... Јахшы бәс нә еләмәлији биз? Евинә зәнк етмисиз? Хәбәр вермисиниз бунун адамларына?

Горхачаг Гадын. Јох, һәлә һеч нә еләмәмишик. Анча сәни көзләмишик. Дејирләр сән руһ чағыра билирсән? (*анча она*) Һе биз билмәмишик, сизин бу истә'дадыныздан хәбәримиз олмајыб...

Тәрки Дүнја. Руһуну чағырмаг истәјирсиниз? Нијә? (*Анча Гадына*) Сән елә билирсән һәр шеји билдин? Һәр шејдән хәбәрин олду?

Кимсәсиз. Мән дедим онлара. Мүсәлманчылыгда...

Тәрки Дүнја. Доғрудан да, нијә дә јох? Мән разы. (*Кимсәсизә*) Сән нечә? Бәс сән? Е'тираз едән јохду ки? Ә'ла фикирди. (*Горхачаг Гадына*) Бу анчаг сәнин ағлына кәлә биләрди.

Горхачаг Гадын. (*анчаг она*) Һардан билдин? Сән мәни һамыдан тез вә јахшы анладын. Нә фәјда? Гәдрими билмәдин.

Тәрки Дүнја. Јахшы, јахшы... Һамыныза гәдир ағачы әкәчәјәм. (*Кимсәсизә*) Сән өзүнү бу күн јахшы апармысан, папасынын баласы, шулуг-зад еләмәмисән ки, чәбр дәрсиндә? Јадыннда?

Кимсәсиз. Нә јахшы кәлдин... Мән дә разыјам, сән дејир-сәнсә мүсәлманчылыгда белә шеј олар, нә дејирәм, мән дә разыјам. Әлбәттә јадымдады.

Тәрки Дүнја. Бах белә, һамы разыды. Нә дејирәм, мән дә разыјам. Чағыраг бунун руһуну дејирсиз, чағыраг. Амма нолуб сизә, јох белә олмаз, мән гарагабаг, гашгабаглы сифәтләр көрүрәм. Сиз дејәсән һеч нә анламырсыныз, чәнаблар. Руһларла көрүшә бу личимдә кетмәзләр. (*Шүбһәли Мәхлуга*) Һә, тез ол көрүм, кини-күдурәти тез ол чыхар, чыхар ат, ат, тулла кетсин... Тәмизлән. Кирлисән. Тәмизлә өзүнү.

Шүбһәли Мәхлуг. Бир дөгигә дајан. (*Агчијәрә*) Бура кәл (*чәкир ону бир тәрәфә*) Сән елә билирсән мәним сәнин ишләриндән хәбәрим јохду? Адам вурмусан, өлдүрмүсән, башгасынын үстүнә дә јыхмысан. О јазыг нечә илди јатыр, һәлә нечә ил дә јатачаг. Сән сағ-саламат... азад... Һәлә мәнә дә дејирсән: ајыб олсун. Адам өлдүрмәк нечәди, кечәләр јата билирсән? Доғма гардашыны түрмәјә салдын, ах...

Агчијәр. Сән, сән ујдурурсан бүтүн бунлары. Сән... мән һеч кими өлдүрмәмишәм. Һеч кими. Сән... әчлафсан. О бир иш иди...

Шүбһәли Мәхлуг. Бах белә. Башгасынын көзүндә түк көрәндә өз көзүндә тири дә көр.

Агчијәр. (*пычылтыјла*) Сән нә һагла... Сән кимсән ахы... Мәним күнаһым јохду, јохду. (*гышгырыр*) Мәним күнаһым јохдур. О бир иш иди, кәлди башыма. Һаггына даныш.

Тәрки Дүнја. Дајан. Сус. Сонра. Һеч нә демәк лазым дејил. Сус (*Шүбһәли Мәхлуга*) Сән белә тәмизләнирсән киндән, күдурәтдән?.. Олсун. Кеч белә. Отур бурда.

Шүбһәли Мәхлуг. Бәли. Мән һазырам. (*кечиб отуруп*). Башгасынын көзүндә тир көрүрсән көр. Амма өз көзүнү дә јахшы ач балача түкү сән дә көр.

Тәрки Дүнја. Чәнаблар, кечин бура (*Кимсәсизә*) Сән. Сән кеч бу тәрәфә.

Кимсәсиз. Инди. Бир санијә. (*кәлиб дурур Шүбһәли Мәхлугун гаршысында, бирдән-бирә чәсарәтә кәлир*) Сән нә һагла... чамаата гара јахырсан? Сән сән өзүн... сән өзүнү онун-бунун машынына тохундуруб дәфәләрлә хәстәханалара дүшүб нәәләч күнаһсыз аллаһ бәндәләрини инәк кими сағмысан. Сәнин пешән буду. Аллаһ чәзаны верәчәк - бир күн о машынлардан бири сәни доғрудан да әзиб хурд-хәшил едәчәк. Сусурсан, де дә, де ки, мән јалан дејирәм, нолду, де, де дә.

Кимсәсиз данышдыгча Горхачаг Гадын гулағыны чәкиб "ираг олсун, ираг олсун" дејир. Шүбһәли Мәхлуг һәјкәл кими тәрпәнмәз, лал.

Тәрки Дүнја. Бу лап көзләнилмәзликләрлә долу гәрибә мачәралар филминә бәнзәди. Гуртардын? Бошалтдын үрәјини, кәл кеч бура. Јох, ора јох, бу тәрәфә. Даһа һеч ким данышмаг истәмир?

Нараһат Адам. Мән данышмаг истәјирәм.

Тәрки Дүнја. Бәлкә лазым дејил? Сонраја сахлајаг бәлкә һә?

Горхачаг Гадын. Бу нә ојунду чыхарырсыз? Мән кедирәм. Әрим мәни өлдүрәчәк.

Нараһат Адам. Јох, инди. Мән дејәчәјәм. Ханым, сиз билин ки, ушаг бағчасында ишләјән, ушаглара бөјүклүк едән бир адам, ушаг бағчасынын әтиндән евинә апара биләр...

Горхачаг Гадын. Ој, бу нә дејир?

Тәрки Дүнја. Бура бахын...

Нараһат Адам. Бәли, бәли... Јағындан евинә апара биләр, алмасындан-армудундан дојунча јејә биләр, һәтта балаларыны да о бағчадан једирдә биләр. Адамыг, инсаныг, биз бунлары баша дүшүрүк. Амма ушаг бағчасынын пулујла, ушагларын боғазындан кәсилән әтин, јағын пулујла (*гышгырыр*) өзүнә брилјант сырға ала билмәз. Билмәз.

Тәрки Дүнја. Бура бахын, Гуртардын сән?

Горхачаг Гадын. (*әлилә гулағыны тутур*) Ој, бунлар нә вәһши адамлардылар. Ој, мән кедирәм. Ој, мән бурда гала билмәрәм. Кедирәм. Кедирәм. (*Тәрки Дүнјаја*) Сән нијә вермирсән онун чавабыны? һамыныз бир... Јох кетмирәм. Ачыгча галачағам. (*кечиб өзүнә јер се-чиб отурур*) Ејби јох, ачыгча һеч јана кетмәјәчәјәм. Јан, төкүл. Буна бах, буна. Ираг олсун. Ираг олсун.

Нараһат Адам. Мән руһларла көрүшә үрәјимдә сөз сахлајыб кедә билмәздим. Инди, бәли мән һазырам. Олар бурда отурум? (*кечиб отурур*).

Тәрки Дүнја. (*Ағчијәрә*) Орда елә дурма. Кәл сән дә бура, кәл отур бурда. Мәним јанымда.

Ағчијәр. Сән ки, билирсән, гардашым өзү көтүрдү бојнуна. Деди мәним аиләм јохду, мән субајам. Сәнин аилән, анамыз...

Тәрки Дүнја. Мән билирәм. Кәл бура. Фикир еләмә. Унут, унут бунлары.

Ағчијәр. Унутмаг олмур, олмур. Амма үрәклә вурдум бычағы архадан онун бөјрүнә. О вахт алдығым ләззәтдән һеч инди дә утанмырам. Јенә вурардым, өлдүрәрдим ону. Евиндә нә варды јығышдырыб апардым. Мән еви сүпүрүб јағышдыранда һәлә өлмәмишди, јердә чабалајырды. Билирсән, әчлаф иди, јетим-јесирин малыны-пулуну алыб сәләм верирди, сонра басыб јејирди малы, пулу... Мән дә дүз һәрәкәт еләмишәм, мәним һаггым варды. һаггым варды. Дүз демирәм?

Тәрки Дүнја. Әлбәттә әлбәттә, кәл, бах бурда отур. Өзүн дә сакит ол. Сакитләш. Јахшы, белә, әзиз чәнаблар, аркадашлар, достлар, ағалар, бәјләр вә јекәнә ханым. һамы отурду, јериниз раһатды, иншааллаһ. Дејәсән башламаг олар. Јенә сорушурам сон дәфә. Етираз едән јохдур ки? Чүнки бу иш дә кәрәк үрәклә ола, һамы кәрәк разылыг вериб отура бурда. Јахшы. Әла. һамы разыды. Бир шеј дә вар ки, әзизләрим билмәлисиз. Олур ки, бу руһ кәлиб елә бир сөз дејир ки, хошунуза кәлмәз. Беләдә хаһиш едирәм, сакитлији горујасыныз. Мәндән башга, мән ичәзә вермәдән бир адам данышмасын. Јаддан чыхмады ки, бир шеј? һә... бир шеји дә демәлијәм сизә. Бу иши мәнә өрәдәнләр, даһа онлардан јахшы биләни јохду бу иши, онлар да јүз фаиз сөз верә билмирдиләр. Бә'зән руһ кәлмир. Нә иллаһ едирсән руһ кәлмир. Ја да ки... Бир сөзлә, јүз фаизли иш дејил бу иш. Чәтин мәсәләди. Көрәк. Анлашылды? Дејәсән һамы баша дүшдү. Инди исә... Азад олун һәр бир ағырлыгдан. Үрәјинизи сыхан һеч нә галмасын бейниниздә. һеч нә. Бејин дә, үрәк тәмизләнмәлиди. Бу ишин өз гајда-гануну, низамы, өлчүсү вар. Елә белә, нечә кәлди - олмаз.

Кимсәсиз. Башладыг јә'ни? Башлајаг. Мәнә сојугду.

Горхачаг Гадын. Мән дә үшүдүм.

Шүбһәли Мәхлуг. Вахт итиририк. Башлајаг. Бәли, башлајаг.

Нараһат Адам. Бәлкә, дејирәм, илини көзләјәк. Ахы исти-исти нечә ола биләр бу? Мәним үрәјим чох нараһатды. Сән белә шејләри чәтин баша дүшәсән.

Шүбһәли Мәхлуг. Мән? Сәнин үрәјинин нараһатлығынын башга сәбәби вар.

Нараһат Адам. Нә башга сәбәб? Сән нә данышырсан? Өзүнә бах. Сән... деди дә... кимсән.

Шүбһәли Мәхлуг. Мән билирәм, сән кимсән! Даһа доғрусу, сәнин доносчу ләгәбини билирәм. Дежим? Нолду? һамыҗа дежим, ја тәкчә сәнә? Нараһат Адам!

Нараһат Адам. Сус. Ахмаг. Дејәсән башын бәдәнинә ағырлыг едир. Ејби јохдур, мән сәнинлә башга јердә данышарам. Ејби јох. Неч ејби јох.

Шүбһәли Мәхлуг. (Тәрки Дүнјаја) Бах инди доғрудан да башламаг олар. Биз гуртардыг.

Тәрки Дүнја. Белә. Ачылмајан сандыглар ачылды бу күн. Гуртарын. Бәсди неч бир гајғын, неч бир тәлашын олмамалыды. Бејниндә, гәлбиндә неч нә, неч ким. Азад вә сәрбәст олмалысан. Гуш кими. Гуш кими азад вә сәрбәст. Көјләр сәнин вәтәнинди елә бил. Көјләр долур сәнин көзләринин ичинә, кечир гәлбинә, бејнинә, долдурур сәнин бүтүн варлығыны. Гушсан, азад, сәрбәст, чәсарәтли бир гушсан. Уч. Пәрваз елә. Чәнаблар, чәнаблар, хәбәрдарлыг едирәм. Бу һазырлыг мәрһәләсиди. Бир аз сәрбәстләшин. Кәркин отурмајын.

Горхачаг Гадын. Ај аллаһ, нечә дә сојугду... Нијә белә сојугду?

Агчијәр. Јахын отур, утанма, кәл, кәл јахына.

Горхачаг Гадын. Чаным, чаным исинмир.

Шүбһәли Мәхлуг. Бәлкә гырхыны кәрәк көзләјәдик?!

Нараһат Адам. Нә истәјирик биз? Бу саат ән вачиб суал буду. Бәлкә дејирәм биз бу... бу кәлән руһдан нә сорушачағымызы әввәлчәдән дәгиг мүйәјәнләшдирәк. Сонра јенә мубаһисә-филан башламајаг?!

Агчијәр. Дүздү. Мәгсәд ајдын олмалыды.

Кимсәсиз. (Тәрки Дүнјаја) Сән өзүн ки һәр шеји билирсән. Сән өзүн соруш. Бизә галса... һајыф...

Тәрки Дүнја. Мән дә разыјам мәсәләнин белә гојулуш илә. Доғрудур, биз өз мәгсәдимизи ајдын шәкилдә билмәлијик. Биз нә истәјирик? Нә суал верәчәјик... она?

Шүбһәли Мәхлуг. Јахшы да, әкәр биз бу ишин алтына киририксә, онда мән елә билирәм, биз һамымыз ондан бир шеји өрәнмәк истәјирик.

Кимсәсиз. Гардашым дүз дејир.

Тәрки Дүнја. Ај сағ ол. Бах белә.

Кимсәсиз. Бәли, гардашым дүз дејир. Биз истәјирик, биз истәјирик, әввала, рәһмәтлијин сон сөзүнү ешидәк, биләк. Вәссалам, шүдтәмам.

Шүбһәли Мәхлуг. (Ағчијәрә) Сән нечә билирсән, әзи-зим?

Агчијәр. Валлаһ сиз нечә, мән дә елә. Дүз дејир, кәлин чағыраг кәрәк бәлкә сон нәфәсдә сон сөзүнү демәк истәјиб, дејә билмәјиб?!

Горхачаг Гадын. Бәли, сонра да арвадына зәнк едәк. Инди кечәди, инди јох, јазыгы нијә сәһәрәдәк инчидәк. Биз онсуз да бурда сабаһадәк галмаға мәнкумуг. Онун ағыр күнләри исә габагадады. Јас вермәк ағыр ишди. Гој неч олмазса бу кечә раһат јатсын. Чағыр, чағыр кәлсин. Суал ајдынды. һардады вар-дөвләтин, арвадына, өвләдларына нә гојуб кетдин. Денән, биз дә биләк. Ач сөјлә.

Нараһат Адам. Чох доғру бујурурсан.

Горхачаг Гадын. Аһ, еләми?

Нараһат Адам. Чох көзәл дејирсән, һи-һи-һи... һәлә бәлкә бизә дә көһнә достлар кими нәсә вермәк истәјиб? Наһагдан јығмајыб ки, бизи бир јерә бу кечә. Јазыг, рәһмәтлик... бәхти беләјмиш. Дилсиз-ағызсыз...

Горхачаг Гадын. һә, еләди, алнына нә јазылыбса о да олачак.

Тәрки Дүнја. Белә, белә... көзәл... Демәли мәгсәд сон дәфә ајдынлашды.

Һамы. Ајдынлашды. Ајдынлашды. Башламаг олар, дејәсән, вахтды. Башлајаг.

Тәрки Дүнја. Демәли мәгсәд ајдындыр. Суал гәтиди. "Сон сөзүн нәди, де бизә". Аиләнә чатдырыласы сон сөзүн, сон ирадән нәди?! Беләди? Буну сорушуруг еләми?

Һамы. Јордун бизи сән. Беләди. Беләди. Башлајаг. Нә узадыр е бу? Нәди көрәсән мәгсәди? Башлајаг.

Тәрки Дүнја. (гәтијәтлә) Јахшы башлајаг. Башлајаг (әли илә үрәјини тутур)

Горхачаг Гадын. Әрим мәни өлдүрәчәк. Өлдүрәчәк... Нолду сәнә?

Тәрки Дүнја. Неч...

Агчијәр. Јахын отур (Гадыны гучаглајыр) Горхма, горхма. Она неч нә олмајачаг. Онда билирсән нә күч вар?

Шүбһәли Мәхлуг. Јә'ни алыначаг көрәсән?

Агчијәр. Алыначаг.

Тәрки Дүнја. Алыначаг сорушурсан? Жэлин, бах белә, сән, сән дә, әлләринизи кәтирин, столун үстүнә гојун әлләринизи, бах белә, инди әл-әлә верин. Тутун бир-биринизин әлиндән. Јох, елә јох. Бах белә. Сән сағ әлини онун сол әлино, сән сол әлини онун сағ әлино јахынлашдыр. Белә. Ај сағ ол. Әлләр. Әлләр столун үстүнә. Көрүм әлләринизи. Белә. Инди исә сакит. Сакит олун. Вә бәрк-бәрк сыхын бир-биринизин әлини.

Һамы стол әтрафында отуруб вә әл-әлә вермиш шәкилдә донуб галыб.

Сыхын вә үрәжиниздә. *(Кимсәсиз әл галдырыр, мәктәбли кими нәсә демәк үчүн елә бил ичазә истәјир)* Јох, сонра, сонра, сакит олун, сәс салмајын, үрәжиниздә, јалныз үрәжиниздә чағырын бура гырх иллик ушаглыг достунузу. Чағырын. Һәр кәс ону гој өз үрәјиндә чағырсын. Һәр кәс гој үрәјиндә онунла бағлы өн әзиз хатирәсини јада салсын. О һәмән әзиз хатирәнин ишығына кәләчәк. О кәләчәк. Жәл... кәл... кәл... аман *(үрәјини тутур)*

Горхачаг Гадын. Нолду?

Шүбһәли Мәхлуг. *(пычылтыјла)* Нолду буна? Һаны, һеч ким кәлмир ки...

Нараһат Адам. Сусссс...

Шүбһәли Мәхлуг. Мән... Нијә мән?..

Агчијәр. *(пычылтыјла)* Нолду сәнә?

Тәрки Дүнја. Һеч... Һеч... Диггәтинизи дағымайын. Жәл... Жәл... Сән кәлмәлисән. Жәләндә бизә дә о тәрәфләрин ишыглы гаранлыгындан пәј вер...

Горхачаг Гадын. Ај аллаһ...

Тәрки Дүнја. Пәј вер... Истәмәсән дә... Жәл... Жәл... Жәләндә бизи дә ичиндән кәлдијин сојуглуг аловунун дилинә тут. Анлат бизә бу аловун титрәшән вә ојнашан дилләриндәки мәнәны. Жәл... кәл... истәмәсән дә кәл... кәл... аман...

Горхачаг Гадын. Ај аллаһ, адамын чанына вичвичо дүшүр лап. Мән хофланырам.

Агчијәр. Мән дә. Горхма. Јадына сал. Сал јадына. Көр о бизә нәји хатырлатмаг истәјир??

Горхачаг Гадын. Нәји? Нәји салым јадыма.

Агчијәр. Унутмусан демәли. "Нәји"! Јадына дүшмүр? Гырх ил әввәл... Бәнөвшә...

Горхачаг Гадын. Нә? Нә?

Агчијәр. Бәнөвшә дә. Бәнөвшә.

Горхачаг Гадын. Бәнөвшә?

Агчијәр. Һә дә, Бәнөвшә.

Нараһат Адам. Һә "Бәнөвшә", "Бәнөвшә" салмысыз? Сакит олун. Мәгамын сирри вар. Гачырмајын.

Горхачаг Гадын. Бәнөвшә?.. Бәндә дүшә?..

Агчијәр. Биздән сизә...

Горхачаг Гадын. Ким дүшә?

Тәрки Дүнја. *(әли илә үрәјини овушдурур)* Сакит. Сакит олун. Мән елә бил нәсә сәс ешидирәм. Үрәјиниздә, анчаг үрәјиниздә данышын. Жәл... кәл... кәл...

Ишыглар јаныр, сөнүр. Һәзин мусигинин фонунда елә бил Һәр тәрәфдән Һәрәси бир ишыг үстә, тәкрар ола-ола сәсләр кәлир. Бәлкә дә бу адамларын үрәјиндән кәлир бу сәсләр? "Бәнөвшә, бәндә дүшә. Биздән сизә ким дүшә? Ады кәзәл, өзү кәзәл..." Нечәнчи дөфә тәкрар олунур бу ушаг ојунунун садә сөзләри вә отагдакылар бу садә вә тәмиз сөзләрин ишыгында өзләринин дә дәрк етмәдикләри вә ја даһа доғру оларды сөјләјәк ки, дәрк еләмәк истәмәдикләри бир дәјишмәдәдирләр. Тәкчә Тәрки-Дүнја бу дәјишмәдән кәнардадыр.

Тәрки Дүнја. Жәл... кәл... Шам ишығыны кәлишинлә сәнми титрәтдин? Дајанын. Сәкит. Сакит. Дајанын... *(Һамы донуб галыр, мусиги кәсилир, ишыг ојуну битир)* Сән... сән бурдасан? .. Сән кәлдин? Јә'ни доғрудан сән кәлә билдин? Сән... бурдасан???

Елә бил чох-чох узаглардан бир гышгырыг вә һәм дә лап јахындан бир пычылты ешидилир. Бу, әлбәттә ки, бир аз сонра Рухун сәсинә дөнәчәк. Тәрки-Дүнја сон күчүнү јығыр елә бил.

Тәрки Дүнја. *(әли үрәјиндә)* Сән бурдасан?

Һәр јерә дәрин сүкүт чөкүр.

Рух. Мән бурдајам.

Горхачаг Гадын. Аман.

Бу "аман" нидасындан һамыҗа пәҗ дүшүр вә адамлар җавашыдылмыш кадрда өлан кими һәрәкәт етмәҗә башлаҗырлар. Ишыҗ зәифләдикчә бу һәрәкәт дә җавашыҗыр вә гаранлыҗ чөкүнчә вә һамы әриҗиб бир-бир җох олмаҗа башларкән...

I һиссәнин сону.

II һиссә

Җенә һәмән отаҗ. Җенә һәмән адамлар. Елә бил һәр шеҗ бир гәдәр әввәлә җаҗыдыр вә баҗаҗ донуб галмыш бу адамлар бир гәдәр әввәлдә сөҗләдикләри бә'зи сөзләри тәқрар еләмәҗә ештиҗач дүҗурлар нәди?!

Тәрки Дүнҗа. Бахын, бахын. Шамын ишыҗы титрәди. О кәлди. О бизи сындырмады. Кәлди. Сән бурдасан? Сөҗлә, бурдасан?

О бири отаҗдан сүзүлән аҗ вә җумшаҗ ишыҗ җенә дә җаваш-җаваш, җоргун-җоргун көз габағындача елә бил кәдәрли бир сәсә чеврилир.

Рух. Мән бурдаҗам.

Горхачаҗ Гадын. Аман!..

Аҗчиҗәр. (тәбәссүмлә) Бәнөвшә, бәнөвшә...

Нараһат Адам. Бәсди дә. Нә салмысыз бәнөвшә, бәнөвшә? Сусун.

Шүбһәли Мәхлуг. Доғрудан бу җә'ни бурдады? Биз җуху көрмүрүк ки? Сән дә ешитдин?

Нараһат Адам. Сусун. Аллаһыныз олсун. Гоҗун көрәк нә деҗирләр?

Горхачаҗ Гадын. Мән үшүҗүрәм.

Кимсәсиз. Инди нә олачаҗ? Биз инди неҗләмәлиҗик?

Тәрки Дүнҗа. Сусун. Сәс салмаҗын. сусун. Сакиҗ. Үрәҗиниздә. Анчаҗ үрәҗиниздә данышын. Сакиҗ. Сакиҗ... Сакиҗ... (Рух) Сән бизим сәсимизә сәс вердин. Сән бурдасан. Шама бахын, шама. Титрәди, бахын. О бурдады. О данышмаҗ истәҗир, нәсә демәк истәҗир. Саки олун о нәсә деҗир, нәсә деҗир, мән елә бил ешидирәм ону. О деҗир: Мән ним сөзләримә һәр бириниз өз үрәҗиниздә ешидәчәксиниз.

Һамы. (донуг бир вәзиҗәтдә, җавашымыш кадрдакы кими) Нечә

җә'ни? һәр биримиз өз үрәҗиндә? Бу нечә олачаҗ? Бу нә деҗир? Мән ке-дирәм. Әрим мәнә өлдүрәчәк. Җухуду, җухудаҗыҗ биз, инанмаҗын. Шам, шам, шама бахын, титрәди. Нә олсун? Шам титрәҗондә бәҗәм нолур?

Тәрки Дүнҗа. Шам титрәди. һәр титрәҗиши сөзә охшаҗыр. Җөрмүрсүз. О шамын ичиндән данышыр.

Горхачаҗ Гадын. Аман аллаһ. Ешидирсән бу нә деҗир? Сән горхмурсан?

Аҗчиҗәр. Валлаһ нә деҗим?! Җох, әлбәттә ки. Мараҗлыды. җатсам җухума кирмәзди. ондан-бундан ешитмәк бир шеҗ, өзүн шаһиди олмаҗ бир шеҗ...

Горхачаҗ Гадын. Көрәсән бизә бир шеҗ деҗәчәк? Сән нечә билирсән?

Нараһат Адам. Дүз деҗир бу. Соруш ондан көрәк бизә деҗәси сөзү вар?

Горхачаҗ Гадын. Кимә десән инанмаз. Инанарлар бизә көрәсән?

Тәрки Дүнҗа. Сорушум? Сорушум деҗирсиз? Сорушурам. (һәр шеҗдән тәҗрид олунараҗ) Сән... һәлә дә бурадасан? Бизимләсән? Сөҗлә, бурадасан?

Шамын дили бирдән аз галыр ше'лә вурсун.

Бәли, мән билдим, бурадасан. Сән бизимләсән. Вер, вер чавабыны. Сөҗлә, сөҗлә сөзүнү. Биз сәни, анчаҗ сәни, җалныз сәни, фәҗәт сәни ешитмәк истәҗирик. Бизи дүҗдунму? Сән бурдасан?

Рух. (елә бил пычылдаҗыр, амма бу пычылты дамарда ган дондуран пычылтыды) Мән бурдаҗам.

Горхачаҗ Гадын. Аман аллаһ...

Тәрки Дүнҗа. Сус. Сакиҗ олун. Биз сәни ешитдик. Сән кәлдин. Сән бизимлә данышмаҗ истәмирсән?

Рух. Мән сизинлә данышырам. Сизин һәр бириниз мәнә өз үрәҗиндә ешидир.

Аҗчиҗәр. Аҗ аллаһ...

Горхачаҗ Гадын. Валлаһ неч ким бизә инанмаҗачаҗ.

Нараһат Адам. Дүз сөзә ким инанмаз? Инанар. Ешитдик. җә'гин һамы ешитди. Соруш, җенә соруш.

Шүбһәли Мәхлуг. җә'ни бу җуху деҗил деҗирсиз?

Тәрки Дүнҗа. Соруш, соруш...

Нараһат Адам. Тез ол, соруш, бирдән чыхыб кәдәр. Соруш һарда кизләдиб варыны-дөвләтини. Бу ев... бунунду? Купчасы вар?

Горхачаг Гадын. Дүз дејир. Соруш сон нөфөсіндө нө демөк истөдін?

Кимсәсиз. Гызылдан, вар-дөвлөттөн ким хејир көрүб?

Шүбһәли Мәхлуг. Сән дајан көрүм. Чөкил о төрөфө.

Нараһат Адам. Бөс сөһөрдөн нијө жығшымышдыг бурда? (омрлө) Соруш. Јохса...

Тәрки Дүнја. Јохса? Јахшы, јахшы. Бу саат. Бу саат. Дајан. Јахшы. Сорушурам. Бу саат. (Пуһа) Сән... Сән... (гәтијәтлө) Сән нијө белө гәфилдөн кетдін?

Шүбһәли Мәхлуг. Еһ...

Руһ. Мән дарыхдым. Бу сизө марагсыз олар.

Тәрки Дүнја. Јох, даныш, даныш, ач бизө. Сән бизи бура дө'вөт елөдін. Бу гөдөр илдөн сонра бизим һамымызы бир јерө жығдын. Бура сәнин евин дејил. Бура нијө чағырдын бизи?! Нијө бурда өлдүн сән? Бу шөкиллөр киминди?

Руһ. Сән бунлары билмөк истөјирсән? Нолар. Гулаг ас онда. Дүз он илди мән евдөн ешијө чыхмырам. Дүз он илди һөсрөтөм дүнјаја. Мөни бу һөјата һеч нө бағламыр. Һөкимлөр демишдилөр шөраитими дөјишмөк олмаз. Евдө, анчаг евдө јашамалыјдым. Аквариум балыглары јадына кәлирми? Бура һарады? Бура мөним атамын евиди. Он илди гапысы бағлыды. Бу шөкиллөр-атамды, анамды, бу әмимди, бу да... бу да бизик, биринчи синфин сонунда чөкдирмишдик. Һеч бириниз бахыб јада салмады. Бир һөфтө бундан габаг он ики јашлы кичик оглум мәнө сирр ачды. Ата, деди, мән, бир достум вар, онунла анд ичиб әһд-пејман бағладыг. Јадыныза бир шеј дүшмүр?

Тәрки Дүнја. Әһд-пејман? Јадыма дүшдү, дајан, дајан, нечө јашымыз варды?

Руһ. Оглум дести әһд-пејман бағладыг ки, ахыр күнүмүзө гөдөр бир јердө олаг, достлугумуз, гардашлығымыз һеч бир заман позулмасын.

Тәрки Дүнја. Һө елө иди, "... достлугумуз, гардашлығымыз һеч бир заман позулмасын..."

Руһ. Сиз јадымг дүшдүнүз. Дүшүндүм биз инди көрүшсөк, бир-биримизө дејәси сөзүмүз олачаг? Он ил олар евдөјөм, һәр шејдөн тәчрид - бездим, бездим бу һөјатдан. Сизи ахтардым, тапдым. Дөдим көрүм нө едирсиз, нө етмирсиз. Амма сиз...

Һамы. Амма биз...

Руһ. Амма сиз... Нө иллаһ елөдим сиз бириниз дө демөдиниз бу күн нө ишин саһибсиниз, бу күн нө едирсиниз. Һәр биринизин дилин:

дө анчаг бир сөз варды: јадындады, јадындады, јадындады... Бизим анчаг дүнәнимиз варды, бу күнүмүз јохду бизим. Мән бирдөн дарыхдым. Бу он или һамыдан гачмагда һеч нө итирмөмишдим. Дүнөн онсуз да мөнимки иди. Һеч билмөдим нечө олду, үрөјим бирдөн аз галды јериндөн чыха, көзүмүн габағыны ағ пәрдө тутду. Сизин горхудан бөјүмүш көзлөриниз... Бу горху севкидөн доғмамышды. "Бу өлсө нө чаваб верөчөјик?" суалындан доғмушду. Сизи бу горху ичиндө гојуб кетмөк... чох мараглы иди. Көрөк евдөн чыхмајајдым. Ән садө, бөсит чаваб буду.

Тәрки Дүнја. Инди биз... нө едөк? Сәнин сон сөзүн буду?

Руһ. Сон сөз... Кимө лазымды сон сөз? Мән орада дарыхырдым. Бу да олсун сон сөз.

Кимсәсиз. Јахшы деди.

Горхачаг Гадын. Сојугду, сојугду мәнө.

Шүбһәли Мәхлуг. Өзүлө бир шахта гыш кәтирди. Наһагдан "сојуг мөзар" демирлөр ки. Мән дө үшүдүм. О гөдөр "сојугду, сојугду" дөдиз...

Нараһат Адам. Бу нијө белө данышды? Һеч нө баша дүшмүрөм. Билирсән евдөн чыхмаг олмаз, һөким ичазө вермир, чыхма да. Буна... буна интиһар дејөрлөр.

Тәрки Дүнја. (Пуһа) Амма кеч кәлдин јанымыза инди. Дејирөм, бу дөфө һеч дејөсән кәлмөк истөмирдин? Елө бил кеч олду көлишин...

Руһ. Мән... азымышдым.

Тәрки Дүнја. Сән азымышдын? Сән... сизлөр аза да билирсиниз?

Руһ. Мән... азыб гырх ил өввөлө кетмишдим. Сәслөр, сәслөр мөни чашдырды. Сәсиниз гырх ил өввөлин сәси иди.

Агчијәр. Гырх ил өввөлө?

Горхачаг Гадын. Көр сән аллаһ...

Кимсәсиз. Бизик, бизик һәр шејдө күнаһкар. Бизик.

Нараһат Адам. Һө, доғру дејир. Соруш һөлө бир нө көрдү гырх ил өввөлдө?

Горхачаг Гадын. Сорушсун. Сорушсун.

Тәрки Дүнја. Өзүнүз сорушун. Мән истөмирөм.

Һамы. Сән. Сән соруш. О сөнинлө данышыр. О сәнө чаваб верир. Онун дилини сәнсән билирсән. Сән соруш гырх ил өввөлдө нө көрдү о?

Тәрки Дүнја. Јахшы. Јахшы. (Пуһа) Сән һөлө бурдасан? (Шам титрөјир, јенө һамы горху ичиндө сусур) Чаваб вер, чаваб вер би-

зө. Сэн... сэн дежэ билэрсэнми, сэн дежэ билэрсэнми (бирдэн гэтијэт-
лэ) Гырх ил эввэлдэ мэн нечэ идим? Мэн... унутмушам.

Шүбһэли Мэхлуг. (елэ бил јухудады) Гэрибэди, мэн
де унутмушам.

Тэрки Дүнја. (Руһа) Сэн кетдијин о гырх ил эввэлдэ мэни
көрдүнмү? Таныдынмы мэни? Сөјлө, сэн мэни таныдынмы? Мэн сэнэ нэ
чүр көрүндүм? Хошбэхтми идим мэн?

Руһ. Мэн сэни таныдым.

Тэрки Дүнја. Гырх ил эввэл... Мэн өзүм-өзүмү унутмушам.

Руһ. Гырх ил эввэлдэ мэн бир синиф отағы көрдүм. О синиф
отағында чохлу ушаг варды. Сэн дә вардын орда. Сэн чох сакит
көрүндүн мэнэ. Елэ бил бир аз кэдэрли идин. Мэндэн көзүнү чэкэ бил-
мирдин. Сэн до мэни көрмүшдүн. Бахдын, бахдын, бирдэн јерэ отурдун.
Јыхылмадын, елэ белэ чөмбөлиб отурдун. Башына јығышдылар. Өл
үстүндө апардылар сэни евинизэ. Сэндэн башга неч кэс мэни көрмөди.

Тэрки Дүнја. (севинчөк) Дүз дејир, дүз дејир. Јадыныз-
дады, он ики јашымыз варды, бир дөфө мөктөбдө мөним горхудан үрөј-
им кетмишди. Илк үрөкетмөм иди. Дедилэр көзүнэ нэсэ көрүкүб, ке-
чиб кедэр. Нечө күн өзүмэ кэлмөдим, неч нэ јејэ билмирдим, рэнким
сап-сары... О һөким кэлди, бу һөким кетди. Неч дүзөлмирдим. Нөнөм
өзүнү өлдүрдү, мэни пирэ апардылар. Дүз дејир. Сэнмишсөн көзүмэ
көрүкөн. О заман неч нэ анламадым. Демэли сэн идин. Даһа, даһа нэ
көрдүн? Сөјлө мэнэ. Даһа нэ варды? Даныш.

Һамы елэ бил һэрәкәтэ кәлир, кор кими долашмаға баш-
лајырлар отағы, елэ бил кимисэ ахтарырлар.

Кимсәсиз. Мэн нэ чүр идим, дејәрмисән? Сөјлө мэнэ...

Нараһат Адам. Мэни дә таныдынмы? Таныдынмы мэни?

Шүбһэли Мэхлуг. Мэни көрдүнмү? Нејнирдим мэн?
Нејнирдим?

Горхачаг Гадын. Бэс мэн? Мэн нечәјдим? Гәшәнк
ушаг идим? Мэни көрдүн?

Агчијәр. Мэн... мэн... мэн дә унутмушам. Сөјлө мэнэ, мэн
неји унутмушам? Неји унутмушам, сөјлө мэнэ.

Руһ. Мэн сэни таныдым. Сэн чох дөчөл идин. Мэнэ мөһөл дә гој-
мадын. Мөним, мөним мөктөб јемәјими әлимдән алырдын. Зорла алыр-
дын.

Агчијәр. (бирдэн јерә мыхланыр) Јох. Јох. Јох.

Руһ. Мэн вермәк истәмирдим. Сэн зорла алырдын.

Агчијәр. (јухудајмыш кими) Инди бир тикә чөрөк тапмаг үчүн
сөһөрдән ахшамачан һөјван кими јортурам. һәјнан колән вајнан кетди.
Инди рузи атлы олуб, мэн пијада. һәр шеј мөһкәмәләрә, истинтага кет-
ди, әриди, јох олду...

Нараһат Адам. (о да санки бирдән јерә мыхланыр) Бэс
мэни? Мэни дә көрдүнмү? Мэн сәнин лап јанында отурурдум. Сәнин
үрөк јолдашын идим. Мэн нэ чүр идим?

Руһ. Мэн сәни дә көрдүм. О мөним чөрәјими әлимдән алан заман
сән дә үзүнү јана дөндәриб күлмәјини күчлә кизләдирдин. Алтан-
алтан күлүрдүн. Нөјә севинирдин — мөним ач галмағыма? Күлмәјини
неч чүр сахлаја билмирдин.

Нараһат Адам. Јох. Јох. Елэ дејилди. Јох. Елэ дејил-
ди... Мөним...

Кимсәсиз. Бэс мэн? Мэн нечә? Мэн. Мэн нејнирдим? Гырх
ил эввэлдэ мэни таныдын?

Тэрки Дүнја. (бирдән елэ бил өзүнә кәлир) Дајанын. Дај-
анын, һамымыз елэ тутмушуг "Мэн нечәјдим", "Мэн нејнирдим"... Даја-
нын бир. Сакит олун. Бу нэ суалларды биз веририк. Биз бәјәм бунунчүн
чағырдыг бура... ону? Ағлыныз чашыб? Өзүнүзә колин. Гуртарын. Гур-
тараг. Гырх ил эввэл нэ олуб, нэ олмајыб, гуртарды кетди. Орда о то-
рәфдә нэ вар, нэ јох - буну сорушаг. Әсас мөсәлә буду - орда нэ вар?..
Гырх ил эввэл, гырх ил эввэл... Нэ итирмисиз гырх ил эввэлдә, лап елэ
ики күн эввэлдә...

Горхачаг Гадын. Сағ ол, чох сағ ол, сән, әлбәттә, неч
нэ итирмәмисән. Өзүн сорушдун чаваб алдын үрөјин кәлди јеринә...
бизә нәди, олмаз? Мэн дә билмәк истәјирәм. Мэн дә унутмушам... ол-
маз? Нәди, олмаз? Нијә олмаз ахы?.. Нијә? Нијә... (ағламсыныр) Истә-
мирәм. Инди ки беләди, неч нэ истәмирәм.

Кимсәсиз. Дајан, дајан, бу нәди, ал, ал сил көзүнү (дәсмал
верир) ағлама, ешидирсән, гачырдарсан ону. Бәлкә (Тэрки Дүнјаја) һәр
адам өз суалыны өзү версин? һәрә ахы өзүнә чавабдеһди, белә јахшы
дејил?! Гој ким нэ истәјир, ону да сорушсун.

Тэрки Дүнја. Олсун, елэ олсун. Елэ јахшыды. Инди ки,
контакт јаранды, һәрә гој өзү сорушсун.

Кимсәсиз. Елэ јахшыды. Сәнэ дә әзијәт аз дүшәр. Олар?

Тэрки Дүнја. Соруш. О јә'гин артыг һәр биринизә чаваб
верәчөк. Нәлә кетмәјиб соруш...

Кимсәсиз. Сағ ол. (үзүнү һаваја, ора-бура тутур) Мэн дә со-
рушмаг истәјирәм, ичазә версән... Сән, сән дејэ биләрмисән... Ону
көрдүнмү?

Р у н. О, гара жазы тахтасына дикмишди көзүнү. Гара бошлуга ба-
хырды. Сусурду.

К и м с э с и з. Елө һәмишә сусду. Күсмүшдү елө бил һамыдан.
Сағ ол. Нијә сусурду о?

Р у н. Мән билмәдим.

А г ч и ј э р. (бирдән өзүндән чыхыр) “Билмәдим, билмәдим”.

Бу һәди, әлә салмысан бизи? Нечә јә’ни билмәдим. “Билмәдим”
јохду. Кет, кет јенә керижә. һамымызын арасында бирчә сән бачарырсан
буну. Кет, өјрән, кир бир-бир һамымызын гәлбинә. Де бизә, ешидир-
сән, де бизә — биз нә чүр идик. Биз... ким идик? Унутмушуг, һамымыз
унутмушуг. Араја елө бил гара бир бошлуг кириб.

Т ә р к и Д ү н ј а. Доғрудан да арамызда гара бир бошлуг вар.
Сәнинлә о бошлугун үзәриндән уча билмәк үчүн нәләри вермәздим. Бу
да разыды дејәсән (үрәјини тутур).

Н а р а һ а т А д а м. Нә дејир бу?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. һансы бошлугдан данышырлар?

К и м с э с и з. Дүз дејир, валлаһ дүз дејир — унутмушуг.

Н а р а һ а т А д а м. (елө бил бирдән ајылыр) Нә дејир дүз?
Нәји дејир? Унутмушуг? Нәји? Нолсун унутмушуг? Нејнирәм мән, ким
јыхылды, кимин үрәји кетди, һә, ја даһа нә олду, нә олмады ким сусду,
ким сусмады... һеч дәхли вар?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Јох, дүз данышмырсан. Гој десин
Мәнә дә марағлыды.

К и м с э с и з. (Нараһат Адама) Сән... сән... нә һагла... ?

Н а р а һ а т А д а м. Сән сус. Мане олма. Нәди сәнә марағлы...
Гара бошлуг... Јох бир. Нејнирәм мән нечә идим, нәјимә кәрәкди ким,
дән хошланырдым? Нәдән ачығым кәлирди? Истәдијим нә иди? Алма
истәдијим, вермәк истәдијим...

А г ч и ј э р. Сатмағ истәдијин...

Н а р а һ а т А д а м. Кими? Кими дејирсән?

А г ч и ј э р. Кими нәди, кими демирәм, нәји дејирәм. О сатмағ
демирәм, дејирәм һәмишә нәсә сатардын, јадындан чыхыб — значо
саггыз, рагатка?..

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Мәним дә јадымдан чыхыб. Уну
мушам. Гој о салсын јадыма. Бүтүн унутдугларымы. һамысыны.

Н а р а һ а т А д а м. Бүтүн унутдугларымы, бүтүн унутдугл
рымы... һеч билирсән нә дејирсән? Јадындан чыхыбса, демәли белә
лазымды.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Дүздү, әрим мәни өлдүрәчәк. Амма
сал мәним дә јадыма. Мән дә унутмушам. Хатырламағ истәјирәм,
хатырлаја билмирәм. Унутмушам - кими сеvirдим, ким мәни сеvirди...
Сеvirдим, сеvirдим - бу јадымдады. Амма кими ? Унутмағ олмазды.
Һеч чүр олмазды. Нолар, бу да мәним сәндән хаһишимди, сон хаһи-
шимди. Сәнин хәтрини мән чох истәјирдим. Унутма.

Т ә р к и Д ү н ј а. (кәлиб диггәтлә Горхачаг Гадынын үзүнә ба-
хыр) Әлбәттә унутмағ олмазды. Әлбәттә, унутмағ лазым дејилди. (Үзүнү
тутур күнчә-бучаға, билинмир бу сөзләри Руһа дејир, ја Горхачаг Гады-
на дејир, ја да бурдакылардан кимә дејир) Де көрүм, јадындамы күнлә-
рин бир күнү сәнинлә икимиз евә кедирдик. һәмишәки гаранлыг тини
бурулуб әјри даланымыза кирдик. О гаранлыгда узагда титрәјә-титрәјә
галмыш лампанын зәиф ишығында күләк елө выйылдајырды ки, елө бил
һараса төләсирди, јол кедәсијди, азыб кирмишди далана. Чашырды,
һирсләнирди, сөјүш сөјүрдү елө бил. О лампа да күлмәлијди, елө бил
утаныр, гызарырды. Бунлар һеч. Амма биз о даланда сәнинлә бир хејли
данышдыг. Үшүјә-үшүјә бир ајағымызы сојугдан көтүрүб о бири ајағы-
мызы гојурдуг јерә. Гар һавасыјды, шахта, сазаг... Нәдән данышырдыг.
Елө бил нәјәсә анд ичирдик. Нәјә анд ичирдик? Унутмушам. Сән о әјри
даланы хатырлајырсан? Сөјлә, нәдән данышырыг?.. Үзмә мәни, аман...
(үрәјини тутур) Сөјлә...

Н а р а һ а т А д а м. Дүздү, һәмин күн мәни кич күлмәк тут-
мушду. Бүтүн күнү елө күлүрдүм. Индики күнәчән ән чох һирсләндијим
вахт һәмән күлмәк тутур мәни. Нәјә күлүрдүм, нәјә сеvirдирдим? Хош-
бәхт идим, бәдбәхт идим бәлкә? Дејә биләрсән? Унутмушам.

А г ч и ј э р. Нолду сизә јенә? Баш алыб кетдиниз. Дајанын
көрүм. (Тәрки Дүнјаја) Сән демәдин сорушағ ора нечәди? Ора! Әсас
мәсәлә демәдин буду? (Руһа) Де мәнә, де мәнә, көрүм... Мән сәндән
сорушамағ истәјирәм, сән кәлдијин о јер, ора (бирдән елө бил дәјишир)
дајан, дајан, сән көрдүјүн о күнүн сәһәри илк дәфә мәктәбә гоншумузун
гызы илә кәлдим. Бүтүн јолу јалвардым, јахардым, ахырда инсафа кәл-
ди, сумкасыны верди мәнә, мәктәбәчән дашыдым. Мәктәбә чатачатда
сән чыхдын гаршымыза. Мән өзүмә сығышдырмадым ки, гызын чанта-
сыны дашыјырам, атдым чантаны јерә, гачдым. Кизләниб башладым
сизә бахмаға. Сән кетдин чантаны галдырыб гыза вердин. Нәсә дејир-
сән она. О сәни динләјир, күлүмсәјир дејәсән. Биз сонра сәнинлә ики-
миз һараса кедирик. Биринчи дәрсә кирмирик. Икинчи дәрсән сонра
сәни дә, мәни дә јахасы чырыг, үстү-башы нә күндә директор кәлиб
мәктәб һәјәтиндә тутур. Ајырырлар бизи? Јадындады? Нә демишдин о
гыза сән? Нијә о сәнә елө тәбәссүмлә бахырды? һардады инди о? Гон-

шумуз идилөр, көчүб кетдилөр, излөри-тозлары да галмады. Мөн нижә елө елөдим? Сәни сөйдүм, сәнинлө далашдым. Нижә? Нә үчүн? Нардады инди о күнлөр? Нечө көзөл күнлөр иди?... Итдилөр, кетдилөр...

Кимсәсиз. (Пуһа) Сән јенө кедө биләрмисән гырх ил әввөл-лө? Бу гара бошлугду, нәди, үстүндән учуб кетмөк нечө, чох чәтин ол-маз ки сәнә? Кедәрмисән? Вә кәлиб сөјләрмисән бизә, биз нә чүр идик гырх ил әввөл?! О нә чүр иди?

Горхачаг Гадын. Нәји вә кими сеvirдик биз?

Нараһат Адам. Нәјә вә кимә нифрәт едирдик?

Агчијәр. Кимләрдән горхурдуг?

Тәрки Дүнја. Нәјә көрә јашамаг истәјирдик?

Шүбһәли Мәхлуг. Нәјә көрә өлмәк истәјирдик?

Кимсәсиз. О бошлугдан кечиб кедиб бунлары бизә кәтирә биләрмисән? Бизә бу лазымды. Сабаһ нә олачаг, Ора нечәди — гал-сын. Бизә лазым олан гара бошлугдан о тәрәфдәки бизик.

Тәрки Дүнја. Сөјлө. Гајтара биләрмисән бунлары бизә? Сөјлө.

Пуһ. Мән... чалышарам.

Јавашыдылмыш мусигинин тәкраредилмәз аһәнкиндә һә-мән ағ ишығын јох олмағы Пуһун бу адамларын арасында бир кәпәнәк кими сакичтә учуб узаг бир сәфәрә чыхдығыны дејир. Ишыг золағы о бири отаға чәкилир, мусиги сусур вә башлајыр үзүчү көзләмә...

Горхачаг Гадын. Мән үшүјүрәм. Бу сәһәр дә ачылма-ды ки чыхаг кедөк евимизә. Әрим мөни өлдүрәчөк.

Шүбһәли Мәхлуг. Бошуна вахт итиририк. Бир сөздү деди, кетди.

Кимсәсиз. Гәрибәди. Она нә дүшмүшдү јаландан десин. Горхурду?

Нараһат Адам. Гырх ил әввөл, гырх ил әввөл... Кәрәк сабаһ: сорушәјдыг.

Шүбһәли Мәхлуг. Бошуна кедир вахтымыз. Бошуна.

Горхачаг Гадын. (е'тинасыз) Дејирсиниз јә'ни кәл-мәз? Амма мөни... нәсә јенө үшүтмә тутду. Бахарсыз инди, мән ки, үшүдүм кәләчөк. (кәлиб Тәрки Дүнјанын јанындан сајмазјана кечир, Агчијәрә) Ај сәни - "бәнөвшә". О нарадан кәлиб дүшдү јадына?

Агчијәр. Әлләримизи, унутмусан, лап ушаглыгда олан кими

тутмушдуг. Бәрк-бәрк. Аз гала бармагларымызы сандырачагдыг. Елө бил кимдисә арамыза сохулмаг истәјир, биз дә ону бурахмырыг. Нә, јадына дүшдү?

Горхачаг Гадын. (әснәјә-әснәјә) Дүшдү, дүшдү. Бә-нөвшә...

Агчијәр. Бәндә дүшә... Нә...

Шүбһәли Мәхлуг. Ај машаллаһ.

Нараһат Адам. Ишә дүшмүшүк дә. Бәнөвшә, бәнөвшә...

Тәрки Дүнја. Јахшы, јахшы сакит ол, нә вар бурда? Ушаг ојунуду да әсәбиләшмә.

Горхачаг Гадын. Лағ еләмәк дә лазым дејил. Лазым дејил.

Кимсәсиз. Бәлкә бир дә чағыраг? Мән лап нијаран галдым. Јә'ни кери кетмәк белә чәтинмиш?!

Тәрки Дүнја. Кери? Кери нијә? Нә билирсән, бәлкә гырх ил әввөл ирәлидәди?... Нә?

Горхачаг Гадын. Бәли дә, ерадан әввөлки илләр, әср-ләр дал-далы кәлән кими бизим кечмишимиз дә сән демә һәлә ирәли-дәјмиш... Нә данышыр бу?

Нараһат Адам. Чағыраг. Чағыраг.

Һамы. Вахтды, кәрәк кәләјди индијәнәчән. Чағырмаг лазымды (Һамы дөнүр Тәрки Дүнјаја)

Тәрки Дүнја. Мән? Мән нијә?

Кимсәсиз. Сәнин сәсинә кәлир.

Шүбһәли Мәхлуг. Бу нә заман хошлугла разы олуб. Кәрәк бир-бир јалвараг да буна...

Тәрки Дүнја. Чәнаблар, унутмајын ки, артыг сиз дә онун-ла әлағә гура билдиниз. Чағырын, чәсарәтли олун, вахтды, чағырын кә-ләчөк.

Нараһат Адам. Сән чағырачагсан ону, ја јох??? (елө бил бирдән нәсә хатырлајыр вә јухудагы кими) Дајан, дајан, о күн иди, әл-бәттә о күн иди, мән илк дәфә һәјатымда өлмәк истәдим, ушаг идим, нә јашым варды, амма өлмәк истәјирдим. Атам јенө дә анамы бүтүн һәјәт адамынын көзү габағында дөјдү. Арвад һәјәтдәки крантын јанында үзү үстә јерә јыхылыб башыны тутду. Атамын үрәји сојумурду. Бир тәпик, ики тәпик, үч тәпик. Вурурду, вурурду, габырғасына, омбасына, ајағына, гарнына, тәпик, тәпик... (гулағына сәсләр кәлир)

Сәсләр. Вурма а киши, бәсди вурма јазығы. Чәкил, чәкил көрүм, өлдүрдүн ки буну, вурма. Дајан. Тут, тут әлләрини. Чәкил, чәки-лин, бурахын мөни. Әлдүрәчәјәм. Әлдүрәчәјәм. Чәкил. Әлдү.

Н а р а һ а т А д а м. (*јухудајмыш кими*) Күчлө чәкиб апарырлар атамы. Кечө башымы жорғанын алтына сохуб... өз-өзүмө гәфлэтән күлмәјө башладым. Нә заман јухуја кетдим додағымда тәбәссүм билмирәм. Сәһәр мәктәбдә јенә дә о кич күлүш хардан кәлди тапды мәни, әл чәкмәди. Өлмәк барәдә фикирләшә-фикирләшә, буну нә чүр едәчәјими көтүр-гој едә-едә һеј күлдүм. Ахырда көрдүм һамы мәнә нәсә биртәһәр бахыр, бәлкә елә билдиләр ки, башыма һава кәлиб?! Јадыма дүшүр. Мән күлүрәм. Елә һеј күлүрәм. Атам өләндә бурда дејилдим, кишини басдырмаға да чатдыра билмәдим өзүмү. Гар, човғун. Москвадан тәјјарә үч күнә кәлди. Анам гырхына гәдәр гәбр үстүнә кизли-кизли кедирмиш, басдыранда өзүнү өлдүрүрмүш арвад. (*бирдән ајылыр*) Мәнә нә олду белә?..

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Бах көрүрсән, сәнин јадына дүшдү. Мәнимсә јадыма һеч нә кәлир. Кәлин, кәлин јенә верәк әл-әлә. Чағыр ону. Гој кәлсин. Башла. Башла.

А г ч и ј ә р. Чағыраг. Гој кәлсин.

Н а р а һ а т А д а м. Инди дә ән пис вахтларымда, мәним ишим чох ағыр ишди, зүлүмдү мәним ишим, бир дә көрүрсән һәмән о кич күлмәк кәлир тутур мәни. Сөјмәлијәм, дөјмәлијәм — мәнсә күлүрәм, һамы галыр чаш-баш. Чаш-баш галыр һамы. Билмирләр јазыглар, бинәвалар күлсүнләр, ја ағласынлар.

К и м с ә с и з. (*Тәрки Дүнјаја*) Көрүрсән. Башласан јахшыды. Сәндә алыһар.

Н а р а һ а т А д а м. Анам сонралар һәмишә дејәрди ки, кор олајды, шил олајды, амма гуру нәфәси кәләјди. Атамчүн дејәрди. (*Шүбһәли Мәхлуга*) Нә? Нә дедин сән?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Һеч нә демәдим.

Н а р а һ а т А д а м. Елә бил ичимдә кимсә нәсә дејир. Бура нијә белә сојуг олду? Үшүдүм мән дә. (*бир күнчдә бүзүшүб отурур*)

А г ч и ј ә р. (*јухуја кетмиш Горхачаг Гадына*) Бәнөвшә. Ајыл. Ајыл көрәк. Сәнә бахырам мәним дә јухум кәлир.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Мән... Нә заман... аман аллағ (*сәнәјир*) нә заман јуху кәлиб кириб көзләримә билмәмишәм.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Өзү кәлмәјәчәк. Чағыраг. Мәнчә өз кәлмәјәчәк. Кәлсин вә данышсын. Сөз верди. (*Тәрки Дүнјаја*) Нолар чағыр, сән ону, чағыр кәлсин нолар...

Т ә р к и Д ү н ј а. Бу дәфә дә сән чағыр. Јохла. Јохла көр н чыхыр.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Мән? Мән нечә чағырым? Евдә бишмәјиб, гоншудан кәлмәјиб.

А г ч и ј ә р. (*јухудајмыш кими*) Дајан. Дајан. Гоншунун гызыны ахы мән сеvirдим. Сеvirдим нәди, өлүрдүм, өлүрдүм онун дәрдиндән. Бир дәфә мәнә деди ки, сәнин јолдашларынын јанында бөјүкдү һөрмәтин. Хәтрини истәјирләр. Деди ки, бу јахшы оғлан олмағына сүбүтдү. (*гулағына сәс кәлир*) "Һәмишә јахшы оғлан ол. Ағыллы оғлан ол. Амма мән ахы сәндән бөјүјәм. Сән мәнән чох кичиксән. Сәнинлә мәнимки тутмаз".

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Ссс... бу да нәсә башлады ичиндән доғмаға.

А г ч и ј ә р. Нечә ағлајырдым мән, аллағ, кечәләр. Нечә ағлајырдым. Јорғанымы чәкирдим башыма, ичин-ичин, сәсими ешит-мосинләр дишләрим би-бирино сыхыб пычылдајырдым онун адыны јүз дәфә, милјон дәфә... (*әлләрини көјә ачыр, донуб галыр*).

К и м с ә с и з. (*јенә дә јатмаға башлајан Горхачаг Гадына*) Ајыл. Бәнөвшә. Јатма.

А г ч и ј ә р. Гоншунун гызы деди ки... (*гулағына гыз сәси кәлир*) јолдашын чох јахшы оғланды кәлди мәним чантамы јердән көтүрдү деди ки (*сәс кәсилир*)

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. А кишиләр, данышмадыг башлајаг?! Башлајын да. Верин әл-әлә. Нолду? Нә тез һөвәсдән дүшдүз? Буна нијә һамымыз гулаг асмалыјыг?

Т ә р к и Д ү н ј а. Мән бир шеј демирәм. Амма гој башлајыб даһа үрәјини бошалтсын.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. "Гој бошалтсын". Бурда нәди хәјал мәчлиси гурмушуг. Бунун һалыны көрүрсән? (*бир тәрәфдә донуб отурумуш Нараһат Адамы көстәрир*) "Гој үрәјини бошалтсын" Белә үрәкбошалтмаг олар? (*Ајаг үстә, әлләри көјә ачылы галан Ағчијәри көстәрир*) Биз дә истәјирсән бу күнә дүшәк? Истәјирсән?

А г ч и ј ә р. (*елә бил һәрәкәтә кәлир әлләри дүшүр јанына.*) Де-ди ки,.. (*јенә һәмән гыз сәси*) бах, јолдашын јахшы оғланды. Сәни дә чох истәјир. Мәнә деди ки, ондан, јә'ни сәндән инчимәјим чантамы туладығына көрә. Сәнинчүн, мәнимчүн јә'ни, сән дәли-диванәсән. Дәли-диванә. Сән ахы мәнән кичиксән. Сонра деди ки, гој мән апарым онун јеринә сәнин, јә'ни мәним чантамы. Тәки сән онун, јә'ни мән сәнин үзүнә хош бахым. Сән нијә белә кичиксән е. (*сәс кәсилир.*)

Г о р х а ч а г Г а д ы н. (*Ағчијәрә*) Сән нә јаманмышсан. Мәнә бах е, мәнә. Үшүдүм јенә. Елә бил лап бизим бағчады. Шахта. . . сојуг...

А г ч и ј е р. Мәнсә ону сөјдүм, вурдум ки, мәним севдијим гызла сәнин нә ишин вар. Нә пычылдајырдын ки она, о да күлүрдү. Нәди? Нә? Аман. *(өзүнә кәлир)* Елә көчүб кетдиләр ки, изләри тозлары да галмады. Јох, әлбәттә, јох. Нечә-нечә илләр сонра бир дәфә тәсадүфән күчәдә көрдүм ону. Танымады мәни. Мәнсә она бахдым, бахдым, хошу-ма кәлмишди. Мән дә ону танымадым. Инди јадыма дүшүр бу көрүш. Инди хатырлајырам ки, танымадым ону.

К и м с ә с и з. Бу икисинин иши дүзәлди.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Мәнә бах, дејәсән ахы бу бир-бир бизим ичимизә кирир, һәр биримиз барәдә өјрәндијини онун өзүнә, аңчаг өзүнә дејир?! Бу дәфә дә белә кәлиб бу?

К и м с ә с и з. Нечә??? Јох. Јох дедим сәнә. Сән нә данышыр-сан? Неч ким кирмәсин үрәјимә. Истәмирәм. Ешидирсән, истәмирәм. Билирсән нә вар?! *(бирдән сакитлашиб јумшалыр, јухудадыр елә бил)* Ај аман, о күн мән нечә дә хошбәхт идим. Сонралар бир дә неч вахт о күнкү көнүл раһатлығымы, јүнкүллүјү, асудәлији һисс еләмәдим. Неч вахт. Үч дәнә... "беш"и бир күндә алмышдым. Дүздү, бири нәгмәдән иди, амма олсун, "беш" иди, күндәлијимдә бөјүк-бөјүк јазылмышды. О бири "беш"ин бири... тарихдән иди, бири дә... дејәсән, һә, чоғрафија-дан. Атам һәр "беш"ә беш манат ајырыб верәрди мәнә. "Ики" аланда, ја да "үч" аланда мән она ики манат, ја да үч манат онун вердији бешлик-ләрдән гајтарардым. "Дөрд гијмәт нејтрал иди, нә о мәнә пул верирди, нә мән она. Гәрибә ојун иди ојнајырдыг. Гијмәт вә пул ојуну. Нәмишә чибимдә пул оларды мәним. Башга ушаглар он гәпиклә, ијирми гәпиклә хошбәхт оландә мән чибимдәки кағыз пуллара бармагларымла сығал чәкәрдим вә... јазыг-јазыг сизә бахардым. Нечә хошбәхт идим о күн. Он беш манат ахшам чибимдә олачагды. Сәнин үрәјин кечәндә вә сәнинки-ләр кәлиб сәни гучагларында апаранда дүздү бир аз гәмләндим, амма тез кечиб кетди. Јадыма дүшдү ки, бу күн ахшам футбол вар, "Нефтчи" ојнајачаг. Телевизорла верәчәкләр. Бүтүн һәјәтдә бирчә биздә варды телевизор. Јадыма дүшдү ки, гоншуларымыз үз-көзләриндә мүт'и, јал-таг тәбәссүм кәлиб атамын јанында отурачаглар, һамылыгла мүрәббәли чај ичә-ичә футболә бахачагдыг. Тәки "Нефтчи" удајды, тәки удајды. Мәни хошбәхт еләмәјә нә варды. Һәр шеј јахшы олачаг. Буну фикирлә-шәндә бирдән үрәјими гәрибә бир раһатлыг һисси, јүнкүллүк, асудәли-бүрдү. Һәр шеји унутдум. Сәнин үрәк кетмәни дә, сизин мәни елә сал мағынызы да, һәр шеји... һәр шеји. Тәки "Нефтчи" удсун. Мәни хошбәх еләмәјә нә варды ки... нә варды ки...

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Бу да чыхды арадан. Көрдүн?

Т ә р к и Д ү н ј а. Сән дүз дејирдин. Көрүнүр, бү сәфәр дә белә кәлмәк мәсләһәтмиш.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Нә данышыр бу? Сиз бир шеј анлајырсыныз?

К и м с ә с и з. *(онлары ешитмир, өз аләминдәдир)* Сонра о ахшам "Нефтчи" һәгигәтән удду. Гоншулар бир хејли отурдулар, сонра һамы кефи-көк дамағы чаг дүшдүләр һәјәтә, дағылышдылар. Мән дә атамын мәнә вердији бешликләри чин-чин еләдим, о бири јығыб сахладыгым пуллар вар иди, онларын арасына гөјдум. Бә'зиләри әзик-үзүкдүләр. Анама јалвардым, атамын арасына бирчә дәнәсијдим, сөзүмү ики еләмәздиләр. Үтүнү алдым әлимә, башладым бу пуллари сәлигәјлә үтүлөмәјә. Атам, анам отуруб чај ичә-ичә бахырдылар мәнә вә күлә-күлә бир-биринә нәсә дејирдиләр. *(гулағына гадын вә киши сәси кәлир)* "Көр бир нә севинир. Ај гырышмал, тәки һәмишә әли пулла ојнасын. һәјәты боју тәки севинсин, "нејним" демәсин бирчә балам, иншааллаһ, елә дә олар. Нәји јохду, вар, һәр шеји вар, машаллаһ, һәр шеји дә олачаг. Тәки чаны сағ олсун, хәстәликләри, гада-баласы кетсин пис адамларын үрәјинин башына, амин!" *(сәсләр кәсилир)* Аллаһ, нечә дә хошбәхт идим мән. *(бирдән елә бил көзәкөрүнмәз бир әл ону боғмаға башлајыр)* Аман бәсди, әл чәк, әл чәк, сән аллаһын, бәсди. Мәним бәсимди... *(јыхылып јерә).*

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. *(горха-горха)* Инди нөвбә киминди, мәним?

Г о р х а ч а г Г а д ы н. *(әјилир Кимсәсизин үстүнә)* Ағрыдыр бир јанын? Нијә данышмырсан? Галх. Еј, хошбәхт адам, еј, нә олду сәнә? Галх да, сојуг дәјәр, галх.

К и м с ә с и з. *(дикәлир)* Һара кетди о күнләр? Мән һара кетдим? Инди һардајам мән? Ордакылар кимди елә, мәнә бахыб күлүмсә-јирләр? Әлләриндә тутдуглары чај стәканыды? Тәк-тәнһа, бајгуш кими. *(Горхачаг Гадына)* Сән нә дејирдин? Хошбәхт адам кимди?

Г о р х а ч а г Г а д ы н. *(она гысылан Кимсәсизин гучаглајыр)* Дарыхма. Дарыхдырма өзүнү. Һәр шеј јахшы олачаг. Олачаг. О күндән јенә олачаг. Көрәрсән. Дарыхдырма өзүнү. Һәлә ирәлидәди хошбәхт-хошбәхт күнләрин сәнин. Инан мәнә. Инан мәнә бәсди, ешидирсән, бәсди дејирәм, ај-ај-ај-ај, буна бах е, буна, бәсди, сән аллаһ...

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Мән кедирәм. Тутарлар, тутарлар, комендатура бурдан јахшыды. Гара бошлуг. Јох бир. Мән кетдим.

Т ә р к и Д ү н ј а. Ушаглыг еләмә. Һара кедирсән? Әввәл-ахыр сән дә һамы кими...

Шүбһәли Мәхлуг. Билмирәм. Жедирәм. Кетмәк истәҗирәм, гојун чыхым кедим, әл чәкин мөндән. Валлаһ, биллаһ, мән һеч кимдән һеч ноји күчлә алмамышам. Ким вериб, өзү вериб. Бунун пулу да, сәрвәти дә сон сөзү дә башына дојсин. Мән индијәчән бир шеји до разылыгсыз... олмајыб. Олмајыб. Мән бунун куја мәктәб рузисини күчлә әлиндән алмышам. Олмајыб ахы. Јадыма колмир. *(елә бил нәсә хатырлајыр)* Бәлкә... билирсән, тамаһым дүшдү. Һәмишә дадлы котлетләр кәтирәрди мәктәбә. Мән - чөрәк, зирә. Нолар? Аз олуб бир-биримизлә дојиш-дүјүш еләмишик јемәкләримизи? Аз олуб сиз мәним зирәмә тамаһ салмысыз? Марожна, пирожна јејәнә "мәно дә сахла" демәмишик? Алдығы туму ким ахырачән өзү чыртлајыб? *(елә бил киминләсә мубаһисә едир)* Бәли, јадыма дүшүр, дүшүр, архајын ол, дејәчәјәм, үч көпүклүкләр варды, мис кими гырмызы, сүртүрдүм бунун дал тәрәфини, керб олан тәрәфи дејирәм, парылдадыб-парылдадыб ағардырдым, ијирми гәпиклијә охшадырдым. Бизим күчөдә, евимизин јанындакы падвалда бир гоча тумсатан арвад јашајырды. Она верәрдим бу гәлл ијирми гәпиклији. Јарысына тум алардым. Һәлә он гәпик дә сдачи гајтарарды мәно. Көзләри пис көрүрдү.

Горхачаг Гадын. *(Кимсәсизә)* Көрүрсән белә-белә ишләри дә вармыш бунун. Аллаһ билир бәдәниндә јазығын сағ јери јохду. Машын алтына дүшмөқдән, аллаһ, аллаһ *(гулағларыны чәкир)*. Бу заман сырғасы јерә дүшүр. *(Кимсәсизлә сырғаны ахтарырлар, Кимсәсиз тапыр)*

Кимсәсиз. Ал, тапдым. Нә бөјүкдү бунун дашы, ај гыз. Гулағларыны ағрытмыр?

Шүбһәли Мәхлуг. О гоча тумсатан арвад һәрдән дәрдини данышарды мәно. Сән демә мөндән башга да пулун далыны сүртүб ону алдаданлар вар имиш. *(гулағына гоча арвадын сәси кәлир)* "...Гоча арвадам, а бала, көзләрим пис көрүр, бу еви тикилмишләр до алдадырлар мәни, чијәрләри јанмасын. Сән јахшы оғлансан онларын таы дејилсән. Дәрсләрини јахшы оху, бала, пис-пис ушағлара гошулма. Һеч кимә гошулма. Ојнајыб еләмә һеч кимнән. һамысы вәләдузнады. Дәрсләрини оху. Һеч кимнән дә ишин олмадын, пулун олмајанда да кәлт тум верим сәнә чыртла, сән јахшы оғлансан..." *(сәс кәсилир)* Мән онә гулағ асырдым, асырдым, әдәбли ушағлар кими башымы дикирдим ашағы. Сонра јенә һәмән гәлл ијирми гәпиклији ағардылмыш тәрәфиндән утана-утана она узадырдым. Мәним пулумун бир дәфә дә ора бурасына бахыб јохламады. Һәмишә бөјүк чај стәканыны ағзындан тум дашаначан долдуруб төкәрди чибимә. Белә.

Тәрки Дүнја. Һә, белә-белә ишләр. Ким галды? Сән гуртардын? Сән нечә? *(Горхачаг Гадына)* Сән галмысан. Һәлә бир шеј һисс еләмирсән?

Агчијәр. Бәнөвшә...

Шүбһәли Мәхлуг. Инди дә, еһ, инди дә белә *(Горхачаг Гадына)*. Билирсән, горхма. Горхма, раһатлашачагсан.

Горхачаг Гадын. Мәнимләсән? Мәнимлә ишиниз јохду. Мән... мән һеч бир шејдән горхмурам. Аман аллаһ, мәни унутсаныз јахшы олар.

Агчијәр. Бәнөвшә... Нолду сәнә. Өзүнә кәл. Үшүјүрсән јенә дә. Елә мән дә үшүјүрәм.

Шүбһәли Мәхлуг. Сојугду.

Горхачаг Гадын. Мәнимлә иши олмајачаг, мән билирәм. Мән... гадынам. Мән үшүјүрәм.

Шүбһәли Мәхлуг. О бәхтдән биздә олмады да.

Нараһат Адам. *(Тәрки Дүнјаја)* һамы тахсырлар сәндәди. Сән ону әввәлки кими чағырсайдын... Белә сојуг бәлкә дә олмазды. Мән дә үшүјүрәм.

Һамы бир-биринә гысылыр вә әлләр бир-бирини иситмәк истәјир.

Агчијәр. Дејирәм, бәлкә хаһиш еләјәк кәлсә јенә дә әввәлки кими кәлсин, ичимизә кириб партлатмасын үрәјимизи?! Бу дәфә кәлин ондан һөгигәтән дә кәләчәк барәдә сорушаг. Нә дејирсиниз?... Кәләчәк... Көрәк бизи... туталым ки гырх ил... сонра нә көзләјир?

Шүбһәли Мәхлуг. Гырх ил. Иштаһаја бах.

Нараһат Адам. Гырх күн сонра да пис олмазды.

Кимсәсиз. Демәз.

Агчијәр. Нијә? Һардан билирсән?

Кимсәсиз. Мәнчә онлар кәләчәк барәдә бир шеј билмирләр. Кечмиш барәдә-бәли, билирләр. Кәләчәк барәдә...

Агчијәр. Чағыраг, сорушаг.

Нараһат Адам. Чағыраг, чағыраг... Нечә? Чағырмыр да.

Шүбһәли Мәхлуг. Бир дә кәлсәди, пис олмазды. Өлдүрдү бизи.

Тәрки Дүнја. Өз ишинизди, өзүнүз биләрсиниз. Мәнә даһа һеч нә марағлы дејил *(үрәјини тутур)*

Һамы. Чағыраг. Сән дәфә кәлсин. Нечә? Нечә чағыраг? Кәләр? Кәлмәз.

А г ч и ј э р. Мән билирәм. Мән билирәм нечә чагыраг.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Нечә?

А г ч и ј э р. Әл-әлә вермәлијик.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Әл-әлә? Әввәлки кими?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Һәр шеј тәзәдән?

А г ч и ј э р. Јох, елә јох. Бу дәфә бир аз башга чүр олачаг. Ина-нын мәнә. Башга чүр. Јохса кәлмәз. (*Тәрки Дунјаја*) Дүз демирәм? О бир дәфә азды. Гырх ил әввәлә кетди. Ахы һәр дәфә аза билмәз. Ина-нын мәнә. Разысыныз? Дејин, разысыныз?

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Мән разыјам. Кәләчәк барәдәсә, мән разыјам. Сән доғру дејирсән. Сәһәр аз галыр ачылсын. Әрим дә мәнә өлдүрәчәк. Тез олун, нә едәчәксиниз, тез олун, един. (*Кимсәсизә*). Сән нечә, разысан? Кәләчәкдисә - һә!

К и м с ә с и з. Мән билмирәм. Мәнимчүн фәрги јохдур. Ра-зыјам.

А г ч и ј э р. (*о бириләрә*) Бәс сиз?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Мәндән нијә о саат сорушурсан? Мән гуртардым. Өзүнүз биләрсиниз.

Н а р а һ а т А д а м. . Мән јаваш-јаваш... (*кетмәк истәјир*)

А г ч и ј э р. Јох, олмаз. Неч јана кетмәјәчәксиниз. Бу иши биркә башладыг, биркә дә битирмәлијик.

Н а р а һ а т А д а м. Нә дејир бу?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Нечә јә'ни неч јана кетмәјәчәксиниз?! Мән кедим, сән бах.

А г ч и ј э р. Јох, а кишиләр, мән о мә'нада демәдим. Ахы бир баша дүшүн. Кечмишә кетмәји ким истәди-биз. һамымыз. О да бизим хаһишимизи јеринә јетирди. Бәс инди? Јарымчыг гојмајаг да бу иши. Сон сөзүнү истәдик биләк. Унутдунузму? Нә тез унутдунуз?

Н а р а һ а т А д а м. Биз унутмадыг, сиз унутдунуз. Имкан варды кәрәк сорушајдыныз.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Инди нәди, тәзәдән башлајырыг?

Т ә р к и Д ү н ј а. Ејби јох, нә олачаг, гојун башласын. Бәлкә бу дәфә истәјинизә наил олдунуз.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Нејләмәлијик биз?

А г ч и ј э р. Бир јердә едәчәјик. һамымыз бир јердә.

Н а р а һ а т А д а м. Тез ол үзмә үрәјимизи.

А г ч и ј э р. Әл-әлә верин. Јох, отурма. Ајаг үстә. Бах белә. Са-кит олун. Бәрк-бәрк тутун, сыхын бармагларынызы. Бах белә. Бир аз дала дур сән. Сакит. Сакит. Үрәјиниз, үрәјиниз данышсын. Инди, инди

кәлмәлиди. һарда олса кәлмәлиди. Гырх ил әввәлдә дә олса кәләчәк. һаны, һаны бу сөзләр, һаны бу суаллар, һаны бу ад, һаны, һаны?..

Һамы бир чәркәдә әл-әлә вериб дурур. Бирдән һәр јана дә-рин сүкүт чөкүр вә гулаг чинкилдәјир. Вә бу сүкүтүн ичиндән чох ајдын вә үрәктитрәдән сәсләр кәлир. һардан кәлир бу сәсләр - ким билир?

I с ә с. *Бәнөвшә.*

II с ә с. *Бәндә дүшә...*

I с ә с. *Биздән сизә ким дүшә?*

III с ә с. *Бир дә, бир дә, тәзәдән.*

I с ә с. *Бәнөвшә.*

II с ә с. *Бәндә дүшә...*

I с ә с. *Биздән сизә ким дүшә?*

III с ә с. *Бир дә.*

I с ә с. *Бәнөвшә...*

II с ә с. *Бәндә дүшә...*

I с ә с. *Биздән сизә ким дүшә?*

III с ә с. *Ады көзәл, өзү көзәл...*

А г ч и ј э р. Сусссс... сакит... кәлди. Сән бурдасан?

Р у һ. (*ишыг кими кәлир*) Мән бурдајам.

Г о р х а ч а г Г а д ы н. Ај аллаһ... јенә сојуг долду бура.

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Нечә дә гаранлыгыды.

Н а р а һ а т А д а м. (*күлмәјә башлајыр*) Мән дејирдим... бах һәмән... о күлүш.

Т ә р к и Д ү н ј а. Аллаһ, сән өзүн кеч күнаһымыздан.

А г ч и ј э р. (*Руха*) Сән бизимлә јенә данышмаг истәрмисән?

Ш ү б һ ә л и М ә х л у г. Ај чаваб верди һа.

Р у һ. Мән сизинлә данышдым. Нә билдимсә, нә көрдүмсә дедим. һәр биринизлә үрәјиндә. Анчаг о ешитди мәни. Инди нә истәјирсиниз?

А г ч и ј э р. Сәндән јенә дә бә'зи шејләр сорушмаг истәрдик.

Р у һ. Сорушун.

Т ә р к и Д ү н ј а. Соруш.

А г ч и ј э р. Сән... сән...

Р у һ. Мән...

А г ч и ј э р. Сән... (*бирнәфәсә*) јенә дә гырх ил әввәлә гајыда биләрмисән? Сөјлә гајыда биләрмисән? Гајыда биләрмисән?

Тэрки - Дүнја. Бэли, гырх ил эввөлө. Мэни дэ, мэни дэ озунло апара билэрмисэн? Икимиз, неч ким юх. Ачаг икимиз. Кедэк, Кедэк о балача һојрто бир дөфө дө бахаг. Кедэк о күчөдөн кечөк, о мөк-төб бағына кирөк, синифләри козөк. Кечирө билэрмисэн мэни о гара бошлугун үзөриндөн? Гајтара билэрмисэн мэно гырх ил эввөли? Гајыт-мамаг, илишиб галмаг олармы орада? Сэн хошбөхтсөн. Хошбөхтсөн. Нијө сусдун? Шадын ишығы да даһа тэрпәнмир. Сусурсан. Демөли бачармазсан. Бачармазсан, еломи?! Онда кәлмө бир дө буралара. Кәл-мө. Сәсини дө ешитмәјөк. Гәлбимизо дө кирмө. Мөндөн дө эл чөк. Өзүм, өзүм бачарарам. Сәнсиз. Сән лазым дејилсөн. (үрәјини тутур). Эл чөк мөндөн. Сәнө дејө билөчөк сөзүм, јада сала билөчөк неч бир шейим юхду. Мән бөјөм јашадым ки, нөјимсә олсун, нөјимсә олмасын? Мән онсуз да ордајам. Гырх ил эввөлдө. Сән көрмүрдүн ки, мән бура кәлмөк истөмирәм?! Көрдүн, ја көрөдін?! Сән көрөдін?! Гајтар, гајтар мэни. Јүз дәнө олачагдан, олмушдан данышырсан, бирчө дәнө олмајачаг вер мәнө. Вер мәнө гырх ил эввөли. Вер... аман... јенө... олсун. (үрәјини тутур, јаваш-јаваш јерө чөкүб узаныр).

Горхачаг Гадын. Мән үшүјүрәм.

Агчијәр. Валидол. Кимдө валидол вар? (Тәрки Дүнјаја јахын-лашыр, башыны галдырыр) Нө олду сәнө? Көмөк един.

Шүбһәли Мәхлуг. Мәнө бахыр јенө. Јохду мөндө валидол.

Нараһат Адам. Бураны лап гаранлыг басды ки. Адамын үрәји сыхылар да. Таб кәтирмөк асанды бу бојда һөнкамөјө бөјөм? Шам да сөндү. Јенө зөиф дө олса ишығы кәлирди. Мөндө дө јохду...

Горхачаг Гадын. Ишыглары јандырын да. Кетди даһа. Гуртарды һәр шей. Һәр шей гуртарды.

Кимсәсиз. Пәнчөрәни дө ачын. Гој тәмиз һава кәлсин.

Агчијәр. Көмөк един. Бу дејөсөн...

Горхачаг Гадын. Јох, пәнчөрәни ачмајаг. Сојугду. Дөнуб өләрик. Бир дәнө валидол тапылмады?

Нараһат Адам. Нолду буна?

Шүбһәли Мәхлуг. Бизи горхудур јө'гин. Бајаг елә пла-стичны гыврылырды ки. Ојун ојнајыр.

Горхачаг Гадын. Мән дө елә билдим...

Кимсәсиз. Бәс үрәјини тутурду ахы. Јазыг.

Горхачаг Гадын. Нечө көзәл јыхылды... Јахшы, бура гаранлыгды неч нө көрүнмүр? һара јох олду бу.

Агчијәр. Көмөк един, адамсыз сиз... Аман аллаһ, өлдү.

Шүбһәли Мәхлуг. Өлдү?

Нараһат Адам. Доғрудан өлдү? Ола билмәз.

Кимсәсиз. Үрәјини тутурду. Онун нө күнаһы варды ки?

Горхачаг Гадын. Кәлин ишыглары јандыраг. Гаранлы-гда неч нө көрмүрәм. Мән нијө көрмүрәм? Аман аллаһ, әрим мэни өл-дүрөчөк. Мән гаранлыгдан горхурам...

Агчијәр. Өлдү. Бу да олду.

Кимсәсиз. Билирсиз, мән лап јорулдум. һамыңыз, сиз һа-мыңыз, бәли, бәли, һамыңыз јордунуз мэни.

Горхачаг Гадын. Саат нечө олду? Бәс биз нијө чыхыб кетмирик? Јох олмуруг? О... јох олду. һара?

Агчијәр. һара?

Горхачаг Гадын. Бу нө создү? Нечө јө'ни "һара"? Евимизә-ешијимизә.

Нараһат Адам. неч јана кедө билмәзсиниз. Орталыг да ики өлү вар. Нолду елә бунлар икиси дө бир күндө... сөзләшибләр? Ол-маз. Олмаз белә.

Шүбһәли Мәхлуг. Өлсәјди, бурда оларды бу, јохду. һара кетди белә?

Горхачаг Гадын. Доғрудан јохду ки бу. Нө вахт истөјир кәлир, нө вахт истөјир кедир. Саламсыз, сағ олсуз... Елә һөмишо беләди, нијө сән беләсән? неч бир гырыг да дөјишмәмисән...

Кимсәсиз. Јө'ни сиз бир шей анлајырсыңыз? Сиз јорулма-дыңыз өлүләри... өлдүрмәкдән?

Горхачаг Гадын. Дајан. Дајан. Бу нө сәсди кәлир? Ешидирсиз?

Јенө һәмин сәсләр ешидилмәјө башлајыр, мусигинин јаваш сәсинә гарышыр һәр шей.

I сәс. Бөнөвшө.

II сәс. Бөндө дүшө...

I сәс. Биздән сизә ким дүшө?

III сәс. Ады көзәл, өзү көзәл...

Горхачаг Гадын. Ешидирсиз? Мән ешидирәм. һардан кәлир бу сәсләр?

Агчијәр. Билмирәм. Амма мән дө ешитдим. Биз демөдик бу сәфәр бу сөзләри. Ешитдиниз?

Горхачаг Гадын. һө, биз демөдик. Амма кимсә онла-

ры деди. Онлар вар идилөр. Мән дә онлары ешитдим. Мән онлары һәм
дә көрдүм. Ағаппаг, дүмаг идилөр, ишыг үстүндә көлиб көрүндүләр би-
зә. Биз онлары көрдүк, елә дежилми? Бу һара итди јенә? Јохду, демәли
бизимлә ојун ојнајыр. һәмишә лазым оlanda јох олур. һардасан чых
кәл, сәһәр ачылды, кетмәк вахтыды. һара кирдин кизләндиң, һара јох
олдун? Бурдасан? Чаваб вер. Сән бурдасан?

Сүкут.

Тәрки Дүнјанын сәси. Мән бурдајам.

I сәс. *Бәнөвшә...*

II сәс. *Бәндә дүшә...*

III сәс. *Биздән сизә ким дүшә?*

Вә сәссизлик. Әввәлчә гаранлыг әримәјә башлајыр. һәр тәрәф
јаваш-јаваш ағарыр. һамы донуг. Гаранлыгын ичиндә һамы көз
көрә-көрә әријиб јоха чыхаркән

С О Н

Бакы, 1996.

П И С О Ф Л А Н

(адидән ади ики нәфәрин бир пәрдәлик вә ја бир
нәфәслик драмы)

Иштиракчылар:

Гадын.

Киши.

Гоча арвад - ана

Жарымгаранлык бир жер. Отаг дейил, күчө дейил, мөһз бир жер - көзү - бахышы өзүндө сахлајачаг неч неји олмајан бир жер. Ики нөфөр елө бил бу жарыгаранлыкын ичиндөн ишыг-жыга-жыга дикөлир. Онларын бири Гадындыр, о бири Кишиди. Нөзин вө үрөкаҕрыдан бир мусиги бу ишыҕачыхманы нөвазишлө мүшәјәт еләјир. Бу мусиги илө биркө онлар бир-биринө јахынлашырлар, диггөтлө бахырлар бир-биринө вө нөраси өз күнчүнө - Киши гырмызы ишыҕа бүрүнөн гырмызы күнчүнө, Гадын исө сары рөнкө бојанан сары күнчүнө чөкириллөр. Инди вө тамаша боју онларын данышыҕы анчаг телефон вәситәсиләдир. Телефон дәстәјини ја әлләриндө тутур, ја гулагларына јахынлашдырыр, ја итириб ахтарыр, ја да садөчө бир көнарда унудуб атырлар. Бөлкө неч онлар дейил данышан, бөлкө неч бу сәсләр дө адидән ади онлар онларын сәси дейил, бөлкө онлар сәссизчө данышырлар бир-биријлө вө бизләр, ади олмајан бизләр бу сәсләри өз үрөкләриндө ешидир - бөлкө дө ким билир?! Инди бу телефон данышыҕы ики мүхтәлиф шөһәр арасында кедир. Гадын башга шөһәрдәдир. Гырмызы күнчдөн мөһкөм јаҕыш сәси кәлир.

К и ш и. (бәркдән, телефона нөјрчанла гышгырыр) Мөн сәни пис ешидирәм, дө көрүм нөкимләрин ахыр сөзү нө олду?

Г а д ы н. (раһат-раһат, тәмкинини позмадан, ади сәслә) Мөни гаршыламаҕа кәлмәк истөјирсән?

К и ш и. Истојирәм. Кәлөчөјөм. Тез ол рејсини сөјлө, инди көсөчөкләр хәтти.

Г а д ы н. Навалар нечөди орда?

К и ш и. Јаҕыш јаҕыр. Мөһкөм јаҕыш. Учундан тут, чых көјө, рејс нө олду? (өз-өзүнө) Белө дө лејсан јаҕыш олар?! Аз галыр дүртсүн өзүнү евин ичинө.

Г а д ы н. Рејс - 514. Саат 3-дө тојјарө бурдан галхыр. 514. Ешидирсән мәни?

К и ш и. 514. Ешидирәм. Саат 3-дө. Јахшы, сағ ол, кәләрсән әмәлли башлы данышарыҕ. Амма... ало (пычылтыјла) бура бах, бә биз... Мөн сәни... нечө таныјачаҕам? Нечө таныјачаҕам? Нечө таныјачаҕам дейрәм сәни? Бу јаҕыш да бир јандан...

Г а д ы н. Нө дедин?

К и ш и. Дейрәм ки... әјниндө нө олачаҕ?

Г а д ы н. Саат 3-дө учур бурдан, 3-дө. Јахшымы? Ало, неч ешидилмир... Сағ ол, көрүшәнәдөк. (анчаг икисинө аид хусуси әдајла) Јахшымы?

К и ш и. Бәс... ешидирсән... ешидирсән нө дейрәм? Әлиндө гөздөн-заддан бир шеј көтүр. Гәзет олсун әлиндө...

Г а д ы н. Гәзет... Нө гәзет? Бура гәзети?... Нејнирсән гәзети?

К и ш и. Мөн сәни нечө таныјачаҕам?

Г а д ы н. Ааа, гәзет... Еһ, лазым дейил. Мөним лап јадымдан чыхмышды. Лазым дейил. Кәлмө гарышыламаҕа.

К и ш и. Јахшы, мөн тутарам әлимдө гәзет. Ешидирсән әлимдө гәзет олачаҕ - "Халг" гәзети.

Г а д ы н. Јох, истәмирәм. "Халг" гәзети... Јох бир... Истәмирәм. Лап ушаг-ушаг ојунуна дөндү бу. Мөнә бах е, унутмушам ки, бир-биримизи...

К и ш и. Ало, бәркдән даныш.

Г а д ы н. Јахшы, даһа сағоллашаҕ.

К и ш и. Мөн сабаһ кәлирәм аеропорта...

Јаҕышын сәси кәсилир. Сөһбәт ади бир мәчраја дүшүр.

Билирсән, отаҕы сән дейән кими дүзөлтмишәм.

Г а д ы н. Нөһәјәт. Нечө олуб?

К и ш и. Ујут. Ә'ла. Мөн неч белө билмәздим. Китаб шкафы һәр шеји позурмуш. Андыра галсын.

Г а д ы н. Көрдүн?! Бәс диван нө олду?

К и ш и. Диван? Кечди о бири отаҕа. Китаб шкафы да онун јанына. Доғрудан да инди даһа јахшыды.

Г а д ы н. Мөн сәнә нө дейирдим?! Тәнбәл. Бајраҕлары көтүрдүн бөјүк отагдан сән аллаһ?!

К и ш и. Бајраҕлары?

Г а д ы н. Бәли, бајраҕлары. Нечө дөфә дейим сәнө буну - неч гонаг отаҕына да бајраг дүзәрләр? Бејнәлхалг наваланыды гонаг отаҕы?

К и ш и. Балача бајрагларды да, Түркиянин, бир дө бизим... Кимә мане олур.

Г а д ы н. Бәс Естонијанынкы? Јыҕышдыр. Јорулдум, валлаһ, сәнө демәкдән.

К и ш и. Јахшы, јахшы јыҕышдыррам.

Г а д ы н. (шылтаг) Јахшымы?

К и ш и. (хусуси әдајла) Јахшымы.

Г а д ы н. (чидди) Сөз?

К и ш и. Сөз.

Г а д ы н. Онда сағ ол.

К и ш и. Бој, мөнә бах е. Демәдин ахы өзүнү нечө һисс едирсән?

Г а д ы н. Кәләрәм данышарыг. Јахшы. Јох, ә'ла. Јох, бабат...

К и ш и. Јалан дејирсән.

Г а д ы н. Јалан дејирәм. Сән мәним сөзүмү нијә кәсирсән? һә?
Нәсә демәк истәјирдим, јадымдан чыхды. Еһ... Јахшы, бәсди кедәк ја-
таг. Сабаһ ағыр күнүмдү. Билирсән нијә? - Јол. Јенә јол. һәмишә јол...
Инанырсан инан, инанмырсан өзүн бил: јола чыхмагдан хошум кәлир.

К и ш и. Хошун кәлир?! Бәс дејирдин...

Г а д ы н. Јох, дүз сөзүмдү - хошум кәлир. Барышмышыг јолла.
даһа хошум кәлир. Бахыр да һара кедирсән, һара гајыдырсан... Бахыр
һара апарыр сәни бу јол, кимин јанына апарыр... Нечәди, хошуна кәл-
ди?

К и ш и. Сән белә данышанда мән лап... голтугларым шишир.

Г а д ы н. Шишсин голтугларын. Гәләт еләјир һамы. Сән. Сән.
Сән. Ешидирсән бурдан мәни? Сән, сән, сән. Сән мәним бир дәнәмсән.
Билирсән сән буну? Бир дәнәм. Гој шишсин голтугларын. һамынын, һа-
мынын ачығына.

К и ш и. Олсун. Сән дә, сән дә мәним бир дәнәмсән. Илк дәфә
сәнә дедијим јадында? "Сән олмасаң, мән олмасам, јә'ни биз олма-
саг..."

Г а д ы н. "...Һеч нә олмаз бу дүнјада - сәнсән, мәнәм..." Биринчи
дәфә јох, мәним јадымдады, үчүнчү дәфә иди, дедин бу көзәл сөзләри
өз бир дәнәнә. Дүз дејирәм?

К и ш и. Һә, ола биләр. Дүзү нушумда галмајыб...

Г а д ы н. Беләсән дә сән. Јахшы, сусдун дејәсән. Билмирәм,
нијә сусдун, амма бәлкә... сабаһа гәдәр, һә?

К и ш и. Нолар, сабаһа гәдәр дејирсән, олсун сабаһа гәдәр. Амма
бах, сән дедин һа, сабаһа гәдәр.

Г а д ы н. Јахшы, јахшы, аләм дағылды - мән дедим, бу дәфә дә,
бәли, мән дедим.

К и ш и. (елә бил пәнчәрәдән күчәјә бојланыр) Сабаһ кәлирәм ае-
ропорта. Јағыш кәсди елә бил.

Јенә јағыш сәси. Јенә сөһбәтин темпи чанланыр.

Г а д ы н. Сән гәти фикирдәсән ки, биз көрүшмәлијик сәнинлә?
Көрмәлијик бир-биримизи? Пешман олмајачагсан ки? Бах а, пешман
олсан, бирдән сәнин хошуна кәлмәсәм, өлләм а мән вахтындан габаг -
күнаһкар сән оларсан.

К и ш и. Мән бу сөһбәтә гајытмаг истәмирәм. Мән дә, сән дә ушаг
дејилик, һәрчәнд сән... Олмајачағам пешман. Бирдәфәлик инан буна.

Бир дә сорушма буну мәндән. Олмајачағам пешман. Һеч заман пешман
олмајачағам. Сән дә разылашачагсан мәнимлә ки, белә јахшыды.

Г а д ы н. Кечән хејрә, әзизим.

К и ш и. Нолар. Хејрә гаршы.

Сүкут.

К и ш и. Бәс нә олду, разылашдыг биз, ја јенә дә бу дејән кими
галды һәр шеј?!

Јарымгаранлыг там гаранлыға чеврилиңчә, Гадыны, сонра
да Кишини' өз ичиндә әридеркән әввәлчә јағышын сәси ја-
ваш-јаваш кәсилир, наүмидлик, инамсызлыг, гејри-
мүәјјәнлик Кишинин вә Гадынын сәсиндән, ичиндән чыхыб
бу сирли Јерә санки һолмаға башлајыр вә бу заман анчаг
мусиги кечиди бизи һарданса јенидән пејда олмуш Киши
вә Гадын арасында новбәти, башга бир сөһбәтин баш ве-
рәчәјинә һазырлајыр. Бу дәфә һәр шеј ағаппаг ишыг ичин-
дәдир. Гадын сәфәрдән дөнүб.

Г а д ы н. (елә бил күнаһыны јумаг истәјир) Валлаһ, билмирәм,
мәни бағышлаја биләчәксәнми? Иш чыхды, анамла бачым бир јер вар-
ды, ора дәјмәлијидиләр... Мән дедим. Дедим ки, тәк учарам, гојмадылар.
Рејси дәјишдик. Чох көзләдин? Чашыб башга гадына-зада јахынлашма-
дын ки? Сусма. Сусма да. Бачармадым. Баша дүш мәни. Бачармадым.
Мәнчә бачармајачағам һеч заман. Сәни көрә билмәрәм... көрмәмәлиј-
әм. Сән билмирсән сәнинлә көрүшмәк мәним үчүн нечә ағырдыр. Сән
тәсәввүр еләмирсән. Билирсән һеч нә күндәјәм?.. Билмирсән. Көрсән
мәни горхарсан...

К и ш и. Кәл сөһбәти дәјишәк. Ејби јох. Бу күн олмасын, башга бир
вахт олсун. Сән һазыр оlanda дејәрсән мәнә.

Г а д ы н. Һә, һә...өзүм... (ағламсыныр)

К и ш и. Бај, бај, бај. Сән дејәсән о сөз... Ајыб олсун, нолду аз сә-
нә? Ушаг...

Г а д ы н. Мәнә ушаг демә. Билирсән (көз јашыны силә-силә) би-
зим ишимиз ки белә аллаһа галыб... Әдаләтсизликди бу. Мән даһа дөзә
билмирәм. Мәнә бах, кәл бир дә көрүшмәкдән данышмајаг (күлүр) Сән
мәни көзәлләр көзәли бил, мән дә сәни гәһрәманлар гәһрәманы. Һәр-
дән-бирдән учан халчаја миниб учаг өзүмүзчүн дивләрин, пәриләрин
башы үстүндән... Һә, нә дејирсән?

К и ш и. Кефин дүзэлди дејәсән. Бах, бир дә көрсәм, ешитсәм, ешитсәм аглайрсан... бил а, мән онда өзүм-өзүмә нифрәт еләјәрәм. Бәс мәним сәнинчүн еләмәк истәдијим бу олур?! Белә чыхыр, валлаһ, белә чыхыр. Агламаг бир дә олмасын. Јахшымы?

Г а д ы н. (хүсүси әдајла) Јахшымы.

К и ш и. (сәһбәти дәјишдирмәк мәгсәдилә күмраһчасына) Бура бах, бу күн телевизорда фәрли бир шеј вар?

Г а д ы н. Билмирәм. Телевизора бахырам ки. Көһнә журналлар вар бачымда галаг-галаг. Бүтүн күнү онлары охујурам.

К и ш и. Бәс програм јохду сиздә?

Г а д ы н. Бәлкә дә вар. Сорушум?

К и ш и. Јох, лазым дејил.

Г а д ы н. Гој сорушум.

К и ш и. Истәмирәм. һәвәсим гачды. Мән дә бахмајачағам һеч нәјә.

Г а д ы н. Сән нијә? Нијә дејирәм бахмајачағсан? Бәлкә нәсә ма-рағлы бир шеј вар?

К и ш и. Јох, јазым вар, мә'рузә дә... кәрәк јазым гуртарым. Ағыр јүкдү үстүмдә, һеч чүр битирмирәм. Амма... бир тәрәфдән баханда кимо лазымды бу - јаздым, јазмадым... һамысы бош шејди.

Г а д ы н. Буна бах е. Инди дә сән башладың?! Гуртар, Гуртар бу гара-гура фикирләрини. Кет отур, јазынла мәшғул ол. Сөз вер. һеч је-риди? Инди дураг дири-дири өзүмүзү гәбрә гојаг дејирсән?! Сағ ол, сағ ол, кет, кет, ишлә, јоруланда истәсән зәнк еләрсән. Мән һәлә јатмај-ачағам. Көзләјәчәјәм зәнкини. Јахшымы?

К и ш и. Сәнинки олду лап нә дејим, валлаһ... (Гадынын ону еши-дәчәјиндән горхараг) Јахшымы. Јахшымы.

Вә јенә дә гаранлығда ики силует. Там сүкут ичиндә Гадынын ағыр-ағыр төвшүмәси һисс едилер. Бу башга бир вахтдыр.

К и ш и. (нараһат) Кечди?

Г а д ы н. (ағыр-ағыр) Кечди, кечди. Нараһат олма.

К и ш и. Јенә һәмәнки јердән?

Г а д ы н. Һә. Јаман пис тутду мәни. Инди јаваш-јаваш өзүмә кө-лирәм. Јазыны јаздың?

К и ш и. Белә дә. Бир аз...

Г а д ы н. Сәнә програм тапмышам. Охујум? Билмәк истәмирсән кечә каналларында нә вар?

К и ш и. Јох, истәмирәм. Сән истәјирсән, оху, ешидирәм.

Г а д ы н. Нолду јенә сәнә? Мәнә көрә ганын гаралды?

К и ш и. Һәким кәлмишди? Ганым гаралды дејирсән?! Һә, ганым гарады.

Г а д ы н. Еее. Көр бу нәји фикирләшир. Кәлмишди, кәлмишди. Кәлди, кетди. Нолсун тәзә шеј вар бурда? Бах гулаг ас, I-чи програм-да...

К и ш и. Ијнәни вурду?

Г а д ы н. Вурду.

К и ш и. Нә деди?

Г а д ы н. Һәким? Нә дејәчәк? Нә дејәчәксә һамысыны дејиб гур-тарыб да. Тәзә сөзү вар?! Сән нијә белә еләјирсән? Де көрүм сән нијә белә еләјирсән, һә?! Пис оғлан. Сән пис оғлансан.

К и ш и. Сөз тапмысан да өзүнчүн, нәјләјирәм ки мән?

Г а д ы н. Имкан вермирсән мәнә сөзүмү дејиб гуртармаға.

К и ш и. Еее. Мәним дә үрәјим ағрыды. Елә бил ијнә сохдулар үрәјимә. Бәс о бојда кетмишдин мүәличәјә, нолду бунлар? Сонра да кәл инан бу һәкимләрә...

Сүкут.

Г а д ы н. О олду ки, бу дәрәд, әзизим, әлачсыз дәрәдди, һәким бу-на нәјләсин? Сән дә ки... Һәрдән өзүнү елә апарырсан, елә бил... Гулаг ас, програмы охујурам, саат I-ин јарысында...

К и ш и. Истәмирәм, демәдим сәнә? Кедирәм јазымы јазмаға. Те-левизорлуг дејиләм. Кино вар?

Г а д ы н. Мәнә көрәди бунлар? Кино ахтарырсан куја сән?!!

К и ш и. А балам, өзүн демәдин јаз, битир, инди нә дејирсән? Бу-ну јазыб гуртармалыјам, ја јох? Кино... Мән кинолуг дејиләм. Елә-белә сорушдум.

Г а д ы н. Јахшы. Кет, јаз. Дүз бир илди дејәсән јазырсан бу мә'рузәни. Һеч чүр битмәк билмир. Нәсә сонлуғу кәлмир, ја кәлмәк ис-тәмир дејәсән, һә?! Даһа сәнә мане олмајым. Пис оғлан. Бах а, нә вахт битирдин... Мән јатмырам. Бир-бир бүтүн кинолара бахачағам.

К и ш и. Јахшы, һәләлик. Чалыш, јат.

Г а д ы н. Јох, мән јатмырам, јатмырам дедим. Нолду, јенә мән нә дедим? Сән аллаһ, хәтринә дәјдим? Дүзүнү де. Хәтринә дәјдим, хәтринә дәјдим... Ај, ај, ај. Бир мә'рузәјә көрә чан сирдашына белә ишкәнчә вермәк јарашармы сән кими бир гәһрәман пәһләвана, һә? Нечә дедим? Јахшымы?

К и ш и. Чај дашды. Һәләлик. Бир аздан, бир аздан.

Г а д ы н. Көзләјирәм.

К и ш и. Јох, дедим, бир аздан.

Г а д ы н. Олду, баш үстүнә. Амма мөндән инчимә, һөкмән зәнк елә. Зәнк елә һа... Јахшымы? Нијә сусдун? Јахшымы?

К и ш и. Јахшымы. Јахшымы.

Г а д ы н. Чаным мәним...

Вә һәр шеј сукуга гәрг олур. Сонра јаваш-јаваш һарданса радиода мүхтәлиф далғалар бир-биринә гарышыр, сәсләри каһ јүксәлир, каһ азалыр. Далғаларын сәси азалынча зәиф бир ишыг чарпајыда узанмыш Гадынын үзәринә дүшүр. Кишинин гырмызы күнчүндә исә ишыг курдур. Башга бир күн.

Г а д ы н. (һалсыз) Билирәм. Сәнсән. Тәзә кәлмисән ишдән?

К и ш и. (о да узаныб) Белә дә. Бир аз вар.

Г а д ы н. Инди нејнирсән?

К и ш и. Неч. Отурмушам диванда. Сән нечәсән?

Г а д ы н. Јох, отурмамысан. Узунмысан сән тәнбәл. Пис оғлансан сән.

К и ш и. Узанмышам. Һардан билдин? (дуруб отуруп)

Г а д ы н. Кәлим сәнә чај төкүм? Аяң, ај ана...

К и ш и. Нә тәһәр јә'ни кәлим? Кимијәнән сән?

Г а д ы н. Неч. Анамы чағырырам, нәсә чај истәди үрәјим. Ана... Дүз сөзүмдү, валлаһ, елә дүз сөзүмдү...

Ана кәлир, әлиндә чај стәканы гојур Гадынын габағына, шүбһә илә Гырмызы күнчә бахыр, әли илә нәјисә дүзәлдир, чәкилиб кедир. Гадын чај ичә-ичә...

Г а д ы н. Танысајдым евини, јурдуну, јуваны... Амма лап елә танысајдым да. Артыг кечди дејәсән, гаранлыгды ки, вај-вај, мәнә бах, көр бир субај оғлана нәләр дејирәм мән чаны јанмыш. Фикриндән кечди бу?

К и ш и. Јәх, кечмәди. Нә дејирсән ки сән? Куја сән дедин, мән дә бешјашлы ушағам - инандым. О сәнсән...

Г а д ы н. Инандын, инандын. Денән инандым, нолар? Бура бах, мәнә нә олуб ки... Сән пис оғлансан.

К и ш и. Јенә башладын ушаглығына, сәсин нијә белә һалсызды?

Г а д ы н. (чидди) Мәнә ушаг демә.

К и ш и. (ајаға галхыр, маһны үстүндә мазәлик еләмәк истәјир) "Бәс нә дејим сәнә мән, нә дејим?"

Г а д ы н. (бир балача чанланан кими олур, сәси күмраһлашыр, о да тәклиф олунан зарафат далғасына кечир, амма күчлә куја күлүр) һа-һа-һа, арсызмыш ки бу. А киши, сән нә арсыз бир кишисән, һә?! Аллаһ-аллаһ, әтимиз төкүлдү. Бунун маһны охумағына бах. Сән һәлә маһныдан әввәл, чәнаб, һесабат вер, бәли һесабат вер көрәк нејләмисән бу күн, нәјлә мәшғул олмусан, лап елә нәјлә мәшғул олмамысан - ону да де. Бирчә-бирчә даныш мәнә. һамысыны, бах, һамысыны даныш. һесабат. Там вә һәртәрәфли һесабат. Кимә сән бахмысан? Ким сәнә бахыб?! Буна бах е, мән сәни көрәсән нијә ғысганмырам, һә? Дајан, гој јерими раһатлајым. Бу ијнә елә бил... тиканды лап, уф, јанды чаным.

Јалныз инди чарпајыда узанмыш Гадынын үзәринә там ишыг дүшүр вә биз бу чарпајынын јанында Гадынын әлине бағланмыш, һәким дилијлә десәк, гурулу "систем"и көрүрүк.

К и ш и. Нә ијнә? (отуруп јеринә)

Г а д ы н. Ијнә? һансы ијнә?

К и ш и. Дедин "бу ијнә". Ијнәни бәс вуруб гуртармадылар?

Г а д ы н. Ијнәни? Вуруб гуртардылар.

К и ш и. Бәс нәди, јериди ағрыдыр?

Г а д ы н. Јериди, јери, јаман ағрыдыр, билсән нечә ағрыдыр, аб-сес олмушам. Амма дәмәк олар. Бу адларыны һәким гојанлар...ијнә нәди, ону да вура билмирләр. Адам кими узана билмирәм. Чаным ағрыјыр. Јаным ағрыјыр, јаным. Баша дүшүрсән дә, мәни?! Јаным.

К и ш и. Анладыг. Баша дүшдүк. Инди кимди арсыз - мәнәм арсыз?

Г а д ы н. Бир аз да мәнәм арсыз. Сөзүн нәди? Лап елә мәнәм. Сөзү гачырма. Көзүнү дә гачырма. Унутмамышам һа...

Артыг Гадынын сәси күмраһ вә амиранәдир, елә бил һәр шеј онун јадындан чыхыб, дәрди-сәри ачгаг вә ачгаг бу зарафатын үстүндәди.

К и ш и. Нәји унутмамысан? Мән унутмушам.

Г а д ы н. Тез ол. һесабат вер. Башдан даныш. Әввәлдән. Бәли. Ешидирәм. О нә сәсди кәлир сәнин евиндән? Радионун сәсиди? Сөндүр ону.

К и ш и. Хәтдәди сәс јә'гин. Мән ешитмирәм.

Г а д ы н. Јахшы, јахшы, фикрини дағытма. Мән там сүкут ичин-дөјөм, әкөр бу сәси һесаба алмасаг. Динләјирәм. Ди башла.

К и ш и. (*галхыр ајаға*) Ишә дүшмәдик? Евдән чыхдым, саат белә, оларды 9... (*сусур*)

Г а д ы н. һава нечәјди?

К и ш и. һава... белә дә. Сән билмирсән бәјәм нечәјди һава? Бәс сән чыхмамышдын бу күн евдән?

Г а д ы н. Сизин тәрәфләрдә дејирәм көрәсән нечәјди һава. Чыхмышдым мән дә. Чыхмышдым.

К и ш и. Бизим тәрәфләрдә? (*удгунур вә јенә дә отуруп*) Јағыш... Шыдырғы јағыш... кәсиб дејәсән (*елә бил бајыра бојланыр*). Бизим тәрәфләрдә...

Г а д ы н. Сизин тәрәфләрдә дајна. Нә олду боғазында нәсә галды, нә чох удгунур бу, ај аллаһ?!

К и ш и. Бизим тәрәфләрдә, ајзә, инди даһа һава јахшыды, күн дә чыхыб, исти дә адамы биширир. Диггәтинизә көрә тәшәккүрләр, күчүк ханым.

Г а д ы н. (*јаланчы һирслә*) Мәнә, јүз дәфә демишәм...

К и ш и. Нәди, балам, күчүк ханым да пис сөзду бәјәм?! Ушаг демо буна, чыртдан демә, күчүк ханым да демә. Јаваш-јаваш бәјүјүрсән дә өзүнчүн. Ханым гыз нечәјди?

Г а д ы н. Ханым гыз. Бир јердә олса пис дејил, олар мәнчә. Сәсләнир. Анчаг бир јердә - ханым гыз јох - ханымгыз, јахшымы?

К и ш и. Јахшымы. Бизим мәһләдә бир семичкасан варды - Нәнәгыз...

Г а д ы н. (*бу сөзү ешидир, ешитмәмәзлијә вуруп өзүнү*) Белә. Мөвзудан јајынмајаг, давам едәк. Саат 9-да чыхдыныз евдән. һава көзәл иди вә сиз чәнабы гәләбәләрә сәсләјирди, вә... вә...

К и ш и. Нә "вә"? Нијә "вә"?

Г а д ы н. "Вә", әлбәттә ки, "вә".

К и ш и. Јох бир, нөгтә.

Г а д ы н. Јох, нөгтә јох. Нөгтә олмаз. "Вә", һөкмән "вә". Онунчүн ки, давамы, давамы вар. Вә...

К и ш и. Јахшы "вә" дејирсән "вә" олсун. Мән бир шеј демирәм. Вә... Вә ишә кәлдим. (*тез*) Саат 6 иди, ишдән чыхдым, евә кәлдим. Вәссалам. һесабат битди.

Г а д ы н. (*ону јамсылајыр*) "Ишә кәлдим, саат 6-да ишдән чыхдым, евә кәлдим. Вәссалам". Сағ ол. Чох сағ ол. Елә бу? Сән доғрудан да пис оғлансан. Чох сағ ол. Нәнәгызә салам дејәрсән.

К и ш и. Кимә? Нәнәгыз кимди, мән белә адам танымырам. Јахшы, даһа нә данышым ахы мән јазыг сәнин үчүн? Нә данышым? Иш јолдашларымдан бири әризә вериб ишдән чыхыб. Бир дәнә зырылты әризә јазыб ки, рәһбәрлијә, ај нә билим сизин кимиләрлә бир јердә ишләмәк истәмирәм, ај бағ белә, ај бостан елә... Үч күндү әждаһалар јалварырлар буна ки, әризәни дәјишдир, әризә белә јазылмаз, бу разы олмур. Нә данышым мән сәнә? Марағлыды бу?

Г а д ы н. һеч нә данышма, һеч нә. Истәсән елә марағлы данышарсан ки. Әлбәттә сән дүз дејирсән, нә данышмалысан ки, мәнә? Үзүмү дә көрмәмисән. Мән сәни баша дүшүрәм. Анлајырам мән сәни.

К и ш и. Башланды. Беш дәғигәдән сонраја галсын сәһбәтимиз. Јағым дашды, чајым гајнады. Јох. Јағым гајнады, чајым дашды. Фасилә. Тәнәффүс. Рекламнаја пауза.

Г а д ы н. Нә дејирәм. Олсун. (*бирдән сон дәрәчә чидди*) Хәстәханаја кетмишдин бу күн? Ишыға салдылар сәни? Дејирдин бу күнә галыб. Кетдин, сорушурам, хәстәханаја?

К и ш и. (*о да чиддиләшир, вар-кәл едир*). Кетдим.

Г а д ы н. Нә дедиләр?

К и ш и. һеч нә.

Сүкут.

Г а д ы н. Сән үрәјинә салма. Онларын сөзү гуртарыр бизә чатанда. (*бирдән шагғылтыјла*) Зато бизим сөзүмүз гуртармајыб. Позма кефини. Грам да поэма. Кетсинләр һамысы ишләринә. Нечәди о: һәлә билинмир ки...

К и ш и. Кимин бәхти даһа чох кәтирир... Јахшы сөзду. Сән һардан билирсән буну? Мәнә бах...

Г а д ы н. Јахшымы?

К и ш и. Јахшымы (*кәлиб отуруп јериндә*).

Г а д ы н. (*назла*) Сән нә пис оғлансан...

К и ш и. (*узаныр, өз-өзүнә*) Бир дәли шејтан дејир ки... Јох, һеч нә демир дәли шејтан.

Јенә дә јаваш-јаваш гаранлығлашан бу јердә бир Гырмызы, бир дә Сары ишыг ишылдамағына давам едир. Там гаранлығда да биз онлары көрүрүк. Вә јухуларымызда чох надир һалларда ешитдијимиз һәммин мусиги. һәр шеј рәнкләр, сәсләр, Киши вә Гадын, һәрдән кәлиб Гадына баш чәкән Гоча Арвад-һәр шеј елә бил јавашыдылмыш вәзијәтә дүшүбләр. Вә тамам башга бир заман.

Г а д ы н. Бу күн сәнә сөзүм олачаг демәжә. Билирсән, нә олуб бу кечә?

К и ш и. Нә олуб бу кечә? Мән һардан билим нә олуб.

Г а д ы н. Сәни бу кечә јухуда көрмүшәм.

К и ш и. (һәјәчанла вар-кәл едир) Мәни? Јухуда? Сән мәни јухуда көрмүсән? (елә бил күлмәк истәјир).

Г а д ы н. (көзләрилә ону изләмәжә чалышыр) Сән күлүрсән?... Нуши-чан. Күл, күлә билдијин гәдәр. Һәмишә күлмәкдә. Гој һәмишә севинч вә нош'ә сәнә јар олсун.

К и ш и. Мән күлмүрәм. Амма ... Сағ ол сәни валлаһ. Јухуда, дәмәли, мәни көрмүсән сән. Сағ ол... Нечә дедин - "Севинч вә нәш'ә сәнә јар олсун..." Ај сәни...

Г а д ы н. Јенә күлүрсән. Күлүб гуртаранда хәбәр вер. Уғунарсан бирдән, нәфәсин кедәр, кәлмәз... јаваш ол, аста-аста күл, бах белә.

Киши тәәччүб ичиндә башлајыр күлмәжә. Гоча арвад кәлиб мәзәммәт едирмиш кими дурур онун өнүндә. Киши сусур. Вә бүтүн һәрәкәтләр өз әввәлки, ади һалыны алып.

К и ш и. Сән ахы мәни јухуда нечә көрә биләрсән? Амма чох гәрибәди. Өзү дә ишә бах, бу кечә. Даныш көрәк сән аллаһ, чох марағлыды.

Гоча арвад чәкилиб кедир.

Г а д ы н. (анасынын чыхыб кетмәјини көзләјир) Бу саат, бу саат. Бир дәгигә... Билирсән нә вар, мән баша дүшдүм ки, сән буну... нечә дејим, баша дүшә билмәзсән. Бу сәнинчүн мә'рузә јазмағ дејил.

К и ш и. (өз аләминдәди) Јох е, мәнә гулаг ас, сән мәни бу кечә јухуда көрмүсән. Буну да мәнә дејирсән. Мән дә күлмәкдән уғунуб кедирәм. Доғруду?

Г а д ы н. Доғрудур.

К и ш и. Бәс соруш да нијә күлүрәм мән? Нијә сорушмурсан, һә?!

Г а д ы н. Сорушурам да. Гојурсан бәјәм ағзымы ачым. Нијә күлүрсән сән? Елә һеј күлүрсән...

К и ш и. (күлмәјини јенә күчлә сахлајыр) Бу кечә мән дә сәни јуху да көрмүшәм.

Г а д ы н. (мат галыр). Сән дә мәни?... Нечә јә'ни, лап елә доғрудан...

К и ш и. Доғрудан, доғрудан.

Г а д ы н. Де'валлаһ.

К и ш и. Валлаһ.

Г а д ы н. Гәрибәди.

К и ш и. Чох гәрибәди. Ејни вахтда бир-биринин үзүнү көрмәјән ики нәфәр бир-бирини јухуда көрүр. Јә'ни олур да белә шејләр. Гијаби институт кими бир шејди дә. Гијаби јухукөрмә.

Г а д ы н. Јахшы да, салма јенә зарафата, сән аллаһ, даныш да мәнә, нолар. Нә көрдүн, нечә көрдүн мәни? Даныш. Өввәлчә сән даныш, сонра мән данышачағам. Тутушдуарыг, һә... башла.

К и ш и. Сәни гаранлыг бир отагда гапгара палтар кејмиш бир зәнчи гызы кими көрдүм.

Г а д ы н. Ааааа...

К и ш и. Аңчаг дишләрин парылдајырды. Күлүрдүн, елә һеј арамсыз күлүрдүн. Мәнә дә нәсә дејирсән, күлүрсән... Ағзындан сөзләр чыхыр, дүмағ, сүд кими дүмағ сөзләр...

Г а д ы н. Дишләрим дејирсән парылдајырды? Инди мән сәнә данышым мән көрдүјүмү - инанмајачағсан. Сәнин дөрд тәрәфини ағаппағ, сүд кими ағаппағ булудлар тутмушду. Вә сән дә јорған-дөшәкдәјдин елә бил, амма бунлар јелкәнә дөнүрдүләр, сән дә һараса учурдун. Елә һеј күлүрсән, күлүрсән. Мән сорушурам: нәди, кефин көкдү дејәсән, бүтүн ишләрини һәлл едиб гуртармысан ки, белә шад-хүррәм, азадсан? Буну мән сорушурам. Һеч бир чаваб вермирсән. Елә јенә күлүрсән. Сонра бирдән-бирә гаранлыг бир тунелә кирдин. Ора кирәндә мәнә диггәтлә бахыб елә бил ки, дејирсән: "бағышла мәни". "Нијә, нијә бағышлајым сәни, нәди күнаһын?" - чығырырам, амма сән артыг ешитмирсән, тунелә кириб јох олурсан. Тунелди, отагды, нәди, амма чох гаранлыг бир јерди. Үч бајрағ асылыб - бизимки, Түркияһинки, Естонијаһинки... Даһа һеч нә сечә билмирәм. Сәни көрмүрәм, амма билирәм ки, бурдасан. Аңчаг дишләрин парылдајыр. Азадам дејирсән...

К и ш и. Аман, аман. Буна бах е. Тутуб еләјибләр бәјәм мәни, јуху да азадлыға чыхырам?!

Г а д ы н. Дишләрин. Јадымда ағаппағ парылдајан дишләрин галыб. Сонра күлүрсән, һәм дә бир-биринә бәрк-бәрк сыхырсан онлары, елә бил нәдисә ичиндә јапышыб галыб, чөлә, үзү бәри бурахмағ истәмирсән... Ағ кәлбәтин кимијди дишләрин. Гычамышдын онлары бир-биринә. Горхдум мән бирдән, тәсәввүр едирсән?... Јаманча горхдум, һеч белә олмамышдым.

К и ш и. (астадан) Бачыларын јанында дејил ки инди?

Г а д ы н. (о да астадан) Јох. Нечә бәјәм, нә олду?

К и ш и. Анан?

Г а д ы н. Јох, о да јохду. Нијо сорушурсан?

К и ш и. Неч... неч... (*јаваш-јаваш вә чәтинликлә өз гырмызы ишыгынын алтындан чыхыб гаранлығын ичијлә Гадынын Сары ишыгынын алтына доғру кәлир, кәлә-кәлә*) Бах горхма, горхма һа... Мәнәм, нечәди, таныдын мәни?

Киши Сары ишыга чатынча мусиги курлајыр, онлар үз-үзә, нәфәс-нәфәсә, көз-көзә... Һәр икиси әсим-әсим әсир. Киши вар күчүлә гуаглајыр Гадыны.

Г а д ы н. Сән... Сән нејирсэн? Сән нејирсэн?..

К и ш и. Горхма. Тәки сән горхма. Мәнәм, танымадын?... Тәки сән... горхма. Һаны? Һаны? Һаны сәнин...

Гаранлығын чөкмәси ја'гин ону кәстәрир ки, һадисәләрин чәрәјаны бир мүддәт сонра баш верир. Јенә һәмән жарым-гаранлыг, јенә һәмән Сары вә Гырмызы ишыглар, јенә һәмән каһ кәлкәләшән, каһ да ачыг-ајдын көрүнән, бу дәфә һәр бири өз јериндә көрүнән Киши вә Гадын. Амма бу да башга бир күндүр.

К и ш и. Бу кечә даһа бир шеј көрмәмисән јухуда?

Г а д ы н. (*һалсыз*) Бу кечә? ..неч јата билмишәм ки... Пис оғлан...

К и ш и. Јенә мән пис... Нијә?

Г а д ы н. Еһ, бирин билирсэн бирин билмирсэн, ағрыларым башлајыб. Әввәлкиләр јаланмыш. Дәрман да көмәк еләмәди бу күн.

К и ш и. Һә... Нәсә елә бил тәнкнәфәс кимисән. Кечиб кедәр.

Г а д ы н. Нәфәсим кедир, кәлмир. Тәнкнәфәс нәди? Шаһлыгды тәнкнәфәслик. Өлүрәм. Аман аллаһ, бирчә тез битәјди бу иш, мән бездим. Валлаһ бездим.

К и ш и. Елә демә. Бура бах, јахшы јадыма дүшдү нә гәдәр хал вармыш Ирәванда...

Г а д ы н. Бездим. Бәсди. Бәсди бездим даһа. Сәндә дә олачаг бу ағрылар, елә билирсэн олмајачаг, онда биләрсән, хатырларсан мәни. Һәлә габагдады сәнинки. Неч зарафатындан галмырсан. Адамын сәнин јанында сирри олмасын... Һазырла өзүнү индидән. Денән сәнә әввәлдән морфи вурсунлар. Дөзүб-зад еләмә ағрыја. Гәһрәманлыг да кәстәрмәјә чалышма, гәһрәмана бах. Уф, ај аллаһ. Дөзә билмәјәчәксән онсуз да. Мән бу кечә өлүрдүм - инанмазсан.

К и ш и. Бу кечә? Инди нә тәһәрсән?

Г а д ы н. Бу кечә. Бу кечә. Инди бир азча, лап аз, јахшыјам. Бачыларым кәлдиләр... Сәһәрә јахын. Лап әлдән дүшдүләр сәһәрәчән

јазыг гызлар. Бүтүн кечәни јанымда олдулар. Бүтүн кечәни. Инди һәрәси бир тәрәфдә јатышыб. Елә билдиләр ки, мән јухуладым. Бәлкә дә неч јатмајыблар, нә билим валлаһ, амма јох, јатарлар инди. Инанырсан, олмәк бир зүлүмдү, амма јашамаг да аз зүлүм дејил. Бирчә битәјди, гуртарајды бу әзаб, бу әзијәт... Неч нә истәмирәм даһа, неч нә.

К и ш и. Бәлкә сән дә динчәләсэн? Јатасан дејирәм бәлкә? Сонра сәһбәт едәрик. Јат, өзүнү зорла, јат. Истәјирсэн...

Г а д ы н. Истәмирәм. Сән аллаһ, гој бир аз да ағрысызлығын ләззәтини чәким. Јаваш-јаваш азалан ағрынын ләззәтиндән савајы һәр шеј јаланды. Јазыглар јатдылар көрәсэн, гызлары дејирәм.

К и ш и. Ајдын олду. Бир мәнә гулаг ас, ағлыма бир фикир кәлди. Биздән сонра галанлара ән исти тәсәлли сәнчә нә ола биләр? Һә?.. Истәјирсэн биләсэн нәди бу тәсәлли?

Г а д ы н. Сәс-сәмир кәлмир, јатышыблар бунлар дејәсэн гузу ки-ми. Һә, нәди, о тәсәлли, де көрүм. Јүз дәфә ешитмишәм буну, ахы. Јорулмадын сән?..

К и ш и. Гулаг ас. Буну ешитмәмисән. Бу тәзәди. Өзү дә буну өзүм тапмышам. Бах, ешит: Һәлә билинмир, кимин бәхти даһа чох кәтириб - бу дүнјадан кедәнләрин, јохса бу дүнјада галанларын...

Г а д ы н. (*дирчәлир*) Чох фикирләшмисән буну тапаначан? Амма јахшы тапмысан.

К и ш и. Хошуна кәлди?

Г а д ы н. Һәлә билинмир кимин бәхти даһа чох...кәтириб - нечә, нечә?..

К и ш и. Галанларын, јохса кедәнләрин.

Г а д ы н. Кедәнләрин ја'ни бизим дә - өлүб кедәнләрин. Нә һәги-гәт олдуғуну, нә дә јалан олдуғуну бунун сүбут етмәк мүмкүн дејил. Өзү дә әсл бизә лазым, јох бизә јох е, әсл бизим үчүн сач јоланлара лазымды бу сөзү демәк.

К и ш и. Еләди.

Г а д ы н. Кимин бәхти даһа чох кәтириб. Јә'ни бизим бәхтимиз олсајды, икимиз дә саппасағ олардыг, индијәнәчән бир адамын тојуғуна "киш" демәмишик. Бәхтимиз олсајды, бир-биримизин јанында олардыг, дәрд әтрафымызда... балаларымыз. Бизим бәхтимиз јохду. Јохду бәхтимиз. Нә дејим бәлкә дә вар? Билмирәм.

К и ш и. Бәлкә дә... Еһ, билирсэн нәди?! Сәнин бәхтин вар, мәним бәхтим јохду, мәним бәхтим вар, сәнинки јохду - һәр икимизин бәхтимиз варды, јохду - нә билирик, бәхт нә олан шејди, һә - ја'ни сағламлыгдыса, бу јохду, сөзүнү, үрәјиндәкини демәк севиңчидисә, әлбәттә ки, вар. Сәндә јохду, мәндә јохду?..

Г а д ы н. Сән пейда оландан сонра - вар.

К и ш и. Мән киминлө белә ачыг, белә сәммими даныша билирдим?! Сән мәнимчүн бүтөв бир дүнја олдун. Анчаг сөздән, сәсдән, һәниртидән ибарәт дүнјасан сән. Билирдин буну? Бачыларындан сәс-сәмир вар?

Г а д ы н. Билирдим. Мәнимчүн сән дә елә... Бачыларымы нејнирсән?

К и ш и. Неч. Бах, сән олмасајдын бу дүнјадан кетмәк, өзү дә белә кетмәк, бу чагымда кетмәк, валлаһ, гат-гат чәтин олачагды мәнимчүн. Инди елә билирәм, лап әл-әлә вериб кедәчәјик. Сән дә елә билирсән, елә дејил?

Г а д ы н. Бәрк сых әлими, әлим әлиндән сүрүшүб дүшөр...

К и ш и. Ешидирсән мәни? Горхма, әсас мәсәлә оду ки, неч горхма. Мән сәнин јанында... олачагам, елә дејил?! Бәлкә бир аз тез, бәлкә бир аз кеч... Ким вар инди јанында?

Г а д ы н. Мәгамында олсајдын... һамы, һамы јанымдады, архајын ол. Амма сән тез кәлсән нә көзәл олар? (*сәси јавашыјыр*) Тез кәл, нолар, тез... тәләс...әзизим, тәләс бир аз... сән кечкирсән... тәләс... Ән горхулу шеј билирсән нәди?

К и ш и. Нәди? Јенә башладын горхмаға? Бах а...

Г а д ы н. Јох, гулаг ас. Ән горхулу шеј - әзаб-әзијәтлө кедирсән! чыхырсан ора. Кәлирсән төвбә еләмәјә, әмәлләрини бирчә-бирчә дә нышмаға кәлирсән. Орда исә, тәсәввүр едирсән, артыг һәр шеји, аллаһ! аллаһ... һәр шеји билирмишләр...

К и ш и. Мән дә елә билирәм, дејәчәксән дур кәл јаныма.

Г а д ы н. Бирдән-икидән демишәм сәнә буну?

К и ш и. О күн бәс демирдин горхурам?

Г а д ы н. (*әснәјир*) Сәнинки олду - ...ој, ој... көзләрим лап баглаһыр, сәнинки олду ојнамырам...

К и ш и. Нолдун? Елә бил јухуја кедирсән?!

Г а д ы н. Мән...мән ағаппаг булудларын үстү илә сәнин јанын кедирәм. Јуху дәрманыды, инди тә'сирини кәстәрир. Тәләссән јахшәды, әлимдән бәрк тут. Кәл, кәл сән дә, нолдун, һарда галдын? Кәл, һәми јатыб, неч ким дә јохду јанымда. Һардасан сән?

Јенә һәмәнки кими мусиги курлајыр вә јенә Киши бу ишыг сәрһәддини кечир, кәлиб наз-гәмзәјлә ку јухуја кетмәкдә олан Гадына бахыр, бахыр, јорғаны дүзәлдир.

К и ш и. Јат, кечән хејрә галсын. (*кери дөнүр*)

Г а д ы н. Һара? Еһ... Хејрә... гаршы дејирсән хејрә...гаршы. Ана... ај ана...һардасыз сиз?

Бу дәфә ишыгын сәнмәјилә јанмағы санки бирчә анын ичиндә баш верир. Неч Киши дүз-әмәлли гајыда да билмир. Бирчә мусиги сусмаға мачал тапыр. Бир даһа башга бир вахт.

К и ш и. (*сон дәрәчә чанлы*)... Унутмусан дејәрсән. елә исә салырам јадына. Мән сәнә, сән мәнә анчаг һәгигәти сәјләчәкдик, һәгигәти. Итирдийимиз нәди? Анчаг һәгигәти. Нә дујуругса, нә дүшүнүркәсә - ону. Неч кимә дејә билмәдикләримизи анчаг вә анчаг - бир-биримизә. Унутдун? Унутмусан...

Г а д ы н. (*һејсиз*) Мәним бу күн нәдисә һамыдан ачыгым кәлир.

К и ш и. Мәни демирсән... һамыја нифрәт еләјирәм. Өзү дә ән чох бу ишдә мәнимлә ишләјәнләрә... һәлә бир шеј билмирләр, амма кеч-тез биләчәкләр.

Г а д ы н. ...евдә бачыларымдан, анамдан, гоча нәнәмдән, 85 јашы вар е нәнәмин, нәсә башлајыб ачыгым кәлмәјә. Бәлкә онданды ки, онлар биләни мән дә билирәм. Нә билим валлаһ, һәр һәрәктәләри мәни, белә, нечә дејим, өзүмдән чыхарыр. Бәлкә дүз еләмирәм, һә?! Амма јох, дүз еләјирәм. Һамыдан ачыгым кәлир. Телевизора бахырам, диктор һавадан данышыр, бахырам көзләрино, јад бир шеј корүрәм көзләринин дибиндә-ијрәнирәм. Белә әмәлли-башлы ијрәнирәм. Нечә дә бирик һәр ишимиздә сәнинлә, ај аллаһ. Јә'ни ејни хәстәлик ејни хасијјәти кәлиб тапырмыш, ишә бах, аллаһ. Сән нечә билирсән, бизим хәстәлијимизди бизи мәчбур едир, һамыја белә нифрәт еләмәјә? Һә, хәстәликди бу, сән билән? Мән истәмирәм (*ағламсынын*) истәмирәм нифрәт едәм, ачыгым кәлсин ахы. Валлаһ истәмирәм. Амма бачармырам. Сән олмасајдын, валлаһ, бәлкә үрәјим партлајарды, олардим, инанмырсан? Инанырсан?

К и ш и. Инанырам. Мән дә еләјәм. Елә мән дә... ачыгым кәлир һәр шејдән. Үрәк ачан неч нә јохду. Сән үрәјини сыхма.

Г а д ы н. Сән аллаһ доғрудан дејирсән?

К и ш и. Јох да, мән оланы дејирәм. Үрәк ачан - неч нә. Һава дејирсән - дәһшәтди, нечә удмаг олар бу һаваны, баша дүшмүрәм. Адамлар дејирсән, һамынын, һамынын олмаса да јарыдан чохунун о сөз... Јолдаш, дост, гоһум - һамы өзү үчүн, анчаг өзү үчүндү. Ағылланыб ча-

маат даһа - һәр кәсән өзү үчүн јашамаға башлајыб. һеч нә. һеч нә галмады. Инан мәнә... бу саат көзләримә... јумам, бир грам да һејифсиләнмәрәм.

Г а д ы н. Елә демә.

К и ш и. Нијә?? Дүз сөзүмдү.

Г а д ы н. Елә демә, аллаһа хош кетмәз.

К и ш и. Даһа нә хош кетсин, нә хош кетмәсин...

Г а д ы н. Јох, елә демә. Бәјәм аллаһ анчаг бу дүнја үчүндү? Сәнин о дүнјадакы јерини бәс кимди верән, аллаһ дејил? Елә демә. Бир дө ки... Сәнин һәлә вахтына вар. Сән һәлә... мәнсизлијә гулаг верәчәксән, һәлә дарыхачагсан мәнимчүн. Сән һәлә... нә билмәк олар...

Гоча Арвад чийиндә ағ шарф кәлиб Гырмызы Күнчдә диггәтлә Кишинин үзүнә бахыр. Киши донуг.

Г а д ы н. Нәди? Нијә данышмырсан?

К и ш и. (Гоча арваддан араланыб јухулу кими) Бу арвад кимди белә, һардан кәлди бура... Сәнин ананын көзүндә ејнәк вар?

Г а д ы н. Нечә ки? Вар. О јашда ејнәк һамыда олар да.

К и ш и. (Гоча арвада) Бағышлајын, сиз... (Гадына) Бу дејәсән сәнин ананды.

Г а д ы н. Сәнин ағлын чашыб.

К и ш и. Сәнә елә охшајыр... сәнин үзүнү елә бил өзүлә апарыб гочалыға... Ананын ағ шалы вар?

Г а д ы н. Ағ шалы? Вар. Билирсән ки, вар, һәмишә чийиндә... Аааа арвада бах е... Бу кечә вахты... Ана, ај ана, һардасан сән... Јохду ки бу.

К и ш и. Демирәм сәнә? Јахшы нәдән данышырдыг? Гој көзир дүз өзүјчүн.

Г а д ы н. Дејирдим һәлә дарыхачагсан мәнимчүн. Буна бах...

К и ш и. Чох аз. Инанмырам елә дә чох вахтым галыб. Көзүн айдә мәним дә ағрыларым башламаг истәјир дејәсән. Нечә демишдү дүппөдүз еләди. Јаваш-јаваш, амма дәнмәдән артан хәтлә. һәлә ки јаваш-јаваш ағрыјыр. (Гоча арвада) Хала, ај хала...

Г а д ы н. Ана, ај ана... Көзәјдынлығы нијә верирсән мәнә?

Гоча арвад мүг'ичәсинә сары ишығын јанындан кечиб келә гаранлығы тәрәф.

К и ш и. Елә-белә. Нәди ки. Зарафат кими гәбул елә, бәнд олма. Јә'ни, дејирәм, бәлкә ағрыларыны унудасан... һаны бу? Јох олду, сәнә јаман гулаг асыр... анан...

Г а д ы н. Сәнә галмајыб. Белә де. Демәли, сән мәни белә чыхыр ки, лап вәһши кими бир шеј һесаб еләјирсән. Нәди, дедим ки, һамыдан ачығым кәлир, онунчүн? Ана, ај ана, һардајдын?

К и ш и. һеч ағлыма да кәлмәди. Онун бура нә дәхли вар?

Г а д ы н. Бир дәгигә дајан. Бир дәгигә. Ана. Мәним... ишим вар ахы. Галсын. Сонраја.

Арвад чыхыр кедир.

Г а д ы н. Гулаг ас бура. Сән мәнә илк дәфә өз хәстәлијиндән сәз ачанда бу илк сәһбәтимиз иди еләми, тәсадүфән зәнк еләмишдин, дүшүмүшдүн мәним нөмрәмә, истәдин сәнә јазығым кәлсин, бәли бәли, илк дәфә иди ки, мәнә телефон едиб намә'лум бир адам өз үмидсиз, алачсыз хәстәлијиндән данышды вә... бујур ләззәт ал, кеф елә, дүз онлуға вурдун, ганым үшүдү. Танымадығым бир нәфәр мәнә мәним өз дәрдимә данышырды. Пис олдум мән. Өзүмә корә јох. Унутмушдум өз дәрдимә. Инанмырдым чүнки бу дәрдә. Вә бирдән-бирә, сәнин етирафындан сонра мән өз хәстәлијимә, билирсән, инандым. Мәнә елә кәлирди ки, һеч заман барышмајачагам, һеч заман инана билмәјәчәјәм бу дәрдә - амма инандым. Сән мәни буна инандырдын. һәкимдән сонра һеч кимә, һеч анама да данышмамышдым - илк дәфә сәнә данышдым хәстәлијимә. Билирсән, көзләримә елә бил ишыг кәлди. Бу ишығы сән кәндәрмишдин, баша дүшүрсән? Көзләримә ишыг кәлди. Сән, сән еләдин бунлары. Биз сәнинлә сөз-зад вермәдән, данышыб еләмәдән анд ичдик. һәр биримиз үрәјиндә, елә дејилми?! Бир күнүмүз белә бир-биримизсиз кечмәсин дедик. Ејни дәрдимиз бизи бир-биримизә тәрәф атды, елә дејилми?! О күндән сәнсән, мәнәм...

К и ш и. Сәнсән, мәнәм - бизик бу дүнјада бир-биримизчүн. Бүтүн бунлары нијә дејирсән? Мә'лум шејләрдә бунлар...

Г а д ы н. Јох, дајан. Гулаг ас. Сәнин сөзүн мәнә јер еләди. Мән сәнә елә алышдым, елә алышдым ки, күләчәксән, бах күлмә һа, елә билдим... әримсән сән мәним, доғмамсан сән мәним. Гијаби әр - нечә сәсләнир, һә?! Јаваш-јаваш өз дәрдим јадымдан чыхды, баша дүшүрсән нә дејирәм?

К и ш и. Баша дүшүрәм, әлбәттә, баша дүшүрәм. Јә'гин белә мөсләһәтмиш...

Г а д ы н. Белә мөләһәтмиш... Аллаһа жалваранда, кечәләр, һәр кечә мән аллаһа жалварырам, она гурбан олум, һәр кечә она дуа едөндә көмөк истәйирәм ондан, күч истәйирәм, билирсән кимә, биринчи сәнә. Әввәлчә сәнин үчүн жалварырам, әввәлчә сәнин үчүн шәфа диләйирәм. Ахы сән кәрәк мәнә о сөзү демәҗәйдин?! Нечә дилин кәлди?! Сән көзәй-дынлығыны мәнә вермә. Сән... сән... јахшы оғлан олма. Чалышма јахшы оласан.

К и ш и. *(риггәтә кәлир)* Бағышла мәни. Бағышла, сән аллаһ, сән билмәлисән, о бир зарафат иди.

Г а д ы н. Јахшы, гуртараг бу сөһбәти. Амма буну бил. Агрыјла, әзабла, әзијәтлә зарафат еләмирләр. Онларла бачар һәмишә "сиз"лә даныш. Еһтирамла. *(бирдән гәфил шухлугла)* Јахшымы?

К и ш и. *(севинчәк)* Јахшымы.

Г а д ы н. Әзизим мәним... Ана, әј ана, орда нејнирсән сән? Әј арвад, кет јат даһа.. елә билирсән билмирәм, бәсди дурмусан орда, бәсди, бәсди.. Кечән хејрә галсын.

Сары вә Гырмызы ишыглар һәр икиси бир-биринә тәрәф јахынлашыр вә тәбии ки, Киши илә Гадыны тәкликдә вә гаранлыгдә гојурлар. Һәр ики ишыг сачагы бир хејли үзбәүз дурур вә јенидән кери гајыдаркән... Гаранлыг. Бу гаранлыгдә әввәлчә Киши илә Гадынын сәсләри ешидилир, сонра јенә онлары өз јерләриндә өз ишыглары елә бил гучаглајыр. Бир башга күн.

Г а д ы н. Бу күн сәһәр бир гоһумумузун атасыны, гоча кишијди, күчлә јеријирди, машын вуруб өлдүрүб. Елә севинмишәм ки...

К и ш и. Дүнөн машына бензин долдураам, дәли шејтан бирдән деди ки, бир дәнә спичкады, јандыр, ат бензаколонкаја, машыны да сүр, чых арадан, аләм гарышсын бир-биринә...

Г а д ы н. Анамын ахшам башы бәрк агрыјырды. Әввәл олајды, үрәјим партларды, инди, тәсәввүр еләйирсән, инди вечимә дә кәлмәди. Дејирәм, сән нечә билирсән, дејирәм... бәлкә көрәсән биз... гудузлашмырыг ки?! Елә горхурам...

К и ш и. Јох. Гудузлашмырыг. О гәдәр гудуз вар ки, дөрд тәрәфимиздә. Биз... Бизә нолуб ки? Неч олмаса ағлымыза нә кәлир, ону да гојуруг ортаја, үрәјимиздәки о саат јазылыр үзүмүзә...

Г а д ы н. Амма бу орта дедијин јердә, әзизим, бир сәнсән, бир дә мәнәм...

К и ш и. Орасы еләди. Бос она нә дејирсән, мәним бир гоһшум вар, кәлиб о күн јаныма, дәрдини куја болушүр мәнимлә. Бах инди јадыма салырам, һирс вурур һолә дә башыма. Арвадын данышыр. Өзү дә ичиб. Аз да ичмәйиб. Көрүрәм, елә фырладыб-фырладыб озү- озүнү алдадыр. Јох дејир, гырагдан көрүнмүр, сөзә бах е, гырагдан дејир, елә јахшы көрүнмүр, мәни бәрк сеvir, арвады јә'ни буну бәрк сеvir. Нәди, нәди билирәм ахы, торбада пишик кизләниб...

Г а д ы н. Нәди ки, нијә елә дејир?

К и ш и. Буну јүз фаиз арвад озү көндәриб мәним јаныма. О күн бир гәшәнк машында көрүшәм ону, чашыб әввәлчә мәнә салам да верди.

Г а д ы н. Нолсун? Адам машына миңә билмәз?

К и ш и. Нијә миңә билмәз?! Амма бу елә отурмушду ки, машында, белә биртәһәр стурмушду - әввәлчә чашды, баша дүшүрсән, мәни көрдү билмәди нејләсин, салам версин, вермәсин. Чох фикирләшди башыны тәрпөдөнәчән.

Г а д ы н. Бу башга мәсәлә. Ағыр чинајәтди.

К и ш и. Аһа... Сән зарафата салырсан. Амма бах инди әри кәлиб ханымы тәмизә чыхардыр. Бу адамды? Бу адам бәдбахтын бәдбахтыды. Өзү озүнә јалан сатыр, дәһшәт б. цу. Көзүндән көрүрәм ахы, гачырдыр бәдбахт көзүнү, гачырдыр. Дедијинә озү дә инанмыр. Јүз фаиз ки, арвады көндәриб ону - разведкаја.

Г а д ы н. Јазыг адамды. Нә истәйирсән сән ондан?!

К и ш и. Јазыг?! Бунларын һансы јазыг дејил?! Арвады бунун јазыг дејил?! Арвадыны машында көздирән о гырмызышарф јазыг дејил?! Гырмызыны да... елә долајыб ки богазына... һамысы јазыгды, һамысы бунларын јазыгды.

Ана горха-горха кәлир бир тәрәфдә бардаш гуруб отурур, гулаг асыр.

Г а д ы н. Атам ушаглыгдә отурдарды мәни дизләринин үстүндә, сачымы тумарлаја-тумарлаја дејәрди: ағыллы гызым мәним, көјчөк гызым мәним, гулаг ас, көр, сәнә бир нағыл данышачағам. Данышарды нағылы. Бири варды, бири јохду, дејәрди. Бир падшаһ, варды дејәрди, бу падшаһын да үч оғлу... Атам ширин-ширин данышарды, мәним бир гулагым нағылда олса да, елә бил бејнимин һансыса бир һиссәсиндә сарымтыл бир ишыг јанырды. *(сары ишыг титрәмәјә башлајыр, күчләнир)* Атамын сәси јавашыјырды, мәним башымда исә сәсләр бир-бирилә саваша чыхырды. Бир курулту гопарырдылар ки. Нијә атамын

сәси белә гәмлиди, нәјин хиффәтини чәкир бу киши? Мәнә, мән ушаға елә кәлирди ки, онун бөјүк дәрди вар. Елә билирдим, атамн чох гәд-дар, чох күчлү бир дүшмәни вар, атам да ондан горхур. Елә жазығым кәлирди ки она. Гочалмаға башламышды, үрәји тез-тез ағрыјырды, көз-ләринин алты һәмишә шиш иди, сачлары ағаппаг... Онда мәнә күлмәли кәлирди, сәһәрләр елә чидд-чәһдлә идман еләјирди ки. Дүшмәни вар, бүтүн бунлары она көрә едир. Мәнә бах е... Өзүнә јаман бахырды, чајы-чәрәји вахтында, дәрманларынын вахты-вә'дәси... Неч нәјин дәрдини чәкмәзди. Инди јадыма саланда ону, елә жазығым кәлир... Өлүмүндән, сән демә, горхурмуш атам. Өзү дә белә... нечә дејим, пис горхурду, ја-зығ кими горхурду... Киши кими дејилди онун горхмағы. Дүшмәни өлүмү имиш. О вахтдан өлүмүндән ушаг кими горхан адамлара жазығым кәлир. Белә-белә ишләр... Мәнчә жазығ дејәндә анчаг бунлара жазығ де-мәк лазымды. О бириләр нијә жазығ олулар?! О бириләр жазығ дејил-ләр. Нәр нәдиләр, амма жазығ дејилләр.

Ана гәмкин-гәмкин чәтинликлә јериндән галхыр, чыхыб кедир.

К и ш и. Бәс нәдиләр?

Г а д ы н. (кәскин) Билмирәм нәдиләр. Амма жазығ дејилләр. Аман, аман, көзүм нијә белә торлашды? Елә бил нәр шеј икиләшди көзүмдә. Сәндә белә олу?

К и ш и. Икиләшди дејирсән?! Нәрдән олу мәнә дә. Амма кечиб кедир.

Г а д ы н. (раһатлыгла) Ди онда аллаһа шүкүр ки, кечиб кедир. Демәли, мәнә дә кечиб кедәчәк.

Үрәјә үмид кәтирән мусиги садалары алтында бу ики ишығ са-чағы елә итирләр, елә әријирләр ки, елә бил мәһрәм бир јер кими гаранлығын ичинә гысылырлар. Бир башга дөфә.

Г а д ы н. Бу гәдәр концерт олар, телевизорда һансы каналы ачырсан диринки, һара бахырсан концерт... Чамаат евини сатыб пулуну гојуб банка. Банк да јејиб үстүндән дә су ичиб, халг ган ағлајыр - бурда исә күндә концерт. Дүз демирәм сән аллаһ?.. Сәндүрдүм, даһа неч нәјә бахмаг истәмирәм.

К и ш и. Сәнин бәјәм пулун батыб? Сағ ол...

Г а д ы н. Мәним? Нијә мәним? Билмәк истәјирсәнсә, мән тәзә ачылан банклара әввәлдән инанмадым. Гоншумуз вар, жазығын бириди, нәји варды сатыб гојду банка. Ајда бир дөфә алырды фаизини. Ики дө-

фә алды, ја үч дөфә алды... Батды пул. Белә дә нәрч-мәрчлик олар?! Мән белә ишләрә дөзә билмирәм.

К и ш и. Сән кечдин сијасәтә.

Г а д ы н. Мән билмирәм нәјә кечдим. Анчаг ону билирәм ки, бу инсафсызлығды. Адамн бурнундан кәләр белә газанч. Дүз демирәм?!
К и ш и. Нә дејим валлаһ?! Дүз демәјинә... мәним өзүмүн дә елә бир балача...

Г а д ы н. (күлүр) Аааа... Сән дә јанмысан? Көр а, сән аллаһ, сәни дә алдадылар, еләми? Көр бир. Даһа сәнин кими ағыллы-камаллы бир адам кәлиб тора дүшәндә бизим кими бичарә, мәзлум халг нејләсин?... һансы ағылла...

К и ш и. (күлүр) Еһ, салма јадыма. Нә билим валлаһ. Мәним ишим лап комедија олду. Десәм күләрсән. Јадыма дүшәндә биртәһәр олу-рам. Елә бил көзүмү көтүрүб бағладылар, өзүм кедиб зорла, күчлә, ха-һишлә, миннәтлә апардым вердим өз әлимлә пуллары. Комедијады.

Г а д ы н. Ај сәни. Мәнә исә дајым оғлу дүз ики ај бир дил төқдү, бир дил төқдү кәл көрәсән. Неч бир дамчы да инанмадым. Инди өзү галыб әлим јандыда.

К и ш и. Сән ағыллы баласан. Мәндә ағыл вар?!
Г а д ы н. (јаланчы һирслә) Бура бах, јенә чашдын? Чашдын да.

Јенә башладын јухарыдан ашағы данышмаға мәнимлә? Мәнә лазым дејил сәнин белә нәвазишләрин...

К и ш и. Сәнә лазым дејил, мәнә лазымдыр. Асма гулаг, асма. Мән о сөзләри онсуз да дејәчәјәм. Мән о сөзләри, мәним балам, демәсәм олмаз, өләрәм, үрәјим партлар - чаным, чијорим, әзизим, чыртданым, хорт... јох, новчаваным, хәјалым, арзум, күнәшим, чејраным, маралым, ақулам, нә билим даһа нәјим. Сөз запасым түкәнди, нә билирдим дедим һамысыны.

Г а д ы н. Белә аз? Сәндән шаир чыхмаз.

К и ш и. Неч лазым да дејил мәнә.

Г а д ы н. Нә, ше'р-зад јазма. Алынмајачаг.

К и ш и. Мәндә алынмајачаг? Ушағлыгда билирсән нә жазырдым...

Г а д ы н. Јох, алынмајачаг. Наһаг јерә зәһмәт чәкмә. Бура бах, мән јенә башламышам адамлары ики көрмәјә. Башым да тез-тез фыр-ланыр. Аз галырам һушуму итирәм. Елә бил нәсә горхурам дуруб бур-дан отағын о бири башына кетмәјә, елә билирәм, бири әлимдән тутма-са јыхылачағам. Сәндә белә олу?

К и ш и. Олуруду. Инди мәнә нәсә сәһәрдән ахшамачан башым ағрыјыр, тәнкнәфәс олурам, нәбзим 120 вурур, бир сөз, јахшы деји-ләм...

Г а д ы н. Мәнә һәким дүнән дејир ки, куја өзүнү ағыллы сајыр бу, инди белә хәстәлији елә мұаличә едирләр ки, изи-тозу да галмыр. О дејир, анам дејир, анам дејир, о дејир. Мәнә дејирләр е... мәнә ешит-дириләр. Мән дә отуруб гузу кими гулаг асырам. һәким дуруб кедән-дән сонра арвад сусуб отурур, бир кәлмә дә данышмыр. О сусур, мән сусурам. Мән ушаг-задам бәјәм? Баша дүшмүрәм, нәди?! Мәнә јазы-лары кәлир. Өзләрини ағыллы сајырлар.

К и ш и. Анады да, нејләсин?! Сән онлары гынама. Бах мән өзүм-дән кәтүрүрәм, елә мән дә һисс едирәм, вәзијәт јахшы дејил, о гәдәр дә чох галмајыб...

Г а д ы н. һисс едирсән сән дә?

К и ш и. Әлбәттә. Башга чүр ола билмөз, һисс едирәм дә сөздү? Амма әтрафдакылар мәнә үрәк-дирәк верәндә күлмәк тутур мәни, өзүмү елә кәстәрирәм ки, куја инанырам онлара. Билирсән, беләдә јә'гин он-лар үчүн дә асан олур, онлар да јүнкүлләширләр.

Г а д ы н. Јох! Јох, јох, јох, јох. Мән онлар үчүн ушаг-зад дејиләм. Нәнәмин агламагдан кәзләри кор олуб, анам әлдән кедиб, ајаг үстә өлүб, бачыларым... үз-кәзләриндә даһа һәр шеј јазылыб да, мәни кә-рәндә адам нә гәдәр јаландан күләр? Кәрәк ахмаг оласан ки... Баша дүшүрләр, мәни алдада билмирләр, амма өзләрини елә кәстәрирләр куја мәним онлара инандығыма бунлар да инанырлар. Фу, чашдым лап.

К и ш и. Јох, чашма. дајан. Сән онлара имкан вер. Нијә өзүндән гачырырсан ахы онлары? Сәнин үчүн дә асан олар. Белә јахшы дејил?

Г а д ы н. Сән варсан, мәнимчүн онсуз да асанды. Мәним бәсим-ди. Дүз демирәм?

К и ш и. Дүз дејирсән. Амма...

Г а д ы н. Амма сөзүмүз сөздү һа. Сон зәнк мәним зәнким олачаг. *Сән мәним сон зәнкимдән сонра бир даһа мәнә зәнк етмәјәчәксән. Ах тармајачагсан мәни. Јахшымы?

К и ш и. Јахшымы.

Г а д ы н. Гәһәрләндим мән дејәсән.

Мусигинин эеиф сәси ешидилмәјә башлајыр. Јенә гаран-лыг јаваш-јаваш удур онлары вә јенә һәр шејдән бир "сон нәфәс" һәниртиси кәлир. Мусиги сусунча гаранлыг. Вә ишыглар јенә дә адамлар кими өз јерләрини тутур. Бу дәф-дә бир башга дәфәди.

Г а д ы н. Сән, мәнә бах, инанырсан о дүнјаја?

К и ш и. Мән инанырам.

Г а д ы н. Мәнсә инанмырам.

К и ш и. Инансан јахшыдыр.

Г а д ы н. Нијә?

К и ш и. Ахы нә әсасла инанмырсан? Сүбүтун вар инанмамаға? Јохду. Она кәрә инанмалысан.

Г а д ы н. Бәс сәнин сүбүтун вар?

К и ш и. Мәним дә сүбүтум јохду.

Г а д ы н. Гәрибәди. Дејирсән мән дә инаным?

К и ш и. Инан. Инанмасан чәтинди. һәлә орда о гәдәр кәрәчәјик бир-биримизи. Ора вар!

Г а д ы н. Кәрүшәчәјик? Јохса телефонла һәлә бир-биримизә зә-нк дә едәчәјик?. "Ора вар"... Јашыл бир ада кими...

К и ш и. Сәнин ағын олсајды, биз чохдан кәрүшәрдик. Бир-биримиздән о гәдәр дә узагда олмуруг. Ахшамлар һәрден чыхыб Ја-шыл паркда кәзәрдик. һә?... Нә дејирсән? Ким вар јанында?

Сүкут

Г а д ы н. Мән евдән чыхмырам. Сәнә демәмишдим?

К и ш и. Нә вахтдан?

Г а д ы н. Бир һәфтә олар.

К и ш и. ...

Г а д ы н. Нијә сусдун?

К и ш и. Кәрәк мәнән кизләтмәјәјдин. Бәс дејирдин о күн рәфи-гәнлә бир јердә...

Г а д ы н. Јалан дејирдим. Бағышла. Мән инди, мәним әзизим, капелнитса алтындајам. Кечә-күндүз ијнә давамлы сурәтдә бәдәнимә ган вурур. Лап безмишәм. Истәјирәм һәрден вурам дағыдам бу зир-зибили. Валлаһ јенә бу евдәкиләрә јазығым кәлир. Дејирәм гој сонра өзләринә тәскинлик версинләр ки, әлләриндән кәләни етдиләр. (зарафатла) Сән өз тәрбијәнин бәһрәләрини һисс едирсәнми, әзизим?

К и ш и. Едирәм. Сәндән јохду.

Г а д ы н. Вар. О гәдәр вар. Өзү дә сағлам, кәзәл, кәнч, саф үрәк-ли... О гәдәр вар... Бәлкә дә, нә билим, јохду. Јохду дејирсән, јохду. Сән зарафатла дејирсән, амма доғрудан јохду. Билирсән нечә севәрдим һамыны? Билирсән нечә фәда едәрдим өзүмү... елә һәр кәсә? Билир-сән...

К и ш и. Билирәм, сакит ол.

Г а д ы н. Нифрәт едирәм һамыја. Нијә мән?! һә, дејә биләрсән нијә мәним бәхтим белә кәтирди?! Нијә мән лап елә инди, бах әлими

узадыб бу капелнитсаны сындырмага горхурам. Елә билирсән анамчүн горхурам?! (Ана кәлмәк истәјир) Һәлә јох, сонра, сонра. (Арвад чәки-лир) Јох. Јох, әзизим, анамчүн јох, дәрәсән өзүм үчүн горхурам. Бир аз да. Бир аз даһа. Бир күн даһа чох. Күлмәлиди сәнинчүн? Сәндә белә һәсрәт олур? Дәгигә һәсрәти?!

К и ш и. Олур.

Г а д ы н. Һә?! Мән елә билирдим, тәкчә мәнә беләди. Амма јох, сән өзүн дә елә мән күндәсән. Сәнинчүн дә тези-кечи вар. Мән кедән јолла, сән дә тәәссүф, тәәссүф вә јенә дә тәәссүф, сән дә кедирсән. Мәним далымча. Нечә дә тапышмышыг сәнинлә? Јадында, сән өзүндән дәрәндә мән... бирдән сән мәнимчүн чох доғма бир адама чеврилдин. Дәрд нечә дә бирләшдирир. Аман аллаһ, ағры нечә дә бирләшдирир адамлары. Мән сәнә ағрыларымы данышырдым. Сән дә һәмән ағрылары чох јахшы таныдығыны дәрјин. Аллаһ, мән һәм севинирдим, бағышла, сән аллаһ, бағышла мәни, һәм севинирдим, мән, һәм дә үрәјим парча-парча олурду...

К и ш и. Сацит ол. Өзүнү әлә ал. Бурда нә вар ки.

Г а д ы н. Ола биләр белә шей?

К и ш и. Ола биләр, әлбәттә ола биләр.

Г а д ы н. Ола билмәз.

К и ш и. Ола билмәз - ола билмәз.

Г а д ы н. (әсәби) Мәни сацитләшдирмә.

К и ш и. Јахшы. Јахшы. Үзмә белә өзүнү...

Г а д ы н. Мәнә дәрәс охума дедим. Һәлә бәлкә билмәк олмаз... бу һәким бәлкә елә дүз дәрјир, мән елә һәр шейи ики кәрдүјүмдәнди ки, буну да өзүмдән гурашдырырам. Билмәк олмаз. Бәлкә дәјишди һәр шей. Һамыда һәр шей тәрәсинә олду? Һә?

Киши диксинир.

Г а д ы н. Сән нә дедин?

К и ш и. Һеч нә. Мән һәмишә сәнә буну демәмишәм? Әлбәттә билмәк олмаз.

Г а д ы н. Сән нечә адамсан?

К и ш и. Нечә бәјәм?

Г а д ы н. (наразы вә әсәби) Нечә адамсан сән? Нијә сән мәнә ачымалысан, билмәк олар? Өзүнә ачысана. Сән мәнән узагда дәрјилсән. Һеч узагда дәрјилсән, унутма, далымча кәлирсән. Һәниртин артыг бојнуму далајыр. Исти нәфәсини дујурам. Сәсин, сәсиндән билирәм вәзијәтини, нијә сән кизләтмәјә чалышырсан? Куја күчлүсән, еләми?

Амма сәсин, сәсин сәни сатыр. Сәсин дәрјир ки, вәзијәтин, әзизим, чох да јахшы дәрјил. Өзүн дә буну билирсән. Нечәди, хошуна кәлир?

К и ш и. Сәнә јарашмыр.

Г а д ы н. Јарашмыр мәнә?

К и ш и. Белә данышмаг...

Г а д ы н. Нә дедин? Сән нә дедин? Мәнә дедин јарашмыр???

К и ш и. Бәлкә...

Г а д ы н. Јарашмыр мәнә... Сән нә билирсән нә јарашыр, нә јарашмыр мәнә? Һардан билирсән? Сән... сән кимсән ахы?!

К и ш и. Мән? Билирәм. Бир ону билирәм ки сән белә дәрјилсән. Сән белә ола билмәзсән. Мән буну билирәм. Истәсән дә ола билмәзсән. Олма, олма белә. Һеч заман белә олма. Сон нәфәсинәчән белә олма. Бир шей сәјлә. Сәјлә ки, сән белә дәрјилсән. Белә олмајачагсан. Һеч бир заман. Сәјлә. Даныш. Мән дүз дедим? Разысан? Разы ол, разылаш мәнимлә... Сәјлә мәнә...

Г а д ы н. (пешман вә зәриф) Јахшымы?

К и ш и. (јорғун-јорғун) Бах белә. Јахшымы.

Јенә гаранлыға гәрғ олмаға башлајыр һәр шей. Вә бу дәрәнин дә әввәлки дәрәләрдән фәрғи онда олур ки, бу дәрә "сон дәрә" дир. Јенә ики ишыг вә јенә һәмән адидән ади ики нәфәр.

К и ш и. (әлиндә мәктуб) Дүнән сәнә, билирсән бир мәктуб јазмышам. Истәјирсән охујум? Истәмирсән...

Г а д ы н. Мәктуб јазмысан? Нијә, бәјәм күндә данышмырыг бир-биримизлә? Мәктуб нијә јазырсан?

К и ш и. Белә дә. Билмирәм. Отурдум, бирдән кәлди өз-өзүнә сөзләр, дүзүлдү вараға. Истәмирсән лазым дәрјил. Охумарам.

Г а д ы н. Сонра да бир һәфтә мысмырығыны саллајасан. Јох, астары үзүндән баһа кәләр. Оху. Дајан. Көзлә, јерими раһатлајым. Бир дәгигә. (Ана кәлир кәмәк едир вә тез кедир) Сағ ол. Јахшыды. Сағ ол. Дамчы-дамчы ахан дәрмана бах е, дәрәсән бу габ Һеч бошалајачаг. Аһа, белә. Һә, мәктуб јазмысан демәли?! Нолар, мән һазыр, оху. Динләјирәм.

К и ш и. Билирсән, адама елә кәлир ки, сөзлә дәрјил билмәдијини нәсә кағыза јазмаг даһа асанды, кағыз там ачылыб сәнинчүн, јыхыб өзүнү, ағаппаг, габағына, бир галыб...

Г а д ы н. Она саһиб олмаг...

К и ш и. ...Бир галыб она сөз сәјләмәк. Сағ ол сәни...

Г а д ы н. Оху, оху, кәрәк нә јазмысан, чәкмә үрәјимизи.

К и ш и. Гулаг ас. Башлајырам. Башлајым? Башладым. Истәјирсән лап козләрини до јум. Бәлкә лазым дејил?

Г а д ы н. Өлдүрдүн сән мәни. Бах көзләрими до јумурам. Башла.

К и ш и. Назырсан?

Г а д ы н. Мән назырам.

Һезин бир мусиги јаваш-јаваш...

К и ш и. (*мәктубу охујур*) "Мөним әзиз вә севимли сирдашым. Салам. Һәр күн биз сәнинлә телефонла данышырыг, бизи бир-биримизә тәрәф һансыса көзәкорүнмәз гүввәди дартыр, дартыр, күлүрүк, гәмләнирик, һәтта дава да еләјирик, сән мәнә әрк едирсән, мән сәнә әрк едирәм, күсүрүк, барышырыг. Амма... Јә'гин ки, дујуг дүшдүн бу "амма"дан сонра нә коләчок. Амма, әзизим, биз бир-биримизи бир дәфә до олсун көрмәмишик. Көрмәмишик биз бир-биримизи. Нә сән мәнә көрмүсән, нә мән сәни көрмүшәм. Бунунла белә нәдисә бир-биринә биздән доғма, биздән мәһрәм адамлар мән тәсәввүр едә билмирәм. Илк дәфә мән сәнә о кизли дәрди ми өзүм до билмәдим нијә, нә үчүн данышдым. Бир адам, танымадығым, билмәдијим, амма доғма нәфәс һәсрәтиндә идим. Сәнә тәшәккүр едирәм. Бу нәфәси мән сәндән алдым..."

Сүкут. Киши вар-кәл едир. Дајаныр.

... Сән мәнә сәбирли вә дөзүмлү олмаг дәрси вердин. Сән мәнә ағрыларымы дишимлә сыхмаг вә ичимдән бурахмамаг, ағрыларыма алышмаг, ағрыдан, әзабдан бачарыб ләззәт алмағы өјрәтдин.

Сән мәнә чох шејләр өјрәтдин.

Јадын дадыса, биз бир-биримизә сөз вердик ки, нә олурса-олсун һәгигәтә, өз ичимиздән кәлән һәгигәтә хаин чыхмајаг. Сәмимијәтә хәјанәт еләмәјәк. Ичимизин дә дәрдимиз ејниди, бу дүнјада сән дә, ајдынды ки, елә мән дә гонағыг. Күнләримиз, бәли, сајылыб. Она көрә дә нә дүшүнүрүксә олдуғу кими, нә һисс едириксә олдуғу кими, нә ағлымыздан кечирсә, олдуғу кими дејәчәјик.

Сән мәрд гадынсан. Мән буну сәнә, инан бүтүн кишиләрин адындан дејирәм. Ағрыја-ағрыја күлмәји бачарасан, сон нәфәсини көзләјә-көзләјә кимәсә үмид вермәјә чалышасан - сән бөјүк һәрфлә јазылан Гадынсан.

Әзизим мөним. Аллаһ шаһиддир ки, мән әлимдән кәләни етдим. Сәнин һәр бир күнүнү нә иләсә долдурмаға чалышдым. Һәкимләрдән, хәс-тоханалардан, сәни алдатмаға чалышан анандан, бачыларындан, әми-

ләриндән, дајыларындан сонра сәни тәк гојмамаг үчүн даһа нејләјә биләрдим, даһа нејләјә биләрәм?

Сәнин ағрын мөним ағрыма дөндү, сәнин дәрдин доғрудан да мөнимки олду. Мән дә әләчсыз хәстә олмасадым белә, сәндән сонра чәтин ки јашаја биләјдим, јашамаг истәрдим.

Бағышлаја билсән, мәни бағышламаны хаһиш едирәм. Билмирәм нијә, амма мәнә елә кәлир ки, мөним сәнин гаршында нәсә бөјүк бир күнаһым вар, нәди бу күнаһ анлаја билмирәм. Кимин үчүнсә писдир, кимсә әзаб чәкир - мөним күнаһымдыр елә билирәм. Сән мәнә көрә күлүрсән, данышырсан, јашадығыны, бундан зөвг алдығыны мәнә көс-тәрирсән - һамысыны анлајырам. Амма анлаја билмирәм ки, мөним тахсырам нәди, үмумијәтлә бу тахсыр вар, јохса јохду. Мән, билмирәм буну нечә јазым, мән бәлкә дә башга чүр һәрәкәт едә билмәздим. Нә үчүн буну јазырам, өзүм дә билмирәм. Амма мәни бағышлаја чагасан. Билирәм ки, сән мәни бағышлаја чагасан.

Бәлкә көрәк мән сәнә бунлары јазмајајдым. Чүнки бурда јаздығларымын чохуну мән сәнә дәфәләрлә демишәм, биз бунлары о гәдәр данышыб бир-биримизин зәһләсини төкмүшүк ки. Нијә бу мәктубу јазырам?! Нијә дејә билмирәм, амма дилимлә охуја чагам бу сөзләри?!

Мусиги сусур. Сүкут.

Бағышла, мәни, бағышла мәни. Бу дүнјада да, о дүнјада да күнаһым варса, мәндән әввәл, мөним әвәзимә әфв дилә мөнимчүн. Јахшымы? Јахшымы? Јахшымы?

Сүкут.

Битди. Мән гуртардым. Нијә сусмусан?

Г а д ы н. (*Һәр шеји гәфилдән анламыш кими тәкрат едир*) "Мән башга чүр һәрәкәт едә билмәздим. Мән башга чүр һәрәкәт едә билмәздим. Бағышла мәни" Марағлыды. "Бағышла" дејирсән. Белә де. Көр бир... Јадын дады, сән мәнә бир дәфә бир сөз демишдин?! Хәстә достунун јанына баш чәкмәјә кетмишдин.

К и ш и. Сән мәнә чаваб вер. Јахшымы дедим, јахшымы?

Г а д ы н. Вә хәстә достунун әһвалынын ағырлашдығы бир заманда орда олан бир башга достун күмраһлыгындан, сағламлығындан, чәк-дији кефләрдән, бир сөз... нәләрдән данышмајыб...

К и ш и. Дајан, дајан. Нә демәк истәјирсән?! Мәктуб галды бир тәрәфдә, сән башламышан...

Г а д ы н. Хэстэ сусуб вэ бирдөн достунуз да сөзүнү жарымчыг кө-
сиб, нәһажәт баша дүшүб ки, нә бөјүк күнаһ ишләдир. Сән елә белә дө
демишдин: "нә бөјүк күнаһды хэстә јанында сағламлыгын илә фәхр едә-
сән". Мән о заман мүлтәфит олмамышдым...

К и ш и. Сән мәнә бир сөз де: "јахшымы?" Јахшымы де, гуртараг
бу сөһбәти.

Г а д ы н. Мән инди анладым. Мән инди һәр шеји анладым. Сәнин
мәктубун һәр шеји ачыб деди. Ај јај-јај... Көр а. Сәни бағышламағымы
истәјирсән? Ишә бах. Мән доғрудан да ушаг кими анламаз олмушам ки.
Чочуг олмушам мән, дилбилмәз олмушам мән... Сән нә јахшы оғлан-
мышсан... Сән... сән нечә бачардын буну? Бу бојда јаланы өзүн үчүн
гурашдырдын?

К и ш и. Јахшымы?

Г а д ы н. Сән буну нечә бачардын? Демәли, мәнә үрәк-дирәк ве-
рирдин...

К и ш и. Јахшымы?

Г а д ы н. Нечә дә көврәк гәлбин вармыш. Бу гәлбинлә... Сән нечә
јашаја биләчәксән? Мәним әзизим, бирчәм, јеканәм, ахы сән бундан
сонра нечә јашаја биләчәксән? Бүтүн бу комедија ахы бир адамлыг јүк
дејил... Сән кетмәјәчәкдинсә нечә галачагсан? Доғрудан да ногто
имишсән сән. Нөгтә. "Вә" ола билмәдин...

К и ш и. Де мәнә: Јахшымы?

Г а д ы н. Нечә јашаја биләчәксән? Елә бу?! Бунунла да һәр дәр-
дин әлачы тапылыр, еләми? Олсун, нә дејирәм. Алырсан ал бу сөзү
мәндән. Бу дәфә мән онун әвәзинә сәндән һеч нә истәмирәм. Ал,
көтүр. Јахшымы дејирсән? Јахшымы. Јахшымы, јахшы... *(сәси кәсилир
вә үстүндәки ишыг сөнүр)*

К и ш и. Јахшымы, јахшы... ја... јағыш, бу јағыш ки башлады, кәс-
мәјәчәк, һеч кәсән јағыша да охамыр бу јағыш... Мин ил јағачаг. Бу ев
јенә башлады даммаға?! Нә иди унутдум, нә, јахшымы, јохса јағышмы?..
Һардан кәлди кирди бејнимә бу сөз, јахшымы нәди, бу нә сөздү јағыш-
шыб дилимә, јағыш, әлбәттә, јағыш, јағышмы, јахшымы???

Елә бил јағыш башлајыр. Бүтүн ишылар сөнүр. Бүтүн сөсләр
дә кәсилинчә

С О Н

Бакы, 1997.

ЈАҒЫШЛЫ КЕЧӘЛӘР

(һәгигәтәбәнзәр ојунун, ојунабәнзәр һәгигәтин
гурамасы)

Иштиракчылар:

Молла
Адам
Әркүл
Салим
Морифәт
Јас адамы
Нәнәханым
Гадын
Горугчу
Икинәфәр

1 НИССЭ

Жас мөчлиси гурулмуш бир отаг вә она битишик мөтбөх Отагда Молла, Адәм, Салим вә ики нәфәр отурублар. Мөт бөхдө Нәнәханым стөканлары жумагла, силмәклә, чај дө скаһы илә мөшгүлдү, амма бир гулағы да әввәлдән ахырачан отагда, данышылан сөһбәтдөди. Нәмән ики нә фәр дурур ајаға.

1-чи нә фәр. Аллаһ рәһмәт еләсин, сөн гәминиз олсун.

Салим. Аллаһ өләнләринизә рәһмәт еләсин.

2-чи нә фәр. Сөн гәминиз олсун.

Адәм. Әзизјәт чәкдиниз, сағ олун.

Ики нәфәр кедир, Мәрифәт дахил олур.

Мәрифәт. Аллаһ рәһмәт еләсин. Салам - әлејкүм.

Салим. Ај салам, салам. Бујур, бујур кеч ора. Сән нара, бурал^{ар} нара?

Мәрифәт. Јох, нараһат олма, бурда отурачағам. (отурур).

Салим. Елә шеј олар?! Галх, галх, кеч ора. Мән өлүм кеч ора.

Адәм. Хаһиш еләјирәм, кеч о тәрәфә. Раһат отур.

Мәрифәт. Раһатды, отурдум даһа, лап раһатды. Сағ^{әдл.} (Салимә) Отур сән дө, нараһат олма, отур бурда јанымда, кәл көрөк^{нә} вар, нә јох, көр бир һачанды көрүшмүрүк. Ики ил олар?

Салим. Кәлим дө јанына. Олар, ики илдән һәлә чоһ да ол^{ар.} Бир дөғигә дајан (мәтбөхә бојланыр) Ај арвад, кәлән вар, көрдүн,^{тәсәдд.} бура. Таныјачагсан.

Нәнәханым. Көрдүм көрдүм, таныдым, онун агрысы^{һны} алым. Кәтирерәм, бу саат төкүм чај, бу саат кәтирерәм.

Салим. (гајыдыб Мәрифәтин јанында отурур) һә, белә-б^{елә} ишләр...

Молла. Бисмиллаһи - рәһманир - рәһим... (кечир додага^{һты.} анчағ өзүнүн ешитдији бир пычылтыја)

Мәрифәт. (паузадан сонра) Аллаһ рәһмәт еләсин. Аллаһ әчр версин.

Салим. Аллаһ рәһмәт еләсин.

Адәм. Аллаһ өләнләринизә рәһмәт еләсин.

Нәнәханым чај кәтирер.

Нәнәханым. Танымадын мәни, ај чијәри јанмамыш? Чан, гадову аларам, кәл бир үзүндән өпүм. (Мәрифәти өлүр).

Мәрифәт. Сән... јох, сән... сән Нәнәханым дејилсэн?

Нәнәханым. Таныды, сағгалы јанмыш, дөјишмишәм, амма сөн таныдын. Нечөсән, өлүм ајағывын алтында? Мөһлөдән кедөндән сонра дај буралара кәлмирсэн... Ишин-күчүн нечөди? Аилән, ушагла-рын?..

Мәрифәт. Валлаһ, иш-күчдү дө.

Салим. Ај Нәнәханым, валлаһ кеф сөнинди, биллаһ раһатлыг сөнинди. Үчдө алачағын јох, бешдө верөчөјин. Дүнја-аләм нә вечинө?! Дејирсэн елә дөјишмишәм, дөјишмишәм. Неч бир гырыг да дөјишмәми-сән. Дөјишән бизик, сача бах, көр бир дәнә гара түк тапарсан?! Гочал-дыг кетдик. Кеч, кеч мөтбөхә. Кәлән олар, јахшы дејил.

Нәнәханым. Бу саат, гадову алым. Амма мәним дө башым ағарыб. Төк онунку дејил. Аллаһа гурбан олум, сизә нолуб ахы чавансыз һәлә, нә јашыныз вар. Ушағлыгда бир вәләдүзналыг едирдиз ки... (кечир мөтбөхә).

Мәрифәт. Мән бу күнләрдө ешитдим хәбәри. Нәјди рәһмәт-лијин хәстәлији? Чаван олмаса да о гәдәр гоча да олмајајды көрөк.

Салим. Јадына кәлмир Рүбабә хала?

Мәрифәт. Белә думанлы кәлир. Ахырынчы дөфә сизин тоју-нузда көрмүшдүм ону. Нә гәдәр кечиб...

Адәм. Он беш ил.

Мәрифәт. Он беш ил... Елә бил мин ил кечиб.

Салим. Мән елә билирәм дүнән олуб. Јадында сөнинлә ләз-кинканы мөрчә ојнамағымыз? Индијәнәчән бир жешик пивә борчлуһсан мәнә...

Мәрифәт. Һә, јадыма кәлир. Бир жешик пивә мөндә...

Салим. Мөһләнин нә күнләри варды, һә?! Мәним атам јадында-ды сөнин? Зәһми бүтүн мөһләни көтүрәрди. Нағгымыз нәјди јанындан кечөк кедөк. Бир дөфә ...

Мәрифәт. Јадымдады, јадымдады. Гапынызын лап ағзында Зәһи әмијлә нөрд ојаңырдылар. Ики саат дајандыг тиндө, кәлиб јанла-рындан кечиб һөјтө кирә билмәдик, јадында?

С а л и м. Һәри, јадымдады. Инди һаны о кишиләр? Сорушурам да, һаны? Киши мәнәм, сәнсэн?.. Хәтривә дәймәсин а. Бир дәнә Әркүл киши чыхды арамьздан...

М о л л а. Мәһәммәдин күл чамалына салават зикр еләјин. Аллаһүн мәсәллү әлә Мәһәммәдин вә али Мәһәммәд...

Һ а м ы. Аллаһүн мәсәллү әлә Мәһәммәдин вә али Мәһәммәд. Аллаһ рәһмәт еләсин.

А д ә м. Аллаһ өләнләринизә рәһмәт еләсин.

Пауза

М ә р и ф ә т. Хәстәлији нәјди рәһмәтлијин?

С а л и м. *(јавашдан, пычылтыја кечир)* Нә олачаг хәстәлији. Зәманәнин үзү гара олсун.

Н ә н ә х а н ы м. *(кәлиб башыны салыр отаға)* Чај верим, дәрдинизи алым?

С а л и м. Вер. Һалва галды орда? Сәнә демишәм а, сахла бирки габ... Сахламысан?

Н ә н ә х а н ы м. Сахламышам. Сахламышам. Архајын ол. *(стәканлары жығышдырыб апарыр)*.

С а л и м. *(еһмалча Адәмә тәрәф ишарә едир)* Оду, көрмүрсән јазығы, ајаг үстә өлүб?!

М ә р и ф ә т. Ким? Адәми дејирсән?

С а л и м. Адәми дејирәм, әлбәттә. Бәс кими дејирәм?!

М ә р и ф ә т. Гајнаһасыны белә чоһ истәјирди?

С а л и м. Сөз данышдын да. Јоһ, онунчүн дејил.

М ә р и ф ә т. Сәндә сөз вар елә бил?

С а л и м. Мәндә сөз-зад јохду. Бир дә ки. Сәнин јә'ни доғрудан хәбәрин јохду?

М ә р и ф ә т. Нәдән хәбәрим олмалыјды ки?!

С а л и м. Јоһ, белә дә. Һеч.

М ә р и ф ә т. Белә сирли-сирли данышырсан. Нә олуб ахы? Адам дилијлә даныша билмирсән?

С а л и м. Инди билирсән ким кәләчәк?

Нәнәханым өлиндә чај кирир отаға.

Н ә н ә х а н ы м. Ај она гурбан олум, ај онун гадасын алым. Нолду, бәс нијә ләнкиди? Ахшам олду ки... *(чајлары дүзүр, кедир мәт-бәхә)*

М ә р и ф ә т. Ким кәләчәк?

С а л и м. Десәм инанмајачагсан.

М ә р и ф ә т. Сән аллаһ, кимди о елә?

С а л и м. "Участковы гәрдеһимиз пијанды. Ајыг вахты олду десән јаланды".

М ә р и ф ә т. Сән аллаһ?! Мән өлүм доғрудан? Әркүл? Әркүл бурдады бәјәм? Бәс мән ешитмишдим о тәрәфләрдәди. Участковы гәрдеһимиз пијанды... Далы нечәјди?

А д ә м. Бизим далан ән биринчи даланды...

С а л и м. Гачма дајан фитинә сәнин гузу кәсим.

М ә р и ф ә т. *(өз-өзүнә)* Јанындакы итинә сәнин гузу кәсим, башындакы битинә сәнин гузу кәсим. Әркүл. Ај сәни Әркүл. Бура кәләчәк? Һардан билдин? Чыхыб бәјәм?

С а л и м. Күнорта бири кәлди, дејәсән шоферијди, деди ахшам өзү кәләчәк. Һардаса вачиб иши вар. Гуртаран кими кәлмәлиди. Важны адамды, чоһ һөрмәтли адамды. Дај мән нә дејим?! Бу гәдәр јатасан, чыханда машыны кәтирәләр ајағынын алтына, шофернән бир јердә, ресторанын купчасын, икимөртбә мүлкүн купчасын, даһа нә билим нә, нә... Ајры чүр адамды бу. Сөзлә дејиләси дејил.

А д ә м. Кәлсәјди индијәнәчән кәләрди. Шофер дејәсән деди ки, бәлкә кәлди.

С а л и м. Кәләчәк. Мән билирәм О кәлмәсә олмаз. *(јавашдан)* Кәлмәсә үрәји партлар. Кәлиб өзүнү бизә шан-шөһрәтдә көстәрмәсә даһа нә олду бу? Кәләчәк.

М ә р и ф ә т. Ај сәни Әркүл. Көр нә гәдәр вахт кечиб арадан. Елә бил мин ил кечиб, һә?!

С а л и м. Мәнимчүн елә бил һамысы дүнән олуб. Јадына кәлир бизим бу пијанискә участковы бизи тутанда Әркүл нә силлә тутуздуру она?! Шарап. Сәси инди дә гулағымдады.

М ә р и ф ә т. О кедән дә кетди.

С а л и м. О кетмәсәјди биз һамымыз кедәчәкдик. Зарафат дејил он алты јашымыз тамам олмушду? Олмушду. О бојда шуар јазыб отделеһиянын гапысына јапышдырмаг зарафат кәлмәсин сәнә. Өзү дә о вахт. Индијә нә вар...

М ә р и ф ә т. Һә, еләди ганымызын арасына јаман кирди. Онун мисрасы һансыјды? "Участковы гардашымыз пијанды". Мәнимки бу иди. "Ким десә ки, ајыг олур јаланды".

С а л и м. "Ајыг вахты олду десән, јаланды..." Өз јаздығын ше'ри дә унутмусан ки...

М э р и ф э т. Мән нијә јазмышам? Һәрәмиз бир мисра јазмадыҕ? Намымызын ше"риди. Һә, белә-белә ишләр...

М о л л а. ... Аллаһүн мәсәллү әлә, Мөһөммәдин вә али Мөһөммөд... *(кечир өз-өзүлә пычылтыја)*

Пауза

Һ а м ы. *(паузадан сонра)* Аллаһ рәһмәт еләсин. Аллаһ әчр версин.

А д ә м. Аллаһ сизин дә өләнләринизә рәһмәт еләсин.

М э р и ф э т. *(Салимә)* Јахшы, сән демәдин ахы нәди бунун дәрди. Сирди?

С а л и м. Мән мат галмышам ки, сәнин хәбәрин јохду. Сорушмур-сан нәдән өлдү гәјнана? Көр бир бу јазыг нечә чөпә дөнүб...

М э р и ф э т. Мән сорушурам, сән чаваб верирсән ки? Гәјнана дәрдиндән дә адам бу күнә дүшәр? Нә фағырлашыб... јазыг олуб ки бу.

С а л и м. Гәјнана фикирдән кетди.

М э р и ф э т. Нә фикирдән? Кимин фикирдән? Бунун фикрини едирди?

С а л и м. Билирсән?..

Ичәри Јас адамы кирир.

Ј а с а д а м ы. Салам - әлејкүм. Ахшамыңыз хејир.

А д ә м. Бујурун бура, бујурун әлләшин.

С а л и м. Нәнәханым.

Н ә н ә х а н ы м. Ешитдим, ешитдим. Бу саат.

С а л и м. *(Мәрифәтә)* Таныдын буну? Неч хошума кәлмир дә бу адам. Һарда аш, орда башды. *(Моллаја)* Молла әми, таныдын мүәллими?

М о л л а. Әррәһманир-рәһим...

Ј а с а д а м ы. *(Моллаја)* Ахшамын хејир... *(Салимә)* Ахшамын хејир. *(Мәрифәтә)* Ахшамыңыз хејир. Аллаһ рәһмәт еләсин.

С а л и м. *(башы илә Адәмә ишарә едир)* Она, она.

Ј а с а д а м ы. *(Адәмә)* Сон гәминиз олсун. Аллаһ сәбр версин.

С а л и м. *(Мәрифәтә)* Фикир вердин?

М э р и ф э т. Кишијлә ишин јохду. Демирсән инди кәләчәк?! Шулуғлуг салма.

Нәнәханым чај кәтирир, үз-көзүнү әјиб гојур Јас адамынын габагына.

Н ә н ә х а н ы м. *(Салимә)* Аааа... бу да кәлиб ки. Бәхтәвәр башымыза.

С а л и м. Јахшы, јахшы, сән кет, чајы да һазыр сахла.

Н ә н ә х а н ы м. Бах чијәри јанмыша.

Нәнәханым чыхыр мәтбәхә.

М э р и ф э т. Јахшы, нәјин фикрин еләјирди рәһмәтлик?

С а л и м. Рүбабә халаны дејирсән?

М э р и ф э т. Һә дә, рәһмәтә кедән о дејил?

С а л и м. Оду.

М э р и ф э т. Ону дејирәм дә.

А д ә м. *(Јас адамына)* Чајынызы сојутмајын.

Ј а с а д а м ы. Һараһат олма. Бу чај кәтирән Нәнәханым дејилди? Неч гочалмајыб...

С а л и м. Молла әми, сән о дәфә учан тарелкалардан нә дејирдин?

М о л л а. Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим...

С а л и м. *(Мәрифәтә)* Гызынын фикрини еләјирди. Гызынын дәрди апарды јазыг арвады.

М э р и ф э т. Гызынын?

С а л и м. Амма, бах а, мән өлүм олду, өз арамызда, мән сәнә неч нә демәмишәм. *(Адәмә ишарәјлә)* Бунун арвадынын, дејирәм дә, дәрдиндән кетди јазыг.

М э р и ф э т. Һә... Баша дүшдүм. Неч нә баша дүшмәдим. Салим, адам дилијнән де көрүм нә олуб ахы. Сән өл, арамызда галачаг. Сән билирсән ки... мән мокилајам...

С а л и м. Билирәм.

А д ә м. *(Јас адамынын Салимлә Мәрифәтин сәһбәтина јөнәлмиш диггәтини өзүнә тәрәф чәкир)* Бир дәнә дә чај котирсин...

Ј а с а д а м ы. Олар, бу күн һава јаман истиди. *(Адәмә Мәрифәт тәрәфә ишарәјлә)* Бачоғлу мәнә таныш кәлир.

А д ә м. Ушағлыг достумузду. Әввәлләр бизим јанымызда олурду. Гоншу идик. Нәнәханым, инчимә чај вермәзсән бизә?

Ј а с а д а м ы. Дејирәм ахы, сују ширин кәлир адама.

Нәнәханым чај кәтирир, гојур Јас адамынын габагына, чыхыр.

С а л и м. Онсуз да ешидәчәксән, мәнә чатмыр ки, сән буну индијәнәчән нечә олуб ешитмәмисән?! Һамы билир.

М э р и ф э т. Ешитмәмишәм дә. Мән Монтиндә яшајырам.

С а л и м. Һә... Оду да. Она бах, дујуг дүшдү ки, кимсә вачиб адам кәләчәк, дурмајачаг, таныјырам алчагы, ахырачан отурачаг. Бунун арвадыны оғурлајыблар.

М э р и ф э т. Нечә, нечә? Арвадыны оғурлајыблар?

С а л и м. Јох олуб да арвад. Бир ајды јохду. Зәнк еләјибләр, бир амбар пул истәјирләр.

М э р и ф э т. Ола билмәз.

С а л и м. Олуб да.

А д э м. (Јас адамына) Сиздә нә вар, нә јох?

Ј а с а д а м ы. Белә дә. Јенә аллаһа шүкүр.

М о л л а. Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим. Ики чүр јуху олур - шејтани јуху, рәһмани јуху. Шејтани јуху о јухудур ки...

С а л и м. Ана гызын дәрдиндән өлдү. Буну да, өзүн көрүрсән дә...

М э р и ф э т. Вај, вај, вај... Јазыг. Инди нејләјәчәк бу? Дәрдо бах...

С а л и м. Сән аллаһ, гој көрәк бу молла јенә нәсә башлады. Кечән сәфәр учан габлардан данышырды. Јаман биличи моллады.

М э р и ф э т. Вај, вај, вај...

М о л л а. ...о дүнјаја о бир олан аллаһын һүзуруна һамымыз үзүгара кедирик. О ки галды сүнни, шиә мәсәләси, бунлар һамысы инкилисләрин ишиди, бәли, бәли... билирсән?..

М э р и ф э т. Зәманәјә бах е. Адам оғурламаг олуб машын оғурламаг. Алмады елә бил, нәди бу? Милисә, полисә хәбәр вериб?

С а л и м. Рәһмәтлијин оғлу... Сән елә бил ајдан кәлмисән.

М э р и ф э т. Һә, дүз дејирсән. Онлар иши лап гарышдырлар. Јахшы, бәс бунун о гәдәр пулу вар вермәјә? Нејләјәчәк бу?

С а л и м. Һәлә ки данышыглар кедир. Аллаһын көмәклијилә Әркүл дә өз ајагыла кәлди. Нә билмәк олар, бәлкә көмәји дәјди. Авторитети вар, зарафат дејил.

Нәнәханым кәлир, јавашдан Салимә.

Н э н э х а н ы м. Салим, чај верим сизә? Бәс нә олду бу еви тикилмиш?

Ј а с а д а м ы. Бир стәкан... варса...

Нәнәханым Јас адамынын габагындакы бош стәканы көтүрүб чыхыр.

С а л и м. Кетмәјәчәк. Ахырачан отурачаг. Көпәнәчән чај ичәчәк.

М э р и ф э т. Еһ, сән дә гараладын бу јазыгы. Нејинә лазым, гој нејнир еләсин. Доғурдан Әркүл нәсә кечикди елә бил, јох?

С а л и м. Јох. Мән билирәм. Кәлмәлиди. Ону аллаһ јетириб бунунчүн. Валлаһ дүз дејирәм. Үрәјимә дамыб, бу кечә нәсә олмалыды.

Адәм отагдан чыхыр. мәтбәхдә Нәнәханыма јахынлашыр.

А д э м. Чај нолду, ај Нәнәханым?

Н э н э х а н ы м. Адә, рәдд елә кетсин. Зәһләм кедирди ондан, һәлә бир... Адам нә гәдәр чај ичәр?..

А д э м. Нәнәханым, олмады ки бу. Гоһагды чај истәјир, бу нә сәһбәтди? Еһсана да данышарлар?

Н э н э х а н ы м. Мүрдәшир онун үзүнү јусун. Сән ону танымадын? Алчагларын алчагыды. Нә билирсән кимләрлә әлағәси вар, бәлкә шипјонду, хәбәр өјрәнмәјә кәлиб! Јахшы, јахшы, бу саат дәм алсын, кәтирирәм. Бу да кәлиб чыхмады ки, дәрдимизи дејәк...

Адәм отаға гајыдыр.

М о л л а. Бәли, күһаһлар өзү ики чүр олур: бөјүк күһаһ, кичик күһаһ... Гуллара гаршы олан күһаһ аллаһ гаршысында олан күһаһдан ағырдыр. Биздә буну чоһ адам билмир.

С а л и м. Сән көрүрсән, нә дејир бу, һара вурур?

М э р и ф э т. Һара вурур?

С а л и м. Вурур, вурур. Өзү билир һара вурур. Тута билмирәм е сөзүнүн чаныны...

М э р и ф э т. Бу молланы мән елә бил һарданса таныјырам. Јухусуну данышмајыб?

С а л и м. Бәс мән сәнә сәһәрдән нә дејирәм? Јох, јухусуну һәлә данышмајыб.

М э р и ф э т. Бунун бир дәнә јухусу вар. Дәһшәт. Данышса өзүн көрәрсән. Адамын түкләри биз-биз дурур.

С а л и м. Билирәм, билирәм. Учан габ...

М о л л а. Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим. Салават чевириң мұһарибәдә шәһид кедән гардашларымызын, бачыларымызын, әскәрләри-мизин руһуна...

Нәнәханым чај кәтирир, гојур Јас адамынын габагына.

Ј а с а д а м ы. Чоһ сағ ол. Өлин-голун вар олсун.

Нэнэханым. Танымадын мэни?

Жасадамы. Јох, нэсэ таныш кәлирсән, амма горхурам зән-ним мэни алдада.

Салим. Нэнэханымды да. Ону бу мөһләдә һамы таныјыр. Тиндо балача будкасы варды...

Жасадамы. Ола биләр, ола биләр, нә дејим валлаһ... Молла әми!

Молла. Бујур.

Жасадамы. Молла әми...

Салим. Молла әми, нолду сәнин о дәфәки сөһбәтин, демишдин кәлән сәфәр ахыра чатдырарам.

Молла. Сән һансы сөһбәти дејирсән? Кечән дәфә чох сөһбәт олду.

Салим. Нә билим, учан габлардан данышырдын. Гуранда бу вар?

Молла. Чәми өләнләрин руһуна салават зикр еләјин.

Һамы додагалты салават дејир.

Молла. Билирсән нә вар, бачоғлу, ики чүр суал олур. Бири өј-рәнмәк үчүн верилән суал, о бири элә салмағ үчүн верилән суал.

Салим. Аллаһ еләмәсин. Мән өјрәнмәк үчүн вердим бу суалы.

Адәм. Салим, көр бир бу Нэнэханым дејәсән сәни истәди.

Салим. Јох е. Кечән сәфәр өзү башламады бу сөһбәти? Балам, мән дә истәјирәм биләм дә бу мәсәләни дибинәчән. Молла дејүлсән? Бујур мэни баша сал.

Адәм. Молла әми, сән она бәнд олма.

Мәрифәт. Салим... көр бир нечә илди көрүшмүрүк е...

Нэнэханым. (елә бил нәсә ешидир, чыхыр, гајыдыб һөвләк кирир отаға). Адәми сорушурлар.

Адәм. Салим!..

Салим чыхыр.

Жасадамы. Аллаһ рәһмәт еләсин, рәһмәтлик јахшы адам иди. Хәстәлији нәјди?

Адәм. Кимин?

Жасадамы. Бу чајыныз сејлон чајыды?

Адәм. Нә?

Мәрифәт. Дејәсән кәлән вар.

Молла. Фатиһә...

Салим кәлир.

Салим. Кәлди. Кәлди. Галхыр јухары.

Молла. Аллаһ-тааланы, һара чыхырсан чых, көјүн нечәнчи гаты-на галхырсан галх, бәјәм онун күл чамалыны көрәчәксән? Сән аллаһ-тааланы өз гәлбиндә ахтар. Өз үрәјиндә чалыш тап онун ишығын. Тап-сан әкәр...

Салим чыхыр мәтбәхә.

Салим. Нэнэханым. Бунлар кәлирләр. Ики нәфәрдиләр. Чајы һазырла.

Нэнэханым. Чај һазырды. гадову алым. Сән кеч, кеч ичәри, өзүм кәтирәчәјәм.

Салим. Өзүн кәтирәчәксән?

Нэнэханым. Кеч ичәри, дајанма бурда, һалвалары да ве-рим апар гој столун үстүнә.

Салим. Јахшы, вер һалвалары.

Нэнэханым һарданса ики бошгаб һалва чыхарыр, ора-бурасыны дүзәлдиб верир Салимә. Салим кедән јердә.

Нэнэханым. Дајан, дајан. (нәсә јенә һалва габында дүзә-лиш апарыр) Кет, инди кет.

Салим кәлир отаға, һалва габларыны гојур столун үстүнә. Әркүл вә Горугчу ичәри кирирләр.

Салим. Бујур, гәдеш, бујур кеч бу тәрофә.

Әркүл. Салам-әлејкүм. Аллаһ әчр версин (кечиб Салим кәстә-рән јердә отурур).

Салим. (Горугчуја). Бујур. Бура әјләш.

Горугчу. Нараһат олма. Мән елә бурда отуррам (отурур).

Молла. Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим...

Жасадамы. Әлһәмдүлиллаһ рәббил әләмин...

Пауза.

Әркүл. (әтрафдакылары көздән кечирәрәк) Бир аз кеч кәлдим, иш чыхды.

Адәм. Өзијәт чәкмисән, аллаһ өләнләрино рәһмәт еләсин.

Салим. Аллаһ Зәви әмијә рәһмәт еләсин.

Э р к ү л. Аллах атова рәһмәт еләсин. Диријә дә рәһмәт вар а. Сағды атон?

М ә р и ф ә т. Бунун атасы һәлә онда... јадында дејил?

Н ә н ә х а н ы м. (әлиндә падносда чај, графинкада күл кәти-рир) Гадову алым, нечәсән, нә төһәрсән, һәмишә сән кәләсән, јахшы ки... мағыл үзүвү көрдүк.

Э р к ү л. Нәнәханым, сәнсән? Нечәсән, оғлун нечәди?

С а л и м. Бунун оғлу...

Э р к ү л. Сән Мәрифәт дејилсән?

М ә р и ф ә т. Јә'ни белә дәјишмишәм?

Э р к ү л. Ај сәни. "Участковы гәрдешимиз пијанды..." Бу мисра сәнин иди, мәним? Евдә-ешиқдә нә вар?

М ә р и ф ә т. Сән нечәсән, Әркүл?

Э р к ү л. Белә дә. Мәнә бах, бир дәнә тәзә хәбәр чатыб гулағы-ма. Бунун арвады Рүбабә халынын гызы дејилди? Дүшәрдик далыјча дүз мәктәбинәчән?

С а л и м. Гајнанасы одуса, арвады да о олар. Оду. Амма... Јағышлы кечә јадында дејил?

Э р к ү л. Нә кечә? Сән бир балача дајан. (Адәмә) Сәнин гајнана-ны таныјырдыг һамымыз, аллах она рәһмәт еләсин. Сән белә биртөһәр дәјирсән көзүмә, Молла әми дә бағышласын мәни, јанында артыг-әскик данышырам. Нолуб?... (Салимә) Мән билирәм нолуб, амма гој өзү де-син.

А д ә м. Неч. Чајыны ич. Неч нә олмајыб.

Ј а с а д а м ы. (Адәмә) Бачоғлу таныш кәлир мәнә.

А д ә м. Һә, сонра, сонра. (Әркүлә) Сән нараһат олма, һәр шеј јахшыды. Чајыны ич. Бура бах бәлкә... јемәк тәшкил еләсинләр?!

Э р к ү л. Јох, јох, нә данышырсан. Аллах гәбул еләсин. Чајын өзү ән јахшы еһсанды. Аллах гәбул еләсин.

М о л л а. Биләсиниз ки, ...гумардан, зинадан, әлиәјрилиқдән, сә-ләмдән, оғурлуғун өзүндән кәлән кәлир һарамдыр. (өскүрүр).

С а л и м. Аллах-тааланын һузуруна һамымыз үзүгара кедирик ки.

М ә р и ф ә т. Нечәсән, Әркүл? Анон нечәди? Бачыларын јә'гин бөјүјүләр.

Э р к ү л. Һә. Саламатдылар. Мән олмајанда арвад әввәл-әввәл әзијјәт чәкди. Билирсән дә, киши өлмүшдү, јахын дуран гоһумдан-гардашдан олмады. Бир аздан мән ишләримии орда, ичәридә саһмана салдым, онлар үчүн дә бурда пис кечмәди. Пис дејилләр, сағ ол.

М ә р и ф ә т. Чохдан... чохдан дејирәм чыхдын? Нәјлә мәшғул-сан?

Э р к ү л. Белә дә. Кәзирәм өзүм үчүн. Сәјаһәт еләмәкдән өтрү ушағлыгдан бурнумун учу көјнәјирди, сән ки билирсән.

С а л и м. Билирик, билирик. Ај сәни, јахшы тутдун өзүнү. Биз нечә вардыг, елә дә галдыг.

Ј а с а д а м ы. (Адәмә) Бу бачоғлу мәнә таныш кәлир.

А д ә м. (Јас адамына јавашдан) Бизим ушағларданды, мәһләдән-ди. Тутулмушду, гајыдыб, Зәви әми варды, онун оғлуду, Әркүл. Сән чајыны ич. Бир дәнә дә ичирсән?

Ј а с а д а м ы. Јох, сағ ол, аллах гәбул еләсин. Мән елә Молла әминин сөһбәтинә гулаг асачағам, сән ишиндә ол. Мәнә бахма.

С а л и м. (Әркүлә)... Неч елә бил бу, бу адам дејил. Дәјишдириб-ләр елә бил буну. Сәнә зарафат кәлмәсин. Јадына кәлир дә Рүбабо халанын гызы?... Јағышлы кечә?!

Э р к ү л. (јавашдан, өз-өзүнә) Кәлир, кәлир.

М о л л а. Чәми өләнләрин руһуна салават чевирин.

Пауза. Салим Әркүлә тәләсик нәсә дејир.

Һ а м ы. Аллах рәһмәт еләсин. Аллах о дүнјасыны версин.

Э р к ү л. (Адәмә) Кәл бура, јахын отур.

А д ә м. (јерини дәјишир, кәлир Әркүлүн јанына) Чај кәтирсинләр?

Э р к ү л. Јох, чај-зад лазым дејил. Бура бах, бу нә мәсәләди?

А д ә м. (сусур). Белә дә...

С а л и м. Мән данышдым гәдешә нә вар һамысыны.

А д ә м. (јавашдан) Наһаг. Нијә әзијјәт верирдин?!

С а л и м. Нә әзијјәт, гулаг асыр да һәлә, өзкә адам задды бәјәм?! Дүз демирәм, Мәрифәт?

М ә р и ф ә т. Әлбәттә, дүз дејирсән. Өзкә адам-зад јохду бурда.

Э р к ү л. Һәри, гәрибә ишди. Өзүнү элә ал. Өлмәмишәм ки. Ким-дән көрүрсән бу иши? Ағлын кимә кедир?

А д ә м. (ағламсыныр) Валлах, неч билмирәм, нә дејим. Мәним бу күнүмдә... (Салимә ишарәјлә) Гој о десин. О һәр шеји билир.

С а л и м. Мән дедим. һамысыны дедим. Ахырынчы зәнкләри үч күн әввәл олду.

А д ә м. Еләди, үч күн әввәл.

С а л и м. Мән дә ону дејирәм.

Э р к ү л. Үч күн әввәл... Шәртләри нәјди?

С а л и м. Пул истәјирләр. Бир дәнә.

Э р к ү л. Белә. Демәли, бир дәнә.

М ә р и ф ә т. Нә аз, нә чох. Сағ ол, валлах. Белә зәманәнин...

Молла. (*Яс адамына*) Гуранда да жазылыб, сөн мәнә гулаг ас, Гурани-Көримдө дө, дежирәм, жазылыб ки, һәр кәсән өз ишиклә мөшгүл олсун кәрәк, башгасынын ишино бурун сохмаг күнаһды.

Салим. Нә деди, сағ ол валлаһ, барышдым мән бу моллајла.

Молла. Вәтән уғрунда өлән шәһидләримизин руһуна салават чевирын... Аллаһун...

Пауза

Һамы: Аллаһ рәһмәт еләсин. Аллаһ рәһмәт еләсин. Аллаһ сәбр версин.

Әркүл. (*Адәмә*) Сәбрли ол. Өзүнү элә ал. Аллаһ дәрәд верирсә дәрманыны да верир. Сәбрли ол. Сәнин мәсәлән мәним мәсәләмди. Бәјәм бу евдә аз чәрәк јемишик? Аз кеф еләмишик бурда сәнинлә? һаны сәнин шух сәсин, һаны сәнин зарафатларын, дејиб-күлмәјин? Өзүнә кәл, сәнә дејирәм, өзүнә кәл. Буна бах е...

Мәрифәт. Валлаһ, мән дө елә сән дејәни демәк истәјирдим.

Әркүл. Дејирсән үч күн әввәл олду ахырынчы зәнкләри? Нә чүр сәс иди телефонда, һисс еләмәдин?

Адәм. Валлаһ һеч өзүмдә олурам ки. Аз галырам, аз галырам урум олдүрүм... өзүмү.

Салим. Ағыр мәсәләди, нејләјәсән?!

Әркүл. Јахшы. Мәсәлә ајдынды. Мәнә ајдынды мәсәлә.

Молла. ... Вә мүбарәк чүмә күнү бу кәлән адамларә рәсул әлејһүссәләм бујурдулар ки, бу бәхшејишләр ки, мәнә кәтирибсиниз, бунлар мәним дејилдирләр, бунлар сизиндирләр.

Јас адамы. Бәли, бәли, кәламын күчүнә шүкүр.

Әркүл. Һә, јахшы јадыма дүшдү, пул дүзәлдә билмисән?.. Һеч олмаса бир һиссә, ја...

Адәм. (*ағламсыныр*) Үмидим сәнәди.

Салим. Үмидимиз сәнсән. Валлаһ бир дәнә гәһрәманлыг еләрсән ки.

Әркүл. Ајдынды, ајдынды. Мәнә һәр шеј ајдынды. Мәсәлә демәли бу чүрдү. (*Горугчуја*) Бура кәл. Кет о тәрәфдә зәнк елә, јығ чамааты, өзүн билирсән һара, денән кәлирәм.

Горугчу чыхыр.

Молла. Аллаһ-таала бујуруб: сизләрдән киминизи зәнжинликлә, киминизи дә қасыбчылыгла имтаһана чәкирәм. Имтаһандан чыхмаг өзү гәһрәманлыгды.

Әркүл. Бу молла нә моллады, сәси елә бил таныш кәлир мәнә.

Салим. Әввәлләр лотулуг еләрди. Бу да јатыб чыхыб.

Әркүл. Һә?.. Доғурдан дејирсән?

Салим. Төвбә еләјиб. Мәннән достду. Һара дејирәм, мәчлисә дә, отказ јохду. Лазым олса...

Мәрифәт. Аллаһ еләмәсин.

Салим. Бәс мән нә дејирәм, әлбәттә, аллаһ кәстөрмәсин. Алим моллады. Учан габлардан бир әнтигә шејләр данышыр, кәл көрсән.

Горугчу кәлир, әјилиб Әркүлүн гулағына нәсә дејир.

Әркүл. Чых бајыра. Көзлә.

Горугчу чыхыр.

Јас адамы. (*Горугчуја ишарәлә*) Јаман сују ширин кәлди бу бачоғлу мәнә...

Әркүл. Јахшы. Демәли белә. Мән инди кедирәм. Сиз дағылышмырсыз, көзләјирсиз мәни. Бир саат, һәри, бир саата кәлирәм аллаһын көмәклијилә. Елә билирәм, јахшы олар.

Салим. Бу нә гәһрәман адамды, аллаһына гурбан олум.

Мәрифәт. Аллаһ сәни... әскик еләмәсин. Биз лазым дејилик?

Әркүл. Јох, лазым дејилсиз. Отурун көзләјин. Мән бу саат. (*галхыр ајаға*).

Нәнәханым. (*кәлиб гучаглајыр Әркүлү*) Мәним гәһрәман балам. Өлүм ајағывын алтында, аллаһ сәни һәмишә күлдүрсүн, аллаһ мурадыва јетирсин сәни, гадову алым, мәним нәвәм вар, иши јохду... (*ағламсыныр*).

Салим. Нәнәханым, јахшы. Јахшы. Көрүрсән кедир, сахлама. Кәләр, нә лазымды...

Адәм. (*Салимә*) Чәк ону кәнара, чәк ону кәнара. (*Әркүлә*) Нәнәханымды да, таныјырсан да өзүн.

Әркүл. Јахшы, јахшы. Нәнәханым, сән дө көзлә, кәлирәм инди. (*Адәмә*). Өзүнү элә ал. Киши ол. Кәлирәм. Сиз бир стәкан чај ичин. Нәнәханым, бир дәнә тәзәдәм чај һазырла, кәлирәм. (*чыхыр*).

Салим. (*архасынча*) Аллаһ сәни бизә чох көрмәсин.

Нәнәханым. Амин. Амин. Она гурбан олум. Чај деди чијәри... еви тикилмиш, мән кедим тәзә чај дәмләјим. (*Салимә*) Лимон лап аз галды ја, биләсән (*чыхыр*).

2-чи НИССӘ

Җенә һәмән отаг. Отурублар Молла, Адәм, Җас адамы, Салим вә Мәрифәт. Нәнәханым о бири тәрәфдә, мәтбәхдә чај дәм-ләјир.

Җас адамы. Нәсә узун чәкди бунун кетмәји. Ики саатдан чох кыди. Индијонәчән кәрәк гајыдајды. Јә'гин чәтинә дүшдү иш.

Салим. (*Мәрифәтә*) Көрүрсән әчлафы. Нәс кәтирди.

Адәм. (*Җас адамына*) Аллаһ өләнләринизә рәһмәт еләсин. (*Салимә*) Бу кедәчәк бу күн?

Салим. Кетмәјәчәк. Әлдүр, ону говла ону, кетмәјәчәк.

Мәрифәт. Нә тәһәр адамды бу?!

Адәм. (*Җас адамына*) Аллаһ өләнләринизә рәһмәт еләсин.

Җас адамы. Аллаһ сәнин дә гајнанана гәни-гәни рәһмәт еләсин. Әлимиздән нә кәлир?! Бир күн јаранан бир күн өлмәлиди.

Адәм. Молла әми...

Молла. Иншалла јахшы олар. Алынан иш узанар. Алынмајан иш анында битәр. Иншалла бу иш дә дүзәләр. Аллаһын көмәјилә. Амин.

Мәрифәт. (*Салимә*) Даһа һим-чимлә, јавашдан данышмағын мо'насы јохду. Бунлар ишин лап ичиндәдирләр.

Салим. Дүз дејирсән. (*Бәркдән*) Нәнәханым, чај кәтир һамыја. Исламшынын јағышдан нә ары?! Елә дејил? (*Адәмә*) Дарыхдырма өзүнү, үрәјимә дамыб, дүзәләчәк.

Адәм. Молла әми, бәлкә ишин-задын вар, нә вахтдан бурдасан, јорулмусан, истәјирсән сән кет... јола салым сәни. Биз дә елә дағылы-рыг. Бу иш белә асан дүзәлмәз.

Молла. Јох, ола билмәз. Молла мәчлисй бағламады, даһа ондан нә молла?! Көзләјәчәјәм. Ахырачан көзләјәчәјәм. Кәл бир аз да көзләјәк.

Нәнәханым чај кәтирир.

Җас адамы. Нәнәханымын чајындан олмаз. Амма бу кечикди дејәсән.

Нәнәханым. (*чајлары пајлаја-пајлаја*) Гурбан олсун она гоча әнәси. Кечикиб еләмәди. Мәним гәһрәман оғлумду о. Кәлмәјинән иши дүзүб гошмағы бир олду. Неч кечикиб еләмир. Гадасы олсун пис-пис адамларын үрәјинә. (*чыхыр*).

Салим. Ә'ла.

Мәрифәт. Деди дә сөзүнү, сахламады үрәјиндә.

Адәм. Елә бил ашағыдан сәс кәлди, сиз ешитмәдиз?

Салим. Дарыхдырма өзүнү, кәлөндә кәләчәкләр. Сәс-зад јохду, чајыны ич. Молла әми... (*Мәрифәтә*) Сәнин јадындады?

Мәрифәт. Нә? Нәји дејирсән?

Салим. Бирдән дүшдү јадыма. Бунун, Әркүлү дејирәм, Рүбаба халакилин һасарындан ашыб пәнчәрәләринин алтында дајанмағы. Бәрк дә јағыш јағырды.

Мәрифәт. Јох, јадымда дејил.

Салим. Мәним јадымдады. Бирдән дүшдү јадыма. Елә исланмышды ки, бир ај григдән јатды.

Адәм. Нә данышырсыз? Бәлкә дејирәм, бир шеј алынмајыб?! Бу да утаныб кәлмир?!

Мәрифәт. Сән дә лап ағ еләмә. Нелә дә иш олар?! Олмаз. Әлә ал өзүнү. Бу гәдәр ки сән дөзмүсән, бир саат, ики саат дөзә билмирсән? (*Салимә*) Јадыма дүшдү.

Молла. Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим... Мән сизә бир вагәә данышым...

Салим. Аһа, башлады. Мән дејирдим ахы, о әһвалаты данышачаг.

Молла. Бәли, гулаг верин, вахт да кәлиб кечәр. Неч олмаса баш гарышар. Нә дејирсиз?

Салим. Даныш, даныш, молла әми. (*Мәрифәтә*) Дејирдим а сәно... Әлүрәм дә бунун бу сәһбәтијүн.

Мәрифәт. Дајан бир, маңал вер.

Адәм. Јә'ни бәлкә неч кәлмәди дә? Олар белә бир шеј?

Мәрифәт. Олмаз. Деди-кәләчәк. Биз онунчүн ушаг-мушағыг бәјәм?!

Җас адамы. Бәлкә дә олар.

Салим. Молла әми, сән сәһбәтини башла. Бунлара чох елә бәнд олма. Адама бир сөзү нечә дәфә дејәлләр? Бунун иши галыб аллаһа... бир дә Әркүлә.

Молла. Нә дејирәм. Гулаг асырсыз, гулаг асын.

Мәрифәт. Имкан верин.

Адәм. Елә бил сәс кәлир.

Салим. Јох, мане олмајын, сәс-зад јохду. Мане олма.

Јаваш вә һәзин мусиги елә бил узаглардан, чох-чох узаглардан сүзүлүб отага төкүлүр. Ишыг јығылыр вә анчаг Молланын үстүнә дүшүр.

Молла. Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим. О кечә бәрк јағыш јағмышды. Јағышлы кечәләр башга аләмди. Гаранлыг отағым бирдән-бирә гәрибә бир ишыга бүрүнмәјә башлады. Амма көзләрим әввәл-әввәл бир шеј сечмәди. Нә көрдүм, сонра, јаваш-јаваш көрдүм. Отағыма сүзүлән бу ишыг топасынын ичиндән ики ганадлы мәләк пәјда олду.

Күрәкләрində доғрудан да һәгиги ганадлары вар иди, отағын ичиндә бу бөјүк ганадлар о гәдәр лазымсыз көрүнүрдү ки. Елә бил чи-јиндән ат-дығын пенчәк идиләр, јерлә сүрүнүрдүләр. Әввәл-әввәл тәбии, тәбии, елә билдим јухуду, јуху көрүрәм. Амма сонра баша дүшдүм ки, јох, бу, јуху дејил. Мәләкләрин бири үзүндә зәриф, чох зәриф бир тәбәссүм мәнә нәвазиш едирди. О бири мәләк исә сәрт иди. Чод бахышлары варды... һәрәси јапышды бир голумдан вә биз... ишыг топасынын ичи илә учуб кетдик. Мән дә учдум, истәјирсиз инанын, истәмирсиз инанмајын. Өзүмдә, сөзүмдә дејилдим. һандан-һана өзүмә гајтардылар елә бил мәни. Өзүмә кәләндә көрдүм ки... башдан-баша гөвси-гузеһин ичиндәјәм. Үч-беш бу мәләк кимиләр алыблар мәни араја. Дедим, јә'гин әчәлим чатыб, мән дә өлмүшәм. Бир аз чәсарәтләндим. О тәрәфә, бу тәрәфә бахыб көрдүм, ондан көрдүм, учан габ дејирләр, нә дејирләр - ондан. Мәләкләрин архасында иди, рәнкбәрәнк ишыг верир, дајанырды, ишыг верир, дајанырды. Мәләкләрин бири нәһәјәт көрдү, мән өзүмә кәлмишәм, әли илә о бириләрә ишарә еләди, бунлар мәни галдырыб отуртдулар гуру јердән. Сонра бу баш мәләк үзүнү мәнә јахынлашдырыб диггәтлә нәзәрдән кечирмәјә башлады мәни. Бахды, бахды, дөндү јолдашларына, нәсә бундан о бириләрә елә бил ток кечди. Јенә дөндү мәнә тәрәф, үзүндә дә нә һәлимлик, нә сәртлик, һеч бир ифадә јох. Бизим өз дилимиздә, тәмиз ана дилимиздә сорушду мәндән: "Горхмурсан?" Мән башымла "јох" дедим. "Горхма" - деди "Биздән сәнә зијан кәлмәз. Сәнин аллаһын вар, мән билирәм, она көрә дә горхма. Сәнин аллаһыны мән таныјарам. Мәним достумду сәнин аллаһын. Горхма" "Баш үстә, аллаһыма гурбан олум, горхмурам, аллаһым һаггы һеч бир зәррә дә горхмурам". "Бах белә, јахшы олачаг. Гајтарачаглар сәни евинә-ешијинә. Јеријә евинә гајытмаг истәјирсән?" "Елә истәјирәм, елә истәјирәм. Бәс мән өлмәмишәм?" - сорушурәм. "Јох сән өлмәмисән. Сәни сәһвән кәтирибләр. Инди гајтарыб апарачаглар кери." Бах бурда горхдум, үрәјими јарыб ичинә горху елә кирди ки, дедим өлләм. Көзләрим өз-өзүнә јумулду, сонра көзләрим бири дә ачанда көрдүм, өз евимдә, јорған-дөшәјимдәјәм, һәмин о ишыг топасы да јаваш-јаваш отагдан чәкилиб кедир. Сонра јағыш да кәсди.

Мусиги сусур, ишыг чохалыр вә һамынын үстүнә дүшүр.

М ә р и ф ә т. (Салимә) Буну дејирдин? Нолду сәнә, өзүнә кәл, саат нечә олду көрәсән?

С а л и м. Мән... мән елә истәјирәм, јәј кәлсин, исти олсун, һәр јан јашыллыга бүрүнсүн, бөјүк-бөјүк ағачларын будагларынын ағыр кәл-кәсиндән сәјрәк күн ишығы кәлиб дүшсүн үзүмә... Бир дә мән истәјирәм, јағышлы кечәләр олсун. Јағышлы кечәләри чох севирәм.

А д ә м. Бунда олур белә шејләр. Фикир вермәјин, кечиб кедир.

Ј а с а д а м ы. (Адәмә) Бачоғлу, һеч өзүм дә билмирәм, нәсә сорушмаг истәјирдим, јадымдан чыхды.

А д ә м. Јадыныза дүшәр сорушарсыныз, јә'гин вачиб шеј дејилмиш.

Ј а с а д а м ы. Ола биләр.

М ә р и ф ә т. Молла әми, кечди, бир дәнә фатиһә вер. (Адәмә). Јә'гин бу кәлмәди, сонра зәнк еләр бәлкә?

М о л л а. Нә дејирәм, нечә мәсләһәтди... Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим...

Әркүл, јанында үзү ајдын сечилмәјән бир Гадын отага кирир-ләр. һамы донуг.

Ә р к ү л. Нолуб сизә? Нә белә донуб галмысыз һамыныз?

М о л л а. Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим.

Г а д ы н. (ағлајыр) Ај ана, ај ана, ај ана...

Адәм Гадына јахынлашыр, сонра кедир отуруп јериндә.

С а л и м. Сонра да дејирләр ки, гәһрәмән белә кәлди, гәһрәмән белә кетди. Әсл гәһраманлыг дејил бу, нәди? Сағ ол сәни. һалал олсун. Кәтириб гызы.

М ә р и ф ә т. Әһсән, һалал олсун.

Ә р к ү л. Олсун. Бир пуд дуз-чәрәк јемишик. Олар бәјәм белә иш? Кәл гардаш, кәл ханымыны тәһвил ал.

Г а д ы н. (јана-јана) Ај ана, ај ана...

А д ә м. Сән... сән мәним бојнума елә бир миннәт гојдун ки...

М ә р и ф ә т. Бу бојда иш көрүб, сән миннәтдән данышырсан. Бу ишин ағырлығы билирсән нәди?

Ә р к ү л. Јох, өзүндән сөз дүзәлтмә. һеч бир ағырлығы-зады јохду. Зәһләм кедир јаландан миннәт вурмагдан. Бир сөзүм, бирчә сөзүм бәс олду...

С а л и м. Бир сөзүн...

М ә р и ф ә т. Бир сөзүн?

Ә р к ү л. Бир сөзүм. Инанмырсыз?

Н ә н ә х а н ы м. (кәлир) Сәнин гадову алым. Кимди сәнә инанмајан? Кеч, кеч бу тәрәфә, гызым. (Гадын мәтбәхә кечир, үзүнү ачыр, чај ишилә мәшгул олур) Ај сәнин әлин-голун вар олсун. Ај сәнин бир дәнә сөзүн милјон дәнә сөз олсун. Сәни көрүм әливин алтындан министирләр кечсин. Сәни көрүм нејним демәјәсән. Көзү көтүрмәјәнләрин дә көзү чыхсын (кедир мәтбәхә).

Ј а с а д а м ы. (Моллаја) Бу бунун арвадыды?

М о л л а. Инсан кәрәк аллаһыны таныја, һәр ишини аллаһла көрә.

А д ә м. Бир сөзә бу иш дүзәлди дејирсән?!

С а л и м. Бәс сиз һардајдыныз? Беш саат биз галмышдыг көз-
ләјә-көзләјә?!

Нәнәханым чај кәтирир.

Н ә н ә х а н ы м. (Әркүлә) Бу да сәнин тәзәдәм чајын, ич, аја-
ғывын алтында өлүм. Мәним пәһләван оғлум. (чыхыр)

С а л и м. Бәс нијә белә кеч кәлдиз?

М ә р и ф ә т. Бәлкә јоллар бу саат басырыгды?

Ј а с а д а м ы. Бу саатда јоллар бом-бош олур.

М ә л л а. Бисмиллаһи-рәһманир-рәһим...

Пауза.

С а л и м. Ај сәни. (Әркүлә) Мәнә бах... Сән... јадындады?

Ә р к ү л. Јадымдады, јадымдады. Јағышлы кечәни дејирсән дә.

С а л и м. Бәс бир дөфә... сән дедин ки...

Ә р к ү л. Јох, о јадымда дејил. Дедим, јадымда дејил - јадымда
дејил. Сиз кедин, мәним Адәмлә балача ишим вар.

М ә р и ф ә т. Ајдынды. Бәс сән...

Ә р к ү л. Аллаһ гојса, јенә көрүшәрик. Мәнлик бир ишиниз олса
мән һазыр.

М ә р и ф ә т. Сағ ол.

С а л и м. Ај сәни. (Јас адамына) Дур ајаға, сәни мән апарачағам,
дур даһа кечди, сонра автобус-зад тапмазсан, бијабыр оларыг.

Ј а с а д а м ы. Сиз нараһат олмајын, мән јахында олурам.

М ә л л а. Фатиһә. Кәлән чүмә ахшамы јас саһиби һамынызы
дә'вәт едир, мәрһумәнин руһуна дуа охуначағ, бујуруб кәлин.

Һ а м ы. Аллаһ рәһмәт еләсин. Аллаһ сәбр версин.

М ә р и ф ә т. (Адәмә) Көзүн ајдын олсун. Биз даһа кедәк.
(Салимә) Кәлирсән?

С а л и м. Сағ олун. Кечәниз хејрә галсын. (Әркүлә) Көрүшәрик
дедин? Ај сәни. Нә дејим мән сәнә? Дејирсән чыхыб да јадындан... Уча-
стковы гәрдешимиз пијанды Ајыг вахты олду десән јаланды Бизим да-
лан ән биринчи далаңды... (кедир)

Һамы бир-бир "аллаһ рәһмәт еләсин" дејә-дејә чыхыр. Нәнә-
ханым истәјир өзүнү салсын бу бири отаға, нәсә дүшүнүр, о да
чыхыб кедир. Мәтбәхдә ишыг Гадынын үстүндә, отагда Әркүл
вә Адәм үзбәүз јарыгаранлыға кирәр-кирмәз

СОН

Бакы, 1997.

"...узағ, пәнбә булудларын үстү илә ганад
ачь б учан заман гәлбиндә аловлу бир ешг ју
харыдан ашағы елә бил бир аз да кәдәрли-
кәдәрли, елә бил бир аз да горха-горха нә
зәр салыб..."

(Сәјјаһ Сејид Мәһәммад Һасән -
"Сәрвәтнамә" дән)

ЕЛӘ БИЛ ГОРХА-ГОРХА...

(БИР БӨЛҮМЛҮ, ХӘЈАЛИ ФАЧИӘ)

Иштиракчылар:

Рух.
Карванбашы.
Хаче.
Ағ Көлкө.
ГараКөлкө.
Сәс.
Шаһ.
Вәзир Мөшдәли.
Гары нөнө.
Пәрнисә.
Гадын.
Зәбулла.
Хидмәтчибашы.
Некәрләр, өскөрләр.

Балача ағ тәпәчикләр вә думана бүрүнмүш бир мөкан, вә әслиндә Дүнҗанын - вар олан, мөвчуд олан Дүнҗанын о бири үзү. Көлкәләр руһлара аиддир вә онларын бизә хөрүндүкләри елә бил әжинләринә кејдикләри, гара ағ рәнкләрдир. Бурдакы мусиги дә чаны үзүр - елә бил онун да анчаг ики лады вар: гара, ағ...

Ағ Колкә вә Гара Көлкә тәнһа отурмуш Рухун јанына кәләр-кән узагдан боғуг, анлашылмаз "Көл... көл...көл" сәсләри ешидилмәјә башлајыр. Бу сәсләр каһ зәифләјир, каһ пычылтыја дөнүр, каһ нәрә кими курулдајыр, каһ да јох олур.

Г ара К ө л к ә. Кедирсән? Бу сәсләр сәни чағырыр. Билми-рәм, неч нә дејим сәнә?! Ағыр олачаг.

А г К ө л к ә. Амма бахма. һәр нечәсә дә марағлыды. Ешидир-сән, бир гулаг вер, ешидирсән?..

Р у һ. (Гара Көлкәјә) Сән елә һәмишә һәр шеји әввәлчәдән билир-сән. Нә билирсән, нечә олачаг? "Ағыр олачаг". һардан билирсән? Еши-дирәм. Әлбәттә, ешидирәм.

Г ара К ө л к ә. Мән билирәм. Сән исә дејәсән бир аз... елә бил...

Р у һ. Сәни бәс чағыранда сән горхмамышдын?

Г ара К ө л к ә. Гәрибәди, мән азымышдым әввәл-әввәл. Амма инди һәр шеји унутмушам. Сән дә унудачагсан.

А г К ө л к ә. Мәни исә бирчә дәфә дә чағырмајыблар һәлә. Јә"гин чох марағлыды.

Сәсләр, сәсләр... Елә бил ојнаг бир авазла охујурлар: "Көзләримә көрүнмә көл. Чағырышам әринмә көл. Ағла-мышам дирәнмә көл. Көл, көл, көл" сәдалары јаваш-јаваш күчләнир.

Г ара К ө л к ә. Мәни чағыран заман кечирдијим о зүлүмү ин-ди дә сән кечирирсән. Бу сәсләр сәнинкиди. Анчаг сәнинки.

Р у һ. Билирәм. Илк дәфәди ки, онлары ешидирәм. Бу јол нә заман ачылачаг, нә заман?!

Г ара К ө л к ә. Сәбирли ол. Ачылачаг јол. Ачылачаг. Сән ке-дәчәксән. Елә билирсән, һәр шеј асанды - чағырдылар - кетдин, көрдүн, көлдин... Бах, бах, көрүрсән? Көзәлди.

Сәсләрин кәлдији о узаг узағлыгдан сүд кими ағалпаг ишәи-шүасы сүзүлмәјә башлајыр, јаваш-јаваш онларын лап јаны-начан кәлиб дајаныр.

А г К ө л к ә. Нечә гәшәнкди, нә гәдәр козәлди. Јол буду?

Г ара К ө л к ә. Јол буду. Сәнин јолун ачылды.

А г К ө л к ә. Нә хошбәхт руһсан сән...

Г ара К ө л к ә. Апарачаг сәни, сонра да кери кәтирәчәк. Јол буду. Инди сәнә сөз дејәчәкләр. Диггәтли ол. Бизә аид дејил о сөз (Ағ Көлкәјә) Биз кедәк.

А г К ө л к ә. Јолун ачыг олсун. Кедәк?

Г ара К ө л к ә. Јолун ачыг олсун. Кедәк.

Елә бил Ағ Көлкә дә, Гара Колкә дә һавадача әријиб јох олурлар. Јенә дә һәмән Рух, һәмән ағ золаг, һәмән чағыран сәсләр, амма даһа тә'кидлә, һәр сөз куп-куп купулдајыр үрәк дејүнтүсү кими. Јаваш-јаваш бу сәсләр көсилмәјә башлајыр. Вә бу јары сүкутун ичиндә лап јахындан ајдын вә јорғун сәс. Вә бу сәс данышдыгча һәм дә козә-көрүнмәдән дөрд бир тәрәфи долашыр, дөрд бир тәрәфдән көлир.

С ә с. һазырсан елә бил?!

Р у һ. Бәли, һазырам.

С ә с. Көзәл... О заман динлә мәни. Диггәтлә динлә мәни. Будур, сәнин јолун ачылды. Сән гајыдырсән... Сәни чағырырлар. Сәни ешитмәк истәјирләр. Баша дүшүрсән нә демәкди бу?

Р у һ. Мән онлара нә демәлијәм?

С ә с. Бахыр суала. Бахыр сәндән нә сорушмаг истәјәчәкләр. Ам-ма... өзүнү дарыхдырма. Еүтүн суаллара чавабын олачаг. Мән исә сәнә бир мәсәләни ачыб демәлијәм...

Р у һ. Сөјлә. Мән сәни динләјирәм.

С ә с. Биз онларын нә дејәчәкләрини, нә сорушачағларыны билми-рик. һәлә билмирик. Амма әкәр...

Р у һ. Бујур.

С ә с. Амма әкәр сәнә ораларда галмаг, бура дөнмәмәк тәклифи едилсә...

Р у һ. Билирәм. Галмамалыјам.

С э с. Еләди. Галмамалысан. Амма галмаја билмәјәчәксән. Кәрәк белә бир тәклиф јада дүшмәсин. Тәклиф олса галачагсан. Олмаз. Неч олмаз. Сәнин вә сизләрин орда галманыз нәзәрдә тутулмајыб. Һәлә ки.

Р у һ. Мән нечә етмәлијәм буну?

С э с. Билмирәм. Мән дә билмирәм. Сөјүш сөј, ғышгыр, һај-күј сал, гој сәндән зәһләләри кетсин. Бир дә чағырмаг ағылларына белә кәлмәсин. Артыг әзијәттди. Сәнә дә, бизә дә. Амма ишди шәјәд сәнә галмаг тәклиф едилдисә галачагсан. Вә бир дә буралара дәнмәјәчәксән. Сәнин үзүнә гапы бирдәфәлик бағланачаг. Авара, сәркәрдән руһ кими долашачагсан гара бошлуглары. Ешидирсән? Олмаз. Һәлә бир дәфә дә бир руһ да ашағыда галмајыб. һамы кәдәнләр кери дөнүб. Ешидирсән сәсләри? Ешидирсән?

Чағыран сәсләр јенә јаваш-јаваш күчләнмәјә, үрәк кими бәркдән дөјүнмәјә башлајыр.

Р у һ. Ешидирәм.

С э с. Гајытмалысан, гајда беләди.

Р у һ. Мән гајыдачағам.

С э с. Сәбирләри түкәнир. Сәни истәјирләр. Јолун ачыгды. Кет.

Р у һ. Мән кедирәм (ағ золағын үстүнә чыхыр)

С э с. Кет вә гајыт.

Р у һ. Кедирәм вә гајыдачағам.

Ағ золаг ону удур, Руһ да јох олур, Сәс дә кәсилир. Бир аңлыг сүкүтдан сонра бүтүн јер үзүнә елә бил гаранлыг чөкүр вә тәпәчикләри дә, кәлкә вә кәлкәчикләри дә өз ичиндә әридир. Сәссизлик. Амма бу, сүкүт дејил. Белә сәссизликдә бир-бириндән хофланан сәсләр даныша билирмиш. Ишыға ики нәфәр, зәр-зибалы бир отагда үзбәүз бардаш гуруб отурмуш Карванбашы вә Хачә чыхыр.

Карванбашы. Кәлмәјәчәк.

Х а ч ә. Кәләчәк, күзүмүн ишығы.

Карванбашы. Кәлмәјәчәк. Инанмырам мән буна. Кәлсәјди о дәфә, о ачыг сәманын алтында, сағ-сол улдуз, о заман, о јолда кәләрди кәлсәјди. Нә иллаһ еләдин, унутмусан?! Јадымдады, әләһәзрәт дә бир дәфә өз атасыны чағырмаг истәди. Рәммал илан дили чыхартды, јенә кәлмәди. Мән о узаг вахтдан нәсә инанмырам бу ишләрә. Нечә олду неч билмирәм јенә дә ујдум сәнә. О рәммал чәзасына чатды - биләсән.

Х а ч ә. Сәбрин олсун. Үрәјимә дамыб бу сәфәр кәләчәк. Сән бир ләһзә сакитләш Һәлә, сәсини чыхарма, күзүмүн ишығы, сакит ол, сакит...

Карванбашы. Мәним ән'амымы да, әлбәттә, гајтарачагсан.

Х а ч ә. Бәли, бәли, гајтарачағам. Бәли, бәли... Аллаһ сәбрил бәндәләрини сеvir. Јолдады бу. Јол кәлир. Кәзләримә күрүнмә кәл. (сүкүт) Ағламышам дирәнмә кәл (сүкүт) Сән өлмүшүн әринмә кәл. Кәл, кәл, кәл, кәл (ајаға дурур, елә бил кәзәкүрүнмәјән кимисә узагдан күр-мәјә башлајыр, тәзәдәч отурур јерә) Кәзләримә күрүнмә кәл. Ағламышам дирәнмә кәл. Сән өлмүшүн әринмә кәл. Кәлди. Уфф... (ағ ишыг золағы илә Руһ пејда олур). Кәлди. Бурдады. Бурдады, күзүмүн ишығы, кәлди. Аллаһ, мин-мин шүкүрләр... Ди нә сорушурсан, соруш, мән өз ишими күрдүм даһа. (јорғун, бир күнчә чәкилир)

Карванбашы. (шүбһә илә) Кәлди дејирсән?! Кәлдисә, ди онда аллаһ атана рәһмәт еләсин. Кәлди дејирсән, еләми?!

Сүкүтун сирри варды вә әләвә неч нә күрүнмәсә дә артыг о да һәгигәт иди ки, бура даһа әввәлки мөкан дејил.

Соруша биләрәм даһа?! Бурдасан, аға? Бурдасан? Бәс елә исә мәнә бир ишарәт елә.

Мусигими, күмү курулдајыр, илдырыммы чахыр вә бир аңлыг Руһ бүтүн мөһтәшәмлији, бүтүн әзәмәти илә кәлдијини бирузә верир.

Карванбашы. (сарсылмыш) Бурдасан. Ағам мәним. Бу сәнсән... Мән елә белә дә билирдим. Елә дә вар идин мәним јухуларымда. Билирсән, аға, нечә кор гојдун мәни, нәләч гојдун мәни сән?! Сәннән ағабәјим. Билирсән, "ата вај", "гардаш вај" демәдијим бир кечәм олмады ағлым кәсәли?! Билирсән? Нијә сусурсан? Аға...

Р у һ. Ај сәни өлә һәмишә "вај" ичиндә оласан.

Карванбашы. Аман аллаһ. Нечә, нечә дедин? Нијә? Танымадын мәни, аға? Аллаһвердијәм дә мән, Аллаһверди, оғлунам.

Р у һ. Кор идиз, кор да галмысыз. Кич адам, мәнә нә сән кимсән, мәним нә тахсырым нараһат еләмисән мәни?! Һәлә бир күрүн нијә мәни чағырмысан?! Ахмаг ушағы ахмаг, һамынызын башы хараб олуб, һамынызын. неч дәхли вар? Ағлајыблар бунлар. Сизә "ағлајын" дејән варды? Ағлајырдыз?! Ағламајајдыз. Бәли. Сән. Сән. Ағламајајдын. Нејләјим ағламысан. Мәнә нә? Сөзә бах: "ата вај", "гардаш вај" демәдијим бир кечәм олмады... Олајды. неч дәхли вар?... неч дәхли вар?... Бунлара бах бир...

Карванбашы. Худавонди-аломо гурбан олум, ахы сөн нијо бу гөдөринө ачыглысан? Нө күнаһ ишләмишәм мән ки, сөнин бу бойда гөзөбинө дүчар олмушам?!

Пуһ. "Нө күнаһ ишләмишәм?", "Нө күнаһ ишләмишәм?". Ишләми-сөн күнаһ. Мәни нијо раһат гојмурсан?! Кимсән ахы сөн, нө истөјирсөн мөндөн, нијо чагырмысан мәни? Аллаһвердиди бу. Паһо! Нолсун? Неч дохли вар?... "Нө күнаһ ишләмишәм?" Ишләмисөн күнаһ, ишләмисөн... (сүхүт) Кичинөгулу...

Карванбашы. Ајағынын алтында олүм. Оду, ағамды. Гурбан олум сөнин ајағынын алтындакы тоза, аға! Мөнәм, бөли. Кичинөгулујам. Ушагында ағлым космөјөндө мөнө дедидин сөздү. Галыб ки һушүнда. Ојам Кичинөгулујам. Сөнин Кичинөгулунам, аға. Аға, аға, аға. Нөфөсидө гурбан олүм. Бирчө лөһзө сөни корө билсөјдим...

Пуһ. Көрмөсөн јахшыды, кич, әбләһ...

Карванбашы. Нијо сөн бу чүр гөзөбли данышырсан бәс? Мәни билсөјдин сөнин вө бојук гардашымын һөсрәти нө күнө салды бирчө буну билсөјдин. Аға, һөсрәтиниз, накам бахтыныз мәни һөр кечө бу күнүн өзүнөчөн үзүр. (пычылырла) Гој севиндирим сөни. Билирсөн, вар-дөвләт саһибөјөм, аға. Бојук-бојук карванларым вар, дүнјанын һөр јеринө кедир, ән әнтиг маллары мән котирирәм мәмлөкәтө. Билирсөн, (сөсини лап јавашыдыр) шаһа јахынам. Чох адам горхар мөндөн. Мөсләһәти һөр заман мөннөн еләјир она корө. Шаһ да даһа әввөлки дејил. Оғлуду инди шаһ. Билирсөн әввөлки, јө'ни сөнин шаһын јара чыхарды, он ил әввөл, о дүнјагы олду... Амма раһатлығым јохду, аға. Сөндөн сары, ағабөјөмдөн сары јохду раһатлығым. Кечөләр јухума кирирсиз, түтүб боғазымдан боғурсуз мәни, үзүнүзү дө көрмөмишәм, амма јухуларымдан чыхмырсыз ки, чыхмырсыз, аға. "Интигам, интигам" пычылдајырсыз, аға. Нијо, мөндөн истөјиниз нөди?

Пуһ. Буна бахырсан бир?! Мөнө нө, әбләһ, сөнин јухуна ким кирир, јухундан ким чыхыр. Бизим һеч кимин јухусула ишимиз јохду. Јата билмир бу. Јата билмир. Јата билмирсөнсө, јатма да...

Карванбашы. Аға, елә данышма, аға... Мөнө бир шеј де...

Пуһ. "Јата билмирәм". Јата билмәмәк асан мәсәләди мөкор?! Бир заман варды мән өзүм дө јата билмирдим. Амма мәним јухусулуғумун бир сөбөби варды. Билирсөн мән нијо јата билмирдим? Билирсөн. Һардан биләсән? Мәним биринчи гурбаным билирсән ким иди?.. - Бир арвад иди. Итәләјиб гујуја јыхмышдым ону. Чох кәнч идим. Амма сонрасы даһа асан олду, шаһ гулуғуна кирдим, чәллад олуб чох-чохлаарыны о дүнјаја јолладым. Артыг асан иди. О арваддан сонрасы асан иди. Һәлә бө"зөн ләззәт дө алырдым адамлары шаһын әмри илә чөһөннөмө васил едәндө. Хошуна кәлди? Ај сөни Кичинөгулу, һә нечө-

ди, бунлары билмирдин дејәсән, деди-году кәлиб гулағына чатмајыб, нөди?! Вөзир Мөшдәли дурур?

Карванбашы. Аға, аға, гурбан олум сөнө, елә данышма. Елә данышма, гурбанын олум. Мән өләрәм, аға. Мән өләрәм. Нөди мәним тахсырым бир де корүм, ахы нөди мәним тахсырым?... Дурур вөзир Мөшдәли, дурур. Елә ки о дурур... Гуру нөфөсиди кедир-көлир, ону нијо сорушурсан?? Бәс о дедидин арвад ким иди, аға?!

Пуһ. Вөзир Мөшдәли атамын досту олмушду, мәним һәним иди, о иди анамын гәглини өртбасдыр еләди, мән үзө чыхдым. Јохса дағда-дашда гурд гуш јејиб гуртармышды мәни. О арвад ким иди дејирсән? Унутмушам. Нө бахырсан маддым-маддым? Һәлә сөнин дө анамы... мән... билмирдин?!

Карванбашы. Јох.

Пуһ. Мән, мән... һеч ким јох, мән кондәрдим о дүнјаја, дағдан үзү ашағы... ганадларын гырыб гуш кими атдым дағдан үзү ашағы... Учаг истәди, уча билмәди, даш кими дүшдү дөрөнин дибинө, тәрпәнмәди даһа.

Карванбашы. Јох...

Пуһ. Сән дө дејирсән ки, ағламадан кор олмушам. Кечөләр јухума кирирсән. Бәс анан нечө, кирмир јухуна? Ај сөни Кичинөгулу...

Карванбашы. Аға, мән өләрәм ахы, елә данышма, аға. Мөнө рөһмин кәлсин. (Хачө тәрәфә) Нө данышыр, ај аллаһ, бу? Бәлкө һеч бу мәним ағам дејил, аллаһ, аллаһ, кимди бу?!

Хачә. Ағанды, көзүмүн ишығы. Оду. Мөһкөм ол. Ағанды.

Пуһ. Сөнин ағанам мән. Сән мәним белимдән кәлдин. Мөнө корө сән варсан. Кичинөгулу. Нечө дө бојүмүсөн. Бир тикө идин, әл бойда. Гоча гары сөнин нөннин үстө охујарды: јат, јат, јат, јатмасан, ширин јухуја батмасан, гышгырмағыны атмасан - дамдабача кәлиб апарачаг сөни... ај сөни Кичинөгулу. Ағанам мән сөнин. Ағанам. Сөнин бөдбөхт ағанам мән.

Карванбашы. "Дамдабача кәлиб апарачаг". Сонралар, бојүјөндөн сонра дүнјасында дамдабача гөдәр горхдуғум һеч нө олмады бу дүнјада. Дамдабача. Гары нөнәм демәди ки, демәди бу нөди. Елә "интигам" деди, елә "интигам" деди. Бәлкө зарафат етдин мәнимлә, аға?! Де ки, јаландан дедин бу дедикләрини, нолар, инаннам.

Пуһ. Еһ... Сән ахы нө чүр адамсан?! Јалан истөјирсән мөндөн. Јох, јалан демәдим. Бизләр јалан даныша билмирик, истәсәк дө дејөк, бачармырыг. Ди јахшы, башга сөзүн јохдуса мән чыхыб кедирәм. Кичинөгулу. Кичинөгулуларсыныз елә һәмыныз...

К а р в а н б а ш ы. Сөjlө мәнө, дажан, сән аллаһын, кетмө, дажан бир ләһзә, сөjlө мәнө һеч ағабәjими көрмүсән ораларда? Күнаһсыз ганына гәлтан едилән накам ағабәjими?..

Р у һ. Билмирәм сән нә данышдығынды?! Танымырам мән ону, баша дүшүрсән, танымырам ону, орада унудурам ону. Танымадығым үчүн дә елө билирәм һамы оғлумду. Атамы да танымырам. Елө билирәм һамы атамды. Биз аңчаг буралара енөндө јаддашымыз ојаныр, сизләри көрүб һәр шеји хатырлајырыг. Танымырам ону. О да мөни танымыр. Еһ... Догрудан да Кичинәгулусанмыш ки сән. Һәлө бир де көрүм, нәјө мөни чағырыб раһатсыз етмисән?! Нолдун, де дә бәс?! Мән кедирәм. Ешидирсән? Мән кедирәм. Кедим мән. Даһа бир дә мөни раһатсыз етмәјөсән. Чағырмајасан мөбадә бир дә мөни буралара.

К а р в а н б а ш ы. Сән бу дүнјада өмүр сүрүб јашајанда, өзүнө өмүр-күн гуранда, мөни бу дүнјаја кәтирөндән сонра... сонра, бәли, дәли олуб чәлләрә дүшөндө бәс демөдин ки, мөним көрпәм вар, балам вар, Кичинәгулум вар - һара гојуб кедирәм ону?!

Р у һ. Нејнирдим мән сән тифли, дағ бојда Шаһверөни итирөндән сонра, нејнирдим, һеч ағлына кәтирисән?! Билирсән, ағабәjини нөјин үстүндө... билирсән?! Шаһын нөкәрләри башыны косиб лешини дә бир чувалын ичинө гојуб евимин гапысына бурахдылар кечө јары. Нә үчүн, билирсән? Билмирсән. Сәнин үстүндө. Сәнө көрө. Сән дүнјаја кәлдин, мән о шөһәрә, о евә пәрчим олдум, шаһын өмрини поздум, онунла кери дөнмөдим, галасы олдум, буна көрө. Сәнин ачығыны чыхдылар мөндән, бил буну. Индијәнө кими јохса јашајырды...

К а р в а н б а ш ы. Мөним ачығымы чыхдылар ондан, мән тифлин...

Р у һ. Сәнин дүнјаја кәлмәјинин гисасыны алдылар мөндән, а кәдө. Мән гошунла бир кәлмишдим сәнин ананын шөһәринә, гошунла бир дә кери гајытмалыјдым. Шаһын өмри белө иди. Мән исә гајытмадым. Севмишдим ананы, билирсән?...

Шаһ әсәби, һирсли кәлир - һәм Руһа, һәм дә Карванбашыја гәзәблә бахыр. Онлар елө бил Шаһы көрмүрләр. Бирдән һөјкәл кими донур вә бәркдән

Ш а һ. Ким мөним гошунумла јола чыхыб кедибсә, о адам мөнимлә дә пәјтахта кери дөнөчәк, чүр'әти вар дөнмәсин. Ким мәғлуб олмуш мәмләкәтдә, шөһәрдә галыб мәскун олмаг нијјәтинә дүшсә, бүтүн нәсли зај чыхачаг, чүнки буранын һавасы да, дашы да, сују да, арпасы, чөрөји дә гәрәз бу мәғлубијјәти көрән нәји варса һәр шеји артыг ахталанды. *(сәси әкс-сәда кими узаныр: ахталанды, ахталанды, ахта... ах...)*

Шаһ гәфил кәлдији кими гәфил дә јоха чыхыр.

Х а ч ә. Бах, бах, шаһ иди бу, рәһмәтлијин өзү иди, шаһымызын бабасы...

К а р в а н б а ш ы. Ким иди дејирсән?

Х а ч ә. Шаһ иди. Шаһ рәһмәтлијин руһу иди.

К а р в а н б а ш ы. Әлаһәзрәтин бабасы иди, нәсө деди, кетди.

Р у һ. Мән о сәси таныјырдым. Мән о сәси јахшы таныјырдым.

Шаһ јенө дә ишыга чыхыр. Гаршысында вәзир Мәшдәли мүнтәзир.

Ш а һ. Бу лә'нәтө кәлмиш, ахталанмыш шөһәрдә галмаг фикринө фөгәт мөни истәмәјәнләр дүшө биләр.

В э з и р. Мәнө кәлиб дејир ки, јох, аға, мән гајыдасы олмадым, кедиб јыхылачағам, дејир, гиблеји-аләмин ајагларына, торпаг, торпаг, торпаг версин бир овуч мәнө, галырам бурда, јашымын бу вахтында даһа торпагдан башга бир ишин гулпундан јапышмаг истөмирәм. Мәнө дејир, дил тәрпәт, аға, мөнимчүн шаһын һүзурунда, јалварыр, ағлајыр аз гала...

Ш а һ. *(гәзәбли)* Белө... Чәллад Мөммөдгулу әввәл-ахыр затыгырыгылығыны көстәрәчәкди, көстәрди, демөли. Һәјыф, чох һәјыф. Демөли, бизим гуллуғумузда дурмағы јарашдырмыр өзүнө. Нәјө күвәнир бу, вәзир, сән бәлкә биләсән, сән билмөмиш олмазсан, сәнин адамынды, унутдунму, сән чәкиб чыхартдын буну башымыза, нә тез јадындан чыхды? Мөним ки јадымдан чыхмајыб. Асыласыјды бу, пис, иш көрдүк, адам еләдик, гуллуғ вердик. Чәлладбашы дөнүк чыхырса о бирилөрдән нә көзлөјөк?! Чәлладбашы гачырса даһа нә олду, елө һамы чыхыб кетсин дә өз ајағыјла, һәлө мөни нејнирсиз, һә? Нәди, сусурсан... Нә дејирсән, дүз демирәм бәлкә, вәзир, јадымдан елө билирсән чыхыб бунун һөкајәти? Сән данышмырдын мөкөр бунун ушаг вахтындакы "шүчәәтиндән"? Догма анасыны гөтлө јетирән бир адам иди... Будурму мөним һөјирхаһлығымын әвәзи? Һәјыф, чох һәјыф. Нә сусуб дурмусан? Сәнин елө сусмағын да шүбһәлиди мәнө.

В э з и р. Нә дејим, нә дејим мән бичарә, мән өлмүш, көзүмүн ишығы, нә дејим, аллаһ әвәзим?! Күнаһым вар. Вар күнаһым. Мән, мән нә билејдим, гиблеји-аләм, чиј сүд әмиб, нә билејдим мән? Бунун үчүн ағыз ачдым, дил тәрпәтдим сәнө, доғру бујурусан көзүмүн ишығы, затыгырыгымыш бу, гудурду, азды јолуну...

Ш а һ. Азды, азды.

В э з и р. Бир дә дејир, оғлум галыр гуллуғда, бәсди. Белө дејир гудурмуш, көзүмүн ишығы... вар әлбәттө, вар мөним күнаһым...

Ш а һ. О мә'лун, о хаин Шаһвердинин оғлуну дејир. Неч доғма оғлу да дејил ки бунун, нәсли гырылмыш Шаһвердинин о күчүјүнү өлдүрмөдим, вердим буна, нәсә елә бирдән јазығым кәлди тифлә. Инди нәди дүшмәнимин оғлуну әзиз-хәләф еләјиб өзүнә, еләми? Ону гојачагмыш өз әвәзи, еләми? Бу бишәрәф мәнә нә чүр һәрәкәт едәчәјими дә һәлә бир мәнә әмр едәчәкмиш... Вәзир! Мәним белә-белә бош ишләрә сәрф етмәк үчүн нә вахтым вар, нә һөвәсим. Мәмләкәтин ишләринә бахым, бу чәлладын әмрдән чыхмағына бахым?! Неч бир һөвәсим јохду, амма дәрсини вермәлијәм бу асинин, башгаларына көрк олсун. О заман олмады. Неч ејби јохдур, инди алар нәһәјәт чәзасыны. Јахын кәл көрүм, јахын кәл. Дејирсән чох сеvir оғуллуғуну, һә? Өз доғма оғлу кими сеvir? Бәс елә исә тутарсыныз бунун оғуллуғуну, ики шагга еләјиб атарсыныз галдығы евин гапысы ағзына.

В ә з и р. Бәс өзүнә, көзүмүн ишығы?

Ш а һ. Өзүнә? Неч нә етмәзсиниз өзүнә. Гој дурсун. Галмаг истәјирсә дә галсын бу шәһәрдә. Амма чәзасыны алыб галсын.

Јенә ишыг Шаһла Вәзирин үзәриндән кедир.

К а р в а н б а ш ы. Чәзаны вердиләр, еләми?!

Р у һ. Чәзамы вердиләр. Нагг олду мәнә. Мән әмрдән чыхмышдым. Чәзамы да алмалыјдым.

К а р в а н б а ш ы. Бәс ағабојими нијә? Нијә ону?

Р у һ. Гиблеји-аләмин буюруғу беләјди.

Х а ч ә. Аллаһа төвәккүл, нә дејим валлаһ, аллаһа төвәккүл.

Р у һ. Бир дә Шаһверәни сорушма мәндән. Ешидирсән, сорушма. Әлләримлә бәсләдијим, боја-баша јетирдијим шумал кими оғлуму итирдим, нәр кими балама гыјдылар. Гәбрини дә бу әлләримлә газдым, билирсән?! Еһ, сән нә билирсән ки. Кичинәгулусан сән, Аллаһверди дејилсән, Кичинәгулусан. Ha-ha-ha... (өскүрәкми тутур ону, билинмир ки, аглајыр, өскүрүр, гышгырыр, зарыјыр).

Х а ч ә. Валлаһ, бу руһ дәли руһду. Биллаһ, бу руһ хәстә руһду. нә дејирсән, көзүмүн ишығы, бәлкә бәсди?! Говаг буну кетсин дејирәм бәлкә? һә?

К а р в а н б а ш ы. Јох, дајан. Сән белә елә. Чых ешијә! Мәним бундан тәкликдә сорушачағым вар.

Х а ч ә. Көзүмүн ишығы...

К а р в а н б а ш ы. Нолар, чых ешијә, гој тәкликдә бир ләһзә галым онунла. Урәјимдә сөзүм вар.

Х а ч ә. Јахшы да, мән нә дејирәм?! Амма јахындајам, көзүмүн ишығы. Узаг кетмәнәм. (чыхыр).

Карванбашы ора бојланыр, бура бојланыр: Руһ һардады?
Әсәр-әләмәт јохду елә бил Руһдан.

Р у һ. (бирдән ваге оларар) Нә сорушмаг истәдин сорушдун даһа. Дәвләтин, малын, евин-ешијин, шаһачан сөзүн кечир. Дүңја түччарын олду. Даһа мән кедим.

К а р в а н б а ш ы. Аға, билирсән, мән сизин икинизин дә интигамыны алачағам.

Р у һ. Нә интигам? Кимдән алачағсан сән интигам? Нә данышыр бу?

К а р в а н б а ш ы. Бир сөздү дедим.

Р у һ. Јох, гаранлыг данышдын сән. Де көрүм нә демәк истәдин?

К а р в а н б а ш ы. Ушаглыгдан ағлым кәсәндән үзү бу јана анчаг "интигам" дејиб јашамышам. Кечәләр "интигам" сөзү додагла-рымда јухуја кетмишәм, сәһәрләр "интигам" сөзү илә јухудан ајылмышам. Гары нәнәм јухуја кәдәндә бу сөзү пычылдајарды гулағыма, оләндә дә көзләрилә деди бу сөзү. Көзләрилә деди ки, бирдән унударсан интигамыны һа, көјчәк балам?! Дедим јох, раһат вер нәфәсини, унутма-рам. Унутсан бах һа, дамдабача кәлиб сәни апарачаг. Әввәл горха-горха унутмадым. Сонра һава ки удурам, бах бу һава кими, једијим чәрәк кими, ичдијим су кими унутмадым...

Ишығлар өләзијир, гуру јердә, јорған-дошәкдә Гары нәнә,
јанында чаван Карванбашы.

Г а р ы н ә н ә. Биләсән, атандан бир күп гызыл галыб. Биринчи дәфәди дејирәм буну. Сәни јарыач, јарытох бојутдүм, амма о күпә дәјмәдим. Инди дејирәм сәнә. Өлән ајағымды чүнки. Гују диварындакы чухурун ичиндәди, ағзына чәр-чәп жығылыб, гушлар јува гуруб, ордады атанын гызыллары. Атанын, гардашынын гатили... (өскүрүр).

К а р в а н б а ш ы. Кимди, кимди гатили онларын?

Г а р ы н ә н ә. Оф... Ах... гој бир аз тохдајым. Нә дејирдим мән?!

К а р в а н б а ш ы. Сән дејирдин ки, мән атам, гардашымын интигамыны алмалыјам. Кимдән, нәнә, кимдән?

Г а р ы н ә н ә. Бала, сәнин атан чәллад Мәммәдгулу шаһын гошуну илә кәлиб шәһәрә кирәнләрдән бири иди. Шаһын инанылмыш адамыјды. Бизим евә јапышыг евдә галарды. Пәнчәрәси дүз бизим бу балача һәјәтимизә чыхырды. Инди јохду о пәнчәрә, даш гојуб тикди атан ону бизим евә көчәндән сонра. Сәнин анан, мәним гызым Пәрнисә, уф ај аллаһ, јадыма дүшәндә одланырам... ах, ах, оф, оф... вурулмушду сәнин атана. О, пәнчәрәдә дуруб ахшамын ај ишығында бу һәјә-

тө бахырды, бу да һәјәтдән пәнчәрәјә. Ајын чәкилиб кетмәсини, гаранлығын чекмәсини көзләјирдиләр. Бир дә мәним јухуја кетмәјими. Амма мән јухуја кетмирдим бала, мән өзүмү вурурдум јухулуға... Нејләјәјдим, чаван дул колинди, нечә сахлајајдым ону гызмыш кәлин "кәл-кәл" дејән одлу нәфәсиндән?..

Ишыг сөнүр. Јухарыдакы пәнчәрә вә балача һәјәт ај ишығы илә ишыгланыр. Пәнчәрәдә Чәллад Мәммәдгулу вә һәјәтдә Кәзәл Пәрнисә. Пәрнисә бир габ ичиндәки јујулмуш палпалтары сәрмәкдәди.

Пәрнисә. Јенә бахыр, аллаһ, аллаһ, јенә дуруб марытдајыб мәни, бирчә кәлмә дә данышмыр ки, данышмыр бу, нијә белә лал, сәс-сиз-сәмирсизди, ај аллаһ?! Көр бир нечә, көр бир нечә пәришанды... Аллаһ, аллаһ, јә'ни бунларын да аллаһлары олурмуш, чәлладын да үз-көзүндә рәһм олармыш...

Гары нәнә. (ичәридән) Хансы чәһәннәмдә галдын гыз, Пәрнисә? Нолду бу палтар сәрилиб гуртармады, кәл чых кир јеринә өл даһа, кечәдән кечди, кәл, мән јатдым... Пәрнисә...

Пәрнисә тез-тәләсик палтары сәриб, гуртарыб-гуртармады гачыб кетмәк истәјир, евә кирәндә бирдән дајаныр. Кери, пәнчәрәнин алтына гајдыр.

Пәрнисә. Бил, сәнә көрә гачмырам. Неч бир зәррә дә горхмурам мән сәндән. Нәди, елә билирсән јалан дејирәм?! Намы горхур, мән горхмурам сәндән.

Мәммәдгулу. Баһо, бах бир буна. Мәндән нијә горхмалысан ки, сән? Дүз еләјирсән. Горхма мәндән. Мән сәнә бир пислик елә-мәрәм.

Гары нәнә. Ај гыз, Пәрнисә...

Пәрнисә. Кәлдим ај нәнә, һөвсәлән олсун...

Мәммәдгулу. Чағырыр, ешидирсән? Јә'гин нараһат олур сәндән јана нәнән. Несаб истәјәчәк...

Пәрнисә. Олсун. Мәндән неч ким несаб истәјә билмәз. Мән өзүм өзүмнәнәм.

Мәммәдгулу. Јаман дилли дилавәрсән сән, гыз, адын Пәрнисәди, еләми? Мәним дә адым...

Пәрнисә. Чәллад Мәммәдгулусан сән, билирәм. Бизим мәһ-ләдә һамы сәндән горхур. Мән... горхмурам. Билмирәм нијә, амма мән горхмурам.

Мәммәдгулу. Сән горхма. Гој ким горхур горхсун, амма сән горхма.

Пәрнисә. Тәк јашајырсан сән? Бәс оғлун һардады? О күрән чаван оғлан сәнин оғлун дејил?

Мәммәдгулу. Оғлумду. О ајры, мән ајры. О әскәрләрло бир јердә галыр, онбашыды. Јемәји дә онларлады, ичмәји дә. Икидди.

Пәрнисә. Сәнә нә олуб? Һәлә бир де көрүм, сәнин гылынчын, балтан бурдады? Нечә балтан вар, һә? Адам башы кәсән балтан вар? Кәстәр дә мәнә...

Мәммәдгулу. Баһо... Буна бахырсан?.. Нејнисән сән бунлары? Јохду бурда бунлар. Мән галдығым евдә белә шејләр сахламырам. Һәр шејин өз јери вар.

Пәрнисә. О күн чапар күчәләри кәзиб шаһын әскәрә фәрманыны охујурду. Хәбәрин вар фәрмандан? Сәнин адын варды о фәрманда.

Мәммәдгулу. Нә фәрман?

Пәрнисә. Бәс шаһ дејир ки, бунлар, јә'ни биз, бизим, јә'ни сизин дин гардаш-бачыларынызыг. Јолларыны азымышдылар, дејир, биз дә бир шапалаг вурдуг, ағыллары кәлди башларына, өз мәмләкәтимиз, өз әһалимизди, гарәт-филандан сөз ола билмәз. Гарәт едән, ја баросиндә шикајәт кәлән әскәр бирбаша өзү өз ајағыјла мән демәдән кетсин чәллад Мәммәдгулунун хидмәтинә, чәзасыны о верәчәк, күлли-ихтијар онунду. Сән јә'ни белә ихтијар саһибсән?

Мәммәдгулу. Нә дејим валлаһ?! Әлбәт еләди. Нәнән јатды дејәсән, даһа сәси-сәмири кәлмир. О нәрдиваны көрүрсән?

Пәрнисә. Көрүрәм, нолсун ки?

Мәммәдгулу. Ону көтүр, гој бу пәнчәрәнин ағзына.

Пәрнисә јердән бир нәрдиван көтүрүб гојур пәнчәрәјә.

Пәрнисә. Гојдум, нолсун ки.

Мәммәдгулу. Инди галх јаваш-јаваш јухары.

Пәрнисә. Кими дејирсән? Мәни дејирсән? Елә нијә бахырсан мәнә? Аллаһ, аллаһ, нә истәјирсән сән мәндән? Худаја, сәсә бах бир, индичә дурачаг јухудан, дурачаг, дајан бир...

Пәрнисә даныша-даныша галхыр пәнчәрәнин габағына вә Мәммәдгулу әлини салыб онун белиндән тутур, гуш кими пәнчәрәдән кечириб гојур јерә. Инди ишыг пәнчәрәнин бу тәрәфиндәдир. Мәммәдгулу сарылыр Пәрнисәјә.

Дајан дејирәм, буна бах е, елә билирсән, сәндән горхурам, валлаһ билирсән нејләрәм, аман аллаһ, аман аллаһ, сән нә еләдијинди?!

Ешитсә, билсә өлдүрәчәк ахы нәнәм, гурбан олум бурах, бурах мәни кедим, мәним бурда нә ишим варды, ај аллаһ, сәнә гурбан оллам, кәл сабаһ кәрүшәк, кедәчәк кәндә, сабаһ, јахшымы Мәммәдгулу, бу күн бурах мәни, бурах кедим, дашгалағам мән, сән... сән... аллаһ, аллаһ, нә олду мәнә, аллаһ, ојјјј, мәни бурах, нолар, мән бичарәни, мән бәдбәхти, нолар бурах... Нијә, нијә мән? Ешидирсән, сәнинләјәм, нијә мән? Бу бәјдә шәһәрдә башына арвад гәһәтди?!

Мәммәдгулу. Сәни, сәни, сәни, анчаг сәни истәјирәм. Көрән кими истәдим сәни. Сән мәнә бахан кими. Данышма. Ешидирсән, данышма, сән аллаһын сус...

Пәрнисә. Дајан, дајан, сәбрин олсун сәнин. Јохду сәнин сәбрин, ај аллаһ, нијә јохду сәнин сәбрин?.. Сабаһ, сабаһ бу вахт, ешидирсән, сабаһ бу вахт...

Пәрнисә биртәһәр Мәммәдгулунун әлиндән чыхыб нәрди-ванла ашағы дүшүр. Гачыб евләринин гапысына чатанда дајаныб дурур, нә дүшүнүрсә пәнчәрәјә тәрәф әл едир, со-нра кирир евә. Ишыг кәлиб јенә дә Гары нәнәнин вә Чаван Карванбашынын үстүнә дүшүр.

Гары нәнә. Һәр ахшам кечә дүшәндә о тәмиз ајын габағыны бир парча булул кәлиб тутурду. Ај онларла әлбир олмушду елә бил. Бүтүн һәјәт гаранлыға гәрг олурду. Сәнин анан һәр кечә кедиб нәрди-ванла галхырды атанын пәнчәрәсиндән, кирирди отағына. Даһа бах-мырдылар мән јатмышам, јатмамышам...

Јенә ишыг пәнчәрәнин үстүндән кечиб отаға, јердән отур-муш Пәрнисәнин вә башыны онун дизләри үстә гојмуш Мәммәдгулунун үстүнә дүшүр.

Пәрнисә. Севирсән?

Мәммәдгулу. Севирәм.

Пәрнисә. Севирсән.

Мәммәдгулу. Севирәм.

Пәрнисә. Сән дә кедәчәксән шаһ чыхыб кедәндә онунла?

Мәммәдгулу. Мән бујруг гулујам, кетмәјә билмәнәм.

Пәрнисә. Бәс белә исә мәнә мә'лум олду: севирсән.

Мәммәдгулу. Сән дә кедәк мәнимлә.

Пәрнисә. Јох, сән гал, кетмә. Нолар сөз вер, сөз вер ки, кетмәјәчәксән.

Мәммәдгулу. Кәрәк кедәм ахы.

Пәрнисә. Бәс мән?

Мәммәдгулу. Нә сән?

Пәрнисә. Мән дә. Бәс сән севирсән мәни?! Амма дејирдин севирәм?!

Мәммәдгулу. Севирәм? Мән? Јахшы, нолар, севирәм. Демишәм, демишәм, демәли севирәм. Бир шеј фикирләшиб тапарыг. Аллаһ кәрим аллаһды.

Пәрнисә. Буј, буј, аллаһдан данышыр бу. Аллаһдан даныша-на бах.

Мәммәдгулу. Нәди, инанмырсан мәнә?

Пәрнисә. Јох, сөз вер, инаным. Сөз вер, сөз. Јохса... (гышгырыр) Билирсән нејләрәм сәнә?

Мәммәдгулу. Гыз, јаваш бир аз, гулағым бағды. Һапы кедәчәк, билирсән?...

Пәрнисә. Нолар, гој ким кедир кетсин, ким кәлир кәлсин, сәндән мән әл чәкән дејиләм, ешидирсән, мәнә әр кәрәкди. Мәнә дүнән бурда, сабаһ орда - јоләлчән кәрәк дејил. Мәнә сәндән башга һеч бир адам кәрәк дејил, ешидирсән мәни, сән мәни атмазсан ин-шаллаһ, ата билмәзсән, сән мәнән һеч һара гача билмәзсән, дүз де-мирәм мән, Мәммәдгулу? Сән јоләлчән дејилсән ахы...

Мәммәдгулу дик атылыб јериндән дурур.

Мәммәдгулу. Бу нәди, гулағыма елә бил сәс кәлди. Јенә онун сәсини ешитдим елә бил.

Пәрнисә. Нолду сәнә? Нә ешитдин сән?

Мәммәдгулу. Һеч. Һеч. Билирсән, бир арвад варды. Инди јохду, өлүб кедиб. Сән данышанда елә бил онун сәсини ешитдим, о-сәтәғфурулла, бу нә иди белә?!

Пәрнисә. Көр бир нечә дәјишди һалын... Нәјин иди бу арвад сәнин? Нә заманды өлүб?

Мәммәдгулу. Мән о заман јенијетмә кәнч идим. Билир-сән... Ким иди о? Анам иди, анам иди мәним...

Пәрнисә. Нолду сәнә, ај Мәммәдгулу? Һара учуб кетдин сән? Нијә белә едирсән? Анан иди дејирсән?!

Мәммәдгулу. Мәним анан көзәл-көјчәк, ханым-хатын бир арвад иди. Вә, билирсән, күнләрин бир күнү мәним атамын доғмача әмиси нәвәси тачир Зәбулла илә бир јастыға баш гојду. Тәкгыч тачир Зәбулла, өзү дә бизим евин гоншулуғунда мүлкү вар иди. Атам о заман тәзәчә өлмүшдү. Билирсән, сәјјаһ иди атам. Өлкәдән-өлкәјә сәјаһәт едәрди, китаб јазарды, тачирлији варды... Сәјјаһ дејәрдиләр она, Сәјјаһ һәсән. Ајнан евдә олмазды. О дәфә јеничә гајытдығыды. Анам мәни дә

көтүрүб базара чыкдыг. Евимизо гулдурлар һучум етдиләр. Куја гарөт едочөкдиләр, өлдүрдүләр атамь. О гулдурлардан икисинин нишаныны алдым, сораглашыб, күддүм кечөнин бир вахты Зәбулла илә һасарын јанында бу икисини, сөзлөшөн көрдүм онлары. Зәбулла "сабаһ, сабаһ көлин, галаныны да апарын" дејирди. Дилими дишләдим. Сонра о кечө јатмадым, јухум әршө чөкилди. Көрдүм, бөли, буду, арвад, јә'ни анам јериндөн галыб евдөн чыхыр... Дүшдүм далынча...

Ишыг сөнүб сонра һөјөтдө јаныр. Бурда бөјүк бир ағачын алтындакы јорған-дөшөкдө төкгыч Зәбулла вә Гадын узаныблар јанашы.

Зәбулла. Сабаһ, дедим, көлин пулун јердө галаныны апарын.

Гадын. Кәрәк елә демөјөјдин.

Зәбулла. Олмазды. Өлдүрөрдиләр мәни. Бунлар үчүн су ичмәк кимиди. Сөјјаһын јанына көндөрөрдиләр бәс мәни дө?!

Гадын. Елә демө. Аллаһ еләмәсин.

Зәбулла. Бирдөфәлик олардым. Јахшысы будур ки, бунларла һалаллыгла үзүлүшөк. Нәчө шөртлөшмишдик о чүрө.

Гадын. Нә дејирәм, сән билән мәсләһәтди, Зәбулла аға.

Зәбулла. Кәдә нејир? Бир шеј данышмыр?! Кечө мөн бунларла сөвдәләшөндө сиз тәрәфдән нә идисө бир гаралты кечди елә бил. Дүјүг дүшөр, дејирәм.

Гадын. Јох, елә шеј олар һеч? Бинөва, "ата" дејиб сөһөр-ахшам дөрд еләјиб. Дејир даға-даша дүшөчөјөм, күдүб-күдүб тапачағам о гулдурлары. Онлар, дејир, јашамајачаг бу јер үзүндө. "Интигам, интигам" дејиб дад гылыр.

Зәбулла. Күдәчөкмиш бу гулдурлары дејирсән?..

Гадын. Һө... елә дејир... Нечө ки?

Зәбулла. Һеч... Һеч... Бирдөфәлик бунлар да әкилиб кетсәјдиләр бу тәрәфләрдән...

Гадын. Кедәрләр, кедәрләр, даһа нә галды ки?! Һәр шеј гуртарды иншаллаһ. Һәр шеј јахшы олачаг. Мәммәдгулу да кеңиб шаһ гуллуғуна иншаллаһ кирәр. Вәзир Мәшдәли дөдәсинә сөз вермишди. Бизим көбинимизи дө ондан сонра көсәрик, елә, Зәбулла аға?

Зәбулла. Елә. Елә. Сәни мән һеч заман сөјјаһа бураха билмәздим. Бир күн бурда иди, илләрлә о мәмлөкөт мәним, бу мәмлөкөт сәнин. Кет, кәл, кет, кәл. Һәјат иди сән јашајырдын? Бу мәсәләни артыг һәлл еләдик, һөмд олсун аллаһа.

Гадын. Аллаһа шүкүр, аллаһа шүкүр ки, һәлл еләдик... Аллаһ она да рәһмәт еләсин.

Зәбулла. Аллаһ рәһмәт еләсин.

Ишыг пәнчөрөјә дүшүр. Мәммәдгулу пычылты илә Пәрнисөјә

Мәммәдгулу. Бах, инди диггәтлә бах, гулаг вер, инди дејөчөк, һәмән гулағыма кәлән сөзләри инди дејөчөк. Бир гулаг вер Сацит ол, горхма. Инди, инди саплајачаг үрөјимә о сөзләри. Јох, јох, тәләсдим дејөсән, бундан әввәл атамь, о бичарә атамьн сәси кәлди гулағыма. Сонра анам өз сөзләрини деди.

Гаранлыгдан сәс кәлир:

Сәс. Бала, бала, сән мәним балам дејилсән мәкөр, бәс сән нә төһөр јата билирсән кечөләр билә-билә ки, бу мәл'унлар сәнин атаны сөз гојуб өлдүрүбләр, һәр кечө дө кирирләр бир јатаға, сөјүрләр дојунча коруна. Нә төһөр дөзүрсән сән буна бала, Мәммәдгулу?! Мән интигам дејирәм, Мәммәдгулу, мән интигам дејирәм.

Мәммәдгулу. (Пәрнисөјә) Һә, бах инди, гулаг вер...

Гадын. Зәбулла аға, дејирсән кедирди, кәлирди. Һеч кетмәсөјди дө. Мән сонсиз галаммаздым. Гој ким кедир кетсин, ким кәлир кәлсин, сәндән мән әл чөкән дејиләм, билирсән? Мәнә сәндән башга һеч бир адам кәрәк дејил. Ешидирсән мәни, сән мәни атмазсан, сән јөлөлчән дејилсән. Мәнә јөлөлчән кәрәк дејил. Иншаллаһ, сән мәни атмазсан, ата билмәзсән. Биз сәннән бу ишдән сонра дај бирдөфәлик бирләшдик. Сән мөндөн һеч һара гача билмәзсән, һеч һара јанымдан кеде билмәзсән, дүз демирәм мән, Зәбулла аға?... Зәбулла, Зәбулла...

Зәбулла. Нәсө үрөјим су истәди.

Гадын. Бизим һөјөтин гујусунун сују шип-ширинди. Сәнә кәтирим, ич.

Зәбулла. Кәтир.

Гадын дурур кедир. Ишыг сөнүр вә јананда Гадын гујунун јанында көрүнүр. Әјилиб су чөкир. Архадан сәссиз Мәммәдгулу јетишир.

Гадын. (Бирдән чөнүр) Сәнсән, Мәммәдгулу? Бәс сән бу вәдө јатмамысан? Елә нијә дурмусан, һәлә бир мәнә бах, бах көрүм көзүмө? Нијә мәнә бахмырсан, а кәдө?

Сәс. Мән интигам дејирәм, Мәммәдгулу. Мән интигам дејирәм.

Гадын. (о да сәси ешидир) Ај аллаһ... ај аман... Ујјј... Ла илаһә илләллаһ... (архасыны чөндәрир Мәммәдгулуја)

Мәммәдгулу итәләйиб арвады салыр гујуа.

М ә м м ә д г у л у. (чәмбәлиб отуруп јерә) Аллах, аллах, нејләдим, нејләдим мән?! Сән көпәкоғлу, сән көбәрмәли мәл'ун, сән алчағ, сән гатил...

Ишығ сөнүр, јананда Зәбулла ағачын алтында төк. Мәммәдгулу оғрун-оғрун кәлир.

С ә с. Мән интигам дејирәм, Мәммәдгулу.

Мәммәдгулу әлиндәки гәмәни саплајыр Зәбулланын күрәјинә.

З ә б у л л а. Сәнсән? Бәс... (јыхылыб өлүр).

Ишығ јенә Мәммәдгулунын вә Пәрнисәнин үзәриндә.

П ә р н и с ә. Сакит ол, сакит ол, ешидирсән? Бир дә, бах, бу гара-гура фикирләри кәтирмә бејниңә. Олмајыб белә шеј, олмајыб, ешидирсән, һеч олмајыб...

М ә м м ә д г у л у. Кечди, даһа сән кет, мән дә бир аз төк галмағ истәјирәм, сабаһ сәһәрдән ишим лап чоҳду, иш битиб түкәнмир.

П ә р н и с ә. Кедирәм, көзүмүн ишығы, кедирәм, ди сән дә јат, јат, динчөл даһа сән дә бир ләһзә дә олса динчөл. Раһат ол, раһатлығ тап...

М ә м м ә д г у л у. Билирсән, сабаһ кедәчәјәм вәзир Мәшдәлинин јанына. Сабаһ дејәчәјәм она ки, галмағ истәјирәм бу шәһәрдә. Дил тәрпәт, дејәчәјәм, мәнимчүн шаһа.

П ә р н и с ә. Көзүмүн ишығы мәним, көзүмүн ишығы мәним, Мәммәдгулу, һәјәтым мәним...

Ишығ сөнүр. Јананда Вәзир Мәшдәли.

В ә з и р М ә ш д ә л и. А кәдә, кәл көрүм бу јана.

Хидмәтчибашы кәлир.

Де көрүм, бу күн гапыларда көзәтчилик кимин нөвбәсиди?

Х и д м ә т ч и б а ш ы. Онбашылардан Рамазанды, аға.

В ә з и р М ә ш д ә л и. Она тапшыр ки, мәним јаныма бир адам бурахмасынлар.

Х и д м ә т ч и б а ш ы. Баш үстә. Аға күнорта иди, чәллад Мәммәдгулу кәлмишди.

В ә з и р М ә ш д ә л и. Нә дејирди? Һалы нечәјди?

Х и д м ә т ч и б а ш ы. Һеч бир шеј демирди. Сәни сорушду, дејир, Шаһдан чаваб көзләјирәм. Биләндә евдә јохсан, деди, ахшам бир дә кәлләм.

В ә з и р М ә ш д ә л и. Билирсән, бу күн нәдисә бәрк башым ағрыјыр. Јатачағам. Һеч бир кәси дә көрмәк истәмирәм. Мән евдә јохам. Ешитдин?

Х и д м ә т ч и б а ш ы. Ешитдим, аға.

В ә з и р М ә ш д ә л и. Мәммәдгулу кәлсә һәлә ону Һеч бурахмајын бу һәндәвәрә. Мән јохам.

Х и д м ә т ч и б а ш ы. Бәли аға, анладым.

В ә з и р М ә ш д ә л и. Нокәрләрә де, бу кечә гапы-бачаны јажшы-јажшы бағласынлар. Әскәрләрин бири јатса тәнбәһини өзүм вәрәчәјәм. Чавабдеһ сәнсән.

Х и д м ә т ч и б а ш ы. Бәли аға. Архајын ол, аға. Сән динчини ал, аға. (чыхыр)

В ә з и р М ә ш д ә л и. Аллах, сән өзүн бизә көмәк ол. Бу бәладан да белә гуртардығ, шүкүрләр олсун, гәзәб биздән кечди, мин шүкүр дәркаһына, мин шүкүр. Өз ахмағлығымды. Денән нә ишин вар, һәр сөзү чатдырырсан шаһа?! "Мәммәдгулу, галмағ истәрсән?! О шаһ, о да сән, ди кет, нә хаһишин вар, нә дејирсән өзүн де". Бах, чызығындан чыхарсан, чәзаны да аларсан. Белә олар.

Ишығ сөнүр. Јананда Мәммәдгулу вә Пәрнисә узаныблар јанашы.

М ә м м ә д г у л у. Бир оғлумуз олсајды адыны гојардығ Аллаһверди. Сәни мәнә ки аллах верди, оғлумузу да о вәрәр иншаллах. Шаһверәнә Аллаһверди јарашар. Нә дејирсән?

П ә р н и с ә. Нә дејим валлах. Сән билән мәсләһәтди.

Бајырдан ат ајағынын сәси кәлир. Сәс кәлиб-кәлиб һәјәт гапысынын ағзында лапдан кәсир. Өлү бир сүкүт. Куппултүлә нәдисә јерә дүшүр.

П ә р н и с ә. Бу нәјди белә? Сән ешитдин?

М ә м м ә д г у л у. Суссс.

Б а ј ы р д а н с ә с л ә р. Хаин Мәммәдгулу! Хаин Мәммәдгулу! Ал бу хаинлијинин чавабыны. Буду сәнин чавабын, хаин Мәммәдгулу, хаин Мәммәдгулу, хаин, хаин...

Ат ајағы сәсләри узуглашыр. Мәммәдгулу һејкәл кими. Һандан-һана өзүнә кәлир, дуруб гапыја чыхмағ истәјир.

П ә р н и с ә. Нә олуб, һара? Нолар кетмә...

Мәммәдгулу гапыја жахынлашыр. Гапынын ағзында бөжүк бир торба. Мәммәдгулу бу торбанын өңүндә тагәтсиз диз чөкүр.

Мәммәдгулу. (пычылтыла) Шаһверән, сәнсән?

Пәрнисә. Уј, ај аллаһ, уј, ај аллаһ...

Мәммәдгулу. Шаһверән, вај...

Ишыг сөнүр. Јананда јенә Рух вә Карванбашы.

Рух. Лап јордун мәни сән. Инди бары үрәјин кәлди јеринә?

Карванбашы. Алачағам интигамынызы. Нә дејирсән де, алачағам интигамынызы.

Рух. Кимдән алачағсан, ај Кичинәгулу, кимдән? Бир дә, ағабәјим, ағабәјим дејирсән, о һеч сәнин доғма гардашын да дејилди, билирсән?..

Карванбашы. Фәрг еләмәз, һеч фәрг еләмәз, амма алачағам интигамыны. Билирсән, аға, бачараммырам өзүмлә. Гары нә-нәм елә интигам, интигам дејә-дејә бу дүнјадан кетди. Индинин өзүндә дә елә бил һәр кечә јенә кәлиб бурнунун алтында мьзылдајыр: бах а, унутма, интигам алмалысан, интигам... Јохса... јохса, дејир дамдабача кәлиб сәни апарачағ.

Рух. һа-һа-һа... Интигам. Интигам алмағ истәјәнә бах. Интигам алмағ истәјир бу.

Карванбашы. Бәли, интигам алмағ истәјирәм. Истәјирәм. Һеч кимә кәрә дә јох, өзүмә кәрә. Анчағ өзүмә кәрә. Истәјирәм, кечәләр раһат јатым, билирсән?! Сән бәс өз ағанын интигамыны алмадын? Алдын ки.

Рух. Она кәрә дә бүтүн өмрүм бошуна кетди. Интигам дејиб јашамағ олмаз. Күчүн чатмаз јашамаға.

Карванбашы. Гары нәнәм өләндә бир күп гызыл верди мәнә, деди сәнин әманәтинди. Атандан галыб деди. Дүшмәнин бөјүк, гәви дүшмәнди. Бу гызылын үстүнә кәл ки, әксилтмә. Анчағ гызылын күчүнә ала биләрсән интигамыны...

Рух. Ах, сәни, күпәкирән гары...

Карванбашы. Мәни боја-баша чатдырды. Әманәтә хәјанәт еләмәди. Елә демә.

Рух. Јаманча чәп бахарды мәнә. Бүтүн бу вахты ики кәлмә кәсмәдик. һәмишә елә билдим, зәһләси кедир мәнән. Амма вәфасы да вармыш...

Карванбашы. Бәс дејирдин сәнин дејил гызыллар?..

Рух. Кимин гызылы, малы-дөвләти өзүнүкүдү? Дүздү, сән һәлә буну билмирсән, амма биләчәксән. Дејирсән дөвләтин, малын вар. Мәним сәрмајәми бирә мин еләмисән. Бәјәм о сәрвәт сәнинкиди, Кичинәгулу?

Карванбашы. Мәнимки дејил, бә киминкиди?

Рух. Хејир, о сәрвәт сәнинки дејил. О сәрвәт шаһын инајәтилә јығылмыш сәрвәтди. Онункуду демәли.

Карванбашы. Јох, јох, аға, елә данышма, јалварырам елә демә. Билирсән, шаһ мәним ән бөјүк дүшмәнимди.

Рух. Бах һәлә. "Дүшмәнимди"... Нәјә кәрә? Јохса...

Карванбашы. Бәли, аға. Сәнә кәрә, ағабәјимә кәрә.

Рух. Сән нә дедијинди, кәдә?

Карванбашы. Бәли, аға. Дүздү, сизә зүлм еләјән бу дејил, бунун бабасы иди, амма бил ки, сизин ганынызы мән јердә гојан дејиләм. Бундан алачағам интигамымы. Гојманам галсын јердә ағабәјимин ганы!!! Гојманам. Кечәләр гардаш дејиб аз зарымамышам. Накам гардаш, бичарә гардаш, заваллы гардаш, бинәва гардаш... Сәнин дә һеч бир сөзүн мәним гөлбимдән гардаш ешгини чыхаран дејил, биләсән.

Рух. Сән... сән... доғрудан да Кичинәгулусан сән...

Карванбашы. Бәли, олсун. Кичинәгулу дејирсән - олсун. Билирсән, аға, нә дүшүнүшәм?! Мән ахы карванбашыјам. Узағ-узағ мәмләкәтләрлә алверим вар. Ајлы кечә, узун јол, битиб-түкәнмәз јол, анчағ дөвәләрин зыңров сәсиди, бир дә карванын далына дүшән итләрин мырылдајыб һәрдән улдузлара һүрмәјиди... Чох дүшүнчөләр кәлиб кечиб башымдан бу јолларда. Сән кәрәрсән, сизин интигамынызы мән, аллаһ гојса, аллаһ гојса, шаһ корбакор олдуса да оғлундан аларам иншаллаһ...

Рух. Нечә алачағсан, ај бинәва?

Карванбашы. Алачағам. Билирсән, аға, мән бунун ән ина-нылмыш адамларынданам. Бириминчи сөвдәкәри мәнәм. Арвадынын, ушағларынын бүтүн нә ки вар сифаришләри мән иләдир. (ора-бура бојланыр). Зәһәрләјәчәјәм ону. Јаваш-јаваш өлүб кедәчәк. Ит озабыла. Һеч ким дә дујуг дүшмәјәчәк кимдән олду бу иш. Шаһ оlanda нолар?! Чаваб версин гој бабасынын әмәлләрино. Нә дејирсән?!

Рух. Сән бир көрпә, әл бојда ушағ идин. Ананын ағ дөшләрини әмәндә елә көјчәк олурдун ки. Кичинәгулу. Етмә буну.

Карванбашы. Һеч ким дујуг дүшмәјәчәк. Она бир әнтиг оса бәхшиш едәчәјәм. Кафир елиндә су ичиндә шәһәр вар, ордан өзүм

кәтирмишәм. Дајан бир, бахым көрүм бу бодбахт бизә гулаг вермир ки?! (*кедир гапыны јохлајыр*) Јох, дејәсән сакитликди, гулаг верән-зад јохду. Элгәрәз, о осанын ичи зәһәрли һава илә долуду. Һәр дәфә әсаны јерә басанда, зәһәр бухарланыб долачаг бунун чијөрләринә. Әсадан бәрк јапышды көрән кими. Јаман көзү дүшдү. Ушаглыгды ки јыхылыб, ајағы индијәнәдәк ахсајыр. Ити вармыш суја дүшүб, бу да атыб өзүнү чыхартмаға, әзиб ајағыны, о вахтдан топалды. Бәли, аға, чох ағыллы гурулуб бу иш. Элбәттә өлдүрәчәјәм ону.

Р у һ. Нијә ахы? Һеч бир дүшүндүн нијә? Бунун шаһ бабасы өлүб демәдин, бәс өзүнүн нә күнаһы вар? Бир дә ки, сәнин бу әмәлинин мәнә бир савабы дүшүр?! Һеч бир дүшүндүн ки сән, бурда, сизләрлә галмагдан, ора даһа көзәл ола биләр?! Сән мәним һансы интигамымы алырсан? Әбәсди, бала. Әбәсди.

К а р в а н б а ш ы. Јох, јох, әбәс дејил. Әзабларынызын әвәзиноди бу. Бу дүнјанын өз һагг-һесабы вар. Ола биләр, сизин ораларда һамынызын ағлы хараб олуб, һәр шеји унутмусунуз, ола биләр. Бу дүнја исә һеч нәји унутмур, аға, утуда билмир. Бөјүкдү күнаһы онун, әлбәттә, бөјүкдү.

Р у һ. Сән нағыл данышырсан. Һамынын күнаһы вар. Кимин күнаһы јохду?! Мәним башыма кәләнләр бәс бошуна иди? Мәним күнаһымдан иди. Ва'линемәтимин сөзүндән чыхмышдым, о иди ки кәлди башыма. Чәзәми алмалыјдым мән әввәл-ахыр...

К а р в а н б а ш ы. Јахшы, бәс ағабәјим?

Р у һ. Дедим ки, о сәнин... Билмәк истәјирсән о да мәним күдазыма кетди. Бинәва мәним әдикләрими јығды. Онун һеч бир күнаһы јох иди.

К а р в а н б а ш ы. Бах, көрдүн?! Көрдүн ки, өзүн дејирсән, бинәва ағабәјимин һеч бир күнаһы јох имиш...

Р у һ. Бәли, онун һеч бир күнаһы јохду. Амма орталыгды күнаһ варды, бала. Мәним күнаһым, онун күнаһы, сәнин күнаһын - нә фәрги вар, орталыгды күнаһ вар иди. Ағабәјин мәним күдазыма кетди... Сән көрмә бу иши, бала (*әлини кәтирир Карванбашынын башына гојур, сығал чәкмәк истәјир елә бил*).

К а р в а н б а ш ы. (*она сыхылыр*) Аға, аға, гурбанын олум, аға, хејир-дуа вер мәнә, аға.

Р у һ. Сән мәнә гулаг ас, бала, мәним балам... Сән мәнә јахшы јахшы гулаг ас. Сән... чавансан һәлә, нә јашын вар сәнин?! Сән нәсли јашатмалысан. Бизим, мәним, сәнин, мәним бабамын нәслини. Чыхарт үрәјиндән бу интигам аловуну, сөндүр ону, бала, јохса бу нә һәјатды сән јашајырсан, һәр шејим дејирсән вар, малым, дөвләтим... һаны бәс сә-

нин раһатлығын?! Јохду. Јохду. Мәним сәнә... јазығым кәлир, билирсән...

К а р в а н б а ш ы. Аға, дејирсән бәс көрмә бу иши, еләмә, ат башындан, чыхарт, нә билим, үрәјиндән, амма бил ки, мән буну етмәсәм өләрәм. Бир ан динчлијим олмаз.

Р у һ. Бәс еләсән, елә билирсән, раһатлыг тапачагсан?!

К а р в а н б а ш ы. Еләди, елә билирәм.

Р у һ. Тапмајачагсан. Бурда раһатлыг јохду, биләсән. тапмајачагсан олмајан бир шеји. Сәнинки оду, бачар бу раһатсызлығынла ујуш, бир гошгуја кир, бачар онунла бир јаша. Бүтүн чәзалары исә верән аллаһды, а бала. Гој кимә нә верәчәк өзү версин. Сән гарышма аллаһын ишино.

К а р в а н б а ш ы. Јох, јенә дүзүнә данышмырсан, инсафы көр арада, аға. Нијә инсафы арада көрмүрсән сән? Мән ахы сәни нијә чәғырдым бура? Нијә мән сәни чәғырдым?... Јох, кәрәк сәни бу иш битәндән сонра чәғырајдым. Сән мәним гол-ғанадымы вуруб салырсан јаныма ки... Аға, ај аға, мән ахы... билирсән... о осаны... дејирәм... ахы артыг шаһа бәхшејиш етмишәм, аға... мән нејләмишәм билирсән... Аллаһү-әкбәр, мән нијә белә завалы олдум, аллаһү-әкбәр... Амма, аға, аланда осаны чох севинди. Бәс пешкәши нечә кери алмаг олар, һә?... О гәдәрино хошуна кәлди ки. Бир көрсәјин нә зәриф ағачды. Иш ишдән кечди, аға...

Р у һ. Кичинәгулу, Кичинәгулу... Сән нејләмисән, ај оғул... һеч бир аллаһ бәндәси олан, аллаһын јер үзүндәки кәлкәсинә әл галдырар?! Сән аллаһ бәндәси дејилсән.

К а р в а н б а ш ы. Аға, инди сән дејән зәманә дејил, билирсән?! Инди шаһын анчаг ады галыб. Зүлмү мәшһур... Ишкәнчәси дилләрдә өзбәр... Сән биләјдин, нә очаглар, нә тифаглар дағыдыб виранәјә чевириб бу... Бабасы јанында јаланды. Аға, мән дүз еләмишәм.

Р у һ. Сән мәним өвләдим олмазсан әкәр кејиб шаһын ајагларына јыхылыб өзүнә әфв диләмәсән. Јалвар, јалвар, күнаһындан кечәнә гәдәр јалвар. Өзүн ач мәсәләни, өзүн, мән бунлары танырам, өзүн һәр шеји ачсан кечәр күнаһындан... бәлкә.

К а р в а н б а ш ы. Бу нә данышыр, дәримә саман төпәр...

Р у һ. Јалвар. Ја да јох, белә елә. Оғурлат о осаны. Сындыр, гыр, итир ону илим-илим јох олсун кафир гурамасы. Бу иши көр.

К а р в а н б а ш ы. Кечди, аға, даһа кечди.

Р у һ. Онда мәним балам, о гары нәнәни верәјдиләр мәнә, она олмазын ишкәнчәни о гара гулумла бир јердә мән өзүм биләрдим гурғушуну нечә әридиб дағ еләјиб дамчы-дамчы боғазына төкәрдим. Сәнә "интигам" пычылдајан дилино ијнәләрлә нечә тикишләр гојардым.

Күпөкирэн имиш о, күпөкирэн. Алды мөндөн нөһажәт интигамыны, лә'нәтә кәлмиш. Гызынын интигамыны... алды...

К а р в а н б а ш ы. Аға, дилинә гурбан олум, аға, сөзүнә гурбан олум, аға, мәним үчүн белә жанырсан сән? Аллах, мән нечә хошбөхтәм, аллах, билирсән мән нечә хошбөхтәм, аға?!

Р у н. Сөндөн башга мәним кимим галды ки бурда? Неч кимсәнәм галмады. Әлбәттә, сөндөн өтрүдү бу жанмагым. Амма бир дө сәнә буну дежим: неч агабәжин өзү дө сәнин бу әмәлиндән разы галмазды - истәјирәм буну да биләсән.

К а р в а н б а ш ы. Разы галмазды?! Бәс белә исә мән демәли бошуна јашамышам бу дүнјада индијәнәдәк?!

Р у н. Дур, арвадлар тәкин аглама. Дур, тәләс шаһын һузуруна. Нә гәдәр ки, әсанын сирри фаш олмајыб, тәләс... Кафир гурамасына етибар јохду, биләсән.

К а р в а н б а ш ы. Јох, кедә билмәнәм. Нә тәһәр бахарам мән онун үзүнә, аға?! Неч чүрә кедә билмәнәм. Бәлкә кәлсәләр, апарсалар, јыхылсам ајагларына... Бу нә сәс-күјдү белә?

Байырдан сәс-күј кәлир: "хаин, хаин, ач, ач бу гапыны".
Гапы дөјүлүр.

Х а ч ә н и н с ә с и. Көзүмүн ишығы, көзүмүн ишығы. Шаһдан әскәр кәлиб. Шаһ сәни истәјир. Бу саат кәтирин ону, дејир, һузура.

К а р в а н б а ш ы. Әскәр кәлиб дејирсән? Бәли, бу да белә. Демәли сирр ашкарланды. Бу да белә...

Р у н. Әскәр кәлибсә кетмә. Кечикдин даһа, чәза верәчәк сәнә. Зүлм едәчәк сәнә. Мән билирәм, сәни нә көзләјир. Гач. Дајанма даһа бурда. Кет, көзләрин һараны көрүрсә, ајагларын һарачан апарырса сәни кет, илим-илим ит, чых, чых арадан... Нијә сән донуб галмысан, Аллаһверди, нолду бә сәнә?

К а р в а н б а ш ы. Аға, билирсән, кәлмәјини дујуг дүшмәјәсән, бир јахшы шејди бу өлүм... О узаг кечәләрдә дөвә үстүндә јырғалана-јырғалана дөфән-дөфән көзүмүн габағына кәтирмәјә нә чәһд еләдим, алынмады...

Х а ч ә н и н с ә с и. Көзүмүн ишығы, бунлар сәбирсиз мөхлуларды, зор-күч евә кирмәк истәјирләр, дејирләр бәс... сән гачмаг истәсән һамынызы гылынчдан кечириб өлдүрәчәјик, көзүмүн ишығы...

К а р в а н б а ш ы. Де ки, кәлир, бир ләһзә сәбр етсинләр, аб-дәст алым, кәлирәм. һара гачырам?! Кәлирәм. Аға, мәни бағышла. Бағышла мәни, аға, бу сәнинлә мәним јә'гин сон көрүшүмүздү.

Р у н. Гоча гары, гоча күпөкирән гары. Гојмадын гала, алдын мән-дән интигамыны, алдын.

К а р в а н б а ш ы. Аға, ешидирсән мәни, бағышла мәни, дејирәм, аға. Мән сәнә муштулуғ вермәк истәдим. Амма олмады. Бағышла мәни. *(кедир гапыны ачыр, Хачә горхмуш өзүнү тәпир отаға)* Кәл, бура кәл, сакит ол, динлә мәни, сакит ол, инди сәнә бир сөзүм вар. Ешит јахшыча ешит. Сәни мән өлүмдән гуртардым, унутмамысан?!

Х а ч ә. Унудараммы неч, көзүмүн ишығы?! Әттөвбә, әттөвбә

К а р в а н б а ш ы. Ди јахшы, мән инди кедиб чыхырам әскәрә. О бир көрпәм сәнә әманәт. Әлино нә кечсә көтүр бу евдән, апар. Гызылларымын, сәрмајәмин дө јери бах бурда јазылыб *(бир кағыз парчасы верир Хачәјә)* ал буну кет, көрпәни дө көтүр кет, дурма бурда даһа, тәләс, тәләс, тәләс... *(Хачә јыхылыр ајагларына)* Јох, әввәлчә онлара де ки, мән кәлирәм, неч һара гачасы фикрим, һаләтим јохду. Ди бу да белә. Ди, әлвида. Тәрлән даһа.

Х а ч ә. Көзүмүн ишығы, көзүмүн ишығы... Әлвида, әлвида, көзүмүн ишығы.

Хачә чыхыр.

Р у н. Сән бир гәрара кәлмисән елә бил?!

К а р в а н б а ш ы. Аға, аға, өмрүм боју мән сизин һәсротинизлә јашадым. Анамы бир дөфә дө јада салмадым, аға. Анчаг сиз - сән во агабәјим. Неч бир горарым јохду. Горары шаһ верәчәк. Амма инди билирсән, аға, амам дүшдү јадыма. Неч үзүнү дүз-әмәлли кормәдијим бинәва, мәзлум амам, нијә белә олду, аға?!

Р у н. Мән... билмирәм... бала.

К а р в а н б а ш ы. Кичинәгулу де мәнә, аға, Кичинәгулу де.

Р у н. Амма јох, гој данышым сәнә. Орталыгда күнаһ варды, бала. О бинәванын ганыны јумалыјды анан. Мән анана көрә иди галдым о шәһәрдә. Бу ишләр дө белә олду. Күнаһ варды, бала, Кичинәгулу... Кечәнин бир вахты иди... Анан мышыл-мышыл јатмышды. Дургуздум ону мән, дедим: галх.

Ишыг әәифләјир вә јенә дө Мәммәдгулунун отағы ишыгланыр.
Пәрнисә јатмыш, Мәммәдгулу онун јанында чәмбәлиб отурмуш.

М ә м м ә д г у л у. Галх. Ешидирсән, галх, вахтды.

П ә р н и с ә. *(јухулу-јухулу)* Мәммәдгулу, нәди, Мәммәдгулу?!

М ә м м ә д г у л у. Вахтды.

Пәрнисәнин јухусу елә бил көјә чәкилир. чәлд дуруб әјинә палтарыны кејинир.

М ә м м ә д г у л у. һазырсан? һазырсан. Кетмәлијик, билир-сэн? Нә дејирсән?

Пәрнисә. Көрпөдөн муғажат оларсан дејирәм.
Мәммәдгулу. Кедәк?
Пәрнисә. Кедәк.

Отадан чыырлар. Вә үзүҗухары бир гаҗады елә бил, онун дүз башына Мәммәдгулу ирәлидә, Пәрнисә онун далынча галхыб дурурлар.

Мәммәдгулу. Ја аллах.
Пәрнисә. Ја аллах. Ла илаһо, илләллаһ...

Мәммәдгулу алып Пәрнисәни әлләринә, галдырыр башынын үстүнә

Мәммәдгулу. Ја аллах сән өзүн кеч бизим күнаһымыздан.

Вә бирдән Пәрнисә гејб олур вә сонра Мәммәдгулунун әлләри көјләрә ачылы. Ишыг сөнүр. Јананда јенә Рух вә Карванбашы.

Рух. Даһа һәр шеји билдин. Неч нә галмады. Неч нә. Гач, гач кет сән дә гач, гуртар чаныны. Јаша.

Карванбашы. Аға, аға... бу нәјди аға, бу нәјди? Јох, аға, мән онларла гачсам дүшәчәкләр далымызча, тутмајынча һамымызы, әл чәкмәјәчәкләр. Гој онлар раһат кетсинләр. Ушағын нә күнаһы?! Күнаһ мәнимди. Өзүм чәкчәјәм. Өзүм. Бунларә мән ләзымам. Белә, аға. Мән истәјирәм...

Бајырда сәсләр жүксәлир. Әскәрләр гапыны гырмаға башлајылар.

Бурдајам, аллаһү-әкбәр, бурдајам. Кәлирәм. Сәбриниз олсун. Аллаһү-әкбәр.

Рух. Нәди, бала, нәди сәнин истәдијин?

Карванбашы. Мән истәјирәм, сән ахы мәним...көзүмә көрүкәсән...

Рух. Бу... олан иш дејил, бала. Мән... бачармырам буну, биләсән...

Карванбашы. Нә еләди, сән демишдин, биз бир-биримизи танымајачағыг... ејни тәрәфдә дурсаг. Мүмкүн дејил.

Рух. Мүмкүн дејил.

Карванбашы. Ағабәјими дә танымајачағам, аға?

Рух. Ону да танымајачагсан.

Карванбашы. Бәс елә исә биз итирик, гејб олуруг, әријирик, аға?

Рух. Биз варыг. Биз мөвчдуг.

Карванбашы. Аға, мән анамы истәјирәм, аға.

Рух. Кечди, бала, даһа артыг бир аздан сәбирсиз әскәрләр ичәри долачаг. Сән кечикдин, бала, Аллахверди, сән кечикдин.

Карванбашы. Кичинәгулу де, аға, Кичинәгулу де...

Рух. Кичинәгулу... Билирсән нә вар?! Көтүр бу халчадан асылмыш ханчалы. Көтүр, гој әлин титрәмәсин. Бах белә. Кәл бу иши көр.

Карванбашы дивардан асылмыш ханчалы алып әлине.

Инди горхма. Нәр күнаһын чәзасы вар. Јох дејил. Горхма. Сапла үрәјинин башына әлиндәкини, әлин титрәмәсин, елә бил, нәјисә јеринә гајтарырсан... Бах белә. Беләчә. Сағ ол.

Карванбашы. Нәјисә... јеринә... (ханчалы вурур үрәјинин башына) гајта... рырам? (өлүр)

Рух. Сағ ол, бала. Сағ ол. Аллахверди, вај...

Бајырда сәс-күј, амма јаваш-јаваш ишыг азалдыгча сәс-күј дә јатыр, чох-чох узагларда галыр вә биз јенә дә һәмән думанасисә бүрүнмүш ағ төләчикләри вә Гара Кәлкә илә Ағ Кәлкәни көрүрүк. Рух јорғун-јорғун кәлир.

Гара Кәлкә. Гајытдын?

Рух. Гајытдым.

Ағ Кәлкә. Хош кәлдин. Нә јахшы олду - гајытдын... Бәс нијә белә... кәдәрлисән?

Гара Кәлкә. Јорғун дејилсән ки? Елә бил бир аз да горха-горха гајытмысан?!

Рух. Јох, елә дејил. Сизә елә көрүндү, амма елә дејил.

Гара Кәлкә. Нәр шеј өз јериндәди?

Рух. Нәр шеј өз јериндәди. Артыг. Нәр шеј өз јериндәди.

Ағ Кәлкә. Данышачагсан бизә нә вар иди, нә јох иди ашағыларда?

Гара Кәлкә. Дајан һәлә. төләсдирмә ону.

Ағ Кәлкә. (анчаг Руха) Чағыран ким иди? Таныдын?

Рух. Орда оlanda таныдым. Данышачағам. Дарыхма, хатырласам һамысыны данышачағам. Нәфәсими дәрим гој, хатырласам, һөкмән... Әлбәттә...

Беләчә сәһбәт едә-едә кеңиб төләчикләрин архасында көздән итирләр вә үрәк үзән бир мусиги башлајан заман нәһәјәт ки, неч чүр кәлмәк истәмәјән вә сәсләниши раһатлыг долу бу

С о н.

Бакы, 1997.

МҮНДЭРИЧАТ:

РЭНЖЛЭРИН СИРРИ (<i>Һәсән Турабов</i>)	3
КИМ ДЕДИ КИ, СИМҮРҒ ГУШУ ВАР ИМИШ!	5
"БИР, ИКИ — БИЗИМКИ!"	41
"ҺӘРДЭН МЭНЭ МЭЛӘК ДӘ ДЕЈИРЛӘР... "	61
РУҢ	85
ПИС ОҒЛАН	125
ЈАҒЫШЛЫ КЕЧӨЛӨР	157
ЕЛӘ БИЛ ГОРХА-ГОРХА...	179

Јығылмаға верилмиш 8.11.1997.

Чапа имзаланмыш 30.01.1998. Офсет чап үсулу илә.

Форматы 60x90 ¹/₁₆. Физики чап вәрәғи 13. Тиражы 1000.

Сифариш 14. Мүгавилә гијмәти илә.

Азәрбајчан Дәмирјолу Фәһлә Тәһһизаты бирлијинин мәтбәәсиндә
һазыр плјонкалардан чап олунмушдур.

AR 1998
625